

Научноистраживачки пројекат

*Модели локалних културних политика као основа за
повећање културне партиципације*

Аутори:

др Весна Ђукић
др Вук Вукићевић
др Милена Драгићевић Шешић
Бојана Субашић
Богдана Опачић
Вирџинија Ђековић
Татјана Николић
др Ана Стојановић

Република Србија
Министарство културе и информисања

Ово истраживање подржао је пројекат PERFORM (Performing and Responsive Social Sciences) Швајцарске агенције за развој и сарадњу (SDC) који спроводе Helvetas и Универзитет у Фрибургу. PERFORM се фокусира на јачање истраживачке заједнице у друштвеним наукама, на олакшавање изградње системских веза између истраживања у друштвеним наукама и домена јавних политика и на стварање окружења погодног за истраживања у друштвеним наукама.

Ставови изнети у овом истраживању су ставови аутора и не одражавају мишљење и ставове Швајцарске агенције за развој и сарадњу нити организације Helvetas и Универзитета у Фрибургу.

У аналитичким текстовима ове публикације коришћени су и резултати истраживања са пројекта бр. 178012- ИДЕНТИТЕТ И СЕЋАЊЕ: ТРАНСКУЛТУРАЛНИ ТЕКСТОВИ ДРАМСКИХ УМЕТНОСТИ И МЕДИЈА (СРБИЈА 1989-2014) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

PERFORM
Performing and Responsive Social Sciences

Садржај

Увод	4
Проблемска теоријска анализа	11
др Весна Ђукић: Утицај модела и инструмената на партиципативне механизме градских културних политика у Србији	11
Преглед и анализа стања локалних културних система у градовима Србије	24
Богдана Опачић: Град Смедерево.....	24
Богдана Опачић: Град Панчево.....	35
Бојана Субашић: Град Чачак.....	49
Вирцинија Ђековић, Бојана Субашић, др Ана Стојановић: Град Зајечар	61
Бојана Субашић: Град Ниш.....	73
Вирцинија Ђековић, Богдана Опачић: Град Краљево	88
Татјана Николић, Богдана Опачић: Град Крушевац.....	100
Богдана Опачић: Град Зрењанин	112
др Ана Стојановић: Град Врање	124
Татјана Николић, Богдана Опачић: Град Лесковац	135
др Ана Стојановић: Град Нови Сад.....	148
Бојана Субашић: Град Ужице	165
Вирцинија Ђековић, Бојана Субашић: Град Крагујевац.....	177
Богдана Опачић: Град Суботица.....	191
Бојана Субашић: Град Сомбор.....	204
Бојана Субашић, Богдана Опачић, др Ана Стојановић, др Вук Вукићевић: Културне политике градова Србије – упоредни приказ.....	218
Моделу градских културних политика	251
др Милена Драгићевић Шешић, Татјана Николић: Културне политике и политике градских идентитета	251
Вирцинија Ђековић: Култура села данас – у нестајању, опстајању или настајању? .	276
Препоруке	281
Литература	298

Увод

Питање креирања јавних политика у снажној је синергијској вези са реалношћу политичких, економских и културних кретања у друштву. Последњих деценија је овај процес изложен великим утицајима различитих унутрашњих и спољашњих трендова у земљи, региону и свету. Они постављају бројне изазове пред локалне културне политике на које је могуће одговорити само уколико постоји систем прикупљања и обраде емпиријских података као основа за формулисање закључака, креирање стратешких докумената и спровођење конкретних мера у жељеним правцима.

Као допринос успостављању таквог система, Факултет драмских уметности је у тренутку обележавања 70 година од оснивања иницирао успостављање партнерске сарадње са Заводом за проучавање културног развоја, који је недавно обележио 50 година постојања. Тако је, на основу јавног позива Републичког секретаријата за јавне политике, реализован заједнички научноистраживачки пројекат **Модел локалних културних политика као основа за повећање културне партиципације**.

У ову партнерску сарадњу ФДУ је унео своје расположиве капацитете за научни, теоријски и уметничко-истраживачки рад. Посебан допринос су дали Институт за позориште, филм, радио и телевизију и Катедра за менаџмент и продукцију позоришта, радија и културе, у оквиру које се изводе студијски програми у области менаџмента у култури и културне политике на основним, мастер и докторским студијама. У пројекат су укључени професори и студенти докторских студија Менаџмента културе и медија ФДУ који су обезбедили научну релевантност истраживања и који ће, и након окончања пројекта, наставити да проучавају добијене емпиријске податке кроз научне чланке и докторске дисертације.

Са своје стране, Завод за проучавање културног развоја је, као референтна републичка установа културе, у пројекат унео своје велико искуство у вођењу емпиријских истраживања у области културе. У Заводу је, у периоду од 2009. до 2015. године, спроведен низ истраживања на тему културне политике, на основу којих су обављене стратешке анализе и креирани локални планови развоја културе у Ваљеву, Крагујевцу, Шапцу и Панчеву. Такође, Завод је дао стручни допринос у изради нацрта десетогодишње стратегије развоја културе Републике Србије и континуирано, као део своје делатности, прати Акциони план Владе Републике Србије у домену културе. Поред тога, Завод у оквиру својих пројеката истражује културне потребе и навике грађана Србије (на националном узорку и на узорку специфичних старосних група грађана), као и навике публице појединих установа културе, и/или типова установа и манифестација. Завод у сарадњи са Републичким заводом за статистику на годишњем нивоу прати рад републичких, покрајинских и локалних установа културе, а у својој редовној сарадњи са установама културе представља својеврсни канал комуникације између Министарства културе и информисања и локалних установа културе.

Предмет истраживања

Предмет истраживања су партиципативни механизми локалних културних политика који омогућавају укључивање грађана у културни живот и свих заинтересованих актера у процес доношења одлука о културном животу и културном развоју градова и општина у Србији. У ту сврху ће се комбинованом методологијом сагледати рад локалних одељења задужених за област културе, али и установа културе у сегменту партиципације и презентације програма. Са посебном пажњом сагледаће се учешће цивилног и приватног сектора у локалној културној политици, чиме ће се стећи увид у димензију партиципативности на локалном нивоу.

Циљеви истраживања

Општи циљ истраживања је анализа модела локалних културних политика као основе за повећање културне партиципације у градовима и општинама Србије. На тај начин ће резултати показати да ли постоји само један, доминантан модел културне политике, или се може говорити о његовој диверсификацији, од чега зависе и начини подстицања партиципације у култури.

Специфични циљеви пројекта су:

- анализа правних оквира и функционисања сектора културе градова у Србији;
- модели финансирања и организације културних активности, установа и организација у култури на локалном нивоу;
- сарадња међу културним актерима унутар и између локалних заједница;
- начин координације јавних установа културе;
- укљученост цивилног и приватног сектора у креирање јавних политика;
- облици и степен иницијативности цивилног и приватног сектора у култури;
- комуникација између републичких и локалних доносилаца одлука у области културе;
- постојање систематског истраживања, праћења и евалуације активности из области културне политике;
- заступљеност и модели стратешког планирања на локалном нивоу;
- начин презентовања програма и рада са публиком локалних установа културе;
- истраживања публике, потреба и навика грађана локалне средине;
- сарадња установа, цивилног и приватног сектора, и сарадња са ресорима привреде, образовања и туризма.

Методологија истраживања

Емпиријско истраживање обухвата 15 студија случаја, односно оне јединице локалне самоуправе у регионима Војводине, Шумадије и Западне Србије, Јужне и Источне Србије које имају највећи број становника и/или најразвијенију културну

инфраструктуру. То су следећи градови и општине: Крагујевац, Крушевац, Ужице¹, Краљево, Чачак, Нови Сад, Суботица, Зрењанин, Панчево, Сомбор, Лесковац, Врање, Смедерево, Ниш и Зајечар².

Због фокуса на локални културни систем и локалне политике, репрезентативни узорак истраживања обухвата све карактеристике групе јавних установа културе: 1. да их је основала локална самоуправа; 2. да имају градске културне и уметничке манифестације; 3. и да су то регионалне установе културе са седиштем у граду или општини. Тиме је у истраживање укључено 118³ јавних установа културе у наведених 15 градова, односно, укључене су све установе које је основала локална самоуправа, што искључује покрајинске и републичке установе које нису у непосредној надлежности градова и општина иако се налазе на њиховој територији.

Репрезентативни узорак цивилног и приватног сектора који делује у области културе такође обухвата све карактеристике истраживане групе. У том смислу су у истраживање укључене различите друштвене групе окупљене у организације које се баве савременом уметношћу; које промовишу локалне културне потенцијале (подстичу очување локалне природне и културне баштине, као и развој културних и креативних индустрија, културног, еко-културног и других видова туризма); које се баве очувањем наслеђа и културног идентитета српског народа, националних мањина и етничких група (КУД-ови, медији и друге организације); које се баве образовањем и сличним делатностима (радионице, семинари и сл.), као и организације, удружења и асоцијације особа са посебним потребама и осетљивих група (сеоско становништво, жене, деца, особе са инвалидитетом и потешкоћама у развоју, инвалиди, слепи и слабовиди и др.).

У оквиру методе студије случаја, за прикупљање емпиријских података примењене су технике интервјуисања и фокус група са кључним актерима културног живота и културног развоја. За ту потребу креирани су различити полуструктурисани упитници за интервјуе и фокус групе са: доносиоцима одлука (градски већници задужени за област културе, сарадници који прате област културе и сл.), представницима јавних, градских и општинских установа културе, укључујући и домове културе у руралним подручјима (директори, програмски уредници и особе за односе са јавношћу), као и са представницима цивилног и приватног сектора у култури. На тај начин је спроведено 18 интервјуа (9 са члановима градског већа задужених за културу, 7 са представницима одељења/секретаријата/управа задужених за област културе⁴, 1 са помоћником градоначелника за културне манифестације и сарадњу са партнерским

¹ Првобитно је планирано да се истраживање спроведе у Шапцу, али локална самоуправа није показала интересовање да се укључи. Београд, Косово и Метохија су, због специфичности и комплексности, планирани за посебна истраживања.

² Иако Зајечар, као и Ужице нису најнасељенији градови, одабрани су зато што представљају значајне тачке на културној мапи Србије, због динамичног културног живота, постојања великог броја установа, локалитета под заштитом Унеска и географског положаја у односу на територију управних округа којима припадају.

³ Две установе културе нису обухваћене овом анализом јер су основане 2017, па нису биле обухваћене финансијским издвајањима за њихов рад и нису реализовале програме.

⁴ У Чачку и Нишу интервјуи су вођени и са члановима Градског већа и са запосленима у одељењима/секретаријатима задуженим за област културе.

градовима и 1 са представницима Фондације „Нови Сад 2021“⁵) и 33 фокус групе (15 фокус група са представницима јавног сектора и 18 фокус група⁶ са представницима цивилног и приватног сектора, уметницима и стручњацима у култури). Поред тога, за потребе статистичке анализе, представницима локалних самоуправа и установама културе електронском поштом су послати упитници на које су одговориле све локалне самоуправе и 102 установе културе, те је реализација узорка 90%.

За обраду добијених емпиријских података, поред наративне и статистичке анализе које су омогућиле квалитативно и квантитативно исказивање резултата истраживања, коришћене су и друге научне методе анализе. Док је нормативна анализа обухватила правни оквир локалних културних политика, структурна и функционална анализа омогућиле су разумевање структуре и функције градских и општинских културних система. Фокус на постојећу ситуацију у градовима и општинама обухватио је следеће битне чиниоце:

- вредносно-идејне инструменте локалне културне политике (вредности, приоритети и циљеви);
- моделе финансирања и организације културних активности, установа и организација у култури на локалном нивоу;
- сарадњу међу културним актерима унутар и између локалних заједница;
- начин координације јавних установа културе;
- укљученост цивилног и приватног сектора у креирање јавних политика;
- облике и степен иницијативе цивилног и приватног сектора у култури;
- комуникацију између републичких и локалних доносилаца одлука у области културе;
- постојање систематског истраживања, праћења и евалуације активности из области културне политике;
- заступљеност и моделе стратешког планирања на локалном нивоу;
- начин презентовања програма и рада са публиком локалних установа културе;
- истраживања публике, као и потреба и навика грађана локалне средине;
- сарадњу установа, цивилног и приватног сектора, као и сарадњу са ресорима привреде, образовања и туризма.

За проблемски фокусирану упоредну анализу добијених података о партиципативним моделима културних политика коришћена је компаративна метода примењена посебно на сваки град, а потом и збирно, како би се добила целовита слика на нивоу Србије. Партиципација је посматрана на два начина:

1. **као учешће, односно укључивање у културни живот кроз програмску понуду:** 1.1. број и разноликост програма јавних установа културе уз описни преглед разноликости програма приватних и цивилних установа и организација за различите друштвене групе (посебно маргинализоване), 1.2. број и разноликост организација које учествују на градским конкурсима градова обухваћених анализом и конкурсима Министарства културе и информисања, 1.3.

⁵ Због специфичности Новог Сада, који је проглашен за Европску престоницу културе 2021.

⁶ У Панчеву су одржане по две фокус групе са представницима јавног сектора и представницима цивилног и приватног сектора у култури. У Нишу и Крушевцу су одржане по две фокус групе са представницима цивилног и приватног сектора у култури.

детаљна анализа конкурса у градовима обухваћеним анализом (финансије, број и разноликост програма и организација које добијају подршку да учествују у културном животу града, преглед подржаних манифестација, јубилеја и осталих културних догађаја у граду), 1.4. начини промоције програма у култури, уз посебан осврт на медијску промоцију и сарадњу установа и организација са медијима;

2. **као учешће у процесу одлучивања:** 2.1. консултативна улога – изношење мишљења и ставова (у анкетама, упитницима, јавним дебатама и другим механизмима), 2.2. саветодавна улога (савет за културу, савет публике, стручни савет и сл.), 2.3. учешће у одлучивању (одбори, комисије, жири и сл.).

На основу добијених квалитативних и квантитативних резултата истраживања, идентификовани су примери добре праксе који се могу применити у другим градовима и општинама у Србији, као и основни проблеми за које су препоручена различита могућа решења. На тај начин су формулисане делотворне препоруке намењене:

1. локалним самоуправама са циљем унапређења механизма партиципације;
2. Министарству културе и информисања са циљем подршке развоју локалних културних политика.

Да би резултати истраживања били научно релевантни, у истраживању се пошло од научно прихваћених теорија и теоријских модела следећих истраживаних феномена.

Модели деловања у култури

У савременом светском културном контексту издвајају се три типа културних политика према моделима деловања у култури (културни дифузионизам, културни функционализам и меркантилизам). Они се разликују по филозофији, методама деловања, карактеристикама, фокусу деловања, примарној територијалној обухваћености, концепту деловања и кључним актерима. Са становишта партиципације, ови параметри су од посебног значаја будући да други модел пружа највише могућности за развој локалних културних политика и демократичнији културни живот кроз већу партиципацију свих културних група које сачињавају културни мозаик једног друштва, односно локалне заједнице. Карактеристике овог модела су: учествовање (партиципација), културни живот, паралелни културни модели и међусекторска сарадња, због чега подразумева значајно укључивање државе пре свега кроз стимулативне инструменте сарадње јавног, приватног и цивилног сектора (извор: Драгићевић Шешић, Драгојевић, 2005, *Менаџмент уметности у турбулентним околностима*).

Модели културних политика

Полазећи од дефиниције културне политике као јавне практичне политике коју води владино или парламентарно *arms length* тело на основу политичког, законског и финансијског ауторитета да доноси одлуке (Ђукић, 2010:98), постоје следећи теоријски модели културних политика: државни, парламентарни, транзициони, регионални, либерални. Државни модел познаје бројне варијације, почев од национално-еманципаторског, преко бирократско-просветитељског до престижно-просветитељског.

Ризик овог модела је опасност од прекомерног политичког мешања и/или контроле државе над стваралаштвом, због чега савремене јавне практичне политике прибегавају низу практичних решења за ублажавање ризика, као што су: деконцентрација моћи и децентрализација државног апарата (преношење надлежности на локалне органе управе), тако да процес одлучивања о кључним питањима културног развоја буде ближи грађанима. Друго решење је оснивање саветодавних тела који помажу доносиоцима одлука при извршним органима управе. Међутим, показало се да она немају капацитет за самостално одлучивање. Треће практично решење је смањење удела буџетских средстава у укупном износу средстава којима располаже област културе и уметности, односно повећање удела других извора финансирања. Тиме се са већинског буџетског модела финансирања прелази на мешовити модел, што имплицира плурализам власништва, приватизацију, међусекторску сарадњу и читав низ других мера (извори: Драгићевић Шешић, Стојковић, 2011, *Култура, менаџмент, анимација, маркетинг*; Ђукић, 2010, *Држава и култура*).

Партиципација

У теорији се дефинише као стратешки и интерактивни процес управљања заснован на стратегији повезивања и активном учешћу заинтересованих страна у оквирима јавног деловања, односно државних органа и тела, приватних субјеката, организација цивилног друштва, невладиних организација, волонтерских удружења и свих заинтересованих појединаца. Процес се односи на доношење одлука, планирање, имплементацију, мониторинг и евалуацију културних политика и програма у култури, са тежњом повећања одговорности и транспарентности одлучивања о коришћењу јавних ресурса. Циљ је да се изгради поверење јавности у политичке одлуке и постигне већи степен једнакости кроз децентрализацију власти, партиципативно управљање и одговорније доношење одлука. У области културе, то се постиже кроз разна практична решења јавног ангажмана која нуде теорије и праксе партиципативне демократије путем саветодавних и консултативних процеса који умањују ризике државних модела културне политике /извори: Лучић, 2015, *Функционални механизми за примену партиципативног мониторинга и евалуације у култури на примеру позоришног система града Крагујевца*, 2010; Ђукић, Кочовић, *Partnership as a strategy to achieve optimal participatory governance and risk mitigation (of cultural and natural heritage)*).

Временски оквир и ток реализације пројекта

Овај научноистраживачки пројекат реализован је у периоду од 15. марта до 15. септембра 2018. и обухватио је шест фаза.

У **првој фази** су формулисани упитници за локалне самоуправе, односно део јавне администрације у чијој је надлежности ресор културе, као и питања за интервјуисање и фокус групе са представницима локалне самоуправе, јавних установа културе, цивилних и приватних организација које делују у области културе.

У **другој фази** је спроведено теренско истраживање у 15 градова у оквиру којег су организоване фокус групе и обављени интервјуи.

Трећа фаза је обухватила обраду прикупљених материјала и анализу података, на основу којих је у **четвртој фази** састављен предлог препорука за локалне самоуправе и Министарство културе и информисања као наручиоца пројекта.

Табела: Период спровођења теренског истраживања и преглед пристиглих упитника послатих представницима локалних самоуправа и установама културе

Град	Теренско истраживање	Локалне самоуправе и установе које нису одговориле на упитник
Смедерево	11.04.2018.	-
Панчево	12.04.2018.	Дом културе „Жарко Зрењанин“ Иваново
Чачак	18.04.2018.	-
Зајечар	25.04.2018.	Позориште Тимочке крајине – Културни центар „Зоран Радмиловић“
Ниш	26.04.2018.	Народна библиотека „Стеван Сремац“
Краљево	08.05.2018.	-
Крушевац	09.05.2018.	-
Зрењанин	11.05.2018.	-
Врање	16.05.2018.	-
Лесковац	17.05.2018.	-
Нови Сад	21.05. – 22.05.2018.	Музеј града Новог Сада, Културни центар Новог Сада, Позориште младих, Историјски архив
Ужице	30.05.2018.	Историјски архив
Крагујевац	05.06.2018.	-
Суботица	07.06.2018.	Градска библиотека, Позориште „Костолањи Деже“, Градски музеј, Галерија „Др Винко Перчић“
Сомбор	08.06.2018.	Народно позориште Сомбор
УКУПНО	15 градова	16 теренских дана – 18 интервјуа, 33 фокус групе
		13 установа културе – реализација узорка 90%

У **петој фази** је дизајнирана коначна верзија извештаја о резултатима пројекта који су током **шесте и завршне фазе** промовисани у 7 градова Србије.

Истраживачки тим

Руководилац:

проф. др Весна Ђукић, редовна професорка Факултета драмских уметности

Координатор пројектних активности:

др Вук Вукићевић, директор Завода за проучавање културног развоја

Истраживачи сарадници:

Богдана Опачић, истраживачица у Заводу за проучавање културног развоја

Бојана Субашић, истраживачица у Заводу за проучавање културног развоја

Вирџинија Ђековић, докторанткиња Факултета драмских уметности

Татјана Николић, докторанткиња Факултета драмских уметности

др Ана Стојановић, истраживачица у Заводу за проучавање културног развоја

Маја Маринковић, организаторка истраживања у Заводу за проучавање културног развоја

Стручни консултант на пројекту:

проф. др Милена Драгићевић Шешић, редовна професорка Факултета драмских уметности

Проблемска теоријска анализа

Утицај модела и инструмената на партиципативне механизме градских културних политика у Србији

др Весна Ђукић

Предмет ове теоријске анализе је утицај модела и инструмената културних политика на партиципативне механизме градских културних политика у Србији. Ово питање је подједнако важно и са становишта процеса придруживања ЕУ, будући да је у овој европској заједници држава – партиципација исходиште свих претходних процеса демократизације друштва. То видимо и у случају образовне политике где се експлицитно каже да „сви грађани ЕУ имају право на квалитетно и *инклузивно* образовање, тренинг и доживотно учење с циљем да развију вештине које омогућавају пуну *партиципацију* у друштву (...)“.⁷ Овај став који се односи на образовање је важан за културну политику зато што млади грађани кроз образовни процес уче да активно доприносе друштвеном и културном развоју и учествују у свим процесима одлучивања о кључним питањима која се односе на њихов квалитет живота.

Према бројним студијама и анализама (Голубовић Пешић, 2010; Коковић, 2013:294; Драгићевић Шешић, Стојковић, 2011:41; Ђукић Дојчиновић, 2003; Ђукић, 2010:111, Хрустић, 2018), поред многих дилема и конфузије, отпору да се процес одлучивања у области културе демократизује нарочито доприноси инерција друштвеног система и институција које, у настојању да остану какве су биле, показују одбојност према транзиционим променама. Са једне стране, култура и културна политика у посттоталитарном друштву деведесетих година прошлог века и даље су биле веома зависне од старих модела одлучивања и наслеђене организације система институција, а њихов утицај се осећа и у транзиционом периоду након 2001. Један од разлога лежи и у чињеници да култура све до сада није била у фокусу државне управе (узмимо као индикатор републички буџет за културу који је испод минимума од 1% колико прописује Унеско). Са друге стране, без промена у сфери културе схваћене у ширем, антрополошком значењу овог појма – као начина мишљења и погледа на свет, не може доћи ни до развоја демократије у Србији.

Зато у овој анализи желимо да установимо у којој мери културна политика последњих година, упркос отпорима и инерцији, успева да демократизује систем одлучивања о кључним питањима културног живота и културног развоја – како на националном, тако и на локалном нивоу. Притом, полазимо од принципа културног суверенитета, односно сувереног права државе да самостално води културну политику уз поштовање начела разноликости у међународним односима, како предвиђа Уговор о

⁷ Савет за образовање, младе, културу и спорт који чине ресорни министри земаља чланица ЕУ, састанак 22. маја 2018. у Бриселу; http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/eyscs/2018/05/22-23/?utm_source=dsm-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Education%2c+Youth%2c+Culture+and+Sports+Council%2c+22-23%2f05%2f2018

придруживању Европској унији.⁸ У том смислу је основни циљ ове теоријске анализе да се утврди који механизми партиципације постоје, те да се препоруче начини њиховог унапређења у наредном средњорочном и дугорочном периоду. Стога, посебан циљ анализе јесте понудити низ делотворних препорука намењених доносиоцима одлука које могу да помогну да се формулишу и примене у пракси нова системска решења у области правно-политичких, финансијских, организационих и вредносно-идејних инструмената културне политике. Зато су кључна истраживачка питања ове анализе: у којој мери постојећи модели културних политика у Србији подстичу партиципацију у култури, које подстицајне инструменте користе у ту сврху и које инструменте би могли да користе у наредном периоду?

Правно-политички инструменти културне политике

Наслеђени, централизовани државни модел културне политике у Србији из Милошевићевог периода блокиране транзиције (Ђукић Дојчиновић, 2003) је у транзиционом периоду добио одређене прелазне карактеристике. Гледано са становишта законодавства, процес демократизације културног система је започет доношењем кровног Закона о култури (2009). Поред других системских решења, он је предвидео и оснивање саветодавног тела Министарства културе и информисања (Национални савет за културу), али ово решење није доследно примењено и на другим нивоима власти. Тако је, десет година након доношења Закона, ситуација у градовима разнолика: од тога да је градска власт основала Савет за културу (нпр. у Смедереву), преко тога да је претходна власт основала овакво саветодавно тело које је наредна власт укинула (нпр. у Панчеву), до тога да неки градови и општине уопште и немају слично системско решење (нпр. Чачак, Крагујевац, Ужице и др.).

Поред ове, Србија је задржала још једну карактеристику наслеђеног модела која се односи на децентрализацију, односно асиметричну регионализацију територије, уведена Уставом из 1974. године, па на кратко суспендовану Милошевићевим Уставом, а потом враћену Уставом РС из 2006. године. У том смислу, поред локалних самоуправа на укупној територији државе, две аутономне покрајине такође имају уставне надлежности за вођење покрајинских културних политика, односно задовољавање потреба грађана у области културе (чланови 183, 190). Стога би се могло рећи да децентрализовани систем културне политике у Србији, на северу и југу државне територије, познаје и регионални модел културне политике, с тим што су у јужној покрајини, која је под протекторатом међународне заједнице од једностраног проглашења независности Косова 2008, Србији одузете уставне надлежности те је један број јавних установа културе измештен из ове покрајине. Оне неће бити уврштене у ову анализу, будући да због територијалних специфичности градови на КиМ-у нису обухваћени овим истраживачким пројектом.

Све наведено говори о томе да је и након 18 година транзиције држава једини доносилац одлука, без обзира на то да ли се ради о републичком, покрајинском или локалном нивоу извршне власти. То подразумева да државни орган управе на свим

⁸ Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union, pp. 121, 122.

нивоима власти поставља и управне и надзорне одборе, а користи и друге инструменте културне политике (организационе, економске, вредносно-идејне) помоћу којих управља културним животом и културним развојем на својој територији. Култура је на тај начин и даље искључиво домен одговорности и послова државе, а тиме и део политичког административног апарата Владе РС и ресорних министарстава у чијој су надлежности питања у области културе (не само Министарство културе и информисања већ и образовања, науке, туризма, младих и др.). Иако у периоду транзиције па све до данас ова област није била од великог државног интереса, „ћутање администрације“ (Закон о култури донет је тек 2009, Закон о културним добрима није донет до 2018. године, као ни Стратегија развоја културе; потом, директори установа културе који су у статусу вршилаца дужности, нпр. у Народном позоришту у Београду од 2012. до 2017. и сл.) и одсуство одлука које решавају одређене проблеме (нпр. затварање националних музеја од 2003. до 2017/18) врло речито говоре о незаинтересованости државе за културу.

Стога је, као и у свуда, ризик овог модела у опасности од прекомерног политичког мешања и/или контроле (односно, у нашем случају одсуства контроле) државе над културом, због чега савремене политике прибегавају низу практичних правно-политичких решења за ублажавање ризика (Ђукић, 2010:101). Међу основним решењима је деконцентрација моћи и децентрализација државног апарата, односно преношење надлежности на локалне органе управе тако да процес одлучивања о кључним питањима културног развоја буде ближи грађанима, те да они могу активније да учествују у њему. Као што смо видели, ово наслеђено решење је уграђено у Устав РС, али се партиципативни механизми стално морају унапређивати. Будући да се на локалном нивоу често пресликава ситуација са националног нивоа, са становишта даљег развоја децентрализованог система одлучивања подразумева се вертикална међувладина сарадња на три нивоа власти: републичком, покрајинском и локалном. Судајући на основу резултата истраживања, она није на завидном нивоу и доносиоци одлука на локалном нивоу (у Панчеву, Крушевцу и др.) истичу потребу да се она даље унапређује. То се, поред осталог огледа и у непостојању националне стратегије развоја културе која треба да представља оквир градских планова развоја, као и у недовољној сарадњи установа културе од националног значаја са локалном самоуправом на чијој територији се налазе (нпр. Старо село у Сирогојну, Ужице) или коју покривају својом делатношћу (нпр. регионални заводи за заштиту споменика културе у Нишу, Краљеву и др.).

Друго решење за смањење ризика државног модела културне политике је оснивање саветодавних тела при извршним органима управе која саветују доносиоце одлука али немају капацитет за самостално одлучивање (Ђукић, 2010:101). Ово идејно решење је предвиђено Законом о култури, те само постојање Националног савета за културу имплицира постојање и градских саветодавних тела. Међутим, по тумачењима прописа, постојање оваквог тела није обавезно, па је државна ревизија наложила да се преиспита постојање разних градских савета, комисија и других тела (нпр. у Панчеву је 2018. године укинут Савет за културу, док у многим градовима није ни основан). Да одсуство партиципације различитих заинтересованих страна у процесу одлучивања у области културе није у духу демократизације друштва, показују и актуелне измене

Закона о локалној самоуправи (2018) које се односе на обавезу консултовања грађана о буџетским расходима и инвестицијама. Будући да локалне заједнице издвајају део буџетских средстава за задовољавање потреба грађана у области културе, консултовање је нужно и у овој области, нарочито имајући у виду међузависност инструмената културне политике, због чега се финансирање подједнако заснива на планирању и правном оквиру, колико и на вредносно-идејној оцени (Ђукић, 2010:169).

Треће практично решење за ублажавање ризика државног модела, односно утицаја политике на сферу културе (деетатизација) јесте умањење удела буџетских средстава у укупном износу средстава којима располаже област културе и уметности, тачније повећање удела других извора финансирања (Ђукић, 2010:101). Србија је на ову меру била принуђена због значајно смањеног прилива у државни буџет након 2000, а потом и због велике светске финансијске кризе, која се посебно одразила на републички буџет за културу (мање од 1% што је минимум светског стандарда). Међутим, овде треба додати да у децентрализованим европским државама методологија мерења буџетских издвајања за културу подразумева просек републичких, регионалних и локалних давања⁹, што у Србији још није на снази (као ни у многим земљама централне и источне Европе), јер би се показало да проценат укупних издвајања из државног буџета на свим нивоима власти прелази минимум од 1%. Ово је важно с обзиром на то да, према резултатима поменутог истраживања, издвајања за културу из локалног буџета износе 6,6% у просеку (нпр. у Смедереву је за културу 2017. издвојено 5,7% градског буџета, у Чачку 5,3%, Панчеву 5,6%, Ужицу 6,5%), а у неким градовима и више, са тенденцијом пораста (нпр. у Врању 6,7%, у Крушевцу 8%, док је у Сомбору ово издвајање увећано са 7,5% у 2017. на 9,2% у 2018. години). Зато, ресорно министарство треба да размотри могућност промене методологије мерења буџетских давања за културу која би узела у обзир и буџетска издвајања локалних самоуправа.

Ако се тако диверсификованом систему буџетског финансирања културе додају и други извори (спонзорства приватног сектора, донације међународних организација и сопствени приходи), то ипак представља значајан напредак од наслеђеног већинског буџетског модела из Милошевићевог периода ка мешовитом моделу финансирања, иако се он може додатно унапређивати.

У вези са тим, треба истаћи да мешовити извори финансирања у култури не би били могући без уставних решења из 2006. године која су изједначила државно и приватно власништво, што је имплицирало плурализам власништва, приватизацију, међусекторску сарадњу јавног, приватног и цивилног сектора и читав низ других мера (Ђукић, 2010:100,101). Међутим, процес успостављања плурализма власништва у транзицији носи мноштво проблема, међу којима је и реституција, односно повраћај национализоване и конфисковане имовине која је у одређеном броју случајева претходних деценија била додељена градским установама културе на коришћење, а потом враћена власницима (нпр. у Смедереву, Нишу, Зајечару, Панчеву). То питање, које у складу са Законом о реституцији треба да одражава интерес обе стране, не може

⁹ Arts and artist in Europe: new challenges, prepared by Danielle Cliché and Andreas Wiesand, ERICarts Institute, Bonn, October 2007.

да се реши без партнерства државе, покрајине и локалних самоуправа. Наиме, спорну имовину одузела је централизована држава, док се у децентрализованом – процес повраћаја преноси на локалне самоуправе, иако судећи према резултатима истраживања, вертикална међувладина сарадња није успостављена у потребној мери (нпр. у Панчеву).

Економски инструменти културних политика

Као што смо видели, мешовити извори финансирања подстичу партиципацију свих заинтересованих актера културног живота – како у јавном, тако и у приватном и цивилном сектору. Држава, односно локална самоуправа, доприноси томе финансирањем, тј. суфинансирањем програма и пројеката на више начина. Поред буџетског финансирања јавних установа културе чији је оснивач град, односно општина, први начин омогућава да градске установе и организације суфинансирају своје програме тако што конкуришу за средства и на другим нивоима државне управе (покрајински и републички). Ову могућност користи само мали број градских установа (а добар пример су готово све установе у Сомбору, изузев Архива, које су 2017. године конкурисале код Министарства културе и информисања). Други начин се односи на системско решење подршке локалног развоја кроз републички програм „Градови у фокусу“ (у периоду од 2016. до 2018. године средства су добили: Зрењанин, Крагујевац, Ужице, Врање, Краљево, Лесковац, Сомбор, Ниш, Крагујевац), док се трећи начин односи на суфинансирање оних установа културе које своју делатност обављају на територији више градова и општина, као што су нпр. заводи за заштиту споменика културе и архиви. Овај последњи начин суфинансирања истовремено представља и један од највећих проблема поменутих установа, јер у њиховом финансирању не партиципирају сви градови и општине, већ само они у којима се налази седиште ових окружних, односно регионалних установа (нпр. Ниш, Краљево, Смедерево).

Поред ова три начина финансирања јавних установа културе, постоји још један начин буџетских давања, а који се односи на јавне конкурсе којима се подстиче партиципација невладиног и приватног сектора у култури. Међутим, посматрано кроз процентуални удео буџетских средстава, градови и општине за ову намену, према резултатима истраживања, издвајају скоро незнатна средства у односу на укупна издвајања за културу из градског буџета (нпр. 0,6% у Зајечару, 1,3% у Крушевцу, 1,3% у Смедереву, 1,6% у Врању, 2,7% у Панчеву, 3% у Сомбору). Иако има градова који за конкурсе издвајају знатно више (нпр. Крагујевац 10,7%, Суботица 8,4%), постоји потреба да се та средства увећају. Овде треба имати у виду да цивилне организације, у складу са Законом о удружењима, имају могућност да покрену привредну делатност која, осим што омогућава економску одрживост и запошљавање, може допринети развоју културних и креативних индустрија, као и културног туризма. Будући да удружења ову могућност изузетно мало користе ослањајући се примарно на јавне конкурсе и буџетска средства, држава кроз међувладину сарадњу свих нивоа власти треба да развије механизме подстицања културних и креативних индустрија да би се ангажовали креативни потенцијали културног и уметничког стваралаштва цивилног сектора. То отвара мноштво могућности за samozapošljavanje уметника окупљених у

једном броју уметничких организација, као и за школско и социјално предузетништво кроз укључивање маргинализованих друштвених група (сеоско становништво, жене, млади и сл.), особа са посебним потребама, а такође може да подстакне и развој предузетничке културе код ученика (школско предузетништво). Овде треба имати у виду да је Влада РС основала Савет за креативне индустрије који такође треба да партиципира у процесу конципирања јавног конкурса заједно са градским секретаријатима за привреду и друштвене делатности (просвета, социјална питања, млади и сл.).

Поред ове мере, држава, односно локална самоуправа, има на располагању могућност да системски реши питање подстицајне пореске политике усмерене на спонзорства приватног сектора. Према резултатима истраживања, она су незнатна, а у неким градовима скоро да и не постоје. Наиме, само мали број приватних компанија развио је стратегије друштвено одговорног пословања кроз улагања у културу (нпр. Нафтна индустрија Србије НИС има такав програм), док већи број компанија још увек не улаже део остварене добити у културни развој локалне заједнице (нпр. у Смедереву, Крагујевцу, Врању и сл.). Тамо где је таквих улагања било, она су до сада била усмерена како на цивилни (нпр. Ветроелектране су на конкурс 2016. године доделиле средства КУД-у из Долова код Панчева), тако и на јавни сектор (нпр. НИС је на конкурс из програма „Заједници заједно“ 2017. суфинансирао Дом омладине, Културни центар и Народни музеј у Панчеву и сл.).

Коначно, још једна могућност успостављања мешовитих извора финансирања се односи на подстицање различитих облика јавно-приватног партнерства, а посебно у оквиру процеса реституције (нпр. породица власника биоскопа Војводина у Панчеву „има вољу да та зграда остане у служби културе“), за шта би било потребно користити и правно-политичке инструменте (закон, уредбе, уговори и сл.).

Јавно-приватно партнерство је неопходно и за унапређење културног туризма, који – као привредна грана која користи ресурсе у култури – пружа могућност увећања сопствених прихода кроз нове програме, производе и услуге намењене туристима. Ово је до сада било највише коришћено кроз велики број градских манифестација, али постоје и многи други начини који приватницима (занатлије, предузетници, слободни уметници и сл.) и удружењима грађана (на основу Закона о удружењима) омогућавају да остваре приход обављањем привредне делатности кроз културне и креативне индустрије. Културни туризам пружа огромне могућности које, осим у одређеном броју градова обухваћених овим истраживањем (Смедерево, Суботица, Зајечар, Ужице и др.) нису искоришћене, а односе се на туристичко активирање културног наслеђа од изузетног значаја. Илустрације ради, такве могућности пружа нпр. Виноградарски подрум у Атеници (Чачак) који, као веома редак сачувани пример народног градитељства и индустријског наслеђа (подрум за одлагање алата и одмор током рада у винограду саграђен 1866. године), указује на развијену културу гајења лозе у јеличком подручју. То може да подстакне стварање бројних едукативних, уметничких, занатских, угоститељских и других програма, производа и услуга који би били привлачни и за локално становништво, као и за туристе. Овоме се може додати и мноштво других примера туристички неактивираних културног наслеђа од изузетног значаја на

територији градова и општина у Србији које није ни физички доступно посетицима, будући да је конзервирано наносима земље или запуштено и заборављено чак и од надлежних органа у култури града (нпр. неолитски епонимни локалитет Старчево град у Панчеву¹⁰, гробље војника погинулих у Првом светском рату у Крагујевцу и сл.). А ту су и средњовековни манастири: Жича, Студеница и Градац код Краљева из XII и XIII века који су укључени у међународну културну руту Савета Европе „Трансроманика“. Међутим, до сада држава и град нису решили питање управљања делом те руте на нашој територији, иако она Србију ставља на мапу „Главних европских путева културе“¹¹. Све ово отвара могућност повезивања културе и туризма са образовањем, привредом и животном средином, па и одбраном, а надасве Српском православном црквом у чијем се власништву налазе сви православни манастири на територији Србије који представљају значајне културне и туристичке атракције.

Међународна сарадња је четврта могућност унапређења мешовитих извора финансирања и то кроз међународне конкурсе (ИПА фонд је финансирао више пројеката у Панчеву), али и кроз друге облике међународне културне сарадње. Тако се, нпр. на основу потписаних билатералних споразума о међународној културној сарадњи Србије, преко страних амбасада и компанија може обезбедити једнократно, вишегодишње или трајно суфинансирање програма националних мањина (нпр. у селу Иваново код Панчева амбасада Мађарске је купила етно-кућу, а амбасада Бугарске финансира сусрете знаменитих Бугара).

Организациони инструменти културних политика

Ови инструменти такође у значајној мери могу да подстичу партиципацију, пре свега у процесу доношења кључних одлука и планирања културног живота и културног развоја кроз израду стратегија развоја, у које ће бити укључени сви сектори (јавни, приватни и цивилни) и ресори јавних политика повезаних са културом (образовање, индустрија, туризам и сл.).

Претходна анализа је показала да модели културних политика у Србији – како на републичком тако и на локалном нивоу, садрже елементе регионалног, државног и транзиционог модела. Заједничка карактеристика овог мешовитог модела културне политике је да се држава није одрекла своје одговорности у вођењу културних политика, те да државни/покрајински/локални органи доносе дугорочну стратегију културног развоја и обезбеђују највећи део финансијских средстава потребних за њену реализацију. То смо видели током 2017. године, приликом доношења нацрта дугорочне стратегије развоја културе у Србији која је у тај процес укључила заинтересовану јавност тек када је израда нацрта завршена, што би, судећи према резултатима истраживања, могло да се пренесе и на локални ниво. Овде треба имати у виду ставове испитаника о већој „затворености“ процеса планирања за наредни период (2016–2020) у односу на претходну стратегију културе (нпр. у Панчеву), и сумњу да ће бити укључени у процес

¹⁰ Налазиште је епонимно зато што је читав неолитски период на подручју југоисточне Европе по овом локалитету назван „старчевачка култура“.

¹¹ Туристичка организација Србије <http://www.serbia.travel/kultura/putevi-kulture/Transromanika.a-132.382.html>

израде стратегије ако би он био покренут од стране Града (нпр. у Смедереву). Постоји и случај када је претходна стратегија развоја културе истекла (нпр. у Нишу 2012–2015) а доношење нове још није започето, због чега долази до дисконтинуитета, те се, према наводима представника установа културе, многе ствари раде стихијски.

Треба имати на уму да је процес израде стратегије партиципативан и транспарентан, што значи да од почетка укључује све заинтересоване стране и информише јавност (унутрашњу и спољашњу) о свим фазама рада на изради стратегије, односно стратешког плана. Поред тога, све заинтересоване стране могу да буду укључене у имплементацију, мониторинг и евалуацију културних политика и програма у култури. У Србији, међутим, пракса дугорочног планирања није развијена чак ни на републичком нивоу, будући да до данас није усвојена дугорочна стратегија развоја културе, те су мониторинг и евалуација, у недостатку јасно дефинисаних циљева и индикатора за вредновање остварених резултата, сведени на надзор рада републичких, односно локалних установа културе, а у неким случајевима, као што смо видели, могу да доведу и до гашења установе због одсуства партиципације у одлучивању.

У недостатку републичке стратегије развоја културе, као и градских планова културног развоја, градске управе истичу да се „приликом доношења одлука о финансирању установа културе увек узимају у обзир резултати извршења плана рада установе за претходну годину“ (нпр. у Смедереву), иако научна истраживања показују да евалуација није развијена у пракси одлучивања у Србији.¹² То указује на суштинско неразумевање улоге и значаја евалуације у процесу одлучивања, а имајући у виду да се резултати евалуирају према стратешким циљевима и индикаторима дугорочне стратегије развоја. Она још увек није донета ни на једном нивоу власти, на основу чега се може закључити да и након осамнаест година транзиције постоји отпор према променама у културном систему у Србији. Иако је ситуација у градовима разнолика, у већини случајева је стратегија развоја културе коју су донеле претходне власти – истекла (нпр. у Крагујевцу 2013, у Нишу 2015. и сл.), а нова стратегија није донета, нити је рађена евалуација имплементације и остварених резултата у претходном периоду. На основу тога могло би се закључити, између осталог, и то колико је такав стратешки документ подстицајан за развој културе у граду/општини. Зато је потребно да се планирање културног живота и културног развоја на нивоу града заснива на евалуацији остварених резултата, за шта могу бити задужени градски савети за културу и управни одбори јавних установа културе, с тим што они морају да буду обучени за спровођење евалуације – а то би могао да обавља Завод за проучавање културног развитка. У суштини, ово питање се односи на развој свести о потреби практичне имплементације стратегије, што је у већини случајева изостајало, те се она сводила на „празно слово на папиру“, иако се, и након истека, и даље оцењује као „добар и употребљив документ“ (што видимо нпр. у Крагујевцу, Панчеву, Нишу).

Да се осврнемо сада на праксе земаља у свету у погледу планирања и евалуације културних политика. Чини се да ни у много развијенијим демократијама од Србије ова

¹² Докторска дисертација Ане Стојановић „Културолошки значај евалуације за повећање учешћа грађана у културном животу заједнице“ одбрањена 2016. на Факултету драмских уметности Универзитета уметности у Београду.

пракса није на очекиваном нивоу. Ово се може илустровати подацима о локалним културним политикама државе Викторија (Аустралија), где култура представља један од пет домена јавних практичних политика (култура, економија, животна средина, управљање, социјална питања)¹³. Истраживања су показала да не постоји договорени оквир (*an agreed framework*), као и да нису успостављени принципи информисања о процесу планирања (*informing principles*). Дакле, неопходно је постојање веће повезаности између планирања културе и других планова, као и већег систематског коришћења емпиријских података и евиденција (*more systematic use of data and evidence*), а што би омогућило фокусирање на исходе уместо на улагања и активности (*greater focus on outcomes, rather than inputs and activities*).

Повезивање са другим стратешким плановима се односи на интегративно планирање одрживог локалног развоја градова, нарочито у случајевима када постоје снажне међуресорне везе, као нпр. између образовања и културе или између развоја културног туризма и културе. Да је то неопходно, говори и податак да у неким градовима у Србији (нпр. у Смедереву) постоји стратегија развоја туризма која је заснована на културном наслеђу, а да, притом, запослени у култури не знају шта се од њих очекује како би ова стратегија била практично имплементирана.

Вратимо се опет на Аустралију. Овде се посебно истиче потреба за применом кохезивних теорија промене (*more cohesive theories of change*), што, поред осталог, указује на то да се промене не дешавају само у транзиционим друштвима, какво је друштво у Србији, већ и у стабилним окружењима која су суочена са новим потребама и проблемима које треба решити. И коначно, указује се на потребу да се успостави јача пракса евалуације (*stronger evaluation practices*), што говори о томе да она постоји али се мора унапредити. У поређењу са Србијом, где та пракса није успостављена као део процеса одлучивања, у случају Аустралије види се да постоји потреба за непрекидним унапређењем процеса планирања. Ово се нарочито односи на то да у појединим локалним заједницама у Србији, према резултатима нашег истраживања, процес стратешког планирања у области културе није ни започет, те да не постоје ни стратегије културног развоја (нпр. у Смедереву, Зајечару, Сомбору и др.). Ипак, треба напоменути да се мора прихватити аргументација локалних власти у овим градовима о потреби да се градски планови развоја културе донесу на основу републичке стратегије културе која још увек није усвојена. Али, ако не постоји стратегија културе, постоји локална стратегија туризма која валоризује локално културно наслеђе¹⁴, што указује на потребу да се ресор културе у граду активније укључи у имплементацију ове стратегије, и посебно – да се успостави систем мониторинга и евалуације исхода кроз праћење броја посетилаца и прихода остварених од туризма. Ово би пре свега показало да култура значајније доприноси пуњењу локалног буџета него што се за њу издваја. Зато је важно да ресор културе активно партиципира у процесу доношења стратешких планова других ресора који користе културне потенцијале као развојни ресурс.

¹³ *Cultural development network* (Australia) 2018 <http://www.culturaldevelopment.net.au/planning/>

¹⁴ Незаобилазна туристичка дестинација у граду је Смедеревска тврђава коју је подигао деспот Ђурађ Бранковић у XV веку, а категорисана је као културно добро од изузетног значаја.

Стога се логично отвара потреба за интегративним планирањем развоја локалне заједнице на основу нових употребних функција културног наслеђа. Да би то било могуће, неопходно је да се у планирање укључе све заинтересоване стране у приватном и цивилном сектору, а посебно млади који тек треба да успоставе однос према прошлости и културној баштини. То би значајно допринело развоју свести о важности партиципативног одлучивања, што нас враћа на горепоменути став о значају едукације Савета за образовање, младе, културу и спорт који чине ресорни министри земаља чланица ЕУ.

Као што смо видели, партиципација се, дакле, не односи само на укључивање (*inclusion*) и активно учешће (*participation*) заинтересованих страна у планирању, имплементацији, мониторингу и евалуацији културног живота и културног развоја локалних заједница, већ и на активно учешће културне политике у планирању других јавних политика које у значајној мери користе културно наслеђе и друге ресурсе у култури. Ово се пак подједнако односи на локалне и републичке, али и европске јавне политике, као у случају једног дела међународне руте Савета Европе „Трансроманика“ која се налази на територији Краљева. Онда се ради о стратегији интернационализације као облику међународног повезивања са другим земљама на овој културној рути. Овде треба имати у виду да је посебан циљ Унескове Конвенције о заштити и унапређењу разноликости културних израза – „подршка сарадњи и размени међу земљама различитих културних и друштвених контекста, као и развој економских аспеката уметности и стваралаштва који ће коначно довести до унапређења културе“.

Вредносно-идејни инструменти

Најкомплексније питање културних политика представљају вредносно-идејни инструменти, посебно што је „на нашим просторима мишљење у крајностима посве уобичајена појава“. Као последица подела и припадности супротним странама и странкама нестало је заједничко поље разумевања (...), те су „политичке странке и њихове вође у сталној свађи и тако спречавају или отежавају интеграцију друштва“ (Шушњић, 2013:41). Дакле, ако пођемо од овог става, доћи ћемо до претпоставке да је за подстицање партиципације потребно да културна политика уравнотежи „мишљење у крајностима“ и тиме допринесе „интеграцији друштва“, макар у погледу кључних питања везаних за културни живот и културни развој. Као и у свакој правно уређеној држави, та питања су дефинисана правно-политичким инструментима који обавезују све правне субјекте у култури да поступају у складу са Уставом, Законом и подзаконским актима. Стога је од суштинске важности које вредности и идеје та акта промовишу, односно на којим вредностима и идејама је утемељена савремена Србија и како се те вредности поштују.

У том смислу, Устав РС садржи неколико кључних одредби које се односе на културу. Првом се уређује службена употреба српског језика и ћириличног писма, као и других језика и писама уређених посебним законима (чл. 10). Ово се у пракси недовољно поштовало, будући да је и након доношења Устава у јавној комуникацији – како службеној, тако и медијској и маркетиншкој – преовлађивало латиничко писмо које је

претходних деценија скоро потиснуло ћирилицу, укључујући и издавачку продукцију и све друге начине употребе писма (истицање фирми на установама културе, називи улица, инфо-табле и сл.). Ако ово питање посматрамо са становишта заштите националних мањина „ради остваривања потпуне равноправности и очувања њиховог идентитета“ (чл. 14), што укључује „право на коришћење свог језика и писма“ (чл. 79), онда видимо да у мноштву идентитета које Устав штити, равноправност није остварена једино у погледу језика и писма српског народа. Резултати овог истраживања показују да се таква ситуација полако мења, али је потребно много напора и активности од државне управе да би се ћирилично писмо вратило у употребу и упркос снажном отпору наслеђеног модела комуникације.

Даље, Устав РС забрањује дискриминацију (чл. 21) „по било ком основу, а нарочито по основу расе, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика (...)“. Потом се гарантује слобода научног и уметничког стварања (чл. 73) и дух толеранције у области образовања, културе и информисања који треба да „подстиче међукултурни дијалог и предузима ефикасне мере за унапређење узајамног поштовања, разумевања и сарадње међу свим људима који живе на територији Србије, без обзира на њихов етнички, културни, језички или верски идентитет“ (чл. 81). У области очувања наслеђа наводи се да је „свако дужан да чува природне и културне реткости и научно, културно и историјско наслеђе, као добра од општег интереса у складу са Законом“ (чл. 89). Међутим, примери кршења ових уставних одредби, укључујући поменути језик и писмо, захтевају посебна научна проучавања за која у овој теоријској анализи нема довољно места. У контексту овог истраживања, задржаћемо се само на дихотомији савремено стваралаштво – баштина, на коју се рефлектује већина уставних одредби, али и проблема са којима се суочава транзициона културна политика у Србији.

У контексту политичког плурализма, најпре бисмо их могли повезати са одсуством духа толеранције између присталица партија на власти на републичком нивоу и, условно речено, опозиционих партија на власти у локалним самоуправама, услед чега је „нестало заједничког поља разумевања“ – како каже Шушњић. У борби за вредности (нпр. традиционално – модерно, национално – интернационално, световно – духовно и сл.), нарочито је била преломна изборна 2013, када је Министарство културе и информисања, приликом обележавања 1.700 година од доношења „Миланског едикта“, подржало продукцију позоришне представе „Константин“ Народног позоришта у Нишу и „Српска трилогија“, којом је Народно позориште у Београду обележило сто година од почетка Великог рата. Обе представе су биле окренуте култури памћења и промишљању занемареног питања националног али ништа мање и европског културног идентитета, који баштини тековине ових светских историјских догађаја. На другој страни, Атеље 212 у Београду је у истом периоду продуцирао позоришну представу „Зоран Ђинђић“ усмерену ка грађанским вредностима и демократској будућности Србије у оквиру европске заједнице народа. Иако се те вредности на релацији прошлост – будућност међусобно не искључују (Мунди, 2000:14), већ преламају у садашњости, све три представе се више не налазе на репертоару ових позоришта, што показује да одсуство духа толеранције у политичкој арени заправо угрожава слободу уметничког стварања

коју Устав гарантује, иако би требало да је подстиче. Истовремено, недостатак узајамног поштовања и разумевања међу актерима ових процеса крши и забрану дискриминације по основу националне припадности српском народу, који се у контексту представе „Српска трилогија“ оптуживао за великосрпски национализам, иако се заправо ради о књижевном, односно културном и историјском наслеђу међуратног периода које је, по слову Устава, свако дужан да чува. Исто се односи и на представу „Константин“ која приказује не само српско већ и европско културно, историјско и верско наслеђе.

У културној политици у Србији ова „борба за вредности“ на плану дихотомије традиционално – модерно, односно прошлост – будућност има дубоке корене још у времену Милоша Обреновића, када се борба водила на релацији традиционално – европско (Цветић, 2018). Да она не јењава ни данас, нарочито због процеса европских интеграција и придруживања Европској унији, показује и однос једног дела цивилног сектора који трагање за идентитетом и вредностима потиснутим у заборав идеологијом југословенства и комунизма – атеизма – означава као „репатријархализацију“, „антизападњаштво“ и „отпор модерности“, упозоравајући да „уместо окретања модерности, Србија тражи нови идентитет у прошлости ослањајући се на (...) средњовековно наслеђе, православље, византијско наслеђе, фолклор у култури и антизападњаштво“ (Бисерко, 2016:6). Овакав однос према прошлости рефлектује се и на локални ниво, па тако представници удружења грађана у Крушевцу мисле да је „градска управа ставила већи нагласак на културно наслеђе, старе занате, витештво, цркву и ретрадиционализацију као идентитет града“. При томе је израз „ретрадиционализација“ некритички преузет из потпуно различитог културног контекста који се са Србијом ни на који начин не може довести у везу (хрватско друштво суочено са усташким наслеђем НДХ). Осим што Србија баштини слободарску антифашистичку традицију, разлика је и у томе што представници цивилног друштва у Крушевцу као пример ретрадиционализације наводе програм *Видовданских свечаности*, којима се од 2001. Видовдан обележава као дан града. Иако учесници фокус групе не приговарају идеји, већ недостатку уметничких садржаја, каквих је било раније, овде треба имати у виду и друге функције ове манифестације (меморијалне, едукативне, туристичке и сл.). Ово је посебно важно с обзиром на то да је Крушевац био последња престоница средњовековне Србије пре освајања Турака, те да се овим програмом обнавља култура памћења важне прекретнице у националној историји коју су југословенство и атеизам током читавог XX века потискивали у заборав. Та „борба за вредности“ или, тачније, „борба против вредности“ такође се преноси и на дихотомију село – град, јер се село разуме као традиционално и конзервативно у односу на модеран и динамичан град, због чега је деценијама систематски деконструисан културни идентитет села, исто као што је вођена антирелигиозна кампања против православне културе (Ђукић, 2017).

Осим што је овако искључив однос према вредностима супротан духу Устава РС, а посебно забрани дискриминације по основу националне припадности, друштвеног порекла, вероисповести, политичког или другог уверења, културе, језика и сл., он је у супротности и са Унесковом Конвенцијом о заштити и унапређењу разноликости културних израза, коју је Србија ратификовала, а такође и са духом савремених европских културних политика које се залажу за уравнотежење деловања. Према

експертима Савета Европе (Матарасо, Ландри, 2003:5), то значи да идејни концепти не треба да искључују одређене вредности (осим, наравно, уколико оне нису противзаконите), већ треба да чине тек избор на скали између две дихотомне вредности. То код доносилаца одлука указује на развој осећаја за поштовање разноликости и спектар различитих вредности (Ђукић, 2012:345) које коегзистирају у једном друштву. У том смислу, од културних политика се пре свега очекује да осећај за поштовање разноликости примене на уравнотежење наслеђеног „мишљења у крајностима“.

Стога, ако је према Симону Мундију – једном од водећих светских експерата у области културне политике – међу жељеним исходима транзиционог модела културних политика и успостављање равнотеже између прошлости и будућности (Мунди, 2000:14), односно између очувања баштине и подстицања савременог стваралаштва, онда она у случају Србије треба да буде у корист баштине све док се однос читавог друштва, а посебно културне политике, према оба пола дихотомије не уравнотежи. Овде нарочито треба имати у виду да су многи музеји у Србији више од једне деценије били затворени (нпр. Народни музеј у Београду од 2003. до 2018, Музеј савремене уметности у Београду од 2007. до 2017, Народни музеј у Панчеву и др.), да у низу нових закона у области културе донетих у транзиционом периоду једино није донет закон о културној баштини, те да не јењава антирелигиозна кампања против вредности православне културе која представља стуб националног идентитета српског народа, иако су верске слободе уграђене у темеље правне државе. Пренето на локални ниво, овоме би се могло додати и то да локалне самоуправе по правилу издвајају мање средстава за рад баштинских установа културе (архив, музеј, библиотека) него установа савременог стваралаштва као што су: позоришта, галерије и културни центри (нпр. за баштинске установе се издваја 44%, 51% у Крушевцу, 43% у Сомбору, 38% Нишу и сл.). Несразмера се посебно читава у процентуалним давањима за рад музеја у односу на укупни буџет за културу који, изузев Крушевца као примера добре праксе (19,22%), скоро по правилу износи мање од 10 % (10,06% у Нишу, 9,76% у Новом Саду, 9,86% у Сомбору, 9,92% у Панчеву и др.).

Преглед и анализа стања локалних културних система у 15 градова Србије

Град Смедерево

Богдана Опачић

О граду

Град Смедерево налази се на обали Дунава у североисточном делу Србије и административни је центар Подунавског округа. Смедерево данас има важну улогу и као индустријски центар где посебан значај има „Железара Смедерево“ којом од 2016. управља кинеска компанија „Хестил“. Територија града Смедерева обухвата једно градско насеље (Смедерево) и 26 руралних насеља¹⁵. Према попису становништва из 2011, у Смедереву живи 108.209 становника, од којих 64.175 (59,3%) живи у граду. Највећи проценат становништва припада грађанима између 30 и 49 година (26,5%), док најмањи проценат припада најмлађима до 15 година (15,4%) и старијима од 65 година – 14,9%. Међу грађанима Смедерева 38,4% је економски активно, од којих 74,2% и запослено. Смедерево је претежно насељено становништвом српске националности (94,2%) и Ромима (2,2%). Највећи број грађана Смедерева има завршену средњу школу – 49,4%, затим основну школу – 24,6%, док је оних који су стекли диплому више или високе школе 11,6%¹⁶. На територији града Смедерева налази се 40 културних добара, од којих је 37 споменика културе међу којима је један споменик категорисан као непокретно културно добро од изузетног значаја – Смедеревска тврђава коју је подигао деспот Ђурађ Бранковић у XV веку, док су два споменика категорисана као непокретно културно добро од великог значаја. Поред споменика културе на територији Смедерева се налазе и две просторне културно-историјске целине и једно археолошко налазиште¹⁷.

Организација и функционисање културе у оквиру локалне самоуправе¹⁸

Градска управа Смедерева организована је у 8 управа. За област културе у Смедереву задужено је Одељење за јавне службе, док у оквиру Градског већа постоји

¹⁵ http://www.smederevo.org.rs/OPSTINA-SMEDEREVO-Opsti-podaci_68_lat, приступљено 16.04.2018.

¹⁶ http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162, приступљено 16.04.2018.

¹⁷ http://heritage.gov.rs/latinica/nepokretna_kulturna_dobra.php, приступљено 17.04.2018.

¹⁸ Анализа града Смедерева је рађена на основу интервјуа и фокус група вођених у оквиру пројекта 11.4.2018. Интервју је вођен са Светланом Михајловић, градском већницом за културу, а фокус групе са директором и менаџером маркетинга Центра за културу, директорком Музеја у Смедереву, директорком и библиотекарком у Народној библиотеци, директорком и архивистом Историјског архива, заменицом директора Регионалног завода за заштиту споменика културе, са представницима цивилног сектора: Омладинско аматерско позориште „Патос“ из Смедерева, КУД „Михајловац“ из Михајловца, чији је представник уједно и координатор КУД-ова у Смедереву, КУД „Коларац“ из Колара, КУД „Липе“ из Липа, КУД „Враново“ из Вранова, ОКУД „Јерина“ из Смедерева, КУД „Кантакузин“ из Смедерева, Уметнички клуб „Расковник“ из Смедерева. Анализа града је рађена и на основу упитника који је доставила Градска управа Смедерево и директори установа културе.

члан надлежан за културу. Поред већника, у Градској управи Смедерево није запослена ниједна особа која се бави културом, већ само дипломирани правник, саветник у оквиру нормативно-правних послова у области информисања и физичке културе. Градска већница за културу је по образовању професор разредне наставе.

У граду функционише 5 јавних установа културе у којима ради 84 запослених. Представници локалне самоуправе су у упитнику навели 18 удружења грађана који функционишу на територији града Смедерева, од којих су 12, односно 66,7% културно-уметничка друштва. Од 18 удружења грађана, 10 (55,5%) функционише у околним селима. Град Смедерево члан је 4 мреже градова: Сталне конференције градова и општина, Националне алијансе за локални економски развој, Института региона Европе и Српске филмске асоцијације.

Финансирање програма и пројеката

Буџет Града Смедерева у 2017. износио је 3.627.500.000,00 динара, док се за културу издвајало 207.968.693,00, односно 5,7% градског буџета. Према томе, просечно годишње издвајање за културу по глави становника у Смедереву 2017. године износило је 1.921,92 динара. Ван буџета намењеног култури град Смедерево стипендира младе талентоване уметнике.

Највећи део градског буџета намењеног култури издваја се за плаћање трошкова струје, грејања, телефона, осигурања, видео надзора, обезбеђења, јубиларних награда запослених, социјалних давања за одлазак запослених у пензију, услуга одржавања рачунара, стручно усавршавање запослених – који се у Градској управи Смедерево воде под осталим трошковима (35,42%), а затим за плате и доприносе запослених (34,27%), док се за пројекте и програме (заједно са конкурсом) издваја 30,13% градског буџета за културу. Најмање средстава одваја се за материјалне трошкове (набавку канцеларијског и осталог материјала), и то 0,18% градског буџета намењеног култури (Графикон 1).

Графикон 1: Структура расподеле средстава градског буџета за културу, 2017. година

Из буџета Града Смедерева финансира се 5 установа културе у којима раде 84 запослена (74 на неодређено), у домену плата запослених, текућих трошкова и програма (Табела 1). Градска управа приликом доношења одлука о финансирању установа културе увек узима у обзир резултате извршења плана рада установе за претходну годину. Најзначајнија средства издвајају се за Центар за културу, док најмања средства из градског буџета добија Историјски архив који има и најмањи број запослених.

Табела 1: Јавне установе културе у Смедереву

Назив установе		Број запослених (на неодређено+одређено)	Средства која се издвајају из градског буџета у динарима	Процент у односу на градски буџет за културу
1	Историјски архив	5+2	9.074.360,00	4,73%
2	Народна библиотека	23+2	33.785.280,00	16,25%
3	Центар за културу	23+4	94.894.448,00	45,63%
4	Музеј у Смедереву	12+1	27.220.310,00	13,09%
5	Регионални завод за заштиту...	11+1	39.994.295,00	19,23%

Град Смедерево расписује конкурс из области културе, чији је буџет у 2017. износио 3.000.000,00 динара, односно 1,3 % од градског буџета за културу, док је за 2018. планирано да се за конкурсе издвоји 6.000.000,00 динара. Према речима градске већнице за културу, обнављањем „Железаре Смедерево“ повећан је буџет Града, па самим тим и буџет који је опредељен за конкурсе из области културе. Током 2017, преко конкурса је подржан 21 пројекат, односно 19 актера.

Што се тиче буџета установа културе, на програме и пројекте највише издваја Регионални завод за заштиту споменика културе. То је и разумљиво јер пројекти ове установе подразумевају теренска истраживања, конзервацију и рестаурацију на великој територији, што изискује много финансијског издвајања. На програме и пројекте најмање издвајају Музеј и Н. библиотека, иако ове установе, поред основне делатности – заштите наслеђа, обављају и делатност презентације (Табела 2).

Табела 2: Структура буџета градских установа културе Смедерева према врсти трошкова (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Врста трошкова		
	Плате и доприноси	Материјални трошкови	Програми и пројекти
Историјски архив	66,2	14,1	19,7
Народна библиотека	53	40	7
Центар за културу	19	22	34
Музеј у Смедереву	63	33	4
Регионални завод за заштиту...	40	10	50

Све установе културе, изузев Регионалног завода за заштиту споменика културе, првенствено се ослањају на градски буџет, а затим на сопствене приходе (Центар за културу, Регионални завод за заштиту споменика културе, Народна библиотека, Музеј у Смедереву). Центар за културу је једина установа културе у Смедереву која се мањим делом финансира и преко спонзорстава и донација, 2,25% укупног буџета установе (Табела 3).

Поред градског буџета намењеног култури, поједини програми и манифестације део средстава добијају и на конкурсима других финансијера, и то првенствено Министарства културе и информисања. Највише средстава на конкурсима Министарства културе и информисања обезбедио је Регионални завод за заштиту споменика културе, који је, 2017. године, добио средства и на конкурсима Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања. Поред тога, градска већница напомиње да манифестацију „Нушићеви дани“, која има традицију дугу 35 година, Министарство културе и информисања последње три године не подржава. Министарство трговине, туризма и

телекомуникација и Министарство привреде финансирани су измештање прилаза Смедеревској тврђави.

Регионални завод за заштиту споменика културе надлежан је за 154 објекта споменичког наслеђа на територији Подунавског и Браничевског округа¹⁹. Од 2003, када је део финансирања завода за заштиту споменика културе у Србији пао на терет локалних самоуправа, Регионални завод за заштиту споменика културе наилази на проблем јер друге локалне самоуправе, осим Смедерева, не финансирају његов рад.

Иако је Смедерево велики индустријски центар, „Железара Смедерево“ не учествује у подршци у култури, те се јединим спонзорима могу сматрати мањи привредници који поједине манифестације финансирају у роби.

Табела 3: Структура буџета градских установа културе Смедерева према изворима финансирања (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Република	Град	Приходи	Други конкурси	Спонзори	Донације	Остало
Историјски архив	/	93,77	6,23	/	/	/	/
Народна библиотека	3,7	91	5,3	/	/	/	/
Центар за културу	/	85,21	12,3	0,24	2,25	/	/
Музеј у Смедереву	13,38	85,41	1,21	/	/	/	/
Регионални завод за заштиту...	50	40	10	/	/	/	/

Град Смедерево је аплицирао на конкурс Министарства културе и информисања „Градови у фокусу“ са пројектом „Култура достојна престоног града“, али није добио подршку.

Што се тиче културно-уметничких друштава, она се финансирају преко чланарина и преко самодоприноса на основу Одлука о увођењу самодоприноса за подручја месних заједница²⁰, док удружења грађана која се баве савременим стваралаштвом потребна финансијска средства обезбеђују наплатом улазница, као и на многим конкурсима у Републици Србији. Од културно-уметничких друштава, средства од Министарства културе и информисања на конкурс добија само КУД „Кантакузин“, као удружење српско-грчког пријатељства. Неколико представника цивилног сектора сматра да Град Смедерево не издваја довољно средстава за конкурсе из области културе. Податак да Град издваја за конкурсе 1,3% градског буџета за културу упућује на закључак да су представници цивилног сектора у праву, јер наведени износ који је намењен удружењима грађана ни у ком случају не може бити довољан за реализацију квалитетних програма.

Највећа замерка за Град Смедерево и јавне установе културе јесте то што последњих година ниједан од актера у култури није аплицирао на међународним конкурсима. Наиме, последњи такав пројекат спроведен је 2010, када су аматерско

¹⁹ www.spomenickukulture.org.rs/strane/delatnost, приступљено 27.04.2018.

²⁰ <http://www.grad.smederevo.org.rs/cms/mestoZaUploadFajlove/4-2015.pdf>;
<http://www.grad.smederevo.org.rs/cms/mestoZaUploadFajlove/Registar%202015.pdf>;
<http://www.grad.smederevo.org.rs/cms/mestoZaUploadFajlove/REGISTAR%202016.pdf>, приступљено 30.04.2018.

позориште „Патос“ и Центар за културу, заједно са аматерским позориштем из Италије реализовали позоришну представу.

Одлучивање у култури

Скупштина града Смедерева, према Одлуци о радним телима Скупштине града Смедерева из 2008, оснивала је стална или повремена радна тела за разматрање питања из своје надлежности (савете и комисије) која дају мишљења на предлоге одлука и других општинских аката које доноси Скупштина града, а обављају и друге послове у складу са актима Града. Ови савети и комисије имају 7 чланова. Када је реч о култури, Град Смедерево је основао Савет за културу и туризам који разматра предлоге одлука и других општинских аката, иницијативе и предлоге за реализацију програма из области културе и развоја туризма, питања из области заштите културних добара, као и друга питања из ових области.

Град Смедерево има Стратегију развоја туризма 2016–2020, док су Стратегија социјалног и економског развоја и Стратегија о младима истекле, а нове нису написане. Представници Градске управе су у упитнику навели да се у Стратегији развоја туризма помиње и културни развој града, али овај документ није достављен истраживачком тиму, нити је објављен на интернет страници Града, због чега се не може закључити у ком сегменту и у којој мери је у Стратегији развоја туризма заступљена култура. Према речима градске већнице за културу, у децембру 2017. је разговарано са представницима установа културе на тему креирања стратешког документа за културу и договорено је да сваки директор установе предложи по неколико стратешких циљева који би требало да буду унети у званични стратешки документ. Директори установа културе сматрају да би првенствено требало да постоји Стратегија развоја публике. Представници цивилног сектора су се једногласно сложили да је Смедереву неопходна израда Стратегије развоја културе. Из свега наведеног може се закључити да, уколико се разговарало о стратегији града, представници цивилног сектора нису били укључени. Зато се може претпоставити да би овај документ био донет без консултација са независном културном сценом.

Када је реч о стратегијама развоја установа и удружења, само удружење „Патос“ има стратешки документ, док директори установа културе напомињу да, иако стратешки промишљају, стратегије развоја установа нису написане.

Вредновање

Скупштина града Смедерева је 2014. донела Одлуку о признањима, наградама и повељама града Смедерева. За посебан допринос култури града могу се доделити следећа признања: „Кључ града Смедерева“, „Светосавска повеља“ и „Сребрњак града Смедерева“, „Награда деспота Ђурђа“, „Повеље града Смедерева“ и „Повеље почасног грађанина града Смедерева“. Исте године Скупштина града Смедерева је донела Одлуку о манифестацијама и фестивалима у области културе и туризма од значаја за град Смедерево, према којој је 11 манифестација добило овај статус. Према наведеној Одлуци манифестације од значаја су: „Смедеревска јесен“, „Нушићеви дани“, „Театар у

тврђави“, „Културно лето“, „Светосавске свечаности“, „Ликовна колонија графике“, „Корзо поново ради“ у организацији Центра за културу, „Ноћ музеја“ коју организује Музеј у Смедереву, „Сајам поезије“ у организацији Народне библиотеке и „Смедеревска песничка јесен“ коју организује истоимено удружење. У оквиру појединих манифестација додељују се наведене награде. Из овога се може закључити да се у Смедереву валоризује културно наслеђе коме се даје нова, употребна функција.

Као што је речено, Град Смедерево је у 2017. години расписао конкурс за (су)финансирање пројеката из културе, за шта је издвојено 3.000.000,00 динара. Кроз конкурс је подржан 21 пројекат. Конкурсе оцењује стручна комисија која се састоји од седам чланова. Чланови комисије су: градски већник за културу, који је уједно и председник комисије, члан Градског већа за образовање, помоћник градоначелника, директор Народне библиотеке, директор Центра за културу, директор Музичке школе и један кореограф народне игре. Из овога се може видети да комисију не чине представници цивилног сектора, са изузетком кореографа народне игре. Критеријуми наведени у конкурсним позивају се на Уредбу о критеријумима, мерилима и начину избора пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Републике Србије, Аутономне Покрајине, односно јединица локалне самоуправе (Службени гласник РС 105/16), а циљ конкурса је обезбеђивање услова за доступност културних садржаја и развоја публике на територији града Смедерева. Према речима градске већнице, комисија се последњих година „труди да свим актерима који аплицирају додели нека неопходна средства“. Највећи износ средстава био је намењен пројектима из књижевности, 1.260.000,00 динара, а подршку Града добила су 4 пројекта, док је највећи број подржаних пројеката био из области уметничке игре, и то традиционалне, што поново наводи на закључак да су културно наслеђе и традиција важан део идентитета града (Графикон 2).

Графикон 2: Јавни конкурс Града Смедерева, 2017. година

Представници цивилног сектора изразили су незадовољство по питању реализације градског конкурса за културу. Наиме, удружења грађана сматрају да конкурс није довољно транспарентан и да комисија није састављена од релевантних људи из струке који би на адекватан начин вршили расподелу средстава. Ипак, питање некомпетентности комисије је упитно, јер комисију, поред представника Градске управе, чине и директори установа културе или установа које су блиско везане за једну од области културе.

Сарадња

Градска већница за културу и представници јавних установа културе сложили су се да је сарадња између Градске управе и установа културе на високом нивоу. Наиме, већ неколико година уназад, у Смедереву је пракса да градски већник за културу једном месечно одржава састанак са директорима јавних установа културе. На састанцима се разговара о текућим проблемима у раду установа, као и о програмима, односно о „календару“ програма установа. Директори установа културе су, према речима представника установа културе, и чланови организационих одбора смедеревских манифестација. Градска већница за културу истиче да свако у граду Смедереву ко је заинтересован да се бави културом може са њом да закаже састанак. Ипак, представници цивилног сектора наводе да са градском већницом ниједном нису одржали састанак, из чега се стиче утисак да Градска управа Смедерева под културном политиком подразумева само учешће јавног сектора, док се цивилни сектор највећим делом искључује из креирања локалне културне политике. Са Министарством културе и информисања установе културе имају коректну сарадњу која се огледа у повременим саветовањима са представницима Министарства.

Директори јавних установа културе, поред редовних састанака са градском већницом за културу, сарађују и међусобно, али је ова сарадња првенствено техничке природе. Са цивилним сектором најбољу сарадњу остварује Центар за културу који, поред спорадичних заједничких пројеката, уступа своје просторе цивилном сектору за програме, али и за свакодневни рад самих удружења. Са удружењима грађана сарађује и Народна библиотека у оквиру заједничких програма или само у смислу уступања простора за програме удружења. Ова установа најчешће сарађује са удружењима слепих и удружењима потомака палих бораца. Чланови наведених удружења имају право на бесплатно учлањење у Библиотеку.

Током разговора са представницима цивилног сектора примећено је да удружења којима је у фокусу савремено стваралаштво и удружења која се ослањају на традицију међусобно не сарађују. Са једне стране, према речима представника цивилног сектора, савремено стваралаштво није у фокусу Града, те је последњих година све мање удружења грађана која се баве савременим стваралаштвом, а поједине савремене манифестације (попут „Патософирања“) више не постоје. Са друге стране, представници културно-уметничких друштава истичу одличну међусобну сарадњу, те је Град Смедерево запослио три особе задужене за КУД-ове, од којих је један запослен у Центру за културу, на месту координатора за сва културно-уметничка друштва Града Смедерева. На тај начин, ова друштва решавају и проблем набавке народних ношњи, јер свако од њих поседује ношње из различитих крајева које по потреби размењују.

Представници установа културе најбоље оцењују сарадњу са Градском управом Смедерево, али и са осталим установама културе у граду, док је са Министарством културе и информисања и цивилним сектором сарадња врло добра. Са културно-уметничким друштвима одличну сарадњу остварују Центар за културу и Музеј у Смедереву, док друге установе не сарађују са наведеним удружењима.

Сарадња установа културе са медијима је на задовољавајућем нивоу, али првенствено са локалним и регионалним медијима. Представници цивилног сектора исказују незадовољство по питању сарадње са свим медијима.

Са школама све установе културе имају добру сарадњу. У Смедереву постоји Регионални центар за професионални развој запослених у образовању, у коме се организују и акредитовани семинари за наставнике о културном наслеђу, о примени уметности и културног наслеђа у образовању, на којима су предавачи и запослени у установама културе²¹. Тако просветни радници примењују стечено знање о култури и уметности у својој настави.

Програми и публика

Град Смедерево своје програме заснива на бројним манифестацијама, од којих је најпознатија и најпосећенија „Смедеревска јесен“, која има традицију дугу 130 година. Манифестације: „Нушићеви дани“, „Ликовна колонија графике“, „Смедеревска песничка јесен“ и „Светосавске свечаности“ више од 25 година налазе се на репертоару Града Смедерева, док се позоришни фестивал „Театар у Тврђави“ одржава од 2014. Такође, Град Смедерево планира да од 2018. организује Међународни фестивал филма земаља подунавске регије у оквиру кога би се пројекције филмова одржавале на отвореном простору. За овај фестивал Градска управа Смедерево је за 2018. издвојила 5.000.000,00 динара. Потребно је напоменути да Град није члан ниједне мреже градова који се налазе на Дунаву. Сви саговорници су се сложили да је Смедерево, поред својих манифестација, град великих могућности, у коме је и поред бројних програма последњих година приметан пад броја њихових посетилаца.

Резултати истраживања показују да су током 2017. у Смедереву организована 672 културна програма које је посетило 82.793 људи, а најбројније су филмске пројекције у Центру за културу које су уједно и најпосећенији програми (Табела 4).

Табела 4: Број програма у организацији установа културе и њихова посећеност

Установа	Број програма	Број посетилаца/тираж
Историјски архив	3 трибине, 5 изложби	700
Народна библиотека	23 књ. вечери, 9 трибина, 48 изложби, 58 радионица за децу	12.850
Центар за културу	8 књ. вечери, 30 трибина, 12 изложби, 17 концерата, 41 представа, 305 филм. пројекција, 50 наступа КУД-ова	56.205
Музеј у Смедереву	3 књ. вечери, 7 трибина, 15 изложби, 2 муз. изложбе, 2 концерта, 5 филм. пројекција, 25 скупова и радионица	13.038
Регионални завод за заштиту споменика	4 трибине, 1 изложба	Нема података

Град Смедерево није радио истраживање културних потреба и навика грађана, те се мишљења о укусима и потребама публике не доносе на основу чињеница. Једино Народна библиотека повремено спроводи анкете, док неке установе на основу броја продатих улазница процењују шта грађани воле да посећују. Представници културно-уметничких друштава показују задовољство посећеношћу њихових програма, али

²¹ <http://www.rcsmed.edu.rs/seminari/seminari-koje-mi-podrzavamo.html>, приступљено 30.04.2018.

напомињу да њихову публику чини ближа и даља родбина најмлађих чланова друштва, те сматрају да уколико на њиховим концертима не би наступали најмлађи, фолклорне приредбе не би имале публику. Једина организација цивилног сектора која се бави истраживањем публике јесте удружење „Патос“. Градска већница за културу сматра да је неопходно радити на повећању публике, а као разлог опадања броја публике наводи цене улазница, јер грађани нису у могућности да издвајају финансијска средства за културу. Из наведеног разлога, Град Смедерево је већ применио неке мере у оквиру којих даје попусте на улазнице за поједине културне догађаје и организује бесплатни превоз. Неколико представника цивилног сектора сматра да бесплатни програми нису решење за повећање публике, јер се поставља питање какав је квалитет тих програма.

Један од начина привлачења публике јесте и интензивирање сарадње са школама, јер сви културни актери у Смедереву сматрају да су деца и млади најбитнија публика која може, стицањем културних навика у најранијем узрасту, да израсте у будућу активну публику. Готово све установе културе истичу да редовно организују програме (радионице) за децу, док културно-уметничка друштва међу својим члановима имају завидан број деце. Насупрот томе, програме за средњошколце установе ређе реализују, а као пример добре праксе може се издвојити аматерско позориште „Патос“ које на свом репертоару има позоришне представе намењене средњошколцима и њиховим културним потребама и укусима.

На територији града Смедерева некада су у свим селима функционисали домови културе који су у међувремену напуштени. Последњих година Град Смедерево обнавља те напуштене просторе и до сада је реновирано 20 домова културе који припадају месним заједницама. Ове установе не функционишу као јавне установе културе, већ су дате на коришћење сеоским културно-уметничким друштвима и аматерским позориштима, који су управо и стожери културног живота на селу. Да Град Смедерево води рачуна о културном животу мештана са села потврђује и акција „Јасно је – И село и град“ која је на иницијативу градоначелнице, Јасне Аврамовић, покренута 2016. Ова акција подразумева организовани долазак ученика сеоских основних школа у посету установама културе и културним споменицима града Смедерева. Ученицима сеоских основних школа Град Смедерево обезбеђује бесплатан превоз. Поред наведене акције, поједине установе културе са својим програмима обилазе основне школе. Запажа се да цивилни сектор није укључен у културни живот мештана села, са изузетком културно-уметничких друштава. Наиме, претходних година цивилни сектор је имао иницијативу за развијање културних програма на селу у виду „путујућих позоришта“, што већ друге године реализације није имало подршку Града, већ је у ту сврху Град предао посао позоришним трупима из Београда.

Градска управа и установе културе посвећују пажњу и очувању српског језика и ћирилице, те се службена комуникација обавља искључиво на ћирилици. Такође, Град је подржао и пројекат „Негујмо српски језик и правопис“ који је реализовала Народна библиотека Смедерево. Ова установа, поред редовних програма, последњих година посебну пажњу посвећује очувању српског језика и ћирилице расписивањем литерарног конкурса, организацијом читалачке значке и промоцијом најстарије књиге на ћирилици која се чува у Библиотеци. Такође, и Музеј у Смедереву промовише ћирилицу

организовањем радионица калиграфије. Центар за културу организује програме намењене националним мањинама, првенствено Ромима и припадницима исламске заједнице.

Установе културе из Смедерева све више посвећују пажњу и дигитализацији, од којих је најактивнија Народна библиотека, која је приступила пројекту дигитализације завичајне грађе у сарадњи са Одељењем за развој дигиталне библиотеке и микрографију Народне библиотеке Србије.

У циљу промоције програма и повећања броја публике, односно богатијег културног живота грађана Смедерева, сви саговорници су се сложили да је неопходно повећати сарадњу са медијима, нарочито са оним са националном фреквенцијом. Локални медији прате и најављују програме установа културе, док национални медиј (РТС) спорадично извештава са културних догађаја који се одржавају у Смедереву. С обзиром на то да програме Центра за културу често најављује и прати ТВ Јасеница из Смедеревске Паланке, мештани Смедеревске Паланке су и њихови чести посетиоци. Међутим, стиче се утисак да установе културе своје програме недовољно промовишу на друштвеним мрежама, једним од најбитнијих канала комуникације доступним готово свима, а нарочито младима. Важно је напоменути да само Центар за културу има запосленог маркетинг менаџера који обавља послове промоције програма. Градска управа Смедерево нема на нивоу Града запослену особу задужену за односе са јавношћу, али на свом сајту www.smederevo.org.rs редовно презентује информације о раду установа културе и свим осталим културним догађајима у граду.

Изазови

Сви саговорници су истакли проблем реституције у граду, али и неопходност реновирања свих установа културе. Тренутно највећи проблем за град представља губитак галеријског простора (због реституције), те постоји могућност да Град на себе преузме откуп наведеног простора. У Историјском архиву нема довољно простора за чување архивске грађе, а сама зграда нема решене имовинско-правне односе. У Смедереву постоји и зграда некадашњег биоскопа „Светлост“ коју би требало реновирати и дати јој мултифункционалну намену, за шта је израђен план адаптације. Недостатак простора тренутно се надокнађује одржавањем програма појединих установа културе и удружења грађана у Смедеревској тврђави. У плану је адаптирање и домова културе у селима, а реализација свих наведених планова умногоме би утицала и на културни живот грађана и њихову укљученост у културни живот Смедерева. Интересантно је да и поред инфраструктурних проблема, у Одлуци о буџету Града Смедерева за 2017, у капиталним инвестицијама нису планирани пројекти за санацију установа културе, већ једино пројекти Регионалног завода за заштиту споменика културе који се тичу санације и реконструкције споменика културе²².

²² <http://www.smederevo.org.rs/cms/mestoZaUploadFajlove/2017-03-Odluka%20o%20budzetu%20grada%20Smedereva%20za%202017.%20godinu%20od%2023.12.2016.%20godine.pdf>, приступљено 30.04.2018.

Све јавне установе културе у Смедереву суочавају се са немогућношћу запошљавања због примене Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору, те често након одласка појединих стручњака у пензију нису у могућности да запосле нов, млад и стручан кадар. Овај проблем истиче и градска већница која наводи да установе културе уз новчану помоћ локалне самоуправе покушавају да едукују и додатно стручно усаврше постојећи кадар. Овај проблем Центар за културу решава ангажовањем волонтера (тренутно има 3 волонтера), док неколицина директора сматра да укључивање волонтера у рад установа културе не може решити њихове кадровске проблеме.

Представници Градске управе највећим проблемом у култури града сматрају недостатак финансијских средстава, првенствено за реновирање објеката, а затим и за културне програме. Велики проблем представља и недовољна стручност, али и бројност кадрова. Главни приоритети за улагање и развој културе у граду су, према достављеном упитнику из Градске управе Смедерево, креирање локалног плана развоја културе, опремање установа културе, неговање традиције и заштита културне баштине, док је едукација запослених у култури, и поред недостатка стручног кадра и потребе за стручним усавршавањем запослених у установама културе, један од најмање значајних приоритета за Град.

Примери добре праксе	Највећи изазови и проблеми
<p>Сарадња:</p> <ul style="list-style-type: none"> Редовни састанци Градског већника са директорима установа културе – редовно праћење рада установа културе Координатор за културно-уметничка друштва 	<p>Сарадња:</p> <ul style="list-style-type: none"> Недовољна сарадња Градске управе и установа културе са цивилним сектором Недовољна сарадња установа са националним медијима Непостојање сарадње медија и цивилног сектора
<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> Обнављање сеоских домова културе 	<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> Недовољно улагање у инфраструктуру Постојање могућности одузимања објеката установа због реституције
<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> Реализација програма посвећених очувању српског језика и ћирилице и очувању културе ромске националне мањине кроз укључивање Рома у реализацију програма Редовне посете сеоских школа установама културе Бесплатни превоз за децу из сеоских средина 	<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> Недостатак истраживања културних навика и потреба грађана Смањење броја публике на културним програмима Недовољно коришћење друштвених мрежа за промоцију програма
<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Постојање Савета за културу и туризам 	<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Непостојање стратешких планова и стратегије развоја културе града
<p>Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Одлука о манифестацијама и фестивалима у области културе и туризма од значаја за град Смедерево која се односи на манифестације и фестивале са дугом традицијом 	<p>Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Нерешено финансирање Регионалног завода за заштиту споменика културе од стране локалних самоуправа на чијој територији делује Недовољан износ средстава (1,3%) за конкурс намењен удружењима грађана Неконкурисање код међународних финансијера Непостојање спонзора и донатора
	<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> Недостатак стручног и младог кадра Недовољно познавање ИТ технологија Недостатак знања и вештина у писању пројеката Мали број удружења грађана која се баве савременим стваралаштвом

Град Панчево

Богдана Опачић

О граду

Град Панчево налази се 15км од Београда, на обали реке Тамиш и административно управни је центар Јужнобанатског округа. Панчево је у XX веку постало велики и значајни индустријски град, у коме се развијала хемијска индустрија. Ову титулу индустријског центра Град и данас носи, јер у њему раде Рафинерија нафте – НИС, „Азотара“ и „Петрохемија“.

Територија града Панчева обухвата три градска насеља (Панчево, Старчево и Качарево) и 7 руралних насеља²³. Према попису становништва из 2011, у Панчеву живи 123.414 становника, од којих 90.776 (73,5%) живи у градским насељима, а 32.638 (26,5%) у сеоским насељима²⁴. Највећи проценат становништва припада грађанима који имају од 30 до 49 година – 28%, док најмањи проценат припада старијима од 65 година – 15,5% и млађима од 15 година – 14,2%. Међу грађанима Панчева и околних насеља 41% је економски активно, од којих је 76,3% запослено (31,3% од укупног становништва Панчева и околних насеља). У Панчеву и осталим руралним насељима живи 26 различитих етничких група, од којих су најбројнији Срби – 79%, затим Македонци – 3,7%, Мађари – 2,7%, Румуни – 2,6%, Роми – 1,7%, Словаци – 1,1% и Хрвати – 0,7%²⁵. Македонски језик је на територији Панчева у службеној употреби²⁶, а у Панчеву је седиште Националног савета македонске националне заједнице у Републици Србији. Највећи број грађана Панчева и околних насељених места има завршену средњу школу – 54,7%, затим основну школу – 19,7%, док је оних који су стекли диплому више или високе школе 15%²⁷.

На територији града Панчева налази се 57 културних добара, од којих су 3 споменика културе категорисана као непокретно културно добро од изузетног значаја – археолошки локалитет „Старчево – Град“, манастир Војловица из XIV/XV века и Преображењска црква која је саграђена у XVIII веку. Поред споменика који имају категорију изузетног значаја, 13 споменика културе је категорисано као непокретно културно добро од великог значаја. На територији града налазе се и два археолошка налазишта, две просторне културно-историјске целине и једно знаменито место²⁸.

²³ <http://www.zzskpancevo.org/teritorijalna-nadleznost/>, приступљено 10.05.2018.

²⁴ За потребе ове анализе, Старчево и Качарево ће се третирати као сеоска насеља.

²⁵ http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162, приступљено 10.05.2018.

²⁶ Башић, Г. (др), Борђевић, Љ. (др). 2010. *Остваривање права на службену употребу језика и писма националних мањина у Републици Србији*. Београд: Заштитник грађана: 38.

²⁷ http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162, приступљено 10.05.2018.

²⁸ http://heritage.gov.rs/latinica/nepokretna_kulturna_dobra.php, приступљено 10.05.2018.

Организација и функционисање културе у оквиру локалне самоуправе²⁹

Градска управа Града Панчева организована је у 10 секретаријата, а за област културе задужен је Секретаријат за јавне службе и социјална питања, док у оквиру Градског већа постоји члан надлежан за културу и омладину који је по образовању дипломирани филолог. У Градској управи Панчева запослен је шеф одељења за културу, информисање, младе, цивилни сектор и спорт, који је по струци менаџер спорта, и млађи саветник за културу и информисање, дипломирани економиста по струци.

У граду функционише 15 јавних установа културе у којима је запослено 152 људи. Од 15 установа културе, 9 установа културе функционише у сеоским срединама, односно у сваком насељеном месту на територији Панчева постоји барем једна установа културе. У сеоским установа културе запослене су 33 особе (19,4% од укупног броја запослених у панчевачким установама културе). Разноликост културне понуде употпуњују и бројна удружења грађана која се баве културом. Представници локалне самоуправе су у упитнику навели 50 удружења грађана која функционишу на територији Панчева и три приватне фирме (концертна агенција, издавачка кућа и кафе галерија). Међу удружењима грађана најбројнија су она која се баве савременим стваралаштвом – 33 њих, односно 66%. Од 50 удружења, њих 9 (18%) функционише у околним селима, међу којима се једно бави савременим стваралаштвом, а преосталих 8 очувањем традиције, и функционишу као културно-уметничка друштва. Град Панчево члан је Сталне конференције градова и општина.

Финансирање програма и пројеката

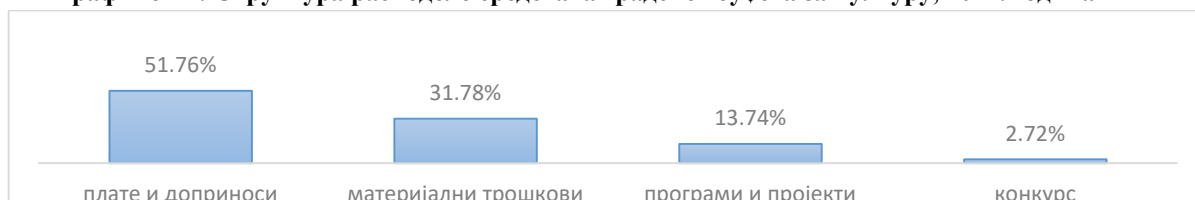
Буџет Града Панчева у 2017. износио је 4.600.366.452,08 динара, док се за културу издвајало 258.823.629,62, односно 5,6% градског буџета. Просечно годишње издвајање за културу по глави становника у 2017. у Панчеву је било 2.097,20 динара.

Највећи део градског буџета намењеног култури издваја се за плате и доприносе (51,76%), а најмањи део за пројекте и програме (заједно са конкурсом) – 16,46%

²⁹ Анализа града Панчева је рађена на основу интервјуа и фокус група вођених у оквиру пројекта 12.4.2018. Интервју је вођен са Немањом Ротаром, градским већником за културу и омладину, а фокус групе са менаџером маркетинга и музичким уредником Културног центра, директорком, координатором омладинског ресурсног центра и ПР менаџером Дома омладине, в.д. директором и ПР менаџером Народног музеја, в.д. директором и саветником Завода за заштиту споменика културе, помоћником директора Историјског архива, директором Градске библиотеке, директором и библиотекарком Дома културе Старчево, директором Дома културе Иваново, директором Дома културе Банатско Ново Село, директором Дома културе Банатски Брестовац, директором Дома културе Глогоњ, директором и организатором културно-образовних активности Дома културе Јабука, директором Дома културе Долово, в.д. директором Дома културе Качарево и књижничаром Дома културе Омољица. Фокус групе су вођене и са представницима цивилног сектора: Музички центар „Вокали“, удружење „Мунвок“, удружење „Посети Панчево“, удружење „Рифрекшн тим“, удружење „Светионик“, удружење „Електрика“, Музички центар, ККК Старчево, Галерија кафе, издавачка кућа „Мали Немо“, КУД „Веселиа“ из Глогоња, КУД „Неолит“ из Старчева, КУД „Станко Пауновић – НИС Рафинерија нафте Панчево“ из Панчева, КУД „Абрашевић“ из Панчева, МКУД „Петефи Шандор“ из Панчева. Анализа града је рађена и на основу упитника који је доставила Градска управа Панчево и директори Народног музеја, Дома омладине, Историјског архива, Културног центра, Завода за заштиту споменика културе, Библиотеке, домова културе у Качареву, Долову, Јабуци, Банатском Брестовцу, Глогоњу, Банатском Новом Селу, Старчеву и Омољици.

(Графикон 1). У оквиру плата и доприноса, поред запослених у установама културе, на основу Одлуке из 2012, доприноси за пензионо, инвалидско и здравствено осигурање уплаћују се и лицима која су стекла статус лица која самостално обављају уметничку или другу делатност у области културе. Током 2017, доприноси су плаћени за 10 уметника из Панчева у укупној вредности од 1.000.000,00 динара.

Графикон 1: Структура расподеле средстава градског буџета за културу, 2017. година

Из буџета Града Панчева финансира се 15 установа културе, што покрива плате запослених, текуће трошкове и програме, а у њима је запослено 152 људи (130 на неодређено) (Табела 1). Градска управа, приликом доношења одлука о финансирању установа културе, увек узима у обзир резултате извршења плана рада установе за претходну годину.

Табела 1: Јавне установе културе у Панчеву

	Назив установе	Број запослених (на неодређено+ одређено)	Средства која се издвајају из градског буџета у динарима	Процент у односу на градски буџет за културу
1	Историјски архив	18+4	23.703.961,14	9,15%
2	Градска библиотека	18	39.192.074,80	15,14%
3	Културни центар Панчево	27+2	62.711.554,44	24,22%
4	Народни музеј	14+6	25.695.263,53	9,92%
5	Завод за заштиту споменика културе	15	29.379.723,42	11,35%
6	Дом омладине	12+3	31.439.244,56	12,16%
7	Дом културе „29.новембар“, Старчево	2+1	3.879.348,46	1,49%
8	Дом културе „Братство – јединство“, Качарево	2+1	4.206.156,66	1,62%
9	Дом културе „Вук Караџић“, Омољица	3+1	4.034.145,94	1,55%
10	Дом културе „Жарко Зрењанин“, Иваново*	2	3.843.719,90	1,48%
11	Дом културе „4. октобар“, Банатски Брестовац	1+1	2.912.297,06	1,12%
12	Дом културе „3. октобар“, Банатско Ново Село	4+1	5.140.322,60	1,98%
13	Дом културе „25. мај“, Долово	4+1	5.677.035,85	2,19%
14	Дом културе „Младост“, Глогоњ	4	3.841.000,81	1,48%
15	Дом културе „Кочо Рацин“, Јабuka	4+1	4.910.530,95	1,80%

*ДК Иваново није доставио упитник, податак преузет из архиве Завода и односи се на крај 2017.

Поред финансирања установа културе, Панчево финансира ткђ. програме и пројекте удружења грађана кроз конкурсе из области културе, а чији је буџет у 2017. години износио 7.055.000,00 динара, што је 2,72% од градског буџета за културу, док је за 2018. планирано да се за конкурсе издвоји 7.500.000,00 динара. Поред конкурса за

културу, у Панчеву се расписује и Конкурс за (су)финансирање програма и пројеката од јавног интереса у области омладинског сектора и Конкурс за (су)финансирање програма и пројеката од јавног интереса у области пружања подршке и оснаживања удружења грађана, у оквиру којих се, такође, реализују програми удружења грађана у области културе.

На програме и пројекте највише издвајају Завод за заштиту споменика културе и Дом омладине. Буџет који Град издваја за функционисање сеоских домова културе је веома мали, и он се највећим делом распоређује за плате и доприносе, док су програми и пројекти ових установа од стране Града готово занемарени, због чега се може поставити питање и њиховог квалитета. Поједини представници сеоских домова културе истакли су да је градски буџет, обезбеђен за њихове програме и пројекте, довољан само за финансирање једне сеоске манифестације (Табела 2).

Табела 2: Структура буџета градских установа културе Панчева према врсти трошкова (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Врста трошкова		
	Плате и доприноси	Материјални трошкови	Програми и пројекти
Историјски архив	57,31	29,66	13,03
Градска библиотека	53,75	34,15	12,10
Културни центар	27	47	26
Народни музеј	57	30	13
Завод за заштиту споменика културе	20	45	35
Дом омладине	36,6	32,8	30,6
ДК Старчево	30,88	44,13	24,99
ДК Качарево	60	37	3
ДК Омољица	54	25	21
ДК Банатски Брестовац	44,43	38,23	17,34
ДК Банатско Ново Село	60	21	19
ДК Долово	44,57	37,22	18,21
ДК Глогоњ	60,07	21,90	18,03
ДК Јабука	65,04	29,21	5,75

*ДК Иваново није доставио упитник

Све установе културе, изузев Завода за заштиту споменика културе, првенствено се ослањају на градски буџет, а затим на сопствене приходе (Табела 3). Финансирање преко донација и спонзорстава се ређе практикује, те се једино Дом омладине може издвојити као установа која потребна финансијска средства обезбеђује и на овај начин. Ипак, установе културе са територије Панчева су у последње две године конкурисале и код других финансијера, и то првенствено привредних субјеката. Највише средстава обезбеђено је за инфраструктурне пројекте Дома омладине, Културног центра и Народног музеја 2017. године преко пројекта НИС-а „Заједници заједно“, у укупној вредности од 8.874.547,37 динара. Програми Културног центра финансирани су преко конкурса амбасада у Србији, а поједини програми сеоских домова културе преко конкурса Националног савета румунске националне мањине. Важно је напоменути да ниједна установа културе део програма и пројеката не финансира преко Националног савета македонске националне заједнице, иако је њено седиште у Панчеву, а 30% мештана села Јабука је македонске националности.

Сви представници градских установа културе су се сложили да је, од када су 2017. установама укинута подрачуни који су пребачени на Градску управу, успорен рад установа и реализација пројеката, јер се неколико пута десило да се финансијска средства блокирају до ребаланса буџета, те су установе приморане да саме финансирају пројекте.

Поред градског буџета намењеног култури, поједини програми и манифестације део средстава добијају и од других извора, па је током 2017. на овај начин за културу било обезбеђено 40.000.000,00 динара³⁰. На конкурсима Министарства културе и информисања у последње две године највише новца добили су Завод за заштиту споменика културе – 4.900.000,00 динара и Народни музеј – 4.622.517,00 динара. На овај начин додатна средства су обезбедили и Културни центар, Историјски архив, Градска библиотека, Дом културе у Омољници и Јабуци. Поред Министарства културе и информисања, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања је Заводу за заштиту споменика културе одобрило 3 пројекта. Такође и Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање и односе са верским заједницама финансира преко конкурса мањи број програма и пројеката из Панчева. Градски већник за културу и омладину сматра да Покрајински секретаријат за културу никада није издвајао довољно средстава за пројекте из Панчева, јер је „Панчево далеко од центра Војводине“. Ово потврђује и податак да манифестација „Жисел“ редовно добија средства од Министарства културе и информисања, док Покрајински секретаријат не финансира ову манифестацију која има дугу традицију.

Табела 3: Структура буџета градских установа културе Панчева према изворима финансирања (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Република	АПВ	Град	Приходи	Други конкурси	Спонзори	Донације	Остало
Историјски архив	2,48	/	78,65	17,56	/	/	/	1,31
Градска библиотека	1,21	0,17	94,37	4,25	/	/	/	/
Културни центар	7,59	/	68,5	22,51	/	0,39	1	0,01
Народни музеј	6,5	/	91,5	2	/	/	/	/
Завод за заштиту...	50	0,5	49,5	/	/	/	/	/
Дом омладине	/	/	86	6	/	/	8	/
ДК Старчево	/	/	73,23	26,77	/	/	/	/
ДК Качарево	/	/	99	0,9	/	/	0,1	/
ДК Омољница	5	/	83	12	/	/	/	/
ДК Б. Брестовац	/	/	90,41	9,59	/	/	/	/
ДК Бан. Ново Село	2	/	86	11	/	/	1	/
ДК Долово	/	/	72,46	26,08	1,46	/	/	/
ДК Глогоњ	/	/	92,6	7,4	/	/	/	/
ДК Јабука	2,88	/	93,68	3,06	/	0,38	/	/

*ДК Иваново није доставио упитник

Град Панчево се пријавио на конкурс Министарства културе и информисања „Градови у фокусу“ 2016. године са пројектом „Светионици културе“ и 2018. са

³⁰ <http://013info.rs/vesti/kultura/rotar-u-2017-godini-iz-drugih-izvora-obezbedeno-cak-40-miliona-dinara-za-kulturu>, приступљено 14.05.2018.

пројектом „Реконструкција зграде Народног музеја Панчево – прва фаза“, али ниједном није добио подршку.

Удружења грађана потребна финансијска средства обезбеђују преко конкурса Града, а поједина и преко републичких и покрајинских конкурса. Такође, удружења грађана се финансирају и преко чланарина, док културно-уметничка друштва националних мањина део средстава за програме успевају да обезбеде из матичних држава и/или амбасада. Посебно треба споменути КУД „Станко Пауновић – НИС – Рафинерија нафте“ кога већ више од двадесет година спонзорише Рафинерија нафте Панчево. Пошто овај начин спонзорисања постоји дуги низ година, поставља се питање зашто фабрике и предузећа која и данас постоје у Панчеву („Азотара“, „Петрохемија“, ЈКП „Хигијена“, „Алмекс“...) не финансирају рад неких удружења грађана.

Град Панчево је у последњих пет година конкурисао и код ИПА фонда са два пројекта која су одобрена. Први пројекат *Rock-n-River* рађен је 2013, а други је реализован 2013–2014. под називом „Културна политика као алатка за заједништво и регионални развој“, у коме су поред града Панчева учествовали Вршац, Зрењанин и Темишвар. У оквиру овог пројекта урађено је истраживање културних потреба и навика грађана Панчева, интервјуисани су представници установа културе и цивилног сектора и израђен је Акциони план културе Града Панчева 2014–2015. Код ИПА фонда аплицирају и установе културе (Завод за заштиту споменика културе, Народно музеј, Дом културе Банатско Ново Село) и заједно са колегама из Румуније реализују пројекте.

На основу свих података може се закључити да установе културе које се налазе у градском насељу редовно обезбеђују средства и преко других финансијера, док сеоске установе то ређе чине. Представници сеоских установа су током фокус групе истакли да не знају да пишу пројекте и да је зато потребно да се едукују на том пољу.

Одлучивање у култури

Град Панчево је један од првих градова у Србији који је креирао Стратегију културног развоја града, што је било за период 2010–2015. Приликом израде ове стратегије анкетирано је 330 грађана/грађанки и 52 испитаница/испитаника запослених у установама културе, удружењима грађана, док је у сам процес израде Стратегије било укључено 150 грађана који су идентификовали проблеме, приоритете, циљеве и мере Стратегије. Стратегија је имала 7 приоритетних области³¹. Према речима градског већника, циљеви ове стратегије су били нереални, те више од 80% њих није испуњено. За време истека наведене стратегије приступило се њеној евалуацији и креирању нове – Стратегије развоја културе у граду Панчеву 2016–2020. Изради нове стратегије претходило је анкетање 1.062 грађанина/грађанке Панчева и околних села³², а затим и организовање фокус група са запосленима у установама културе, представницима удружења грађана и истакнутим појединцима (укупно око 50 учесника)³³. Градски

³¹ http://www.pancevo.rs/sadrzaj/uploads/2015/02/Kulturna-strategija-_____-1.pdf, приступљено 14.05.2018.

³² Анкетање грађана рађено је у оквиру ИПА пројекта „Културна политика као алатка за заједништво и регионални развој“, 2013–2014.

³³ http://www.pancevo.rs/?wpfb_dl=1942, приступљено 14.05.2018.

већник за културу и омладину сматра да је процес израде Стратегије 2016–2020. био затворенији у односу на процес спроведен приликом израде прве стратегије. Наведена стратегија садржи 4 стратешке области: 1. Наслеђе; 2. Публика; 3. Установе културе; 4. Савремено стваралаштво. Циљеви и мере односе се на 16 приоритета унутар стратешких области, а израђен је и петогодишњи Акциони план³⁴. Међутим, ни две године након усвајања Стратегије нису израђени једногодишњи акциони планови. Недостатак акционих планова уочавају и поједини представници установа културе који сматрају да би „Стратегија била сјајна кад би била изводљива у пракси“, због чега је мали број циљева и реализован. Такође, могло се закључити да директори који су именовани на функцију након усвајања Стратегије нису прочитали овај градски документ, јер их Градска управа на то не обавезује, те се самим тим и поставља питање колико овај документ значи за културну политику и колико установе културе реализују постављене циљеве. Представници цивилног сектора су нагласили да су и претходну и постојећу стратегију прочитали онолико колико им је било потребно за област културе којом се они баве и да се на стратешке циљеве позивају приликом конкурисања на градски конкурс.

Поред Стратегије развоја културе у граду Панчеву 2016–2020, Скупштина града Панчева усвојила је и Стратегију развоја града Панчева 2014–2020, Стратегију социјалне заштите 2014–2018, где се култура не помиње, док се у Стратегији комуникације града Панчева 2017–2020 култура спомиње у оквиру промоције културних садржаја³⁵. Што се тиче установа културе, ниједна нема своју стратегију развоја.

У оквиру Стратегије за културу, покренута је иницијатива за образовање Савета за културу града Панчева, те је у складу са тим, 2016, именован Савет за културу који је имао 7 чланова из редова запослених у установама културе, удружењима грађана и самосталних уметника³⁶. Међутим, 2018. године, Савет за културу града Панчева је укинут, јер његово постојање, према прописима, није обавезно, а државна ревизија је наложила да се преиспита постојање разних градских савета, комисија и других тела³⁷.

Вредновање

Скупштина града Панчева је 2012. донела Одлуку о уплати доприноса за пензијско, инвалидско и здравствено осигурање лицима која су стекла статус лица која самостално обављају уметничку или другу делатност у области културе. Према наведеној одлуци, право на доприносе имају физичка лица са пребивалиштем у Панчеву која самостално обављају уметничку делатност и/или обављају научноистраживачке, теоријско-критичке, едукативне, продуцентске, организаторске и менаџерске послове у култури, и којима су репрезентативна удружења у култури утврдила статус самосталних уметника/самосталних стручњака у култури. Током 2017, градску подршку користило је

³⁴ http://www.pancevo.rs/?wpfb_dl=1942, приступљено 14.05.2018.

³⁵ http://www.pancevo.rs/?wpfb_dl=2554, приступљено 14.05.2018.

³⁶ Чланство у Савету за културу се није плаћало.

³⁷ <https://vojvodjanske.rs/pancevo-ukida-gradski-savet-za-kulturu/>, приступљено 14.05.2018.

10 уметника који су чланови УЛУС–а и УЛУПУДС-а, Удружења музичких уметника Србије и Удружења музичара цеза, забавне музике и рок музике.

Више од двадесет година Градска управа уметницима из Панчева даје у закуп атељеа. Међутим, последњих година поједини уметници нису плаћали закуп, док неки други нису могли да добију свој простор за стварање. Почетком 2018, Градска управа је у сарадњи са уметницима усагласила критеријуме за давање у закуп атељеа на период од пет година, а Одлуку о давању у закуп атељеа усвојила је Скупштина града Панчева. Према наведеној одлуци, право на закуп атељеа имају уметници који своју уметничку самосталност могу потврдити уметничким опусом или чланством у неком од репрезентативних удружења у култури. Такође, критеријуми су и активност уметника у последњих пет година, награде и откупљени радови уметника. Направљена је посебна бодовна листа према којој се различито бодују самосталне изложбе у Србији и у иностранству, групне изложбе, учешћа у уметничким колонијама и радионицама, и социјално-друштвена ангажованост, односно рад са осетљивим групама, еколошки ангажмани, рад са децом и донирање радова у хуманитарне сврхе. Обе одлуке Скупштине града Панчева упућују на закључак да се у Панчеву велика важност придаје савременом стваралаштву, односно визуелној уметности и њеним локалним ствараоцима.

Као што је речено, Град Панчево је у 2017. години расписао конкурс за (су)финансирање пројеката из културе, за који је издвојено 7.055.000,00 динара. Кроз конкурс је подржан 51 пројекат. Конкурсе оцењује стручна комисија која се састоји од пет чланова и сваке године се именују нови чланови комисије. Чланови комисије 2017. били су: градски већник за културу и омладину, који је уједно био и председник комисије, академска сликарка, позоришни и радио редитељ, дипломирани музичар – гитариста и дипломирана етнологкиња и антрополошкиња. У комисији 2018. неће бити ниједан члан Градског већа. Критеријуми наведени у конкурс позивају се на Уредбу о критеријумима, мерилима и начину избора пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Републике Србије, Аутономне Покрајине, односно јединица локалне самоуправе (Службени гласник РС 105/16) и дефинисани су Одлуком коју је Скупштина града Панчева усвојила 2017. Према речима градског већника, сваке године се посебан значај даје обележавању градских јубилеја, јер се на тај начин развија култура сећања. Међу подржаним пројектима налазе се и два пројекта издавачке куће у приватном власништву, пројекат приватне концертне агенције и пројекат појединца. Највећи износ средстава био је намењен пројектима из области музике, 1.710.000,00 динара, у оквиру које је подршку Града добило девет пројеката (Графикон 2).

Неколико представника цивилног сектора сматра да конкурс за културу Града Панчева није транспарентан и да не постоје извештаји о реализованим пројектима. Такође, поједини представници цивилног сектора, међу којима се издвајају културно-уметничка друштва, истичу да на конкурс Града често добијају новац за изнајмљивање сале Културног центра (изнајмљивање је 36.000,00 динара) у којој изводе концерт, па самим тим новац који уплате Културном центру враћају Граду. На основу свих наведених података о конкурсима може се закључити да Град улаже у развој удружења

грађана, али да је прерасподела средстава упитна³⁸, неравномерна и често недовољна за квалитетну реализацију пројекта.

Графикон 2: Јавни конкурс Града Панчева, 2017. година

Сарадња

Градски већник за културу и омладину и представници јавних установа културе сложили су се да је сарадња између Градске управе и установа културе на високом нивоу, а представници установа су посебно похвалили залагања градског већника. Ипак, не постоји пракса редовних састанака директора установа и градског већника, већ се све своди на лични контакт. Такође, и сарадња градског већника са цивилним сектором је добра, јер се градски већник и представници цивилног сектора лично познају. Са Министарством културе и информисања Градска управа нема сарадњу, јер градски већник сматра да представници Министарства не иду на терен, не обилазе локалне самоуправе и нису упознати са функционисањем културне политике на локалу.

Директори јавних установа културе међусобно добро сарађују, али је ова сарадња првенствено техничке природе, а ређе на заједничким пројектима, углавном приликом организације и реализације „Културног лета“. Техничка сарадња остварује се и са сеоским домовима културе, док се програмска готово никада не остварује. Са једне стране, према речима појединих представника градских установа културе често директори домова културе нису заинтересовани за сарадњу. Са друге стране, директори сеоских установа културе сматрају да би требало да установе, попут Културног центра, Дома омладине и Народног музеја, повремено гостују са својим програмима у сеоским домовима културе.

Сарадња са цивилним сектором се првенствено огледа у уступању простора установа за програме, односно за свакодневни рад (Дом омладине и сеоски домови културе), али веома ретко се остварују заједнички пројекти. Представници цивилног сектора који се баве савременим стваралаштвом истакли су добру међусобну сарадњу која се често огледа у креирању заједничких пројеката и програма, док са културно-уметничким друштвима ређе сарађују. Културно-уметничка друштва сарађују приликом организовања неких манифестација, али њихови чланови сматрају да би за сва ова друштва требало да постоји координација из градске власти и да би требало да се удруже

³⁸ На пример, кроз конкурс за културу подржано је издавање књиге „Менаџмент и организација политичких партија“ у укупном износу од 230.000,00 динара, што није ни у каквој вези са културом, а и у образложењу комисије се не наводи веза са културом.

у савез који би омогућио бољу сарадњу, нарочито са културно-уметничким друштвима националних мањина.

Следи закључак да се сарадња свих актера у култури у Панчеву заснива на личним познанствима, те се поставља питање како новооснована удружења грађана могу да остваре сарадњу са установама, али и са Градском управом.

Са образовним установама све установе културе имају добру сарадњу, али су Културни центар и Народни музеј те сарадње и формализовали. Наиме, Културни центар има потписан меморандум о сарадњи са предшколском установом, а Народни музеј потписан протокол о сарадњи са свим основним и средњим школама.

Са локалним медијима установе културе остварују добру сарадњу, док се то не може рећи и за сарадњу са медијима националне фреквенције (РТС и ТВ Војводина).

Програми и публика

Градска управа Панчево је у два наврата радила истраживање културних потреба и навика грађана, и према резултатима истраживања спроведеног 2013. године, 32% грађана је (веома) задовољно културном понудом у граду, док највећи проценат грађана који није задовољан културном понудом сматра да понуда није довољно разноврсна. Резултати истраживања су показали да 6,8% грађана редовно (барем једном месечно) посећује културне догађаје у Панчеву, а да су од установа културе најпосећенији програми који се одржавају у Градској библиотеци, Културном центру и Дому омладине. Такође, грађани Панчева су тада изјавили да у Панчеву и околним селима недостаје музичких садржаја и фестивала, затим позоришних садржаја и фестивала и филмских садржаја и фестивала³⁹. Градски већник за културу и омладину наводи да се резултати наведеног истраживања користе и да се на основу њих прате интересовања грађана и креирају културни програми, те је тако и започета реализација филмског фестивала „Панчево филм фестивал“ 2014. године. Насупрот томе, поједини представници установа културе су током разговора навели да нису упознати са резултатима спроведеног истраживања. Поред истраживања спроведеног на нивоу града, поједине установе културе повремено анкетирају своју публику. Ипак, градски већник напомиње да се у односу на 2013. годину смањује број публике. Да нема довољно публике, слажу се и други саговорници, док представници сеоских установа сматрају да многе сеоске културне манифестације имају публику, за разлику од редовних културних садржаја.

Град Панчево своје програме заснива на бројним манифестацијама, међу којима су представници Градске управе издвојили фестивал „Етно ком“, „Салон Панчева“, „Цез фестивал“, „Класик фест“, „Бијенале уметности дечијег израза – БУДИ“, „Бијенале савремене уметности“ и „Панчево филм фестивал“. Поред манифестација, све установе културе се труде да редовно организују програме.

Резултати истраживања показују да је током 2017. у Панчеву одржано 1.116 културних програма које је посетило 154.563 људи, од којих су најбројније филмске пројекције и музички концерти – уједно и најпосећенији програми. У сеоским

³⁹ Мрђа, С., Субашић, Б., Опачић, Б. 2014. *Резултат социолошког истраживања у култури и Акциони план Града Панчева за 2014. и 2015. годину*. Панчево: Градска управа Панчево.

установама културе најбројнији и најпосећенији су музички концерти и наступи КУД-ова (Табела 4).

Табела 4: Број програма у организацији установа културе и њихова посећеност

Установа	Број програма	Број посетилаца/тираж
Историјски архив	7 изложби, 5 публикација	500
Градска библиотека	40 књ. вечери, 50 трибина, 10 изложби, 2 концерта, 1 представа, 10 филм. пројекција, 4 публикације, 24 читал. клубова, 1 научни скуп	6.050
Културни центар	11 књ. вечери, 40 изложби, 51 концерт, 27 представа, 194 филм. пројекција, 3 публикације, 14 наступа КУД-ова	76.338
Народни музеј	4 књ. вечери, 4 трибине, 16 изложби, 4 муз. изложбе, 2 концерта, 4 представе, 2 филм. пројекције, 1 публикација, 10 радионица	18.285
Завод за заштиту...	2 трибине, 3 муз. изложбе, 1 публикација	Нема података
Дом омладине	13 књ. вечери, 10 трибина, 24 изложбе, 120 концерата, 22 представе, 42 филм. пројекције, 11 наступа КУД-ова, 6 публикација	21.700
ДК Старчево	4 књ. вечери, 5 трибина, 20 изложби, 1 муз. изложба, 29 концерата, 11 представа, 4 филм. пројекције, 5 наступа КУД-ова	8.985
ДК Качарево	3 књ. вечери, 2 трибине, 3 изложбе, 2 концерта, 4 представе, 5 филм. пројекција, 2 наступа КУД-ова, 4 радионице, 2 <i>stand up</i> перформанса, 1 фестивал	2.420
ДК Омољница	3 књ. вечери, 2 филм. пројекције, 2 наступа КУД-ова	630
ДК Банатски Брестовац	2 књ. вечери, 2 трибине, 4 изложбе, 4 концерта, 2 представе, 4 наступа КУД-ова, 4 публикације, 4 радионице	1.250
ДК Банатско Ново Село	6 књ. вечери, 5 трибина, 8 изложби, 4 муз. изложбе, 18 концерата, 2 представе, 4 наступа КУД-ова, 1 публикација	5.760
ДК Долово	5 књ. вечери, 7 трибина, 1 изложба, 5 концерата, 7 представа, 1 филм. пројекција, 6 наступа КУД-ова, 20 радионица, 1 публикација	4.410
ДК Глогоњ	7 књ. вечери, 5 трибина, 3 изложбе, 4 концерта, 7 представа, 20 наступа КУД-ова	4.680
ДК Јабука	5 књ. вечери, 6 трибина, 5 изложби, 9 концерата, 10 представа, 6 филм. пројекција, 4 наступа КУД-ова, 10 радионица	3.555

*ДК Иваново није доставио упитник

Као разлог слабе посећености неких догађаја, представници установа и представници цивилног сектора наводе честа преклапања времена одржавања културних догађаја, због чега би требало направити „календар“ културних догађаја. Поред преклапања термина, представници цивилног сектора су истакли да су програми установа често застарели и досадни, а као пример су навели сталну поставку у Народном музеју. Недовољна посећеност повезана је и са недовољном сарадњом са медијима, нарочито оних са националном фреквенцијом, јер РТС ретко извештава са догађаја из Панчева, а ТВ Војводина прати догађаје који су намењени националним мањинама. Установе културе и удружења грађана као главни канал комуникације са публиком користе друштвене мреже и предлажу да сами планирају средства за „бустовање“ (повећање видљивости) на друштвеној мрежи *Facebook*. Важно је напоменути да Културни центар, Дом омладине и Народни музеј имају запослене особе задужене за односе са јавношћу, док у другим установама посао промоције обављају остали запослени, а у сеоским установама промоцијом догађаја се баве директори.

Све установе културе, изузев Архива и Завода за заштиту споменика културе, организују радионице за децу. Народни музеј је 2017. у сарадњи са Електротехничком школом направио мобилну апликацију – игрицу за децу „Потрага у музеју“ – што су деца одлично прихватила, али се касније, ипак, нису враћала у Музеј као редовни посетиоци. Сви саговорници су се сложили да је најтеже привући младе, због чега је,

2017. године, Градска управа покренула пројекат „Култура на поклон“. Наиме, идеја је да сви грађани Панчева када напуне 18 година од Градске управе добију ваучер у вредности од 3.000,00 динара који могу да искористе за посету културним догађајима у Панчеву и околним селима. Према речима градског већника, ова акција је била медијски пропраћена, већник је са директорима установа културе посећивао средње школе и промовисао акцију, али се током 2017. тек око 150 младих који су напунили 18 година пријавило и искористило ваучер. Ипак, градски већник сматра да ову акцију треба наставити (што је и урађено 2018. године), и нада се да ће се млади сваке наредне године одазивати у већем броју. Представници цивилног сектора, такође, сматрају да су деца и млади најбитнија публика, те су тако два удружења грађана „Рифрекшн тим“ и „Буди“, 2015. године, спровели истраживање колико школе са ученицима посећују културне догађаје, а све у циљу израде стратегије развоја културе за децу у Панчеву. Стратегија није израђена због недостатка финансијских средстава.

Градска управа и установе културе посвећују пажњу и очувању српског језика и ћирилице, првенствено преко службене комуникације која се обавља искључиво на ћирилици. Народни музеј је 2017. реализовао изложбу „Ја српски пишем, читам, мислим“ која ће 2018. гостовати у задужбини „Текелијанум“ у Будимпешти. Када је реч о програмима намењеним националним мањинама, представници свих установа културе наводе да реализују програме посвећене култури националних мањина и да је, према њиховим речима, „то толико нормално за нас“. Важно је напоменути да, према Закону о националним саветима националних мањина⁴⁰, свака установа културе у граду има посебан значај за очување културне специфичности и очување националног идентитета одређених националних мањина. Представници установа су истакли да своје програме креирају за све националне мањине, а не само за оне за чије су очување по статуту задужени. Ипак, програми нису титловани на српски језик или на језике националних мањина, па се поставља питање колико су ти програми „за све“⁴¹. Програме посвећене очувању идентитета националних мањина често изводе македонска, мађарска, румунска, словачка и бугарска културно-уметничка друштва.

У осмишљавању програма за особе са потешкоћама у развоју посебно се истиче Дом културе у Јабуци који већ неколико година уназад у сарадњи са Домом за лица ометена у развоју „Срце у Јабуци“ реализује заједничку представу.

Установе културе из Панчева све више посвећују пажњу и дигитализацији, а у овоме је најактивнији Народни музеј, који је приступио пројекту ИМУС и има виртуелни музеј, и Историјски архив, који тренутно дигитализује своју грађу. Сеоске установе културе нису упућене у процес дигитализације.

⁴⁰ Према Члану 17 Закона о националним саветима националних мањина (Службени гласник РС, бр. 72/2009, 20/2014 – одлука УС и 55/2014.

⁴¹ Да културни програми и манифестације националних мањина немају довољно публице потврђују и резултати истраживања спроведеног 2013. године.

Изазови

Сви саговорници су истакли проблем реституције у граду, али и неопходност реновирања постојећих установа културе. Када је реч о реституцији, тренутно највећи проблем има Културни центар који ће у наредном периоду изгубити простор Савремене галерије, фоајеа и биоскопа „Војводина“. Град тренутно разматра могућност откупа фоајеа Културног центра, док се за С. галерију мора пронаћи други простор. Поред реституције, велики проблем са простором има Народни музеј, за који је планирана целокупна адаптација. Пројектно-техничка документација је израђена крајем 2017, а за потпуну реконструкцију неопходно је обезбедити 350.000.000,00 динара. Изузев зграде ДК Иваново, зграде осталих сеоских домова културе су у јако лошем стању, јер у њих није улагано више од двадесет година. Градски већник сматра да не треба улагати у све просторе домова културе, већ би у ту сврху требало средити фискултурне сале у сеоским школама, јер систем „култура за све“ и „култура до сваког прага“ није одржив, па је потребније улагати у инфраструктуру и програме установа у самом граду, док је саобраћајна инфраструктура добра. Са овим ставом се не слажу остали саговорници, јер сматрају да је постојање установа у селима оправдано, с обзиром на то да постоји велики број становника у њима.

Све јавне установе културе у Панчеву суочавају се са проблемом немогућности запошљавања нових, младих и стручних кадрова због примене Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору. Овај проблем истиче и градски већник, наводећи да је неопходно да у установама културе раде високообразовани људи, што тренутно није случај у свим установама, нарочито сеоским домовима културе. Поред тога, сеоске установе тренутно ангажују приватне агенције за обављање правних и финансијских послова, али сматрају да би Град требало да оформи једну општу службу за послове свих сеоских домова културе. Проблем недостатка запослених поједине установе решавају ангажовањем волонтера, нарочито за време одржавања манифестација⁴². Такође, и представници цивилног сектора ангажују волонтере, али истичу да ни у Србији ни у Панчеву не постоји системски развој волонтеризма, те се све своди на личну иницијативу.

Представници Градске управе највећим проблемима у култури сматрају недостатак финансијских средстава, првенствено за реновирање објеката, а затим за културне програме. Велики проблем представља и недовољна брига о наслеђу. Главни приоритети за улагање и развој културе су, према упитнику из Градске управе, опремање установа културе, едукација запослених у култури и подстицање сарадње културе и привреде.

⁴² У Дому омладине ради Омладински ресурсни центар, у коме се едукују волонтери.

Примери добре праксе	Највећи изазови и проблеми
<p>Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Редовно конкурисање код других финансијера – Министарства културе и информисања, Покрајинског секретаријата, ИПА фонда, привредних субјеката и других Постојање три конкурса на којима удружења грађана могу да конкуришу Финансирање установа и једног удружења од стране „Рафинерије нафте – НИС“ Финансирање организација цивилног сектора националних мањина од стране матичних држава 	<p>Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Мање од 15% градског буџета за културу се издваја за програме и пројекте 15 јавних установа културе Недовољно финансирање сеоских домова културе, нарочито за програме ових установа Недовољно финансирање од стране Покрајинског секретаријата за културу Сеоске установе културе не конкуришу код других финансијера Укидање подрачуна установа културе, чиме се успорава рад установа и реализација пројеката
<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> Свако насељено место има барем једну јавну установу културе Велики број удружења грађана 	<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> Недовољно улагање у инфраструктуру, нарочито у просторе домова културе на селу Постојање могућности одузимања објеката установа због реституције
<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> Истраживање културних потреба и навика грађана Спровођење акције привлачења младих – „Култура на поклон“ 	<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> Смањење броја публике на културним програмима Установе културе не користе резултате истраживања културних потреба и навика грађана Немогућност праћења програма националних мањина Одржавање више културних програма у исто време – непостојање „календара“ програма установа
<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Стратешко планирање развоја културе Града – у континуитету од 2010. 	<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Укидање Савета за културу Преамбициозне стратегије уз изостанак једногодишњих акционих планова Установе културе не поштују стратешке планове
<p>Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Валоризовање рада уметника – уплаћивање доприноса и уступање простора визуелним уметницима 	<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> Недостатак стручног и младог кадра Недостатак знања и вештина у писању пројеката – запослени у сеоским установама културе Недовољно образован кадар у сеоским установама културе Ангажовање правних и рачуноводствених агенција од стране сеоских домова културе
	<p>Сарадња:</p> <ul style="list-style-type: none"> Недовољна програмска сарадња актера у култури Недовољна сарадња установа са националним медијима Непостојање сарадње са Националним саветом македонске националне заједнице

Град Чачак

Бојана Субашић

О граду

Територија града Чачка, административно седиште Моравичког округа, обухвата површину од 636км² на којој се налази једно градско и 57 руралних насеља. Град се у свом развоју највише везује за време Стефана Немање када је чачански крај био под влашћу његовог брата Страцимира (1168–1189). После Другог српског устанка, Чачак је бројао свега 900 становника. Данас, према подацима пописа из 2011. године, Чачак броји 115.337 житеља, од којих 73.331 (63,6%) живи у градском делу. Највећи део Чачана чине грађани који имају од 30 до 49 година (26,3%), а затим старији између 50 и 64 године (23,4%). Економски је активно 42,6% становника, од којих је запослено 81,1%. Највећи број Чачана има средњу школу (54%), док је више и високо образованих 15%. Етничка структура становништва показује да у Чачку највећим делом живе Срби (96%) и Роми (0,5%). На територији Чачка налази се 38 културних добара, од којих су 2 категорисана као добра од изузетног значаја – Виноградарски подрум у Атеници и Меморијални комплекс на Љубићу, 10 као добра од великог значаја, а 7 од њих су верски објекти. Чачак се и поред богатог културно-историјског наслеђа туристички највише промовише кроз природни предео Овчарско-кабларске клисуре са 10 манастира, већином саграђених у периоду од XIV до XVII века. Поред тога, промовише се и кроз манифестације којих на простору града и околине има око 30. Поред чланства у Сталној конференцији градова и општина, Град Чачак је члан још две мреже – НАЛЕД и *Energy Cities*.

Организација и функционисање културе у оквиру локалне самоуправе⁴³

Градска управа Града Чачка организована је кроз рад 8 одељења.⁴⁴ За послове у области културе задужена је Градска управа за друштвене делатности, док је у оквиру Градског већа именован посебан члан надлежан за културу и младе, по образовању

⁴³ Анализа културе у граду Чачку рађена је на основу интервјуа и фокус група вођених у оквиру пројекта 18.04.2018. Интервјуи су вођени са Милком Станковић, в.д. начелника Градске управе за друштвене делатности и градским већником за културу и младе Душаном Радојевићем. У оквиру фокус група, разговарано је са: директором и запосленима у Градској библиотеци „Владислав Петковић Дис“, директором и главним уредником програма Дома културе Чачак, директорком Уметничке галерије „Надежда Петровић“ и кустосом Народног музеја Чачак (фокус група са јавним установама културе); уметничким руководиоцем ФА „Дукати“ и КУД-а „Абрашевић“, председником КУД „Радиша Поштић“, уметничким директором Центра за визуелно истраживање „Круг“, председником Асоцијације за уметност и културу „Карусел“, ПР менаџером удружења грађана „Прича“, ПР менаџером музичког клуба „Прајват“, уметничким директором КУД-а „Бамби“, представником удружења ПД „Каблар“.

⁴⁴ Градска управа за опште и заједничке послове; Градска управа за стручне послове Скупштине, градоначелника и Градског већа; Градска управа за финансије; Градска управа за инспекцијски надзор; Градска управа за урбанизам; Градска управа за друштвене делатности; Градска управа за локални економски развој; Градска управа за локалну пореску администрацију.

инжењер менаџмента, који се стара о свим одлукама у вези са поменутиим областима. Поред већника, у Градској управи града Чачка не постоји запослена особа која се искључиво бави културом, већ се 14 запослених у Градској управи за друштвене делатности бави и другим питањима, попут образовања, дечије, социјалне и борачке инвалидске заштите, примарне здравствене заштите, спорта, омладине и информисања. У граду Чачку функционише пет јавних установа културе у којима је запослена 121 особа (110 на неодређено) (Табела 1).

Након отварања нове зграде Народне библиотеке, које је планирано до краја текуће године, Чачак је један од малобројних градова где је истакнуто да јавне установе културе немају значајних инфраструктурних проблема. Музеју једино недостаје већи изложбени простор. Занимљивост у вези са сектором културе у Чачку је да све установе имају заједничку правно-финансијску службу која је смештена у Дому културе и чини његову организациону јединицу, и та пракса постоји већ тридесет година. На тај начин смањени су трошкови администрације у другим установама културе. Међутим, представници појединих установа сматрају да ово није најбоље решење, да свака институција треба да има своју службу за правно-финансијске и административне послове, јер постојећа не може свима да изађе у сусрет, па долази до застоја у функционисању. Представници свих установа сложили су се, ипак, да би рад заједничке службе могао да се унапреди повећањем броја људи и формално-правним одвајањем од установе Дом културе. Тиме би Дом културе добио могућност да запосли још стручног особља за рад на програмима.

У Градској управи истакнуто је да у Чачку постоји идеја о оснивању позоришне установе која је у форми циља истакнута у Стратегији одрживог развоја града Чачка из 2011. године, али још увек нису предузети кораци за формирање ове установе. Насупрот овој намери, запослени у установама културе сматрају да Чачку није потребно позориште као засебна установа, јер Дом културе обезбеђује и позоришне садржаје, а активност позоришта изискује велика средства, што би, према њиховој процени, могло „урушити постојећу културну сцену“. Један од циљева у поменутој стратегији развоја града био је оснивање модерног *cineplex* биоскопа, а сада постоје назнаке да ће се тај циљ реализовати у форми приватне установе.

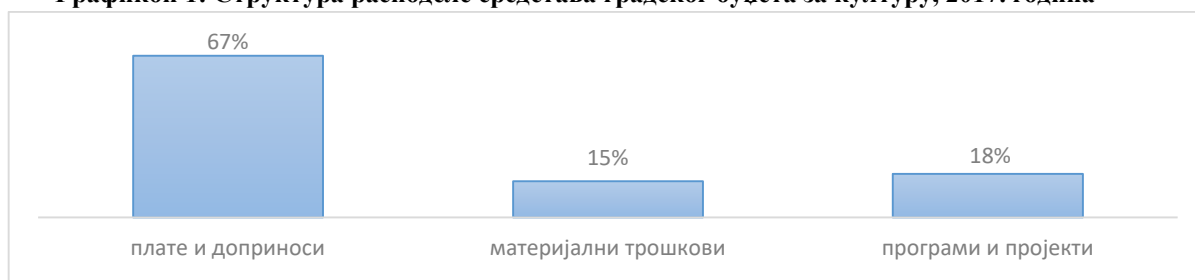
Поред установа, у Чачку су активна и удружења грађана у области културе. Представници локалне самоуправе у упитнику поводом истраживања наводе 18 активних удружења у култури, међу којима је 11 културно-уметничких друштава, односно 61%. Ипак, списак није коначан, па се тако на њему не налази Асоцијација за уметност и културу „Карусел“, нити Музички клуб „Прајват“. На конкурс у 2017. године подржано је 17 удружења. Према томе, може се закључити да је у Чачку активно око 20 удружења којима је примарна делатност култура. Међутим, у Чачку је активан и велики број других удружења који своје циљеве остварују и кроз програме из културе, попут омладинских и хуманитарних (укупно 53 удружења је подржано на конкурс у 2017. години).

Финансирање

Буџет за културу Града Чачка за 2017. годину износио је 208.765.360 динара, односно 5,3% градског буџета, односно 1.810,00 динара по глави становника. За манифестације које су препознате као оне од значаја за промоцију и туристичку презентацију града, средства се издвајају преко програма развоја туризма, односно преко Туристичке организације града Чачка. Поред бројних туристичких и привредних манифестација, чији су саставни део и програми из културе, на овај начин су у 2017. години финансиране и три искључиво културне манифестације: Фестивал амбијенталне музике „Карусел“, Рок карневал „Прича“ и Сабор фрулаша у Прислоници, са укупно 3,6 милиона динара. Фестивал „Прича“ је мањим делом финансирана и кроз конкурс за доделу средстава удружењима за реализовање програма од јавног интереса у износу од 90.000 динара.

Структура буџета указује на то да се више од 80% средстава буџета за културу троши на функционисање 5 јавних установа културе. Иако плате и доприноси запослених чине две трећине буџета, издвајање за програме предњачи у односу на материјалне трошкове у култури и износи близу петине буџета (Графикон 1).

Графикон 1: Структура расподеле средстава градског буџета за културу, 2017. година

Највише средстава издваја се за потребе функционисања највеће установе културе у граду, Дома културе Чачак. Најмањи буџет има Историјски архив.

Табела 1: Јавне установе културе у Чачку

Назив установе	Број запослених (на неодређено + одређено)	Средства која се издвајају из градског буџета у динарима (по установи)	Процент у односу на градски буџет за културу (по установи)
1 Историјски архив	15+2	19.968.200,00	9,56
2 Народна библиотека	26+3	31.140.000,00	14,91
3 Дом културе	39+4	67.899.800,00	32,52
4 Народни музеј	17+2	31.948.648,00	15,30
5 Галерија	13+0	22.730.100,00	10,89

У погледу извора финансирања, све установе културе се углавном ослањају на буџет оснивача, а потом и на средства ресорног министарства. Једино у случају Дома културе значајна средства се обезбеђују приходима од редовних активности; он је, уз Н. библиотеку, успео да привуче и донаторска средства.

Табела 2: Структура буџета градских установа културе Чачка према изворима финансирања (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Република	Град	Приходи	Други конкурси	Спонзори	Донације	Остало
Историјски архив	2,71	96,24	1,05	/	/	/	/
Народна библиотека	2,11	93,14	4,6	/	/	0,16	/
Дом културе	0,91	80,01	18,62	/	/	0,46	/
Народни музеј	2,39	96,09	1,52	/	/	/	/
Галерија	25,73	74,27	/	/	/	/	/

У Стратегији развоја града наводи се да се Чачак, са преко 1.730 предузећа, преко 4.100 занатских радњи и са око 6.900 пољопривредних газдинстава, убраја у градове са највећим бројем средњих и малих приватних предузећа у Србији, што би могла да буде добра основа за привлачење спонзорстава и донација. Међутим, ова могућност се готово и не користи.

Структура буџета за програме показује да се у већини установа најмањи део буџета издваја за реализацију програма и пројеката. Изузетак је Галерија која успева да петину буџета усмери на програме установе. У 2018. години, опредељено је и више средстава за организацију претежно културних манифестација са позиције развоја туризма, и то за 1.913.000 динара, тако да је за то издвојено 5.513.000 динара. Да је Чачак генерално усмерен ка бољој туристичкој промоцији града кроз манифестације и фестивале, показује и износ средстава дефинисан у ту сврху, а који је са 8.850.000 динара у 2017. години порастао на 14.608.000 динара у 2018, односно увећан је за 65%.

Табела 3: Структура буџета градских установа културе Чачка према врсти трошкова (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Врста трошкова		
	Плате и доприноси	Материјални трошкови	Програми и пројекти
Историјски архив	67,72	25,86	6,42
Народна библиотека	69,31	20,04	10,65
Дом културе	53,18	32,12	14,70
Народни музеј	65,34	20,76	13,90
Галерија	52,37	3,91	20,57

Анализом градског буџета за 2017. и 2018. годину, приметно је да је Градска управа издвојила значајна средства за инвестиционе пројекте у области културе. Највећа средства су опредељена за реконструкцију и доградњу постојећег објекта Дома Војске за потребе Градске библиотеке (177.900.000 динара) којим ће град добити још једну салу од 300 места; ову салу ће моћи да користе и остале установе културе, као и удружења у култури. Средства су издвојена и за реконструкцију 5 домова културе у околним насељеним местима, као и за реконструкцију објекта КУД-а „Абрашевић“ (скоро 16.415.000 динара), набавку опреме за установе културе (5.750.000 динара) и прву фазу опремања споменика Танаску Рајићу у Љубићу (900.000 динара).

Када је реч о подршци удружењима грађана, Град Чачак једном годишње расписује конкурс за доделу средстава актерима цивилног сектора за реализацију њихових програма, тако да у области културе не постоји засебан конкурс, већ је поменути конкурс подељен на: пројекте који се односе на заштиту животне средине;

програме младих; програме из културе; и пројекте друштвених и хуманитарних организација. Приметно је да овакав конкурс није прилагођен потребама и специфичностима области културе, а средства која се издвајају за неговање и развој независне културне сцене су веома мала, односно 1,4% буџета за културу. У 2017. години, средствима намењеним култури (2.986.720 динара) подржано је 17 удружења. Према наводима градског већника за културу и младе, у 2018. години, за потребе конкурса у области културе издвојено је више средстава у односу на претходну годину – 3,3 милиона динара. Он сматра да је реална потреба, сходно пријавама, да се за конкурс определи између 7 и 9 милиона динара, али да ни постојећи износ није мали, јер се пројекти често приликом аплицирања процењују скупље у односу на реалне трошкове. Удружења грађана активна у култури Чачка истичу велику несразмеру између улагања у спорт и улагања у културу. Наиме, велика средства издвајају се за фудбалске клубове и манифестације, док се за културу издваја недовољно.

Поред градског буџета, и установе и удружења учествују на конкурсима Министарства културе и информисања. У том сегменту далеко су успешније установе културе него организације цивилног друштва. Тако је подршка пројектима и програмима установа у 2017. години износила 2.620.000,00 динара за 6 поднетих пројеката (свим установама је подржан пројекат), а само је једно удружење добило средства у износу од 190.000,00 динара. У 2018. години, ситуација је далеко боља, па су средства добијена од стране ресорног министарства износила преко 12.500.000,00 динара (75% средстава намењено је наслеђу) за укупно 13 пројеката. Подршку су оствариле све установе културе. У цивилном сектору само су 2 организације добиле средства у износу од 1.275.000,00 динара. За значајне манифестације, попут „Дисовог пролећа“ и фестивала „Аниманима“, Министарство културе и информисања обезбеђује стабилно финансирање. Такође, финансира и инфраструктурне радове. Тако је Архив успео да добије средства за нову поставку депоа (1.500.000 динара), а Галерија за конзерваторске и рестаураторске радове на објекту Галерије „Рисим“ (6.154.000,00 динара).

Чачанске установе и удружења конкуришу и код других домаћих доступних фондова, као што је конкурс „Заједници заједно“ Нафтне индустрије Србије. Међутим, у последње две године нису добијена средства за пројекте у култури. Коришћење међународних фондова је слабо. Ниједна установа у последње две године није конкурисала за међународну подршку, а и удружења то ретко чине. У том сегменту сви актери би могли да интензивирају своје активности.

Одлучивање

Кључни актер у процесу одлучивања у Чачку је члан Градског већа за културу и младе. Град нема савет за културу који би помогао у доношењу одлука, организацији и функционисању сектора културе. Град нема ни јасно дефинисане циљеве у области културе, а стратешки документ који би регулисао област културе се још увек не помиње. Када је реч о дугорочном развоју, Стратегија одрживог развоја града Чачка написана је још 2011. године, и од тада није рађена њена ревизија. Представница Градске управе за друштвене делатности и представници установа културе истичу да још увек није било

речи о доношењу новог развојног документа на нивоу Града, као ни посебне стратегије у области културе. Град Чачак има важећи Локални акциони план за младе 2014–2019., који се бави и културним дешавањима у граду као начином унапређења квалитета живота младих.

За разлику од Града, чачанске установе културе су посвећене стратешком промишљању, те тако 3 од 5 установа које су доставиле упитник има или је имало стратегију развоја установе: Галерија је имала стратегију која је истекла 2016. године, Музеј има стратегију развоја за период 2017–2022, а Архив стратегију која важи до 2019. године. Дом културе и Библиотека немају стратешки документ.

Вредновање

Важан сегмент вредновања је начин доношења одлуке за (су)финансирање пројеката удружења у култури. О подршци пројектима у све четири области одлуку доноси посебна комисија која је 2017. године била састављена искључиво од представника Градске управе. Чланови комисије су били: два агронома, биолог, пејзажни архитекта, правник и двоје економиста. Три члана запослена су у Градској управи за локални економски развој, један у Градској управи за друштвене делатности, док су два члана одборници у Скупштини града. Стога се поставља питање стручности и независности у раду комисије која доноси одлуке о подршци пројектима у области културе. На то су указали и представници удружења, додавши да комисија није довољно упозната са потребама у култури, па се често додељују веома мали износи који не покривају активности удружења. Дешава се да и тако мала средства удружења морају да уступе само за изнајмљивање сале у Дому културе, те онда практично не преостаје средстава за њихов рад и функционисање. Ову ситуацију су посебно нагласила културно-уметничка друштва, додајући да њихове активности трају током целе године, за разлику од манифестација које се организују једном годишње у кратком периоду, а добијају вишеструко већа средства кроз конкурс или друге линије у буџету. Иако су финансијски кроз конкурс највише подржана управо фолклорна друштва, разлог треба тражити у малом броју (су)финансираних пројеката (17) и чињеници да се кључни фестивали финансирају преко других буџетских линија (конкретно Програм развоја туризма).

Графикон 2: Јавни конкурс Града Чачка, 2017. година

Како би обезбедила стабилно финансирање и одржавање, Градска управа је у области подршке манифестацијама, 2006. године, донела Одлуку о манифестацијама у области културе од значаја за град Чачак („Сл. лист општине Чачак“, бр.7/2006, 8/2006, 4/2009 и 10/2009). У поменутој одлуци из 2006. наведено је 8 манифестација од значаја за град. Међутим, 2009. године, Фестивал визуелне комуникације и „Купусијада“ у Мрчајевцима избрисани су са листе, па Одлука данас истиче 6 манифестација од значаја за град, а организатори манифестација су, са изузетком „Дана фотографије у Србији“, установе културе и Туристичка организација:

- „Дисово пролеће“ (организатор: Градска библиотека „Владислав Петковић – Дис“);
- Меморијал „Надежда Петровић“ (организатор: Уметничка галерија „Надежда Петровић“);
- Фестивал анимације „Аниманима“ (организатор: Дом културе Чачак);
- Дани фотографије у Србији (организатор: Фото-кино клуб и Фото-савез Србије);
- Сабор фрулаша у Прислоници (организатор: Туристичка организација Чачка);
- „Летњи дани културе у Чачку“ (организатори: све установе културе и Туристичка организација Чачка).

Директор установе која је организатор јесте и директор манифестације, а свака манифестација додатно има савет, односно одбор манифестације који се бира на две године од стране градоначелника, који пак брине о њеном програму и реализацији. Савет/одбор манифестације броји минимум 5 чланова. Манифестација, у зависности од карактера, може имати уметничког директора, односно селектора. Све манифестације се финансирају кроз редовне програмске активности установа организатора.

Град Чачак делом свој идентитет везује за поезију, јер су нека од великих песничких имена потекла управо из овог града. Трагом те чињенице, и ранијих година се подстицало књижевно стваралаштво младих, а од 2017. године отворено је ново поље издаваштва објављивањем збирке песама младих Чачана. Наиме, у сарадњи Канцеларије за младе и Градске библиотеке, уз подршку градске управе, у оквиру манифестације „Дисово пролеће“ објављена је прва збирка песама младих чачанских стваралаца са идејом да то постане редовна активност ових установа. Неговањем песничког израза даје се посебан значај очувању духа града и неговању српског језика код младих, који под утицајем савремених трендова користе све мањи фонд речи, истичу саговорници у Чачку. Ова пракса показује да Град Чачак валоризује рад младих уметника и подстиче културну продукцију, али и промовише песнике ван локалних граница, јер је зборник 2017. године представљен на Данима културе у Гучи и Нушићијади у Ивањици.

Прошле године донета је и Одлука о изградњи и одржавању споменика и скулпторалних дела на територији града Чачка којом се уређују услови и начини постављања споменика на јавним површинама. Средствима Града је подигнут споменик Танаску Рајићу у насељу Љубић и покренута иницијатива за измештање бисте Владислава Петковића – Диса и њено постављање на видљивије место (тренутно се налази иза зграде Музеја). Такође, покренута је и иницијатива за постављање споменика

жупану Страцимиру на централном градском тргу, оснивачу модерног Чачка и важној личности за идентитет самог града. Ипак, с обзиром на то да је вредност постављања споменика процењена на тридесет милиона динара, биће неопходна подршка државе. Град Чачак не учествује у финансирању надлежног Завода за заштиту споменика културе Краљево.

Сарадња

Представници установа културе истакли су веома добру међусобну сарадњу. Међутим, координација активности није на задовољавајућем нивоу, јер долази до преклапања садржаја. Такође, истичу да су састанци са представницима Града спорадична појава, те да је једини састанак са већником, од када је ступио на функцију, одржан крајем 2017. године, и то у вези са годишњим програмима. Учестали састанци реализовани су једино у време писања пројекта за конкурс Министарства културе и информисања „Градови у фокусу“, али је пријава на конкурс ипак изостала. Непостојање координације од стране оснивача доводи и до проблема договарања и организовања догађаја, који су истакли сви представници културне сцене у Чачку, где је публика често приморана да бира којем ће догађају присуствовати, иако је заинтересована за више садржаја.

Представници установа оцењују сарадњу са цивилним сектором као добру и истичу да „цивилни сектор не би заживео да није јавних установа културе које уступају простор и сарађују са удружењима“. Ипак, удружења имају критички став према овој истичући да се простор наплаћује, да се понекад нагло одлучује о престанку подршке неким манифестацијама, што доводи у питање и њену реализацију. Стиче се утисак да је сарадња са цивилним сектором у култури најчешће техничке природе, да се углавном своди на обезбеђивање опреме или простора, док изостаје сарадња на развоју пројеката, на конкурсима и реализацији заједничких програма. Дом културе је, иако наплаћује коришћење простора удружењима грађана, од 2017. године увео праксу да једном годишње бесплатно уступи простор културно-уметничким друштвима за потребе годишњег концерта.

На разговору са представницима удружења приметна је подела на она која су усмерена ка очувању традиције (културно-уметничка друштва) и она која промовишу савремену културу и стваралаштво. Истакнуто је да КУД-ови добијају мање средстава од Града, иако им је једина могућност да добију подршку искључиво путем конкурса, у односу на организаторе фестивала, који имају већу и стабилнију подршку захваљујући томе што су препознати као манифестације од значаја за град и финансирају се кроз програм развоја туризма. Са једне стране се наглашава да је до пре десетак година у Чачку функционисало преко 20 КУД-ова, а да се данас тај број смањило на 4 до 5 активних. Са друге стране, представници савремених манифестација истичу да иако их је мање, наступи КУД-ова су чешћи, па доминирају међу програмима. Због тога је и сарадња између удружења која немају исто усмерење веома слаба или непостојећа. У складу са подршком коју добијају од Града, удружења оцењују и сарадњу са представницима локалне самоуправе.

Програми и публика

Главни опис културне сцене који је доминирао и у разговору са представницима установа и у разговору са представницима цивилног друштва јесте да у Чачку постоји велики број садржаја, али да су они често само забавног карактера (и привлаче велики број публике), а да изостају квалитетни културни програми попут наступа филхармоније, концерата озбиљне музике, документарног филма. Представници установа су истакли и хиперпродукцију „мањих“ програма, јер све установе и многа удружења организују садржаје, али је њихов квалитет под знаком питања.

Други важан проблем јесте ширење публике, а посебно је тешко привући омладину средњошколског узраста. Овај изазов није лако савладати, поготово ако се имају у виду ограничене могућности промоције, јер једино Дом културе има особу запослену за ПР активности. Све остале установе истичу проблем у овом сегменту, јер те активности, као споредне, обављају запослени на другим пословима. Представници културне сцене у Чачку истичу да је због чињенице да је младе, који су данас више усмерени на информационе технологије и друштвене мреже, те на неквалитетне телевизијске садржаје, веома тешко заинтересовати за долазак у установе културе уколико се не ради о неком комерцијалном садржају који укључује популарне уметнике. Стога се у фокус групи са представницима установа могло чути да треба управо искористити информационе технологије и променити приступ у организацији садржаја, како би се привукла млађа публика. Такође, истиче се да је веома битно ову публику неговати од „малих ногу“, као и укључити је у креирање садржаја и организацију програма. Дobar пример такве праксе је фестивал „Карусел“ који је, кроз укључивање деце у своје радионице, за десет година добио нову публику која и данас посећује програме. Веома је важно и измештање програма из установа и кретање у „сусрет публици“ кроз садржаје на отвореном, што је практиковала Галерија.

Публика је најбројнија на позоришним садржајима и на концертима, на којима сала Дома културе од 683 буде напуњена до последњег места, при чему се наглашава да су најпосећеније представе београдских позоришта, док сарадња са другим позориштима, као и гостујуће представе, не привлаче велику пажњу чачанске публике. И наступи КУД-ова су веома посећени, али углавном јер фолклорним приредбама присуствује родбина и пријатељи играча. Дом културе Чачак организује највише програма, међу којима су најбројније биоскопске пројекције. С тим у вези, обезбеђена су средства за дигитализацију сале Дома културе од стране Града и Републике, док се од Еуримажа добија подршка за промоцију европског филма. Дом културе је члан *Europa Cinemas* мреже. Треба рећи да и Библиотека организује велики број програма, преко 100 на годишњем нивоу.

Табела 3: Број програма у организацији установа културе и њихова посећеност

Број програма и посећеност установа културе	Број програма/публикација	Број посетилаца/тираж
Дом културе	21 књ. вечери, 21 трибина, 24 изложбе, 11 концерата, 26 поз. представа, 229 филм. пројекција, 7 наступа КУД-ова, 3 публикације, 43 друга програма – 382 укупно	92.261/1.200 тираж
Библиотека	63 књ. вечери, 12 трибина, 14 изложби, 2 концерта, 2 филм. пројекције, 13 радионица, 8 манифестација на којима је учествовала Библиотека	6.630/3.000 тираж
Музеј	8 трибина, 21 изложба, 4 публикације	4.760/ 1.400 тираж
Архив	60 трибина, 3 музеј. изложбе, 4 публикације	3.300/1.200 тираж
Галерија	5 изложби, 1 музеј. изложба, 1 концерт, 14 филм. пројекција	11.000

У градској средини све је више модерних фестивала који „долазе“ из цивилног сектора и привлаче многобројну публику, не само чачанску него и из других градова, и претежно се одржавају на отвореном. Посебно се у том погледу издвајају Фестивал амбијенталне и етно музике „Карусел“, Рок карневал „Прича“ и Дани урбане културе (ДУК фестивал), омладински фестивал међународног карактера (који комбинује *street art*, екстремне спортове и музичке манифестације на обали Западне Мораве). Ове манифестације би могле да послуже као место на коме би и установе културе могле да презентују своје програме, те и да учествују у њима како би привукле нову публику.

У последње две године, Градска управа уложила је средства у обнову објеката сеоских домова културе, о којима бригу воде месне заједнице. Представници установа културе слажу се да су ови објекти у лошем стању и да је опрема у њима застарела. Такође, сматрају да, иако су веома важни, обнова објеката домова културе у селима превазилази могућности Града, те да би на републичком нивоу требало дефинисати план обнове и према томе и улагања. Ниједан дом културе у руралном подручју града Чачка не функционише као јавна установа културе која има запослене и своје програме. Те просторије најчешће користе удружења, у највећем броју културно-уметничка друштва, активна у том насељеном месту. У овим објектима реализују се и други програми од значаја за село – едукације, састанци и сл. Поред домова културе, у чачанским насељеним местима данас функционишу и 4 библиотечка огранка, док их је раније било 15. Представници установа културе истакли су да су села у којима је школа активна, активна и на пољу културе, међу којима се издваја село Пријевор. Када је реч о публици на селу, учесници у фокус групи са представницима установа сматрају да је концепт „путујуће културе“, у оквиру које би селектовани програми „одлазили“ на село, адекватнији концепт од отварања установа, односно домова културе у селима, у данашњим условима. Селекција подразумева праћење потреба и заинтересованости села и активност у њима, јер многа села имају веома старо и малобројно становништво. У складу са тим, напоменуто је да је у погледу приближавања књиге и читалаштва, у данашњим условима слабије насељености адекватнији „библиобус“ у односу на стационарне огранке. Чачанске установе веома ретко обилазе са својим програмима сеоско становништво. Осим КУД-ова, то повремено чине и актери из цивилног сектора. Многа села имају локалне привредно-туристичке манифестације које употпуњују програмима из области културе (концертима и наступима културно-уметничких друштава). Најпознатија таква манифестација је „Купусијада“, али поред ове постоји још

28 локалних манифестација које обогаћују живот села. Галерија је имала путујуће изложбе, али то данас није редовна пракса као што је била у време социјализма. Дом културе се са чачанском предшколском установом договорио да у наредном периоду са три представе обиђе села, а да се средства од продаје улазница уложе у реновирање неког простора од значаја за село. Ипак, сеоско становништво неретко долази на програме у град, нарочито школска популација, па се у том случају дешава да се цена карте у Дому културе снизи за износ аутобуског превоза до града. Као и у случају градских манифестација, стиче се утисак да се бројна дешавања на селу не користе за презентацију програма установа културе као својеврсног канала привлачења публике.

И установе и удружења комуницирају са публиком и информишу се о њиховим потребама и жељама само кроз непосредан контакт. Оцењивање програма који су управо посетили, и то анкетним путем, спроводио је једино Дом културе у краћем периоду на позоришним представама, али то више није пракса. Истраживања културних потреба и навика грађана нису рађена ни на нивоу града, али су питања из области културе и уметности била обухваћена анкетним испитивањем младих 2013. године, у оквиру израде Локалног акционог плана за младе 2014–2019.

Када је реч о програмима посвећеним очувању ћирилице и српског језика, установе се слажу да краткорочне акције немају ефекта, већ да српски језик треба континуирано неговати кроз програме који промовишу ћирилицу као књижевни језик. Сходно томе, истакнуто је да све установе на томе раде не само у циљу промоције већ и у циљу очувања и афирмације. Само је Н. библиотека имала посебан програм посвећен очувању ћирилице, односно била је укључена у акцију „Негујмо српски језик“.

Изазови

Главни проблем у функционисању установа културе је немогућност запошљавања уз природан одлив кадрова у установама. Наиме, иако нису морале да отпуштају раднике у процесу рационализације, установе у Чачку истичу да је велики број запослених остварио право на пензију или на други начин напустио установу у којој ради, али је онемогућено да се тај кадар замени новозапосленима. То ствара велике проблеме у раду, нарочито у стручним пословима и организацији програма. Ово погађа и заједничку правно-финансијску службу која би била оперативнија са већим бројем запослених.

Посебан проблем истакнут од стране представника независне сцене јесте непостојање атељеа за уметнике, при чему се помиње чињеница да град Чачак никад није имао више активних ликовних уметника – чак 46. Иако је и у Стратегији одрживог развоја као један од циљева стављена „изградња сликарског павиљона на мосту бр. 10 и улице са сликарским атељеима као јединственог туристичко-уметничког производа“, такав или сличан пројекат никада није ушао у реализацију.

Главни приоритет Града је отварање нове зграде Н. библиотеке које се очекује до краја године (2018). Трошкове откупа Дома Војске, а затим и пренамену простора у библиотеку, у потпуности је сносио Град Чачак.

Примери добре праксе	Највећи изазови и проблеми
<p align="center">Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Установе у 2018. години остварили значајну подршку Министарства културе и информисања на конкурсима. Поједине манифестације остварује и дугорочну подршку надлежног министарства – „Дисово пролеће“, „Аниманима“ Градска галерија петину буџета одређује за програме – 5 пута већа средства у односу на материјалне трошкове Изградња Н. библиотеке средствима локалног буџета 	<p align="center">Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Изузетно мали број пројеката удружења који добијају подршку Министарства културе и информисања Недовољно коришћење међународних извора финансирања Удружења оптерећена плаћањем закупа сале у Дому културе И поред великог броја привредних актера, спонзорства и донације су веома слабо заступљене
<p align="center">Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> Откуп зграде Дома Војске и адаптација објекта за Н. библиотеку, чиме су обезбеђени инфраструктурни услови за све установе културе Задовољавајућа ситуација са просторима установа културе 	<p align="center">Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> Недостатак већег простора за сталну поставку музеја
<p align="center">Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Одлука о манифестацијама од значаја за град којима се обезбеђује стабилно финансирање 	<p align="center">Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Непостојање посебног конкурса за програм/пројекте из области културе и нетранспарентне процедуре
<p align="center">Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Градски већник за културу задужен је и за младе, што може бити добра основа за укључивање младих у токове културе, како у виду посетилаца тако и у виду ствараоца 	<p align="center">Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Стратегија одрживог развоја града писана још 2011. године Недостатак комуникације са већником за културу и младе
<p align="center">Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> Велики број јавних манифестација што привлаче велики број посетилаца који долазе из других градова Активне установе које организују изузетно велики број програма, али и удружења која организују манифестације за бројну публику 	<p align="center">Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> Слаба заступљеност културних програма на селу Установе не користе постојеће сеоске манифестације за сопствену промоцију Изузев Дома културе, установе не раде истраживања публике Временско преклапање културних програма Привлачење младих на културне садржаје, осмишљавање савременијих приступа омладини
<p align="center">Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> На челу установа стручна лица са континуитетом у управљању установа без обзира на промене друштвено политичких прилика 	<p align="center">Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> Све мањи број запослених због немогућности запошљавања у јавном сектору Независна сцена подељена на модерне и традиционалне програме, на културу и забаву

Град Зајечар

Вирцинија Ђековић, Бојана Субашић, др Ана Стојановић

О граду

Град Зајечар, као административни центар Тимочке крајине, уједно представља и културни центар ове регије. Због различитих специфичности које га чине важном дестинацијом на културној мапи Србије умногоме доприноси већој разноликости културних израза у целој земљи. Урбано подручје Града, по попису из 2011. године, укупно броји 59.461 становника, што Зајечар сврстава међу „мање“ градове са изузетно разуђеним сеоским становништвом.

Уже урбано подручје има нешто мање од 40.000 становника, док преостали део живи у чак 41 насељеном месту на ширем подручју града. Структура становништва је већином хомогена, са једном доминантном мањинском заједницом – Срби чине 87,94%, Власи 4,80% и Роми 1,27% становништва. Готово половину становника чине они у старосној доби између 40 и 50 и више (просек 45 година), те тако Зајечар спада у „старије“ у Србији. Најмање бројни су најмлађи до 15 година (11,9%). Образовна структура показује да је 43,2% житеља са завршеном средњом школом, док су најмање бројни они са вишим образовањем и високообразовани (12,9%). Економски активног становништва је 40,2%, међу којима 74,9% њих има запослење.

На територији града налазе се 32 културна добра, од којих је једно категорисано од изузетног значаја – Археолошко налазиште Гамзиград – *Felix Romuliana*. Ова палата, подигнута по замисли императора Гаја Валерија Галерија Максимилијана, припада посебној категорији споменика римске дворске архитектуре везане искључиво за раздобље тетрархије и датира из III века⁴⁵. Како се налази у непосредној близини града Зајечара, Гамзиград са остацима римске царске палате чини ово подручје изузетно атрактивним у погледу развоја културног туризма. Имајући у виду да се ова локација од 2007. године налази и на Унесковој Листи светске баштине, може да се говори не само о локалном и националном већ и о ширем препознатљивом потенцијалу анимације наслеђа, са циљем повећања туристичких, културних и едукативних капацитета града Зајечара и његове околине. Остала непокретна културна добра у граду су: зграда Народног музеја, Радул-бегов конак (један од најстаријих објеката у граду који припада Народног музеју), неколико објеката са пословно-стамбеном наменом, зграда Историјског архива, зграда Скупштине општине, зграда Радио Зајечара, грађанско-стамбена трговачка кућа и споменик палим ратницима Тимочке крајине у ратовима 1912–1918. Занимљиво је да се значајан број објеката споменика културе налази у сеоским подручјима, тако да управо ова чињеница може да представља велики потенцијал за развој сеоског туризма и укључивање сеоске популације у креирање тура, једнодневних излета или других врста промоције материјалног и нематеријалног

⁴⁵ <http://www.spomenici.heritage.gov.rs/cir/nkd/pregled/romuliana>, приступљено 25.07.2018.

наслеђа села. То су: две старије куће и „Горњокрајска чесма“ у Горњој Белој Реци (просторна културно-историјска целина), зањевачка црква код Звездана, зграда Тимочке млекарске задруге у Вражогрнцима, зграда Народног купатила у Планиници, зграда Саре кафане у Загрђу, „Руска кућа“ у Великом Извору, стара кућа Душана Јовановића у Шљивару, воденица Божидара Ранковића у Рготини и стара црква Пресвете Богородице. Град Зајечар је такође препознатљив и као град дуге манифестационе традиције, нарочито по „Данима Зорана Радмиловића“ и „Гитаријади“, који су важан део његовог идентитета.

Поред чланства у Сталној конференцији градова и општина, Зајечар је од прошле године и део мреже инициране од стране Агенције РАРИС⁴⁶ (Агенција за развој источне Србије), у оквиру које је покренут јединствени регионални бренд источне Србије, *Balkanica Superior*, који омогућава да се производи настали у сеоским домаћинствима промовишу на ширем домаћем и страном тржишту, једнако као и аутентичност и квалитет услуга и смештаја.

Организација и функционисање културе у оквиру локалне самоуправе⁴⁷

Градска управа Зајечара функционише кроз рад 5 одељења⁴⁸. За управљање пословима у култури, у Граду Зајечару задужени су запослени у Одељењу за локални економски развој, привреду и друштвене делатности, где један запослени ради на пословима из области културе и информисања. У оквиру Градског већа постоји члан надлежан за културу и цивилни сектор, по образовању дипломирани глумац. У граду функционишу 4 установе културе, са 94 запослених, и око 15 удружења грађана која се примарно баве културом, а међу њима су најбројнија културно-уметничка друштва.

Зајечар је постао видљив широј јавности и по значајним променама у локалној политици, што је свакако имало утицаја и на уређење тамошњег културног система. Прошле године (2017) је по други пут за последњих пет година промењена градска власт. Ову промену су сви учесници у истраживању оценили позитивно, јер се она одразила и на функционисање културе. Наиме, исплаћене су све заостале зараде делатницима у култури, уређено је поље људских ресурса и направљени су планови за даљи рад установа културе. Две установе су прошле кроз значајне промене – Центар за културу и Позориште. Најпре је Центар за културу у Зајечару настао спајањем Дома омладине и Културно-просветне заједнице 2009. године, да би 2013. године ова установа,

⁴⁶ <https://www.raris.org/index.php/2016-05-12-15-05-30/2016-05-12-15-57-00>, приступљено 28. 06.2018.

⁴⁷ У анализи су представљени налази добијени кроз стандардизоване упитнике достављене локалној самоуправи и јавним установама културе чији је оснивач Град Зајечар. Током теренског истраживања, које је спроведено 25. априла 2018. године, а према претходно утврђеној методологији, реализовани су: интервју са градским већником за културу Вујадином Милошевићем; фокус група са представницима јавних установа културе којој је присуствовала директорка Народног музеја, потом архивиста Историјског архива Тимочке крајине, библиотекар Народне библиотеке „Светозар Марковић“ и оперативни руководилац Народног позоришта Тимочке крајине – Центра за културу „Зоран Радмиловић“; и фокус група са представницима организација цивилног сектора – КУД „Зоран Гајић“, Тимочки омладински центар, Центар за традиционалне уметности „Корени“.

⁴⁸ Одељење за опште, заједничке и нормативно-правне послове, Одељење за локални економски развој, привреду и друштвене делатности, Одељење за урбанизам, грађевинске и комунално-стамбене послове, Одељење за инспекцијске послове и комуналну полицију, Одељење за финансије, Одељење за локалну пореску администрацију.

припајањем туристичке организације, била трансформисана у ЦЕКИТ, установу намењену културним програмима и туристичкој промоцији. ЦЕКИТ је функционисао до 2017. године, када је, у исто време када је донета одлука о укидању Позоришта Тимочке крајине „Зоран Радмиловић“, усвојена и одлука о укидању ЦЕКИТ-а. Уместо ове две установе, основане су 2 јавне установе: Туристичка организација града Зајечара и Позориште Тимочке крајине – Културни центар „Зоран Радмиловић“. Спајање две установе негативно су оценили и представници установа и представници удружења грађана. Тако се у овим разговорима истиче да је „позориште последњих година било сведено више на администрацију него на програме, а сада опет добија послове које треба да ради више установа“, те да „позориште треба да остане позориште“. Тренутно, према речима запослених у овој установи, она је још увек у транзиционом периоду прилагођавања на нови модел функционисања, али и даље оптерећена проблемима запуштене инфраструктуре и недостатка средстава за реализацију програма. Узимајући у обзир чињеницу да је позориште „Зоран Радмиловић“ већ једном административно угашено пре десет година, поставља се питање колико честе промене могу да донесу напредак у локалном културном систему, те колико су те промене подстакнуте стварним потребама локалног система културе, а колико финансијским и политичким проблемима.

Финансирање програма и пројеката

Буџет Града Зајечара у 2017. години износио је 2.329.713.888,98 динара. За културу (без информисања) издвојено је 261.011.577,26 динара, што чини 11,2% градског буџета. Просечно годишње издвајање за културу по глави становника града Зајечара у 2017. години износило је 4.389,63 динара. Треба имати у виду да је буџет за културу у 2017. обухватао и активности туристичке промоције и функционисање установе ЦЕКИТ. Такође, значајна средства исплаћена су на име заосталих зарада запослених. Према Нацрту одлуке о буџету за 2018. годину (доступном на званичној интернет страници Града), буџет за културу је значајно мањи, па се из градских средстава издваја 195.128.090,00 динара, односно 9% градског буџета.

С обзиром на то да представници Градске управе Зајечара нису доставили податке о структури буџета, анализа Одлуке о буџету за 2017. годину показује да је 42,63% буџета издвојено за плате запослених, 27,37% за програме, а 30% буџета утрошено је за трошкове установа културе. За потребе конкурса за пројекте из области културе издвојено је свега 1.600.000,00 динара, и то за 9 пројеката, што чини 0,61% буџета за културу.

Графикон 1: Структура расподеле средстава градског буџета за културу, 2017. година (приказани је структура добијена анализом Одлуке о буџету за 2017. годину)

Град Зајечар је у 2017. години вршио оснивачка права према 6 установа културе, те су се из градског буџета оне финансирале у домену плата запослених, текућих трошкова и програма (Табела 1). У 2018. години, спајањем Центра за културу и Позоришта у једну установу, Град у области културе врши оснивачка права према 4 установе културе. Када је реч о институционалним променама, оне су се догодиле и у оквиру организационог тима „Зајечарске гитаријаде“. Након укидања ликвидационог поступка над установом „Гитаријада“, Град је преузео организацију ове манифестације, односно новооснована установа Позориште – Културни центар „Зоран Радмиловић“ у сарадњи са приватним предузећем из Београда. Такође, и задужбина „Николе Пашића“, у Одлуци о буџету за 2017. годину, подразумевала је издвајање средстава за трошкове, али, како се истиче, Град не може да буде оснивач задужбине, па се размишљало о њеном припајању Музеју. Према Одлуци о буџету, у 2018. години, ова задужбина више није на градском буџету.

Табела 1: Установе културе чији је оснивач Град Зајечар (2017. година)

Назив установе	Број запослених (на неодређено+ одређено)	Средства која се издвајају из градског буџета у динарима	Процент у односу на градски буџет за културу
Матична библиотека „Св. Марковић“	24+0	35.658.000,00	13,66%
Позор. Тим. крајине „З. Радмиловић“	38	60.355.226,00	23,12%
Народни музеј Зајечар	20+1	30.521.945,00	11,69%
Историјски архив	12+0	19.737.374,00	7,56%
ЦЕКИТ	14	55.000.000,00	21,07%
Задужбина „Николе Пашића“**	-	300.000,00	0,1%
Установа „Гитаријада“ у ликвидацији	-	17.764.364,00	6,81%

*Од 2018., Позориште Тимочке крајине – Културни центар „Зоран Радмиловић“ има 36+4 запослених

**Установа Позориште Тимочке крајине – Културни центар „Зоран Радмиловић“ није доставио упитник, па је број запослених преузет из Одлуке о максималном броју запослених на неодређено време из новембра 2017. године

У погледу структуре буџета установа културе приметно је да све установе, изузев ЦЕКИТ-а, највећи део свог укупног буџета издвајају за плате и доприносе запослених. Поред ЦЕКИТ-а, Народни музеј представља пример добре праксе јер трећину буџета опредељује за програме (Табела 2).

Табела 2: Структура буџета градских установа културе Зајечара према врсти трошкова (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Врста трошкова		
	Плате и доприноси	Материјални трошкови	Програми и пројекти
Матична библиотека „Светозар Марковић“	70%	24%	6%
Народни музеј Зајечар	42,78%	24,79%	32,43%
Историјски архив	48,36%	41,90%	9,74%
ЦЕКИТ	32,30%	27,28%	40,42%
Задужбина Николе Пашића	-	100%	-
Установа „Гитаријада“ у ликвидацији	-	16,48%	83,52%

*Позориште Тимочке крајине – Културни центар „Зоран Радмиловић“ није доставило упитник, те су подаци преузети из Одлуке о буџету за 2017. годину

У погледу извора финансирања, установе се највише ослањају на свог оснивача, али је приметно да више од четвртине свог буџета Народни музеј успева да обезбеди сопственим приходима. Разлог за то је вероватно велика посећеност најпознатијег

археолошког локалитета у Србији, „Феликс Ромулијане“. Међутим, важно је указати на чињеницу да организација Унеско не учествује у финансирању локалитета, већ Музеј има обавезу да од овог тела тражи дозволу за сваку промену. Све установе успевају да обезбеде и републичка средства у својим буџетима, али дешава се да подршка не буде употребљена на прави начин. Тако је Историјски архив, 2017. године, преко јавног конкурса Министарства културе и информисања обезбедио средства (2,000,000.00 динара) за куповину скенера ради дигитализације грађе. Скенер је набављен, али и даље није у употреби услед недостатка стручног кадра који би технички реализовао овај процес. Према речима запослених у Архиву, сходно Одлуци о утврђивању максималног броја запослених, нису у могућности да такву особу ангажују, али се надају да ће локална самоуправа имати слуха за овакав проблем, те да ће он у наредном периоду бити решен. Додатно се истиче неповољна старосна структура постојећег кадра који није заинтересован за стицање нових вештина у дигиталним технологијама.

Табела 3: Структура буџета градских установа културе Зајечара према изворима финансирања (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Република	Град	Приходи	Други конкурси	Спонзори	Донације	Остало
Матична библиотека „Светозар Марковић“	6,46	91,98	1,56	/	/	/	/
Народни музеј Зајечар	2,70	67,57	26,63		/	/	/
Историјски архив	9,74	84,57	5,69	3,75	/	/	/

У разговору са представницима установа који су учествовали у фокус групи, потврђен је значајан недостатак новца за рад и неометано функционисање кућа из којих долазе. До пре неколико месеци неким од њих била је искључена струја због неплаћених дуговања, а запослени нису примали плате и по девет месеци. Упркос овако великим финансијским проблемима, Град Зајечар планира у 2018. години постављање камена темеља за први музеј рокенрола у земљи. Међутим, поставља се питање колико је ова инвестиција неопходна у тренутку када зграда Позоришта нема употребну дозволу, када је зграда Музеја, која је под заштитом (датира из 1928. године), у веома лошем стању, а депо Историјског архива нема услове за правилно одлагање грађе која стиже из целе регије.

О недовољним средствима за културу говорили су и представници организација цивилног сектора и том приликом истакли да се у последње време удружења гасе због финансијске неодрживости, а потом и недостатка људских ресурса за озбиљнију програмску продукцију. Наиме, Град Зајечар нема посебан конкурс у области културе, већ конкурс за удружења у четири линије, од којих је једна намењена програмима у области културе. У 2017. години, у ову сврху издвојено је свега 1.600.000,00 динара и подржано само 9 пројеката. То није довољно за функционисање локалних удружења која често самовољно одустају од аплицирања на градском конкурсима сматрајући да су добијена средства изузетно мала, а процедуре одлучивања недовољно транспарентне и без јасних критеријума за вредновање пројеката.

Када је реч о донацијама, закључак је да су улагања приватног сектора спорадична и без јасне стратешке усмерености, па се донације углавном добијају на

основу личних познанстава и контаката. И док се, према изворима финансирања установа културе, може закључити да цивилно–приватног партнерства нема, добар пример јесте сарадња Културно-уметничког друштва „Зоран Гајић“ из села Рготина и рудника кварцног песка, који сваке године помаже ово удружење куповином ношњи или спонзорисањем гостовања. Значајна спонзорства остварује једино „Гитаријада“ на којој је најважнији спонзор Зајечарска пивара.

Саговорници из установа културе и удружења истакли су потребу за додатним обукама за писање пројеката, што је директно у вези са податком да само неколицина њих има искуства с аплицирањем на конкурсе који нису расписани од стране Града или Министарства културе и информисања. Како јавни, тако и цивилни сектор, ослоњен је искључиво на буџетска средства која су недовољна, нередовна и, напослетку, неизвесна. С тим у вези, градски већник истакао је да средства по конкурсима две и више година нису исплаћивана организацијама чији су програми били одабрани путем конкурса.

На основу анализе финансијских инструмената, може се закључити да досадашње непланско поступање, недостатак стратешких одлука и *ad hoc* реструктурисање установа културе не указује на одговорну финансијску политику која би у условима транзиције деловала стимулативно за различите актере у пољу културе како би се криза што успешније превазишла. Ипак, треба истаћи позитивне ставове представника установа по питању нових дешавања у култури. Тако се истиче да је Позориште, са променом градских доносилаца одлука у 2017. години, након периода пуког опстајања, поново постало активно у својој продукцији, као и да је активиран објекат Дома културе у насељу Котлујевац, који је дуго био затворен, али и да су исплаћена сва дуговања запосленима. Градски већник најављује промену конкурса у области културе, као и почетак рада на стратешком документу у култури.

Одлучивање у култури

У разговорима спроведеним током теренског истраживања, у неколико наврата споменут је политички дисконтинуитет ове локалне заједнице који има јасне импликације на унутарњу организацију система културе у Зајечару. Бурне промене у протеклој деценији, које су се одигравале у Скупштини града, пресликале су се и на одлучивање у култури.

Тако, у Зајечару не постоји стратешки документ развоја културе града. Ипак, установе културе слажу се да је позитивно што после доста година имају стручну особу на позицији градског већника за културу и цивилни сектор. Он са своје стране истиче да постоје индиције да се у наредном периоду формира радна група чији ће задатак бити креирање локалне стратегије развоја културе, која би, како напомиње, требало да буде усаглашена са републичком, када ова буде усвојена. Са друге стране, представници установа културе сматрају да доношење стратегије у области културе није приоритет, већ управо доношење стратешког документа на нивоу развоја града, у коме би се означио пут економског опоравка, а преко њега и пут за развој културе. Зајечар нема ни саветодавно тело које би пружало стручну подршку у доношењу одлука на нивоу Града,

тако да је сегмент одлучивања искључиво „у рукама“ градског већника за културу и цивилни сектор.

Промене у структури јавних установа културе мотивисане су рационализацијом и уштедом, што је довело до спајања позоришне и поливалентне установе, али такво решење није оцењено позитивно од стране установа, нарочито зато што се ради о установи са дугом традицијом и препознатљивим идентитетом. Такође, Позориште Тимочке крајине – Културни центар „Зоран Радмиловић“ данас је организатор већине градских манифестација и, како наводе запослени, то у сваком погледу превазилази његове постојеће капацитете. Они сматрају да је потребно још времена да се усагласи рад свих служби новоосноване установе која за сада нема јасно програмско ни вредносно одређење. Цивилни сектор, као и установе културе, према одговорима у оквиру одржаних фокус група, желели би да имају већи утицај на доношење одлука како се не би осећали маргинализовано или као пасивни реализатори програмских садржаја.

Град Зајечар нема посебне одлуке у области културе, па ни одлуку о манифестацијама, иако су оне важан део његовог идентитета.

Вредновање

Може се рећи да се град Зајечар идентитетски препознаје у три правца: кроз „Феликс Ромулијану“, лик и дело Зорана Радмиловића и манифестације. Две најважније манифестације у Зајечару су свакако „Дани Зорана Радмиловића“ и „Гитаријада“. Колико су оне од значаја за град показује и име Зорана Радмиловића у називима установа и награда, као и намера Града да изгради музеј рокенрола. Поред на списку поменутих годишњих градских манифестација⁴⁹, ту су још и Ликовна колонија „Гамзиград“, Сабор народног беседништва „Дани Адама Богосављевића“, Смотра народног стваралаштва „Потекла вода студена“, затим „Хајдук Вељкови дани“ и „Вражогрначки точак“. На основу ових података, закључујемо да је бар у погледу именовања градских манифестација град Зајечар оријентисан у великој мери на народно стваралаштво и промоцију традиције и њених специфичности везаних превасходно за Тимочку крајину. Тако су само прве две горепоменуте манифестације везане за град, док се остале одржавају у околним селима, што потврђује намеру градских власти да сеоски живот унапреде и афирмишу аутентично стваралаштво које долази из ових крајева. Интересантно је да се лик и дело Николе Пашића у идентитетском смислу не препознаје. „Феликс Ромулијана“ доприноси пре свега међународној препознатљивости града Зајечара као једини антички локалитет у Србији под заштитом Унеска – „идентитет Феликс Ромулијане је за свет, а Зоран и Гитаријада за домаће становништво“. Међутим, из Музеја наглашавају да „Унеско ништа не даје... то је психолошки моменат... и све је политика... а за све треба да се тражи дозвола“. Поред поменутих културних садржаја, у Зајечару организације цивилног друштва увелико раде на јачању алтернативне културне сцене организујући неколико фестивала за младе, попут „Аутхајд“ фестивала, фестивала „Времплов“, фестивала алтернативне културе „Залет“. У организацији ових фестивала главну улогу имају млади људи окупљени око Тимочког омладинског центра, тако да се

⁴⁹ <http://www.zajecar.info/vodic/godisnje-manifestacije/strana/1>, приступљено 30.06.2018.

може рећи да млади развијају паралелне идентитетске маркере. Додатни садржај у том смислу је и хаб „Помак“, креативни простор за рад уметника и различите програме. Формирање овог простора била је приватна иницијатива неформалне групе младих, у којој Град није имао никакву улогу, а која данас одрживо послује издајући простор заинтересованим појединцима, како за индивидуални рад тако и за одржавање програма.

У јулу 2017. године, на једном од заседања одборника Скупштине града донета је одлука о укидању Дана града који је до тада био обележаван сваке године 7. септембра, означавајући дан када је Зајечар ослобођен у Другом светском рату 1944. године. Образлажући ову одлуку, градски већник за културу и цивилни сектор рекао је: „У оквиру Фестивала хришћанске културе биће обележена слава града, а датум када ће се Дан града обележавати биће накнадно одређен.“ Данас није могуће пронаћи информацију о томе да ли у Зајечару постоји Дан града и ког датума се обележава. Према доступним медијским извештајима на интернету, свечаност поводом Дана града последњи пут је одржана 2016. године.

Сарадња

Установе културе истичу да имају добру сарадњу са представницима Града који, према речима представника удружења и установа, „даје логистичку подршку, све, само док није новац“. У тој комуникацији, ипак, недостаје системска сарадња у погледу креирања програма и одлучивања. Слична ситуација је и са сарадњом цивилног и јавног сектора. У већини случајева организације користе просторне ресурсе за реализацију својих програма, али заједничке продукције не постоје, као ни уједињено заговарање решења постојећих проблема која би била у заједничком интересу веће групе актера. Сарадње локалне самоуправе и удружења грађана у култури ван конкурса – нема. Током разговора је примећено и да актери у култури ретко користе могућност да за време великих манифестација нуде своје програме. Пример такве праксе је организовање међународног салона фотографије од стране „Фото-клуба 202“ у време трајања „Гитаријаде“. На тај начин користи се потенцијал великог броја посетилаца којима су у понуди и садржаји из културе као пратећи програми манифестације примарно забавног карактера.

Оно што би могао бити значајан потенцијал који се не користи у довољној мери јесте програмска размена и сарадња са суседном Бугарском. На том пољу посебно је активна Агенција „Рарис“ која настоји да повеже актере у култури са једне и са друге стране границе. За разлику од градских установа, село Рготина и локални КУД „Зоран Гајић“ остварује добру пограничну сарадњу са селима источне Бугарске. Братимљењем села, та сарадња се углавном огледа у гостовањима на сеоским саборима и сличним манифестацијама фолклорне традиције. Такође, иако су култура и туризам били обједињени у оквиру ЦЕКИТ-а, чини се да би туристичка промоција културних специфичности могла да буде унапређена.

Када је реч о сарадњи са школама, Народни музеј и Позориште своју сарадњу са образовним установама оценили су као врло позитивну, иако није системска, већ се базира на иницијативи и доброј вољи појединаца.

У погледу сарадње са медијима, удружења су задовољнија у односу на установе, у смислу да медији њихове програме и најављују и извештавају о њима. Установе, са своје стране, сматрају да је медијска промоција лоша, да грађани нису довољно информисани. Мишљење представника Града је да су „медији ретки и недоступни“ за културу.

Програми и публика

Поред манифестација, све установе културе редовно организују програме. Истиче се да је у претходне четири године у Зајечару владало „културно затишје“, да је функционисала само „Гитаријада“. Данас, позоришна продукција поново постаје актуелна, као и многи други програми.

Историјски архив у 2017. години реализовао је 5 изложби докумената и фотографија које је видело око хиљаду посетилаца. Иако немају тачне податке о посетама, препознају да постоји велики недостатак када је реч о промоцији програма. Како овој установи примарна делатност није излагачка, велики број локалног становништва ни не зна да Архив постоји, па тако се ни не информише о програмима који су отворени за јавност. Народни музеј предњачи по броју посетилаца, као и програма, од којих су неки намењени управо стварању нове публике Музеја. Рад Народног музеја уско је везан за налазиште „Феликс Ромулијана“, па је самим тим и очекивана већа видљивост и атрактивност. Подаци из Табеле 4 односе се само на посету Музеју и његовим програмима, али свакако треба имати у виду и посећеност локалитета. Наиме, према подацима из е-Културе, информационог система Завода за проучавање културног развоја за праћење рада и посета установама културе, зајечарски музеј, у 2017. години, захваљујући екскурзијама и стручним посетама, бележи посећеност од 62.300 људи. Међутим, чак ни Музеј, као ни друге две установе које су доставиле упитнике, немају особу задужену за маркетинг и односе с јавношћу. У тим околностима врло је тешко фокусирати се на развој публике и комуникацију. Друштвене мреже су код свих примарне у оглашавању, док само Архив и Музеј имају и своје званичне интернет презентације.

Табела 4: Број програма у организацији установа културе и њихова посећеност

Установа	Број програма	Број посетилаца/тираж
Матична библиотека „Светозар Марковић“	25	1.100
Народни музеј Зајечар	21	5.073
Историјски Архив	5	1.000

*Установа Позориште Тимочке крајине – Центар за културу „Зоран Радмиловић“ није доставила упитник

Представници удружења грађана истичу да организације допуњавају културну сцену програмима који недостају у установама културе, попут омладинских фестивала, класичног балета и музике, фотографије и сл.

На територији града Зајечара, до сада није рађено ниједно истраживање културних потреба и навика грађана. Народни музеј и Позориште спорадично организују анкетање својих посетилаца како би оценили успешност својих програма и унапредили процесе планирања будућих пројеката. Према речима запослених у установама културе, публика је углавном локална и на већини догађаја иста.

Сеоско становништво најчешће посећује програме фолклора и наступе локалних културно-уметничких друштава. Према речима градског већника, у периоду од 2008–2012. године, реновирано је чак 26 објеката чија је намена реализација културних програма на селу. Унапређење овог система је и један од главних циљева локалне самоуправе у наредних неколико година. У сарадњи са месним заједницама, под чијом су надлежношћу ови домови културе, Град покушава да развија различите моделе афирмације савременог стваралаштва у селима. Запослени у локалној самоуправи и доносиоци одлука желе да промене постојећу слику села и његову оријентисаност на фолклорно стваралаштво. Пример добре праксе који би требало да заживи у будућности јесте и иницијатива градског већника да се организује бесплатни аутобуски превоз за публику која живи у удаљеним деловима града и насељеним местима, а жели да дође на неке од програма или манифестација у граду. Установе немају тенденцију да поједине своје програме реализују у сеоским срединама и обновљеним домовима културе, али су сви сагласни око тога да би такву праксу требало мењати.

Када је реч о дигитализацији, посебно значајан пројекат Агенције „Рарис“ у области културе је Дигитални атлас културне баштине источне Србије⁵⁰, покренут у партнерству са Институтом за погранична подручја. Сви културни и туристички актери на подручју источне Србије су за овај атлас описали најзначајнија добра свог места, града. Атлас је заживео и у плану је да се он и даље развија, са тенденцијом да се у будућности повеже и са другим регионима у јединствени атлас Србије. На нивоу установа је, међутим, дигитализација тек у повоју. Највише је у овом процесу одмакао Народни музеј, који је ранијих година развио виртуелне посете музеју и „Феликс Ромулијани“. Архиву у процесу дигитализације недостаје стручни кадар, а Библиотеци поред стручног кадра недостаје и опрема. Програме на тему очувања српског језика и ћирилице организује једино Библиотека, док Музеј има у плану да се у будућности укључи у такву врсту програма.

Географски положај Зајечара, на око 250 километара од Београда, на самом истоку земље, не позиционира га у транзитно подручје, али исто тако ни у лако приступачно за посетиоце из других крајева Србије. Из тог разлога, а у контексту креирања програма у култури, важно је осмислити или промовисати садржаје који су јасно диверсификовани у односу на културно-туристичке понуде других градова. Гамзиград свакако представља једну такву тачку коју може пратити низ других садржаја на територији Тимочке крајине.

Изазови

Главни изазови града Зајечара у области културе су инфраструктурне природе. Наиме, зграда Позоришта нема употребну дозволу услед лоших електро-инсталација које су постављене још крајем 50-их година, због чега јој у сваком тренутку прети опасност од пожара. Зато, на свакој представи морају да дежурају четири особе са завршеним курсом из противпожарне заштите. Пројекат за постављање нове електро-

⁵⁰<http://digitalniatlas.ipp.rs/index.php/8-opste/11-digitalni-atlas-kulturne-bastine-istocne-srbije>, приступљено 28. 06.2018.

инсталације урађен је пре неколико година, али због истека лиценци, мораће поново да се уради. Процењена вредност радова тада је била 21.000.000 динара. Из Музеја истичу да је и њихова зграда, сазирана 1928. године, у катастрофалном стању. Од сопствених прихода успевају да санирају алармантна стања, али планирају да за потребе адаптације зграде Музеја аплицирају на конкурс Министарства привреде за подршку унапређења локалне и регионалне инфраструктуре „Градимо заједно“. Архив има проблем депоа, односно недостатка простора за смештај грађе. Реституција је такође велики изазов Градске управе. Зграда биоскопа већ је враћена власницима, док се зграда Библиотеке суочава са истим проблемом без решења Градске управе за сада. Проблем простора постоји и када је реч о „Зајечарској гитаријади“, тако да се истражују могућности проширења. Удружења истичу и потребу за мултифункционалном двораном за захтевније програме.

Велики проблем установа је недостатак људских ресурса, са једне стране, и неодговарајућа кадровска структура, са друге стране. Наиме, више пута поменуте зајечарске установе прошле су кроз процес обједињавања у једну установу без тога да је значајно повећан број запослених који сада обавља послове две установе, и то најзахтевније у продукционом смислу. Архив и Библиотека, према разговору у оквиру фокус групе, имају проблем са високом просечном старошћу кадра, који није спреман и/или заинтересован за савремене токове у култури, а посебно за процес дигитализације. Музеј нарочито истиче недостатак стручног кадра, односно водича на археолошком налазишту „Феликс Ромулијана“.

Саговорници су сагласни да би требало више радити на међусобном повезивању различитих актера и коришћењу локалних потенцијала и ресурса за дефинисање јаснијих идентитетских обележја укупног система културе.

Обновљени домови културе такође представљају стратешки изазов у погледу креирања програма и укључивања шире заједнице у процесе одлучивања о локалној културној понуди и производњи. Партиципативни процеси су нешто што генерално недостаје културној политици града Зајечара, па се то може посматрати као засебни изазов првенствено за доносиоце одлука.

Према резултатима истраживања, а у односу на локалне специфичности, остаје недовољно препозната култура Влаха кроз програме установа, а који чине значајну етничку заједницу. Њихова култура за сада се презентује само кроз рад културно-уметничких друштава.

Примери добре праксе	Највећи изазови и проблеми
<p style="text-align: center;">Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Значајан удео културе у градском буџету – 2017. 11,2%; 2018. 9% ● Обезбеђивање значајних спонзорстава у реализацији „Зајечарске гитаријаде“ ● Народни музеј четвртину буџета обезбеђује кроз сопствене приходе и улаже новац у мање грађевинске радове на згради и у програме 	<p style="text-align: center;">Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Мали износ градског конкурса за пројекте из области културе 0,61% буџета за културу ● Мали број пројеката удружења који добијају подршку Министарства културе и информисања ● Недовољно коришћење међународних извора финансирања и могућности прекограничне сарадње ● Старе зграде установа захтевају велика средства за одржавање

<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Једини антички локалитет у Србији на Унесковој Листи светске баштине ● Један од ретких археолошких налазишта, „Феликс Ромулијана“, у потпуности је опремљен за посетиоце, са добром околном инфраструктуром и могућношћу реализације програма на локалитету ● Обновљено 26 домова културе у селима ● Дом културе у Котлујевцу поново стављен у функцију 	<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Недостатак депоа за потребе архива ● Зграда Позоришта нема употребну дозволу због лоших електро-инсталација и ризика од пожара ● Библиотека у процесу реституције, без решења од стране Града ● Зграда Музеја у лошем стању (посебно димњак и фасада) ● Недостатак простора за „Зајечарску Гитаријаду“
<p>Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Јасни идентитетски маркери које треба повезати у целину ● Јачање алтернативне културе младих 	<p>Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Непостојање посебног конкурса за програме/пројекте из области културе и нетранспарентне процедуре ● Непостојање Одлуке о манифестацијама од посебног значаја за Град, иако су манифестације значајан део идентитета града
<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Стручњак на позицији члана Градског већа за културу ● Индиције да ће се ускоро ући у процес дефинисања локалне стратегије развоја културе 	<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Непостојање стратешких докумената како у области развоја града, тако и развоја културе ● Непостојање Савета за културу ● Непостојање посебних одлука које регулишу поље културе
<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Велики број фестивала који чине део идентитета града и привлаче велики број посетилаца који долазе из других градова и иностранства ● Велики број посетилаца „Феликс Ромулијане“ ● Велики број младих који оснивају сопствена културна језгра (Тимочки омладински центар, неформалне групе, „Помак“) ● Култура на селу у фокусу локалне самоуправе ● Након четири године „затишја у култури“, програми поново активирани ● Израђена вишејезична интерактивна платформа – Дигитални атлас културне баштине источне Србије, у циљу афирмације културног наслеђа и туристичке промоције 	<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Посетиоци „Феликс Ромулијане“ не посећују Народни музеј у Зајечару ● Нема истраживања културних потреба и навика грађана; истраживања публике слабо заступљена ● Дигитализација у повоју; чак и у Архиву где имају опрему немају људе да на њој раде ● Установе културе не учествују са својим програмима у „Гитаријади“
<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Развијен културни живот на селу кроз велики број културно-уметничких друштава 	<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Недовољан број запослених, посебно у комплексној установи Народно позориште Тимочке крајине – Центар за културу ● Неадекватна структура људских ресурса у Архиву и Библиотеци (висока просечна старост запосленог кадра) ● Непостојање водича на „Феликс Ромулијани“
	<p>Сарадња:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Непостојање системске сарадње актера у култури ● Одсуство сарадње удружења и установа културе ● Слаба сарадња са актерима у суседној Бугарској

Бојана Субашић

О граду

Ниш је важан индустријски, културни и образовни центар у Србији, административни је центар Нишавског округа, регионални центар југоисточне Србије и један од универзитетских центара Србије, у којем је Универзитет основан 1965. године, а чине га 13 јавних факултета и још 7 истурених одељења приватних факултета, пет специјалних школа и једна школа за одрасле. Ниш се простире на 597км² где живи 260.237 становника, због чега је трећи по величини град у Србији. Према попису становништва из 2011, популацију Ниша чини 187.544 (72,1%) урбаног становништва, док су остали житељи руралног подручја. Највећи проценат становништва припада старосној групи од 30 до 49 година (28,1%) и старијој групи од 50 до 64 године (22,2%). Најмањи проценат припада најмлађима до 15 година (13,9%). Економски активних је 44,1% грађана, међу којима је 68,4% и запослено. Најбројнија етничка група су Срби, који чине 93,5% становника, и Роми (2,7%). Када је реч о образовној структури, највећи број грађана Ниша има средњу школу (46,3%), али с обзиром на чињеницу да је реч о једном од универзитетских центара петина има завршену вишу школу и факултет⁵¹. На територији града Ниша налази се чак 110 културних добара, од којих је 97 споменика културе, 2 просторне културно-историјске целине, 7 археолошких налазишта и 4 знаменита места. Шест културних добара је категорисано од изузетног значаја, а седам од великог⁵².

Организација и функционисање културе у оквиру локалне самоуправе⁵³

Градска управа Града Ниша организована је у 14 секретаријата⁵⁴, а за културу је задужен Секретаријат за културу и информисање. Све до 2014. године, Секретаријат је

⁵¹ http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162, приступљено 28.05.2018.

⁵² http://heritage.gov.rs/latinica/nepokretna_kulturna_dobra.php, приступљено 28.05.2018.

⁵³ Анализа културе града Ниша је рађена на основу интервјуа и фокус група вођених у оквиру пројекта 26.04.2018. године. Интервју је вођен са Јеленом Митровски, градском већницом за културу, са три представнице Секретаријата за културу и информисање, Павлином Михајленко, Снежаном Влатковић и Стелом Јовановић из Канцеларије за локални економски развој. Поред наведених, вођени су разговори и у оквиру три фокус групе. Првој фокус групи, са јавним установама културе, присуствовали су: помоћница директора Народне библиотеке, историчар документалиста и финансијски руководилац Завода за заштиту споменика културе, директор Студентског културног центра Ниш, директор Нишког културног центра, в.д. директор Галерије савремене ликовне уметности Ниш, кустос координатор у Народном музеју, архивиста историчар у Историјском архиву Ниш, в.д. директора Народног позоришта и шеф маркетинга у Позоришту лутака Ниш. Две фокус групе одржане су са представницима следећих удружења: Оркестра „Импесија“, Студија цртаног филма „СЦФ 98“, „Нишвила“, „Балканрока“, Цез клуба *Naisus*, КУД-а Абрашевић, УГ „Ком 011“, КУД-а „Анђели“, „Младих амбасадора“, „Дели простора“, „Артефа“, УГ „Јавне манифестације“, Студентског информативно-издавачког центра Ниш.

⁵⁴ Секретаријат за послове управе и грађанска стања; Секретаријат за финансије; Секретаријат за дечију и социјалну заштиту; Секретаријат за образовање; Секретаријат за културу и информисање; Секретаријат за омладину и спорт; Секретаријат за комуналне делатности, енергетику и саобраћај; Секретаријат за планирање и изградњу; Секретаријат

функционисао као Управа за образовање, културу и спорт када је дошло до трансформације Градске управе, која је тада подељена на 14 секретаријата, на челу са начелницима. Иако је трансформација требало да доведе до веће оперативности Градске управе, установе културе истакле су „спорост“ и „крутост“ процедура у систему Градске управе, као једну од важних замерки оваквог начина функционисања, па тако и у Секретаријату за културу и информисање. Наиме, откако су установама укинута рачуни за сопствене приходе, а упућеност на Градску управу због одобравања непланираних али неопходних трошкова је постала све већа, дошла је до изражаја „крутост“ процедура, што свакако утиче и на реализацију програма.

Секретаријат за културу и информисање има 14 запослених, међу којима је највећи број високообразованих; претежно је реч о правницима и економистима, али колектив чине и социолози, психолози, политиколози. За разлику од претходних година, од 2017. године култура има представника у Градском већу, који је надлежан искључиво за област културе, по образовању дипломирани економиста. Из буџета града Ниша финансира се 9 установа културе и 391 запослени (370 на неодређено), у домену плата запослених, текућих трошкова и програма (Табела 1).

Ниш је, поред чланства у Сталној конференцији градова и општина, члан неколико мрежа градова, међу којима су и оне од значаја за културу – Националне алијансе за локални економски развој и 9 мрежа међународног карактера. Од тих девет, три мреже директно упућују на културу: Лига светских историјских градова (*The League of Historical Cities*), која је усмерена на међународну промоцију и развој историјског и културног наслеђа, Асоцијација агенција локалне демократије, која подржава активно грађанство и учесничку демократију у свим областима локалног управљања и Асоцијација европских градова културе (*Alliance de Villes Européennes de Culture – AVEC*), са циљем усвајања европских стандарда квалитета у управљању културном и историјском баштином града, као и културним стваралаштвом у складу са принципима одрживог развоја.

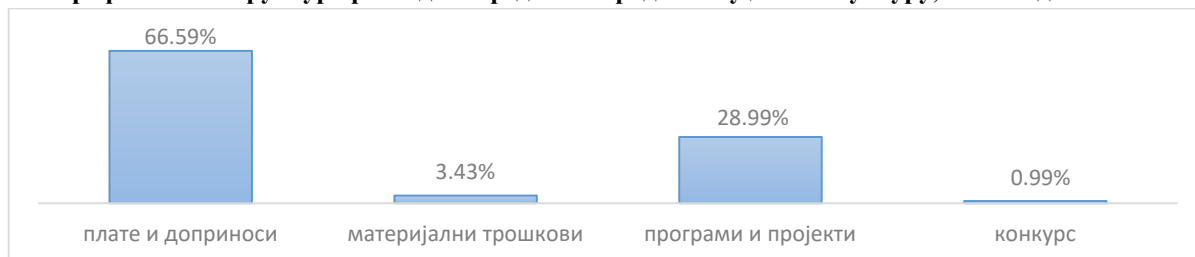
Финансирање програма и пројеката

Буџет Града Ниша у 2017. години износио је 7.546.516.052,00 динара, док се за културу издвајало 579.047.000,00, односно 7,7% градског буџета. Просечно годишње издвајање за културу по глави становника у 2017, у Нишу је износило 2.225,10 динара.

Највећи део градског буџета намењеног култури издваја се за плате и доприносе, затим за програме (укључујући и конкурс), док се за материјалне трошкове издваја свега 3,43% (Графикон 1). Иако су средства издвојена за програме изнад просека за градове у Србији, основна критика мора се изрећи за веома мала средства која се одвајају за активности удружења у култури, тек 1%. Због тога, организације цивилног друштва имају утисак да су непримећене од стране Града, да су њихове активности којима употпуњују културну сцену недовољно вредноване.

за заштиту животне средине; Секретаријат за привреду; Секретаријат за пољопривреду; Секретаријат за инспекцијске послове; Секретаријат за имовинско-правне послове; Секретаријат за примарну здравствену заштиту.

Графикон 1: Структура расподеле средстава градског буџета за културу, 2017. година

Када је реч о финансирању установа културе, најзначајнија средства издвајају се за Народно позориште и Нишки културни центар. Најмања средства из градског буџета добија Завод за заштиту споменика културе Ниш, за који Град обезбеђује само плате и материјалне трошкове, док се средства за програмске активности пре свега обезбеђују из сопствених прихода Завода и од Министарства културе и информисања, као и Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања. Представници Завода су ову ситуацију навели као највећи проблем у функционисању, истичући да су једина установа овог типа у Србији која не добија средства за програме и пројекте од оснивача, већ за програмске активности користи сопствене приходе и средства добијена на конкурсима (која су неизвесна). Уз то, иако нишки Завод покрива највећу територију (36 локалних самоуправа у 7 округа), изостају средства и од других градова и општина који су у његовој надлежности.

Табела 1: Јавне установе културе у Нишу

Број	Назив установе	Број запослених (неодређено+ одређено)	Средства која се издвајају из градског буџета у динарима	Процент у односу на градски буџет за културу
1	Народно позориште Ниш	81+8	101.034.000,00	19,53
2	Позориште лутака Ниш	45+4	47.872.195,00	9,25
3	Галерија савремене ликовне уметности Ниш	17+1	26.867.207,00	5,19
4	Народна библиотека Стеван Сремац	56+2*	64.532.468,00	11,30
5	Народни музеј Ниш	53+0	52.197.569,00	10,09
6	Историјски архив Ниш	19+0	22.804.118,00	4,41
7	Завод за заштиту споменика културе Ниш	17+3	18.334.000,00	3,54
8	Нишки културни центар	39+2	91.345.858,00	17,66
9	Нишки симфонијски оркестар	43+1	54.092.689,00	10,46

*Библиотека није доставила упитник, податак је преузет из архиве Завода и односи се на крај 2017. године

И када је реч о структури буџета, Нишки културни центар и Завод за заштиту споменика истичу се према издвајању за програме (51%). Интересантно је да Историјски архив не издваја средства за програме. На фокус групи истакнуто је да је Архив установа заштите која нема бројну публику, али се његови запослени труде да повременим изложбама и кроз едукацију, првенствено студената историје, приближе рад Архива и представе значајна документа на атрактиван начин, привлачан и широј публици. Овакви програми не изискују додатна средства Архива.

Табела 3: Структура буџета градских установа културе Ниша према врсти трошкова (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Врста трошкова		
	Плате и доприноси	Материјални трошкови	Програми и пројекти
Народно позориште	70,3%	10,9%	18,8%
Позориште лутака	76,08%	15,84%	8,08%
Галерија савремене ликовне уметности	56,2%	29,9%	13,9%
Народни музеј	76,2%	10,5%	13,3%
Историјски архив	84,5%	15,5%	/
Завод за заштиту споменика културе	31%	18%	51%
Нишки културни центар	33%	16%	51%
Нишки симфонијски оркестар	86,7%	3,7%	9,6%

*Народна библиотека није доставила упитник

У погледу извора финансирања на нивоу установа, може се рећи да се оне највише ослањају на буџет оснивача. Најмање од Града добија Завод за заштиту споменика културе, јер су му из градског буџета гарантоване једино плате. Тамо где их је било у 2017. години, републичка средства чинила су између 0,9% и 4,2% буџета. Највише успеха на конкурсима Министарства културе и информисања има Нишки културни центар који је и у 2017. и у 2018. години добио подршку за неколико пројеката. Поред ресорног министарства, установе настоје да средства обезбеде и путем ИПА фондова, кроз прекограничну сарадњу, најчешће са Бугарском. Представници установа истичу да Ниш у ИПА пројектима „има добру референцу“, да су успешно реализовали досадашње пројекте. Међутим, истиче се да је главни проблем за конкурисање за подршку из међународних фондова недостатак људских ресурса који треба не само да пишу предлоге пројеката него и да учествују у њиховој реализацији. Садашња ситуација у нишким установама културе је таква да, због забране запошљавања, према Закону о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору⁵⁵, често нема довољно људи ни за основне активности. Важно је истаћи да представници установа не инсистирају на едукацији постојећег кадра, већ на запошљавању нових људи како би обухватније покрили сегмент међународне сарадње.

Табела 2: Структура буџета градских установа културе Ниша према изворима финансирања (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Република	Град	Приходи	Конкурси	Спонзори	Донације	Остало
Народно позориште	0,9	92,9	6,2	/	/	/	/
Позориште лутака	0,56	89,88	9,56	/	/	/	/
Народни музеј	3	85	11	/	/	/	1 јавни радови
Историјски архив	/	91,4	6,7	/	/	/	1,8 друге општине
Завод за заштиту споменика културе	2	60	38	/	/	/	/
Нишки културни центар	4,2	84,29	6	0,53	1,98	3	/
Нишки симф. оркестар	/	97,6	2	/	0,2	0,2	/

*Народна библиотека није доставила упитник, Галерија савремене ликовне уметности није доставила тражени податак

Ниш има веома активну локалну независну културну сцену са великим бројем актера. За потребе истраживања, мапирано је преко 30 удружења и организација у

⁵⁵ „Сл. гласник РС“, бр. 68/2015 и 81/2016 – одлука УС.

култури. Удружења грађана се за реализацију својих активности пре свега ослањају на конкурсе Града и Министарства културе и информисања. Град Ниш је 2016. године добио и „Дели простор“, модеран *coworking* простор за креативно деловање. Удружење „Дели простор“ је у центру града обезбедио сопствени простор који издаје и на тај начин успева да одрживо послује и истовремено продукује културне и едукативне садржаје. Културно-уметничка друштва се финансирају и преко чланарина.

Град Ниш сваке године расписује конкурс из области културе. Буџет за потребе конкурса у култури је у 2017. износио 4.000.000,00 динара, односно 0,7% градског буџета за културу, док је за 2018. издвојено 4.500.000,00 динара. Приметно је да су ово веома мала средства за град Ниш и бројне актере у цивилном сектору, те да градови са знатно мањим буџетима и бројем актера издвајају значајнија средства. Да су средства опредељена по Конкурсу за финансирање, односно суфинансирање пројеката у култури, као и пројеката уметничких, односно стручних и научних истраживања у култури мала, односно недовољна за реализацију програма многобројних удружења – истакнуто је у разговору са представницима како локалне самоуправе, тако и цивилног сектора. Тако је максимална додељена сума на конкурс по пројекту износила 380.000,00 динара. За скупље, односно захтевније пројекте често нема простора. Минималан износ финансијске подршке на конкурс за 2018. годину износио је свега 20.000 динара, а у 2017. години 40.000 динара, што је недовољно за организацију чак и једноставних догађаја. Такође, представници удружења истакли су да се често догађа да се по конкурс добију вишеструко мањи износи у односу на реалне потребе. Стога би било пожељно одлуком утврдити праг минималне подршке за програме са циљем бољег планирања активности и квалитетније реализације пројеката. Удружења и представници Градске управе примећују да се за спорт и конкурс за медије опредељују значајно већа средства него за културу. Због тога је Секретаријат за културу и информисање предложио да се део средстава од конкурса за медијске садржаје уступи култури, али без успеха. Представници локалне самоуправе истакли су да би средства опредељена по конкурс за културу требало да износе барем 10 милиона динара. На повећању средстава се интензивно ради, примећује се да су она незнатно већа из године у годину, а постоји и најава градоначелника да ће наредне године средства за конкурс бити осетно повећана.

Да и Град тражи додатна средства за финансирање капиталних пројеката показује учешће на конкурс Министарства културе и информисања „Градови у фокусу“. Град Ниш је, са добијена 33 милиона динара, проглашен за „град у фокусу“ за 2018. годину. Новац ће бити утрошен за завршетак радова на археолошком парку „Медијана“ и за замену седишта у Позоришту лутака. За радове на „Медијани“, Град је добио средства и од Министарства привреде (23 милиона динара) и додатних 96 милиона динара за сређивање бедема на Нишкој тврђави. Средства уложена у „Медијану“ допринеће да локалитет буде у потпуности репрезентативан, уређен и отворен за посетиоце.

И установе и удружења труде се да обезбеде средства и из других извора, истакнуто је у оквиру фокус групе. Тако, сви аплицирају на конкурсе ресорног министарства, али наглашавају да мали број нишких пројеката бива одобрено на конкурс, и то је главна критика свих учесника упућена Министарству културе и информисања. Наиме, сматрају да комисије Министарства нису меродавне, јер их

углавном чине стручњаци и уметници који живе у Београду или у његовој околини, па су недовољно информисани о дешавањима јужније од главног града. Решење виде у томе да у комисијама учествују културни делатници, уметници и стручњаци из различитих градова, и да ће на тај начин и расподела средстава бити адекватнија.

Од удружења, једино је „Нишвил“ фондација, чији је фестивал препознат на националном нивоу, успела да обезбеди стабилно финансирање од Министарства културе и информисања. Поред „Нишвила“, удружење „Млади амбасадори“ од 2014. године редовно добија средства од ресорног министарства. Многе организације у култури ослањају се на продају улазница како би обезбедиле средства за програме. Посебан проблем је налажење спонзора, иако Ниш има релативно велики број успешних привредних субјеката. Наиме, организације редовно шаљу дописе у којима потражују спонзорства, али без личног познанства са утицајним представницима компанија, ови захтеви остају само на иницијативама. Међутим, битно је нагласити да значајне манифестације („Нишвил“, „Филмски сусрети“ и др.) углавном имају подршку привредних субјеката. И поред бројних критика, које су упутили Граду и надлежном министарству за организацију конкурса, веома мали број организација се одлучује за тражење подршке из међународних извора. Стиче се утисак да би удружења у Нишу требало да буду проактивнија у тражењу алтернативних извора финансирања, али и у упућивању критика и иницијатива ка локалној самоуправи, како би остварили евентуални утицај на градску власт да повећа средства за конкурс у области културе.

Одлучивање у култури

Године 2010, Град Ниш је усвојио Агенду 21 за културу. Али, један од првих корака ка стратешком развоју културе начинио је још 2004. године, када је објављена студија Прилози за дефинисање стратегије културног развоја града Ниша од 2004. до 2010. године из које је велики број стратешких праваца преточен у локалну културну стратегију донету 2012. године, са периодом важења до 2015. године. Изради прве стратегије развоја културе Ниша је претходио шири процес консултација са свим релевантним актерима у култури, као и опсежна анализа функционисања локалног културног система. Специфично је и то што је документ рађен у јавно–цивилном партнерству између Градске управе и организације „Одбор за грађанску иницијативу“. Стратегија је имала 7 стратешких праваца ка унапређењу културног живота у Нишу. Иако је донета као средњорочни стратешки документ, њом су дефинисани и дугорочни циљеви које треба реализовати до 2020. године. Период важења стратегије је истекао, нова стратегија није донета нити је урађена евалуација и ревизија документа усвојеног 2012. године. Представници Градске управе сматрају да је била преамбициозна и да је недостатак средстава довео до тога да су многи циљеви били недостижни у дефинисаном периоду. Они указују на то да је боље извршити ревизију старе стратегије, а не нужно доносити нову, јер је већина циљева дефинисаних у њој још увек важећа. Нову стратегију представници Града планирају да донесу након што стратегија на републичком нивоу буде усвојена. Тада се планира формирање радне групе која би анализирали стару стратегију и ускладила нову са неоствареним циљевима старе, али и

циљевима републичке стратегије развоја културе. Похвале за локални стратешки документ изнели су и представници цивилног сектора, посебно истичући значај консултативног процеса у којем су учествовали. Установе културе се и данас суочавају са главним проблемом мапираним у стратешком документу града, а то је простор, тако да сматрају да је доношење стратегије важно само ако се она и примењује.

Град Ниш има 5 важећих стратешких докумената. У Стратегији развоја града Ниша, односно Ревизији Стратегије развоја града Ниша 2009–2020, култура је уткана већ у самој визији развоја по којој се Ниш види као „раскрсница и место сусрета људи, идеја, културе и традиција...“ (стр. 12), а у сегменту Стратегије који говори о друштвеном развоју, као снага се наводи „постојање развијених културних и образовних институција и велики број културних манифестација“ (стр. 88)⁵⁶. У Стратегији за бригу о младима града Ниша 2015–2020 истиче се да „млади имају потребу и за разноврснијом понудом културних дешавања, а оно што им је веома важно јесте да о свим овим садржајима буду адекватно и благовремено информисани“ (стр. 32)⁵⁷. У Програму развоја туризма града Ниша са акционим планом 2018–2020, култура се сагледава као интегрални елемент развоја туристичких производа прве категорије који су већ позиционирани на тржишту, али са потенцијалом даљег развоја. Наглашава се да „уметнички догађаји организовани у граду не само да утичу на дефинисање идентитета града још од античког времена, већ пружају и могућност међународне промоције града у циљу привлачења већег броја туриста“ (стр. 25)⁵⁸. У Стратегији социјалног и економског развоја и Стратегији урбаног развоја култура се не помиње. Када је реч о дугорочном планирању на нивоу установа, Архив и Музеј имају план развоја установа за период 2015–2020, док остале установе немају таква документа.

Град Ниш је 2012. године формирао Савет за културно стваралаштво. Међутим, ово тело је било активно у процесу доношења локалне стратегије развоја културе 2012. године, да би након тога постојало само формално. Савет је поново активиран 2017. године, са основним задатком да сагледава потребе из области културе, даје предлоге, мишљења и препоруке органима Града, учествује у изради предлога плана развоја културе, предлаже програме и пројекте које би требало подржати, и разматра иницијативе за подизање споменика. Савет чини 9 лица која су се истакла својом радом у области културе, а тренутно су у њему: магистар архитектуре као председник, историчар, 3 књижевника, 2 социолога, професор музике и инжењер архитектуре. Рад Савета је волонтерски и од октобра 2017. године седнице се одржавају редовно на месец и по дана. Чланове Савета предлажу градоначелник и Секретаријат за културу и информисање. Постојање и рад Савета, међутим, није довољно познат представницима установа и удружења у култури.

⁵⁶ Ревизија Стратегије развоја Града Ниша 2009–2020, <https://www.ni.rs/wp-content/uploads/file/2010revizija-strategije.pdf>, приступљено 18.06.2018.

⁵⁷ Стратегији за бригу о младима Града Ниша 2015–2020, <http://www.ni.rs/wp-content/uploads/strategija-briga-mladi-2015-2020.pdf>, приступљено 18.06.2018.

⁵⁸ Програм развоја туризма Града Ниша са акционим планом 2018–2020, <http://www.ni.rs/wp-content/uploads/Nacrt-Programa-razvoja-turizma-Grada-Ni%C5%A1a-sa-akcionim-planom-za-period-2018-2020.-godine.pdf>, приступљено 18.06.2018.

Вредновање

Град Ниш велику пажњу посвећује неговању јавних манифестација сматрајући их важним делом идентитета града. У складу са тим, обезбеђује им се и значајна финансијска подршка. Ова област је уређена Одлуком о манифестацијама и програмима у области културе од значаја за Град којом се посебно вреднује 10 сталних манифестација:

- Фестивал глумачких остварења играног филма „Филмски сусрети Ниш“ (основана 1966. године, организатори: Нишки културни центар и Удружење филмских глумаца Србије);
- Интернационалне хорске свечаности (основана 1966. године, организатори: Нишки културни центар и Нишки симфонијски оркестар);
- Ликовна колонија „Сићево“ (основана 1905. године, организатор: Галерија савремене ликовне уметности);
- Књижевна колонија „Сићево“ (основана 1991. године, организатор: Нишки културни центар);
- Нишке интернационалне музичке свечаности „Нимус“ (основана 1975. године, организатор: Нишки симфонијски оркестар);
- „Мајска песма“ – фестивал дечије музике (основана 1974. године, организатор: Дечји центар);
- „Нисомниа“ – музички фестивал (основана 1981. године, организатор: Нишки културни центар);
- Интернационални *Nišville* цез фестивал (основана 1981. године, организатор: Фондација *Nišville*);
- Новогодишњи концерт (основана 1996. године, организатор: Омладинска филхармонија града Ниша, *Naissus*);
- Међународни фестивал хорске духовне музике „Музички едикт“ (основана 2009. године, организатор: Нишка црквена певачка дружина „Бранко“).

Финансијска подршка за манифестације обезбеђује се кроз програме установа организатора или директном подршком организатору, уколико то није јавна установа, као што је Фондација „Нишвил“, Омладинска филхармонија града Ниша *Naissus* и Нишка црквена певачка дружина „Бранко“. Свака од наведених манифестација има свој савет који формира Скупштина града из реда стручних и јавних радника и познавалаца области културе. Савет манифестације доноси програм и финансијски план, извештава о реализацији и утрошеним средствима, именује органе манифестације, по потреби уређује правилник о признањима и наградама, одређује учеснике, место, време и дужину трајања. Иако нишке манифестације по значају превазилазе локални ниво, главна замерка од стране удружења јесте да се за њих издвајају превелика средства, тако да за редовне програме установа, а посебно за програме организација преко конкурса – не остаје довољно средстава.

У домену вредновања важно је поменути и улогу коју има Кориснички савет, саветодавно скупштинско тело које оцењује усклађеност активности и буџета свих актера који се финансирају из буџета Града. У последње две године, Кориснички савет није имао значајних примедби на рад установа културе, изузев опаске да би Народно позориште могло да има више представа. Без обзира на то што саветодавно тело, које

чине одборници а не стручњаци, има мале ингеренције, Кориснички савет може скренути пажњу на нелогичности у буџетима, односно на неусклађеност програма и трошкова. Иако се у упитнику наводи да се приликом доношења одлука о даљем финансирању установа културе увек узимају у обзир резултати извршења плана рада за претходну годину, већница истиче да се приликом одлучивања о програмима највише ослања на искуство и процену директора установа.

Када је реч о подршци уметницима, Одлуком о плаћању доприноса за пензијско и инвалидско осигурање и доприносима за здравствено осигурање за лица која су стекла статус лица која самостално обављају уметничку или другу делатност у виду занимања у области културе из 2012, коју је донео, Град Ниш плаћа порезе и доприносе за четири лица, док је још један захтев у процедури.

Важан део вредновања јесте одлучивање о (су)финансирању пројеката удружења у култури. Пристигле пројекте оцењује стручна комисија која се састоји од 7 чланова. Председник комисије је већник за културу, а чланови су у 2017. години били представници градских установа културе и професор на Филозофском факултету Универзитета у Нишу. С обзиром на то да Ниш има добро организационо устројство културе у оквиру Градске управе, те да јој се на тај начин указује значајна пажња, транспарентности одабира пројеката могао би допринети јавни позив за чланове комисије по моделу конкурса који би дао могућност свим истакнутим Нишлијама да допринесу вредновању пројеката. Таква пракса постоји на конкурс за медијске садржаје, па би било пожељно пренети је и на културу. Такође, требало би преузети и позитивну праксу градског конкурса за младе – бодовање на основу спецификованих критеријума, уз образложења за подршку или пак изостанак исте. Представници удружења сматрају да се конкурс за културу организује да би задовољио форму, да изостаје евалуација, као и планска подршка програмима од значаја за публику и град. Стога је и квалитет конкурса под знаком питања, као и намера Града да подршком удружењима обогати културни програм Ниша.

У 2017. години, конкурс је био подељен у 9 линија, у складу са Уредбом о критеријумима, мерилима и начину избора пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Републике Србије, Аутономне Покрајине, односно јединица локалне самоуправе. Подршку је добило 26 пројеката, односно удружења, а највећа подршка и највећи број пројеката долази из области музике (Графикон 2). На конкурс 2018. године, највећа подршка опредељена је за област филмског и осталог аудио-визуелног стваралаштва, а укупно су подржана 44 пројекта. Иако је 90 пројеката стигло на конкурс, овогодишња комисија није била задовољна њиховим квалитетом. Већница истиче да пројекти нису довољно иновативни, да се на конкурс очекују млади људи са свежим идејама, али се често дешава да у реализацији пројеката учествују људи запослени у установама културе. Сматра да то није добра пракса, јер они треба свој допринос да дају у институцијама културе, а ослободе простор за младе креативне појединце активне у цивилном сектору града.

Графикон 2: Јавни конкурс Града Ниша, 2017. година

Поред конкурса у области културе, организације у Нишу користе и могућност пријаве на Јавни конкурс за финансирање и суфинансирање пројеката – манифестација (квалитетно провођење слободног времена младих), односно на Јавни конкурс за финансирање и суфинансирање пројеката за младе.

Сарадња

Када је реч о сарадњи актера у култури у Нишу, све три групе испитаника истичу позитивне утиске. Ипак, сарадња са градском већницом није формализована у смислу устаљене праксе редовних састанака. Сарадња се остварује према потреби, на пример када се раде програми установа или приликом аплицирања на конкурс „Градови у фокусу“ и сл. Према речима свих учесника, градска већница и представници Секретаријата најчешће су доступни за потребе установа и организација у култури, али углавном нису у могућности да испуне њихове потребе. Поред сарадње са Секретаријатом за културу и информисање, представници јавних установа истакли су и добру сарадњу са Канцеларијом за локални економски развој и пројекте. Канцеларија пружа значајну подршку култури, обраћајући се за спонзорства великим привредним актерима у Нишу. Посебно је значајно што Канцеларија пружа помоћ и приликом писања пројеката, те је тако и била задужена за апликацију на конкурс „Градови у фокусу“.

Међусобна сарадња установа културе је на високом нивоу, од техничке преко оперативне до програмске. Сарадња установа са организацијама цивилног друштва оцењује се нешто позитивније од стране установа неголи од стране удружења. Наиме, Нишки културни центар успешно сарађује са цивилном сектором у организацији програма попут фестивала стрипа, књижевне колоније, док организације цивилног друштва истичу да су установе „круте за сарадњу“. С обзиром на то да готово све установе културе имају проблем са простором, и сарадња која подразумева уступање простора удружењима је ређа у Нишу него у другим градовима.

Редовну сарадњу са школама посебно је нагласило Позориште лутака Ниш, које настоји да позоришну сезону усклади са плановима и програмима предшколских и школских установа у граду. У цивилном сектору, сва удружења која се баве младима истакла су позитивна искуства у сарадњи са школама, попут удружења „Млади амбасадори“ и „Ком 018“. Ипак, већница за културу истиче да би сарадња са школама

могла да буде боље организована како би се презентовала локална историја, а посебно сегменти који су тренутно слабо заступљени, као што је Ниш у доба Константина и локалитет „Медијана“.

Сарадња са локалним медијима је оцењена као добра. Медији на територији града прате дешавања у култури, праве најаве и извештаје са догађаја, али и угосте повремено представнике културне сцене у некој од емисија. Међутим, заступљеност у националним медијима је изузетно мала. Радио-телевизија Србије извештава само са највећих догађаја у Нишу. Узимајући у обзир да национални медији извештавају чак и о гостовањима позоришта из других градова у Београду (нпр. „Београдска премијера сомборског позоришта“), сматрају да је Ниш под-заступљен у медијима са националном фреквенцијом, иако на његовој територији дописништво РТС-а функционише скоро тридесет година.

Према речима представника локалне самоуправе, привредни актери који послују у Нишу пружају значајну подршку култури, углавном кроз спонзорисање значајних градских манифестација („Нишвил“, „Филмски сусрети“ и др.). У том сегменту издвајају успешну сарадњу са компанијом „Филип Морис“, затим са компанијама „Јура“ и „Леони“, а очекују и подршку компаније „Астер текстил“. Ипак, цивилни сектор теже остварује сарадњу и сматра да мора да се ослања на личне контакте када му је потребна подршка.

Програми и публика

Може се рећи да је фокус културне политике града Ниша на јавним манифестацијама (посебно на оним које се организују на отвореном), те се за њих и обезбеђује највећа подршка. То су и најпосећенији програми не само од стране Нишлија него и од стране оних који долазе из других градова, па и иностранства. Укупан број посетилаца установа културе не може се прецизно одредити због изостанка одговора установа на упитник коришћен у овом истраживању.

Табела 3: Број програма у организацији установа културе и њихова посећеност

Установа	Број програма	Број посетилаца/тираж
Народно позориште Ниш	82 представе	25.554
Позориште лутака Ниш	233 позоришне представе, 40 других програма	39.239
Галерија савремене ликовне уметности Ниш	2 трибине, 35 изложби, 5 концерата, 40 публикација	43.450 / 300 тираж
Народни музеј Ниш	2 књ. вечери, 5 трибина, 9 изложби, 2 публикације, 4 сталне поставке	11.050
Историјски архив Ниш	2 трибине, 2 изложбе, 2 публикације	2600 / 600 тираж
Завод за заштиту споменика културе	2 трибине, 1 публикација	400 / 500 тираж
Нишки културни центар	20 књ. вечери, 20 трибина, 24 изложбе, 10 концерата, 5 представа, 40 филм. пројекција, 30 наступа КУД-ова, 6 фестивала (155 укупно), 20 публикација	78.000 / 1.500 тираж
Нишки симфонијски оркестар	39	15.250

*Библиотека није доставила упитник

У разговору са представницима установа културе и локалне самоуправе истакнуто је да се у граду организује велики број догађаја, односно да је понуда задовољавајућа. Али, према њиховом мишљењу, публика није довољно активна и не посећује догађаје. Представници цивилног сектора нису били једногласни у оцени културне понуде. Један део њих сматра да је понуда солидна, али да се не користи велики потенцијал који Ниш има у области културних индустрија. Такође, истичу да је понуда слаба током зимских месеци. Други део представника независне сцене понуду види као „досадну“, превазиђену и истиче да установе морају да иновирају своје садржаје у складу са савременим потребама и навикама публике и грађана. Представници оба сектора оценили су да често долази до преклапања програма, али сматрају да је то неминовно. Иако се представници установа културе труде да боље координишу дешавања, то често не зависи од њих него од самих уметника и програма које приказују.

Акцент јавних догађаја је на музичким садржајима. Ипак, истиче се да је уметничка музика недовољно заступљена, да је све мањи број музичара који би изводили ове програме. Посебан изазов је и ширење публике јер се млади не едукују за овај тип садржаја.

Критика упућена установама културе од стране актера цивилног сектора јесте да, са једне стране, не познају своју публику довољно, а са друге – да не раде довољно на промоцији својих програма. Све то наводи на закључак да установе морају да се баве истраживањима своје публике или да на други начин добију информације о потребама посетилаца. У том погледу, Нишки културни центар намерава да врати праксу испитивања публике која је постојала пре неколико година, када су посетиоци већих догађаја имали прилику да на посебним формуларима изнесу своје мишљење о установи и њеним програмима, као и да искажу своје жеље. То је потом био материјал који се разматрао на колегијумима установе. Народни музеј радио је пре две године истраживање публике за време манифестације „Ноћ музеја“, а Галерија савремене ликовне уметности сваке друге године ради истраживања међу својим посетиоцима. Истраживачке иницијативе у домену публике и грађана долазе и из цивилног сектора и ресора образовања. Удружење „Млади амбасадори“ бави се истраживачким радом у култури, па је у више наврата и спроводило истраживања потреба и навика грађана у Нишу. Студентски културни центар такође ради истраживања своје публике.

Културни догађаји на селу су слабо заступљени. Највећи проблем је недостатак простора за извођење програма. Тамо где постоје услови, установе се труде да обиђу сеоску публику. Међутим, села која имају адекватан дом културе или некадашњи задружни дом, веома су ретка. Нишки културни центар са својим програмима обилази села и у свом буџету има позицију за сарадњу са селом. Такође, Позориште лутака изводи своје програме углавном у просторима школа. И Народно позориште мање захтевне представе изводи на селу. Градске општине такође располажу извесним средствима за културу на селу, подржавајући највише традиционалну културу и народно стваралаштво. Ипак, село није активно у култури, у смислу програма које „доноси“ у град, тако да је центар културних дешавања – урбано језгро града.

Иако локални медији прате догађаје у области културе, публика често делује неинформисано, те се морају наћи други начини анимације. И особе запослене на

пословима односа са јавношћу ретко се срећу у нишким установама културе, те тако ПР менаџера има једино Нишки симфонијски оркестар. У осталим установама, ПР активности су додатни посао особа запослених на другим, најчешће стручним пословима. Представници установа културе у погледу промоције истичу важан проблем – недостатак позиције за рекламу у оквиру својих буџета, због чега савремени видови промотивних активности, попут друштвених мрежа, бивају занемарени и користе се само традиционални начини информисања (медији, плакати, флајери и др.). Сугестија градске већнице за културу је да садржаји морају да се прилагоде посебним групама публике, нарочито децом узрсту и омладини, да буду иновативни, да се локално наслеђе, на пример, популарише кроз видео игрице или на неки други начин, атрактиван за ову групу становништва.

У погледу дигитализације грађе у установама културе, највише је одмакла нишка Библиотека која на сајту има доступну Дигиталну библиотеку Народне библиотеке „Стеван Сремац“ и на тај начин омогућава слободну претрагу дигиталног садржаја. Архив је остварио сарадњу са Електронским факултетом на дигитализацији грађе коју потом на атрактиван начин презентује грађанима Ниша. Завод за заштиту споменика културе веома слабо стоји са дигитализацијом јер нема услове, а изостаје и финансирање програмских активности, те тако и процеса дигитализације. Музеј у Нишу је започео процес дигитализације 2015. године, применом програма „Етернитас“, али је учествовао и у прекограничном пројекту на ову тему.

Када је реч о неговању српског језика и ћирилице, представници установа културе подржавају програме на ову тему. Народна библиотека „Стеван Сремац“ је укључена у програм „Негујмо српски језик“. Ипак, ћирилица се најчешће негује само кроз службену комуникацију.

Изазови

Највећи проблем Ниша који су истакли сви учесници у истраживању јесте – недостатак простора за реализацију садржаја, а често и за реализацију основних активности установа. Готово све установе културе имају проблем простора. Једино је зграда Позоришта лутака наменски грађена и не помиње проблем просторних капацитета, али ће кроз конкурс „Градови у фокусу“ променити седишта у сали и средствима Града урадити адаптацију сале. Како и удружења користе просторе установа, тај проблем се прелива и на њихове потребе, због чега су у разговору велику пажњу посветили управо овој теми. У процесу реституције, „изгубљени“ су простор Галерије „Србија“ и управна зграда Народног музеја, који је добио нови простор. Главни излагачки простор Галерије је зграда Офицерског дома у Нишу која није адекватна за излагачку активност. Овај објекат је у надлежности Града и користи се за различите врсте догађаја, па тако и за догађаје у области културе. Простор се често уступа како за програме установа тако и за програме удружења. То је и једини већи простор за публику, за атрактивне догађаје.

Највећи просторни проблем града је недостатак дворане за програме који привлаче бројну публику, јер су садашњи капацитети сале до 400 места. Сви учесници

у истраживању истакли су овај недостатак као велики проблем за град величине Ниша који је и регионални центар. Тим поводом, Градско веће је донело одлуку о изградњи мултифункционалне дворане у граду коју бу користили сви актери у култури. Предвиђено је да ова сала има око 2.000 места. Измењени су и урбанистички планови а одређен је и простор за изградњу дворане. До краја 2018. године, Град Ниш ће припремити идејни пројекат како би изградња дворане ушла у мастер план и како би се обезбедило трогодишње финансирање од стране Републике и Града. Недостатак простора утиче и на број програма у зимском периоду, јер се лети велики број манифестација одвија на отвореном, посебно на Тврђави. Поред недостатка простора за извођење програма, Нишки културни центар има велику салу која није у функцији, јер нема потребне дозволе. Решење овог проблема очекује се убрзо. Проблем простора помињан је још у студији „Прилози за дефинисање стратегије културног развоја града Ниша од 2004. до 2010. године“. То показује да се Градска управа није систематски бавила проблемима простора, иако је 2005. године урађен елаборат о стању објеката установа културе. Посебан проблем истакнут у разговору са удружењима су и атељеи за уметнике. Град Ниш је имао атељеје који су изгорели 2003. године и који нису обновљени, а од тада није покретана иницијатива за обезбеђивање нових.

Други највећи проблем установа и локалне самоуправе је недовољан број запослених у култури, односно неадекватна професионална структура као последица Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору. Секретаријат је тренутно у фази израде кадровских планова како би могло да се сагледа колико лица и којих квалификација је најпотребније установама културе, и где је ситуација алармантна. Проблем недостатка пре свега стручног кадра, истакнут је као други највећи изазов са којим се установе суочавају у раду.

Трећи изазов тиче се публике, односно анимације грађана да посете неки догађај из културе. Када је о публици реч, као највећи проблеми истичу се њена незаинтересованост и неинформисаност. Удружења и представници локалне самоуправе наводе да је неопходно плански истраживати и едуковати публику, а да установе то не чине. Установама културе је потребан и агресивнији маркетинг, усклађен са потребама и навикама публике којој се обраћају, сагласни су учесници у свим разговорима. Културне догађаје, према мишљењу свих актера, посећује једна група сталне публике, коју је неопходно ширити новим приступима. Удружења грађана наглашавају да су млади недовољно заступљени у публици на позоришним представама и концертима класичне музике.

У складу са мишљењем удружења и установа је и став представника Градске управе о проблемима и приоритетима. Највећим проблемима у култури града сматрају недостатак финансијских средстава, првенствено за реновирање објеката; и недовољну стручност и бројност кадрова. Велики проблем представља и недовољна брига о наслеђу, као и недостатак средстава за програме. Потом је ту и проблем недовољне бриге за културне потребе грађана, што указује на развијену свест да је упознавање са културним потребама и навикама грађана од велике важности за културни развој градова. Највећи приоритети су опремање установа културе, неговање традиције и заштита културне баштине, те подстицање сарадње културе и привреде. Истицање

значаја ове сарадње је резултат већ постојеће подршке култури која долази од великих привредних субјеката у Нишу. Иако удружења сматрају да се потенцијал Ниша налази у културним индустријама, Градска управа као последњи на листи приоритета за улагање и развој наводи – савремено стваралаштво.

Примери добре праксе	Највећи изазови и проблеми
<p>Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> 30% буџета установа културе се издваја за програме Постојање три конкурса на којима удружења грађана могу да конкуришу Остваривање спонзорстава са успешним компанијама у Нишу где велику помоћ пружа Канцеларија за локални економски развој и пројекте Стабилна финансијска подршка манифестацијама које су оцењене као значајне за град 	<p>Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Свега 1% буџета за културу издваја се за потребе конкурса за пројекте у култури Изостанак подршке оснивача за пројекте заштите непокретних културних добара Спорост и „крутост“ Градске управе у одобравању непредвиђених, а неопходних трошкова; ова процедура је последица укидања подрачуна за сопствене приходе установа културе Мали број пројеката добија подршку Министарства културе и информисања Недовољно коришћење међународних извора финансирања
<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> Обезбеђивање алтернативних простора за управну зграду Музеја и излагачког простора Галерије након процеса реституције Предузети кораци за изградњу мултифункционалне дворане 	<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> Скоро све установе културе имају проблем са недостатком простора Недостатак простора у установама културе прелива се као проблем и на удружења Непостојање атељеа за уметнике
<p>Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Одлука о манифестацијама од значаја за град које се валоризују од стране Савета манифестација који се формира за сваку манифестацију посебно Валоризовање рада уметника – плаћање доприноса 	<p>Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Изузетно мали износи подршке појединим пројектима на конкурсима за културу који доводе у питање квалитет реализације Недовољно спецификовани критеријуми за избор пројеката на конкурсима у области културе
<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Стратегија развоја културе града за период 2012–2015. године којој је претходно обухватан консултативан процес Постојање посебног Секретаријата за културу и информисање у којој ради стручни кадар, као и већника искључиво за област културе Постојање стручног Савета за културно стваралаштво 	<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Непостојање континуитета у стратешком планирању јер није донета нова стратегија нити је урађена ревизија старе
<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> Завршетак уређења археолошког парка Медијана који ће ускоро бити отворен за посетиоце Велики број подржаних јавних манифестација који превазилазе локалне оквире чине део идентитета града и привлаче велики број посетилаца који долазе из других градова и иностранства 	<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> Незаинтересованост и неинформисаност публике Установе културе не познају своју публику Временско преклапање културних програма Недовољно „агресивна“ промоција и маркетинг програма Недовољна праћеност програма од стране националних медија
<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> Велики број удружења грађана који чине динамичну независну културну сцену 	<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> Недостатак пре свега стручног, али и осталих кадрова због немогућности запошљавања у јавном сектору

Град Краљево

Вирцинија Ђековић, Богдана Опачић

О граду

Град Краљево – град краљева, манастира и богатог природног наслеђа налази се у централној Србији, у Рашком округу, и према попису из 2011. броји 125.488 становника, од којих 68.749 (54,8%) становника у ужем градском подруљу, а 56.739 (45,2%) у ширем. Територији града Краљева припадају 92 насељена места. На основу резултата пописа из 2011, већину становништва у граду Краљеву чине Срби, а најбројнија национална мањина су Роми – 1.266 (1,01%), док припадника осталих националних мањина има мање од 1%. Највећим процентом становништва обухваћени су грађани који имају од 30 до 49 година – 26,6%, док најмањи проценат припада младима од 15 до 29 година – 18% и млађима од 15 година – 15%. Међу грађанима Краљева и околних насеља, 39,3% је економски активно, од којих је 77,6% запослено (30,5% од укупног становништва Краљева и околних насеља). Највећи број грађана Краљева и околних насељених места има завршену средњу школу – 42,3%, затим основну – 18%, док је оних који су стекли диплому више или високе школе 12,2%⁵⁹. У околини Краљева постоји неколико бањских лечилишта: Врњачка, Матарушка, Богутовачка, Витановачка и Сирчанска бања. Овде је поред бањског развијен и манифестациони туризам, а најпосећенији догађај је „Весели спуст“ низ реку Ибар. У непосредној близини Краљева налази се манастир Жича (XIII век), као и манастир Студеница (XII век), који је 1986. године УНЕСКО уврстио на листу светске баштине. На територији Краљева налази се 35 културних добара, међу којима су, поред Жиче и Студенице, и тврђава Маглич и Спомен парк „Краљевачки октобар“ категорисани као културно добро од изузетног значаја, док 13 културних добара има категорију добра од великог значаја.

Организација и функционисање културе у оквиру локалне самоуправе⁶⁰

Градска управа Краљева организована је у 12 одељења. За област културе задужено је Одељење за друштвене делатности. У оквиру Градског већа за културу је

⁵⁹ http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162, приступљено 20.06.2018.

⁶⁰ Анализа града Краљева је рађена на основу интервјуа и фокус група вођених у оквиру пројекта 8.5.2018. Интервју је вођен са Сретеном Јовановићем, помоћником градоначелника за културне манифестације и сарадњу са партнерским градовима, а фокус групе су вођене са представницима установа културе: кустосом документалистом Народног музеја Краљево, менаџером Културног центра Рибница, замеником директора Народне библиотеке „Стефан Првовенчани“, замеником директора Завода за заштиту споменика културе, архивистима Историјског архива, и директором и редитељем Краљевачког позоришта. Фокус групе су вођене и са представницима цивилног и приватног сектора: КУД-а „Евергрин“, Фото-кино клуба Краљево, Црквеног хора „Свети архиђакон Стефан“, ММЦ-а „МР Кварт“, Књижевног круга „Сизиф“, КУД-а „Карановац“ Адрани, Фолклорног ансамбла „Карановац“, Уније еколога Србије „Унеко“, групе „Група“, КУД-а „Абрашевић“ и „Рок планете“. Анализа је рађена и на основу упитника које су доставили представници Градске управе и директори: Народног музеја, Историјског архива, Народне библиотеке, Културног центра Рибница, Краљевачког позоришта, Дома културе „Студеница“ из Ушћа и Завода за заштиту споменика културе.

задужен члан већа који се поред ове области бави и пословима здравствене заштите, као и сарадњом са градовима и општинама у земљи иностранству, а који је по образовању специјалиста опште медицине. У Градском већу пословима рада установа културе бави се градски већник за односе са јавним установама, заштиту и унапређење људских права, менаџер трговине. Поред већника и Одељења за друштвене делатности, постоји и функција помоћника градоначелника Града Краљева, задуженог за културне манифестације и сарадњу са партнерским градовима. У Одељењу за друштвене делатности запослена је и особа која је задужена за праћење реализације финансијских планова установа, по занимању дипломирани економиста.

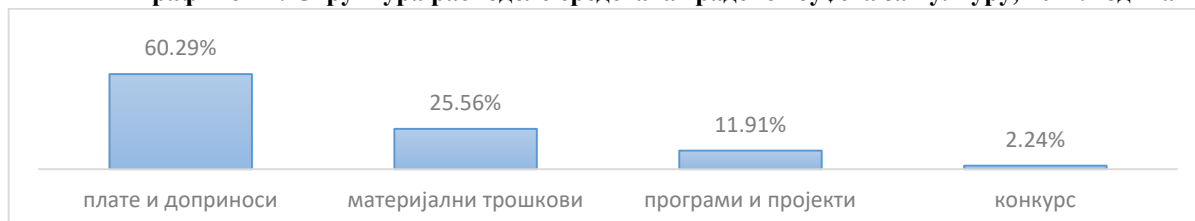
У Краљеву функционише 7 установа културе у којима је запослено 163 људи. Културну разноликост Краљева употпуњују и удружења грађана у култури, којих на територији Краљева, према достављеном упитнику, има 29, а који се првенствено баве очувањем традиције. У Краљеву постоји и приватни биоскоп „МР Кварт“.

Финансирање програма и пројеката

Буџет Града Краљева у 2017. износио је 3.244.633.472,12 динара, док се за културу издвајало 200.576.500,00, односно 6,2% градског буџета. Просечно годишње издвајање за културу по глави становника у 2017, у Краљеву је било 1.598,37 динара.

Највећи део градског буџета намењеног култури издваја се за плате и доприносе (60,29%), а најмањи део за пројекте и програме (заједно са конкурсом) – 14,15% (Графикон 1).

Графикон 1: Структура расподеле средстава градског буџета за културу, 2017. година

Из буџета града Краљева финансира се 7 установа културе у којима ради 163 запослених (150 на неодређено), у домену плата запослених, текућих трошкова и програма (Табела 1). Градска управа, приликом доношења одлука о финансирању установа културе, увек узима у обзир резултате извршења плана рада установе за претходну годину.

Табела 1: Јавне установе културе у Краљеву

	Назив установе	Број запослених (на неодређено+ одређено)	Средства која се издвајају из градског буџета у динарима	Процент у односу на градски буџет за културу
1	Историјски архив	22+2	27.077.000,00	13,85%
2	Народна библиотека „Стефан Првовенчани“	34+1	42.363.000,00	21,66%
3	Културни центар Рибница	18+4	28.876.000,00	14,77%
4	Народни музеј	26+1	39.131.500,00	20,01%
5	Завод за заштиту споменика културе	26+4	23.096.000,00	10,81%
6	Краљевачко позориште	20	27.291.000,00	13,96%
7	Дом културе „Студеница“ Ушће	4+1	7.702.000,00	3,94%

Поред финансирања установа културе, Краљево финансира програме и пројекте удружења грађана путем конкурса за суфинансирање пројеката удружења грађана. У оквиру овог конкурса, суфинансирају се програми и пројекти из неколико области (борачко-инвалидска заштита, хуманитарни програми, задовољење потреба младих, култура, програми заштите људских права и други програми којима се задовољавају јавне потребе), међу којима је за програме и пројекте из области културе утрошено 5.040.000,00 динара, односно 2,24% од градског буџета за културу. Конкурс се односи искључиво на суфинансирање пројеката, те удружења грађана морају да обезбеде извршан износ средстава. У Одлуци о суфинансирању програма рада удружења грађана наводи се да се подржавају пројекти са минимумом од 50.000,00 динара, а максимумом од 2.000.000,00 динара.

У буџетској прерасподели, у скоро свим установама, осим у Заводу за заштиту споменика, и даље је највећи део средстава на годишњем нивоу одређен за плате и доприносе запослених, док се драстично мањи део улаже у програмске активности и пројекте. Подаци из упитника које су попуњавали представници установа културе наводе на закључак да установе културе које се баве савременим стваралаштвом знатно више средстава издвајају за програме и пројекте у односу на установе које се баве заштитом културног наслеђа. Једини изузетак је Завод за заштиту споменика културе који готово половину (49%) одваја за програме и пројекте који подразумевају теренска истраживања, конзервацију и рестаурацију на великој територији и, самим тим, изискују много финансијских издвајања (Табела 2).

Табела 2: Структура буџета градских установа културе Краљева према врсти трошкова (% у односу на укупан буџет установе)

	Плате и доприноси	Материјални трошкови	Пројекти
Народна библиотека	54%	36%	10%
Народни музеј	58%	30%	12%
Завод за заштиту споменика културе	40%	11%	49%
Краљевачко позориште	49%	26%	25%
Историјски архив	62%	30%	8%
КЦ Рибница	53,48%	21,36%	25,16%
ДК Ушће	50%	41%	9%

Са изузетком Завода за заштиту споменика културе и Народног музеја, који добијају значајнија средства на јавном позиву Министарства културе и информисања, већина установа културе у Краљеву углавном своје програме и пословање финансира из одређеног градског буџета за ту годину. Иако је то мали проценат у односу на укупни буџет, Народни музеј и Завод за заштиту споменика културе обезбеђују кроз конкурсе, може се рећи, значајна средства за неке од својих пројеката у односу на друге установе. Тако је у последње две године на конкурс Министарства културе и информисања Народни музеј добио 7.922.724,00 динара. Завод за заштиту споменика културе у Краљеву је надлежан за споменике културе на територији Рашког, Расинског, Моравичког и Златиборског округа, због чега на конкурс Министарства културе и информисања, као и Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања средства добија за целу територију надлежности. На конкурс Министарства културе и информисања, додатна финансијска средства обезбедили су и Народна библиотека

„Стефан Првовенчани“, Историјски архив и Културни центар Рибница, коме је и Министарство трговине, туризма и телекомуникација финансирао пројекте.

Поред аплицирања на конкурс Министарства културе и информисања, установе културе не конкуришу често код других финансијера (домаћих и иностраних). Такође, и улагања приватног сектора су занемарљива, а једини пример добре праксе на том пољу који је поменут јесте подршка Ерсте банке „Џезибар“ фестивалу који организује Културни центар Рибница, а према речима помоћника градоначелника – програме манифестације финансира „Радијатор инжењеринг д.о.о.“. Као разлог овако слабе диверсификације извора финансирања, установе наводе недостатак људских ресурса, односно запослених који би се бавили писањем пројеката, контактирањем спонзора, повезивањем програмских целина са потенцијалним донаторима, због чега је у Културном центру Рибница, од 2013. године, запослен менаџер за пројекте (Табела 3).

Завод за заштиту споменика културе надлежан је за 313 објеката споменичког наслеђа на територији Рашког, Расинског, Моравичког и Златиборског округа⁶¹. Од 2003, када је део финансирања завода за заштиту споменика културе у Србији пао на терет локалних самоуправа, Завод за заштиту споменика културе Краљева налази на проблем, јер друге локалне самоуправе, осим Краљева, не финансирају рад Завода.

Табела 3: Структура буџета градских установа културе Краљева према изворима финансирања (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Република	Град	Приходи	Други конкурси	Спонзори	Донације	Остало
Народна библиотека	2,65	94,23	1,39	/	/	1,73	/
Народни музеј	5,14	92,5	1,02	/	/	1,01	0,33- јавни радови
Завод за заштиту споменика културе	49	51	/	/	/	/	/
Краљевачко позориште	/	90	8	/	/	/	/
Историјски архив	2	95	3	/	/	/	/
КЦ Рибница	5,88	83,1	9,96	/	0,9	0,16	/
ДК Ушће	/	97	3	/	/	/	/

За потребе конкурсне документације прошлогодишњег (2017. године) јавног позива за локалне самоуправе „Градови у фокусу“, Град Краљево је израдио пројекат „Трг у фокусу“ чији је циљ био да се различити културно-уметнички садржаји изведу из затворених простора на улице и тргове. Средствима добијеним по овом конкурс уграђене су искључиво техничке санације Краљевачког позоришта и Културног центра Рибница.

Удружења грађана обезбеђују потребна финансијска средства преко конкурса Града, а поједина и преко републичких конкурса и чланарина. Цивилни сектор није довољно упознат са програмима фондација које су присутне у Србији, а такође сматра да има недовољно капацитета за европске фондове и обимну администрацију коју ове апликације захтевају. Приватни биоскоп „Кварт“ средства обезбеђује продајом улазница и издавањем простора.

⁶¹ <http://zzskv.rs/program-rada-za-2017-godinu/>, приступљено 15.6.2018.

Иако на први поглед Град издваја значајна средства за културу, учесници обе фокус групе сагласни су да је и то недовољно. Ипак, може се закључити да ни установе ни удружења грађана не аплицирају код других финансијера (привредни субјекти, амбасаде и међународне фондације), јер, према речима саговорника, немају капацитете. Међутим, иако је у Културном центру Рибница запослен менаџер за пројекте, достављени подаци указују на то да ова установа не обезбеђује средства код других финансијера (осим Ерсте банке).

Одлучивање у култури

Град Краљево нема стратегију развоја културе, али према речима помоћника градоначелника, у Стратегији развоја града⁶², која важи за период од 2015. до 2020. године, посебно место заузима култура. У Стратегији су као значајни ресурси за развој града препознати културно-историјски споменици и културне манифестације, а култура се везује за туризам, па се велики значај даје управо повезивању ова два ресурса. У поглављу „Квалитет живота“ изведена је анализа затеченог стања, али оно што недостаје јесу правци будућег развоја и усмерења у складу са могућностима. Помоћник градоначелника сматра да Краљево није потребна израда посебног стратешког документа у култури, јер постојање поменуте стратегије обухвата и ову област. Представници цивилног сектора нису упознати са Стратегијом развоја града, у којој су, као важни актери у култури града наведена и удружења грађана, нарочито културно-уметничка друштва. Подаци упућују на закључак да приликом израде Стратегије града нису мапирани сви делатници у култури, односно да многа удружења грађана у култури нису учествовала у њеној изради.

Недостатак локалне Стратегије развоја културе онемогућава дугорочна планирања и постизање континуитета у вишегодишњим институционалним пројектима. Самим тим, уочава се непостојање вредновања и јасније опредељености за механизме унапређења локалног система културе.

Завод за заштиту споменика културе, Историјски архив и Народна библиотека имају своје стратегије развоја, али представници свих установа истичу да оне морају да буду прилагодљиве утицајима спољашњих фактора и да не могу бити у потпуности имплементирани.

На нивоу Града постоји Савет за очување културног и историјског наслеђа који се у највећој мери бави одлукама у вези са културом споменика и обележавања важних датума. Град нема савет за културу.

Вредновање

Иако се у Стратегији развоја града препознаје потенцијал манифестационог туризма, Градска управа Краљева није ушла у процес креирања одлуке о

⁶² <http://www.kraljevo.org/cms/mestoZaUploadFajlove/121214%20stregija%20profil.pdf>, приступљено 28. 06.2018.

манifestацијама од посебног значаја за град⁶³. Наиме, према речима помоћника градоначелника, Одлука о градским манифестацијама је стопирана, јер манифестације које су се налазиле на списку манифестација од посебног значаја за град⁶⁴ не презентују идентитет града. Представник локалне самоуправе сматра да Краљево треба поистоветити са историјом и традицијом, односно средњовековном Србијом и Немањинима. Међутим, у фокус групи са установама културе могло се чути да одлука о градским манифестацијама не постоји, јер представници Града и установа културе не могу да се договоре око критеријума на основу којих би нека манифестација била од посебног значаја. Ово се посебно односи на бројне сеоске манифестације (које су на разговору назване „јаде“) и на питање да ли би и оне требало да имају посебан значај за Краљево.

Град као важан догађај издваја свој имендан, који се обележава низом дешавања у трајању од једанаест дана, чиме још једном жели да се истакне неопходност неговања и очувања традиције. Овоме у прилог говори и жеља за „обнављањем сусрета села“ који су посвећени претежно продукцији програма фолклорног карактера, а као потреба за развијањем културе сећања код деце и младих.

Као што је речено, Град Краљево је, у 2017. години, расписао конкурс за суфинансирање програма рада удружења грађана, у оквиру кога је за програме из области културе издвојено 5.040.000,00 динара. Кроз конкурс је подржано 49 пројеката из области културе. Конкурс оцењује комисија која се састоји од три члана – запослени у Градској управи, у Одељењу за друштвене делатности; помоћник градоначелника; и члан Градског већа. Одлука о суфинансирању програма рада удружења грађана обавезује да један члан комисије буде члан Градског већа. Наведени подаци упућују на закључак да комисију не чине људи који су стручни за области које оцењују, јер је члан комисије који је запослен у Одељењу за друштвене делатности Града Краљева по занимању дипломирани економиста, односно није уско стручан за област културе. Ово је веома важно нагласити, јер се на конкурс за удружења грађана највећим износом средстава подржавају пројекти и програми из културе. Према Одлуци о суфинансирању програма рада удружења грађана, предложени пројекти треба да испуњавају критеријуме који се бодују са највише 100 бодова, а на бодовној листи се посебно, између осталог, рачуна број директних корисника резултата пројекта и да ли се пројекат односи на међународни, републички, регионални и градски ниво или ниво месне заједнице. Током 2017, највећи број подржаних пројеката из области културе био је намењен неговању традиције (26 пројеката), са укупним износом од 2.878.000,00 динара (Графикон 2).

⁶³ У Стратегији развоја града набројане су следеће градске манифестације: „Дани јоргована“, „Смотра народног стваралаштва деце Србије“, „Смотра дечјих фолклорних ансамбала“, „Летња духовна академије музичке омладине Србије“, Ликовна колонија „Студеница“, Жички духовни сабор „Преображење“, „Дани уметничке музике“, Цез фестивал *Jazzibar*, Фестивал алтернативних уметности *Street art* и Фестивал уметности „Маглич“.

⁶⁴ „Фестивал салсе“ и „Дезибар“.

Графикон 2: Јавни конкурс Града Краљева, област културе, 2017. година

Организације цивилног сектора су исказале незадовољство градским конкурсом за удружења грађана, а као највеће проблеме истакли су недостатак евалуације пројеката и непостојање бодовне листе која би била доступна корисницима и апликантима. Неколико организација напомиње да велики број подржаних пројеката није касније видљив у јавности и међу дугогодишњим актерима на пољу културе.

Сви наведени подаци, односно програми и манифестације, упућују на закључак да Краљево свој идентитет проналази у традицији која, према речима помоћника градоначелника, „може да се искористи и за модерно“. Ипак, поједине манифестације (попут „Дезибара“) и подржани пројекти развијају и негују савремено стваралаштво, због чега се може закључити да се за Краљево не може везати само традиција.

Сарадња

У претходном делу анализе Града могло се приметити да Краљево није град стратешких сарадњи и да то у великој мери утиче на различите аспекте културног живота ове заједнице. Међутим, када је реч о појединачним установама, примери добре праксе указују на потребу да се партнерства развијају у циљу унапређења програма и повећања броја публике.

Установе културе сарадњу са Министарством културе и информисања најчешће оцењују као позитивну, иако не могу да наведу конкретне облике те сарадње. Када је реч о сарадњи установа културе са Градском управом, она је на задовољавајућем нивоу, јер „град има слуха, али нема решења“. Представници су посебно нагласили сарадњу са градским већником за односе са јавним установама, заштиту и унапређење људских права. Међутим, састанци са представницима Градске управе⁶⁵ се не одржавају, осим када се организују манифестације, јер су директори свих установа културе чланови Одбора за обележавање манифестација. Наведени подаци упућују на закључак да установе углавном имају добру комуникацију са локалном самоуправом, али је она некоординисана и везана претежно за „дневне потребе“ и краткорочно одлучивање. Сарадња Градске управе са удружењима грађана готово да не постоји и своди се на градски конкурс, односно извештавање о реализацији подржаних пројеката.

⁶⁵ Са помоћником градоначелника за културне манифестације и сарадњу са партнерским градовима, градским већником за културу, здравствену заштиту, сарадњу са градовима и општинама у земљи и иностранству, и градским већником за односе са јавним установама, заштиту и унапређење људских права.

Сарадња директора јавних установа културе је првенствено техничке природе, а ређе међусобно сарађују на заједничким пројектима. Техничка сарадња огледа се и у давању простора на коришћење другим установама културе (нпр. депо Народног музеја се налази у згради Историјског архива). Сарадња са цивилним сектором се првенствено огледа у уступању простора установа за програме, односно за свакодневни рад и програме (пример Краљевачког позоришта), док се ређе остварују заједнички пројекти (пример су Библиотека и Народни музеј). Важно је напоменути да је Краљевачко позориште и стратешки партнер удружења „Амфитеатар“, док Културни центар Рибница са удружењима грађана има потписан меморандум о сарадњи. Представници цивилног сектора истичу да сарађују, те напомињу да публика свих удружења грађана (који се баве савременим стваралаштвом и културно-уметничка друштва) функционише „по принципу с колена на колена“. Ипак, удружења грађана на конкурс Министарства културе и информисања аплицирају самостално, односно не постоје заједнички пројекти краљевачких удружења на конкурсима.

Сарадња са привредним/приватним сектором је на nižем нивоу, те изузев спорадичних финансирања манифестације, примером добре праксе може се сматрати Народни музеј који своје изложбе понекад организује у кафићима. Приватни биоскоп „Кварт“ остварује програмску сарадњу и са установама културе и удружењима грађана.

Сви саговорници су истакли добру сарадњу са образовним установама. Наиме, у Краљево постоје музичка и уметничка школа које актери у култури сматрају важним чиниоцима развоја културе у Краљево. Представници установа су посебно назначили сарадњу са школама и факултетима са територије АП Косово и Метохија.

Представници установа културе сарадњу са медијима оцењују као врло добру, али напомињу да „од приватизације медија нема медија који се баве културом“, те да се све своди на лични однос новинара према култури, па се као позитиван пример наводи једна медијска кућа која је и медијски спонзор Краљевачког позоришта. Представници удружења грађана су незадовољни медијима у Краљево.

Иако се на територији Краљева, а у оквиру међународне културне руте Савета Европе „Трансроманика“, налазе два средњовековна манастира⁶⁶, која посећују туристи из целог света, током разговора на фокус групама могло се чути да програми који се одржавају у манастирима не доносе корист Краљево, односно да туристи не посећују Краљево када долазе у манастире. Разлог за то је непостојање координисане сарадње ресора културе и туризма. Према речима појединих саговорника, у манастирима би требало тражити „интерес културе, а не сакралних објеката“.

Како каже помоћник градоначелника, Град има дугу традицију сарадње са Градом Марибором (Словенија) засновану на програмској размени превасходно фолклорних и традиционалних садржаја.

⁶⁶ Манастир Жича и манастир Студеница. Манастир Студеница се налази на Унесковој Листи светске културне баштине.

Програми и публика

Поред бројних манифестација које се одржавају у Краљеву, све установе културе, удружења грађана и музичка школа организују велики број културних програма. Резултати истраживања показују да су установе културе одржале у Краљеву током 2017. године 587 културних програма које је посетило 58.202 људи; најбројнији и најпосећенији програми су позоришне представе (Табела 4).

Табела 4: Број програма у организацији установа културе и њихова посећеност

Установа	Број програма	Број посетилаца/тираж
Народна библиотека	57 књ. вечери, 45 трибина, 25 изложби, 30 публикација, 100 радионица	Нема података
Народни музеј	1 књ. вече, 17 трибина, 6 изложби, 10 муз. изложби, 38 концерата, 1 представа, 4 филм. пројекције, 1 наступ КУД-а, 11 публикација, 33 друга програма	21.750
Завод за заштиту споменика културе	1 изложба	300
Краљевачко позориште	106 представа, 28 других програма	21.852
Историјски архив	4 трибине, 5 изложби, 4 публикације	1.300
КЦ Рибница	14 књ. вечери, 22 изложбе, 8 концерата, 5 филм. пројекција, 41 наступ КУД-а, 1 публикација, 2 сајма књига	10.100
ДК Ушће	2 књ. вечери, 2 трибине, 1 изложба, 2 концерта, 2 представе, 1 филм. пројекција, 3 наступа КУД-а	1.900

Званично и свеобухватно истраживање публике до сада није рађено, а подаци којима установе располажу квантитативно се свде на годишње извештаје. Народни музеј спорадично испитује публику, док Позориште преко броја продатих улазница доноси закључке о укусима и потребама публике. Појединим установама важан извор информација о укусима грађана јесу друштвене мреже, на основу којих креирају своје програме. Представници установа културе оцењују да је публика у Краљеву заинтересована за културне програме. Удружења грађана су незадовољна културном понудом у граду, па истичу да не би ни оснивали удружење грађана да су задовољни. Они се углавном ослањају на сталну публику за коју, како сами наводе, знају ко је чини и која се не мења годинама уназад. Изузетак је биоскоп „Кварт“, иначе једина предузетничка иницијатива, који је због опстанка на тржишту и комерцијалне природе програма приморан да у континуитету своју публику обнавља и негује.

Када је реч о промоцији културних догађаја, све установе културе као главни канал комуникације са публиком користе друштвене мреже. Ниједна установа нема особу запослену искључиво за маркетинг и односе са јавношћу, а као главни разлог наводи се недостатак стручног особља које би било распоређено на тим позицијама. Према прикупљеним квантитативним подацима, значајну посету на годишњем нивоу има Народни музеј који је и једини који има функционалну веб страницу, користи све доступне канале промоције и развија едукативне програме намењене различитим циљним групама. Званична интернет презентација Града Краљева⁶⁷ посетиоцима нуди само најосновније информације о активним установама културе, али не и о актуелним програмима или годишњим манифестацијама. Овакав недостатак указује на слабу

⁶⁷ <http://www.kraljevo.org/>, приступљено 01.07.2018.

заступљеност промоције културне понуде и низак ниво свести о важности такве врсте дисеминације резултата рада организација и установа. Сајт Туристичке организације није у функцији, што значи да не постоји званични извор информисања о културној понуди и продукцији у овој локалној средини. Као последица тога, препознаје се и немогућност да се посетиоци из других градова упуте у програмске садржаје које би могли да посете као део споредних активности боравка у Краљеву или да се мотивишу да због неке манифестације, актуелне изложбе или представе посете овај град. Да је промоција значајна за установе, показује и то што је Завод за заштиту споменика културе, у намери да грађане упозна са својим радом, отворио галерију, што је јединствен пример за овакав тип установа културе.

Међу представницима удружења могло се чути да разлог недовољног броја грађана на програмима лежи у непостојању јединствене локалне координације програма, што утиче на то да се они временски преклапају и да нема довољно публике за све. Стиче се утисак да су тако актери локалне културе превасходно усмерени на одржавање сопствених капацитета и да у таквој ситуацији не виде простор за њихово проширење.

Сви испитаници се слажу са ставом да су деца и млади најважнија публика. Тако је Краљевачко позориште, по угледу на пример из Јагодине, развило програм групних посета представама током ђачких екскурзија. Према речима запослених, ово се испоставило као врло успешан модел по којем се обезбеђује сигурна публика, а деци из других места омогућава да имају ново гледалачко искуство. Помоћник градоначелника Краљева сматра да је веома важно код деце развијати културу сећања, због чега последњих година деца и млади присуствују са школама обележавању 14. октобра⁶⁸ у Спомен парку „Краљевачки октобар“. Представници удружења грађана сматрају да у Краљеву нема програма намењених младима, због чега се неке организације „боре“ за младе.

Сви саговорници су се сложили са тим да је веома важно развијати културни живот у сеоским срединама, због чега је последњих година (а нарочито након земљотреса 2010) улагано у обнову сеоских домова културе. Да није све остало на инфраструктурним радовима, потврђује и податак да је Градска управа установама културе наложила да за програме користе просторе у домовима културе. Најбољи пример је Културни центар Рибница који реализује пројекат „Култура из предграђа“, у оквиру кога, у циљу оживљавања и унапређења културне понуде у сеоским срединама, организује радионице у сеоским школама. Такође, и Историјски архив у циљу промоције својих активности често делове својих програма реализује у селима, упознајући тако тамошњу публику са својом основном делатношћу. Представници удружења грађана сматрају да су културне потребе сеоског становништва исте као и потребе градског становништва, али да једини начин за постојање културних програма на селу јесу бесплатни програми. Удружења грађана ретко организују програме на селу, а неколико саговорника се не слаже са концептом „путујуће културе“, јер култура треба да се развија у самим селима. Представници установа истакли су да у активну публику

⁶⁸ У Другом светском рату, у октобру 1941, Немци су стрељали преко 2.000 цивила.

програма установа спадају у великој мери и посетиоци из околних насеља (нарочито деца и млади).

Очувању српског језика и ћирилице Градска управа и установе културе доприносе тако што службену комуникацију обављају искључиво на ћирилици, док Народна библиотека одржава бројне програме на тему ћирилице и српског језика. Помоћник градоначелника сматра да је очување ћирилице и српског језика један од најважнијих задатака свих радника у култури у Србији.

У процесу дигитализације највеће кораке су направили Народна библиотека, Историјски архив и Народни музеј, али су сви представници установа културе напоменули да је тренутно тешко задовољити све параметре у дигитализацији.

Изазови

Иако је велики број саговорника истакао проблем недостатка простора, на основу разговора и прикупљених података чини се да је изазов и сам начин промоције програма у тим просторима и јединствени приступ у сагледавању система културе.

У Краљеву не постоји мултифункционална дворана, те се сала са највећим бројем седишта (190) налази у Краљевачком позоришту. Тренутно се многи културни догађаји одржавају у сали Дома Војске, који се према речима саговорника урушава. Историјски архив⁶⁹ и Народни музеј депое имају у другим зградама, што у великој мери отежава свакодневни рад ових установа. Поред недостатка мултифункционалне дворане у Краљеву, велики проблем представља и недостатак дома културе у центру града, у коме би могли да се одржавају многи културни програми који би привукли већи број публике. Тренутно се оваква поливалентна установа⁷⁰ налази у предграђу Краљева, у насељу Рибница, и управо се она све више бави организацијом манифестација, што наводи на закључак да је неопходно формирати и поливалентну установу културе у срцу града.

Све јавне установе културе у Краљеву суочавају се са проблемом немогућности запошљавања нових, младих и стручних кадрова због примене Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору. Овај проблем посебно истичу представници установа културе јер недостатак кадрова утиче на број и квалитет културних догађаја установа, што „публика не прашта“. Поједине установе културе (Културни центар Рибница, Народни музеј, Библиотека) недостатак кадрова премошћују ангажовањем волонтера.

Представници Градске управе највећим проблемима у култури града сматрају недостатак финансијских средстава за реновирање објеката. Велики проблем представља и недовољна брига о наслеђу, и недовољно развијен културни туризам. Главни приоритети за улагање и развој културе у граду су, према достављеном упитнику из Градске управе Краљево, неговање традиције и заштита културног наслеђа, и опремање установа културе.

⁶⁹ Зграда Историјског архива је реституцијом враћена Српској православној цркви. За сада постоји споразум према коме Архив може да користи зграду.

⁷⁰ Културни центар Рибница.

Примери добре праксе	Највећи изазови и проблеми
<p style="text-align: center;">Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Редовно конкурисање код Министарства културе и информисања • Обезбеђена средства на конкурс у „Градови у фокусу“ • 5.000.000,00 динара се издваја за конкурсну линију културе на Конкурсу за програме рада удружења грађана • Конкурс се односи искључиво на суфинансирање програма, удружења се подстичу да проналазе и друге изворе финансирања 	<p style="text-align: center;">Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Нерешено финансирање Завода за заштиту споменика културе од стране локалних самоуправа на чијој територији делује • Неконкурисање код међународних финансијера • Непостојање спонзора и донатора
<p style="text-align: center;">Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Обнављање запуштених домова културе • Отварање галерије Завода за заштиту споменика културе 	<p style="text-align: center;">Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Недостатак просторних ресурса • Непостојање мултифункционалне дворане – највећа сала има 190 седишта • Непостојање поливалентне установе у центру града
<p style="text-align: center;">Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Реализација програма градских установа културе у селима • Позоришне представе за ђачке екскурзије • Пројекат „Култура из предграђа“ • Разноликост природе градских манифестација • Иновативни приступи у промоцији програма (Народни музеј) 	<p style="text-align: center;">Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Недостатак истраживања културних навика и потреба грађана • Одржавање више културних програма у исто време – непостојање „календара“ програма установа • Смањени капацитети у погледу промоције програма
<p style="text-align: center;">Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Постојање помоћника за градоначелника за културне манифестације • Савет за очување културног и историјског наслеђа 	<p style="text-align: center;">Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Непостојање стратешких планова и стратегије развоја културе града • Непостојање Одлуке о манифестацијама од посебног значаја за град, иако су манифестације препознате као значајни ресурс за развој града
<p style="text-align: center;">Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Препознавање вредности културног наслеђа као значајног ресурса за развој града 	<p style="text-align: center;">Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Непостојање транспарентних критеријума приликом конкурсних процедура • У комисији за конкурс нема стручних људи из културе • Недовољно коришћење манастира и брэнда „града Немањиха“ у сврху развоја културног туризма
<p style="text-align: center;">Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Постојање приватне иницијативе у култури – биоскоп „Кварт“ 	<p style="text-align: center;">Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Недостатак стручног и младог кадра • Недостатак знања и вештина у писању пројеката
<p style="text-align: center;">Сарадња:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Добра сарадња са школама, нарочито са музичком и уметничком школом 	<p style="text-align: center;">Сарадња:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Слаба координација и међусобна сарадња свих актера културног система • Нефикасна сарадња сва три сектора • Непостојање сарадње ресора културе и туризма

Град Крушевац

Татјана Николић, Богдана Опачић

О граду

Крушевац је административно управни центар Расинског округа и налази се на реци Расини. Град обухвата 101 насеље, међу којима је Крушевац градско насеље⁷¹. Према попису становништва из 2011. године, град Крушевац има 128.752 становника, од којих 58.745 (45,6%) живи у граду. Највећи проценат становништва припада онима који имају од 30 до 49 година – 26,5%, док најмањи проценат припада млађима од 15 година – 14,3%. У Крушевцу већинско становништво чине Срби, а најбројнија мањина су Роми – 1,9%. Највећи број грађана Крушевца и околних насељених места старијих од 15 година има завршену средњу школу – 47%, затим основну школу – 22%, док је оних који су стекли диплому више или високе школе нешто мање од 15%. Међу грађанима Крушевца и околних насеља 39,84% је економски активно, а 27,86% запослено.⁷²

На територији Крушевца налази се 10 културних добара, од којих је црква Светог Стефана – Лазарица са Крушевачким градом (XIV век) утврђена као непокретно културно добро – споменик културе од изузетног значаја, а 5 споменика културе је категорисано као културно добро од великог значаја⁷³. На основу Статута општине Крушевац, од 2002. године се Видовдан, односно 28. јун, прославља као Дан града.

Организација и функционисање културе у оквиру локалне самоуправе⁷⁴

Градска управа Града Крушевца организована је у 10 одељења. За област културе задужено је Одељење за друштвене делатности, док у оквиру Градског већа постоји члан надлежан за културу, по образовању дипломирани правник. У Одељењу за друштвене делатности ради правник запослен на студијско-аналитичким пословима. Поред члана Градског већа подршку култури пружа и Помоћник Градоначелника за друштвене делатности.

71 https://www.krusevac.rs/sr_cir/krusevac/licna-karta.html, приступљено 17.06.2018.

72 http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162, приступљено 17.06.2018.

73 <http://zzskv.rs/11-krusevac/>, приступљено 17.06.2018.

74 Анализа културне политике града Крушевца урађена је 09.05.2018. на основу интервјуа са градским већником за културу, Момиром Драгићевићем, и фокус група са јавним локалним установама културе и удружењима грађана у области културе. На фокус групи са представницима установа културе разговарано је са: замеником директора Културног центра, директором Народног музеја, директором Историјског архива, директором и организатором Крушевачког позоришта. На фокус групи намењеној цивилном друштву учествовали су: Књижевни клуб „Багдала“, Радио клуб „Багдала“, Удружење ликовних уметника расинског округа „Расинијус“, Удружење жена „Пешчаник“, КУД „Младост“ Макрешане, КУД „14. октобар“ и удружење „Лазарица“. Анализа локалне културне политике је рађена и на основу упитника које су попуњавали представници локалне самоуправе и јавне локалне установе културе: Историјски архив, Крушевачко позориште, Културни центар, Народна библиотека и Народни музеј.

У Крушевцу постоји 5 јавних установа културе у којима ради 200 запослених. Раније је функционисала и Културно-просветна заједница, која је 2014. прикључена Културном центру, чиме је смањено дуплирање и поклапање програма, а рационализовани су и трошкови. Разноликост културне понуде Крушевца употпуњују и бројна удружења грађана у култури која се баве савременим стваралаштвом и неговањем традиције.

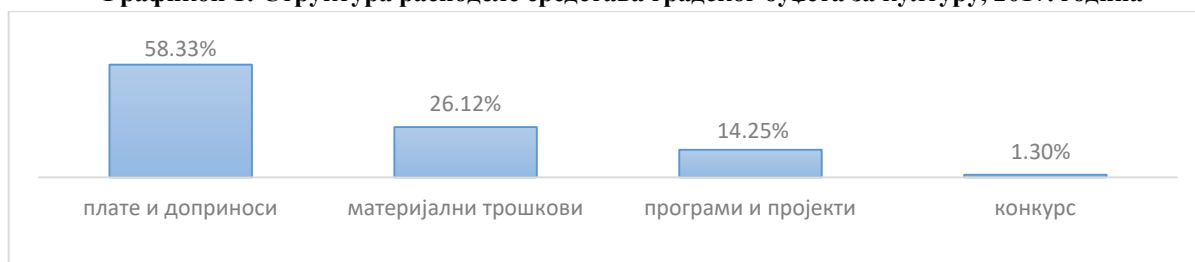
Град је члан Сталне конференције градова и општина, као и мреже ЦИВИНЕТ и Весник мира. Крушевац је град побратим са 20 градова у региону и широм Европе⁷⁵.

Финансирање програма и пројеката

Буџет Града Крушевца у 2017. износио је 3.270.694.866,00 динара, док се за културу издвајало 262.220.447,00 – односно 8% градског буџета. Просечно годишње издвајање за културу по глави становника у 2017, у Крушевцу је било 2.036,63 динара.

Највећи део градског буџета намењеног култури усмерава се за плате и доприносе запослених у јавним локалним установама (58,33%), потом за материјалне трошкове (26,12%) и, напослетку, за програме, пројекте и конкурс за финансирање удружења (укупно 15,55%) (Графикон 1).

Графикон 1: Структура расподеле средстава градског буџета за културу, 2017. година

Из буџета Града Крушевца финансира се 5 установа културе у којима ради 200 запослених (189 на неодређено), у домену плата запослених, текућих трошкова и програма (Табела 1).

Табела 1: Јавне установе културе у Крушевцу

Број	Назив установе	Број запослених (на неодређено+одређено)	Средства која се издвајају из градског буџета у динарима	Процент у односу на градски буџет за културу
1	Историјски архив	32+1	35.779.830,00	13,64%
2	Крушевачко позориште	40+4	60.374.272,00	23,03%
3	Културни центар	62+2	71.635.388,00	27,32%
4	Народни музеј	34+3	50.390.796,00	19,22%
5	Народна библиотека	21+1	30.551.262,00	11,65%

За програме и пројекте највише одваја Крушевачко позориште, док Историјски архив не издваја средства за ове потребе.

⁷⁵ http://www.krusevac.rs/sr_cir/krusevac/licna-karta/gradovi-pobratimi.html, приступљено 17.06.2018.

Табела 2: Структура буџета градских установа културе Крушевца према врсти трошкова (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Врста трошкова		
	Плате и доприноси	Материјални трошкови	Програми и пројекти
Историјски архив	69,15	30,85	0
Крушевачко позориште	59,52	23,57	16,91
Културни центар	59,11	32,76	8,11
Народни музеј	60,8	30,82	8,38
Народна библиотека	67,6	31,2	1,2

Све установе културе првенствено се ослањају на градски буџет, а затим на сопствене приходе (Табела 3). Финансирање преко донација и спонзора се ређе практикује. Наиме, предузеће „Трајал“ је у сарадњи са Градском управом и Министарством културе и информисања набавило „библиобус“, за потребе читалачке публике у сеоским срединама. Предузеће „Хенкел“ је финансирало адаптацију тоалета у Крушевачком позоришту, а фабрика ФАМ је спонзор фестивала „Златна кацига“. Народни музеј је добио донацију од амбасаде Јужне Кореје у Србији. Историјском архиву све општине за које је надлежан редовно плаћају надокнаду за чување и обраду архивске грађе.

Поред градског буџета намењеног култури, поједини програми и манифестације део средстава добијају и од других извора. На конкурсима Министарства културе и информисања, у последње две године додатна финансијска средства обезбедили су Народна библиотека, Културни центар и Народни музеј. Поред Министарства културе и информисања, Министарство трговине, туризма и телекомуникација је Народном музеју одобрило један пројекат.

Табела 3: Структура буџета градских установа културе Крушевца према изворима финансирања (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Република	Град	Приходи	Други конкурси	Спонзори	Донације	Остало
Историјски архив	/	92,84	7,16	/	/	/	/
Крушевачко позориште	/	90,02	9,79	/	/	0,19	/
Културни центар	0,6	77,05	17,76	4,44	/	0,15	/
Народни музеј	8,38	88,94	2,68	/	/	/	/
Народна библиотека	5,53	86,77	3,92	/	/	3,76	0,02

Град Крушевац је конкурисао на конкурс Министарства културе и информисања „Градови у фокусу“ и добио подршку у износу од 5.000.000,00 за замену седишта у Крушевачком позоришту. Установе културе истакле су да је пројекат за „Градове у фокусу“ писан уз њихово активно учешће и предлагање тема и активности. Апликација за овај конкурс писана је и у сарадњи са осталим одељењима градске администрације. Установе нису задовољне стратегијом финансирања која се огледа у начину додељивања средстава кроз „Градове у фокусу“ и предлажу да се, ипак, на годишњем нивоу бира неколико градова у које би била уложена сва средства са конкурса. То би омогућило одабраним градовима да добију значајно већа средства, што би утицало на то да заиста дође до промене и препорода у локалном систему културе тих градова. Тренутно се великом броју градова додељују мања средства, која представљају минималну подршку за неке веће промене, а онемогућено им је да наредних неколико година поново

конкуришу. Радије би били спремни да „чекају свој ред, знајући да када средства буду додељена њима, то ће учинити велику разлику у њиховом граду“. Локална самоуправа у последњих пет година није конкурисала ни на једном међународном конкурс у области културе.

Град Крушевац расписује конкурс посебно за пројекте у области културе. За потребе овог конкурса, у 2017. години издвојено је 3.300.000 динара, што је 1,3% у односу на укупан годишњи буџет за културу; преко овог конкурса подржано је 39 пројеката. Удружења грађана добијају потребна финансијска средства и на конкурс Министарства културе и информисања, на конкурс Града и, евентуално, наплатом чланарина, продајом својих производа и издавањем простора. Цивилни сектор није задовољан реализацијом конкурса Министарства културе и информисања, јер постоје квалитетни програми и иницијативе на локалу који су релевантни у националном контексту, па и шире, али који су занемарени; сматра да „Београд није посвећен децентрализацији“ и да је „све (је) пригрлио за себе“.

Запослени у установама нису задовољни вештинама и знањима које поседују када се ради о прикупљању средстава из других, алтернативних извора финансирања, а нису ни имали много прилика за обучавање у области писања пројеката. За сада је у Културном центру запослено троје људи задужених за то. У разговору са истраживачким тимом, они су навели да их често контактирају различите агенције или организације нудећи обуке или пак своје услуге у том домену, али да не гарантују успех. Оно што би установама много значило и што сматрају да је преко потребно јесте да локална самоуправа, или пак Министарство културе и информисања, организује, посредује и гарантује за релевантне обуке локалним установама, за писање пројеката и прикупљање средстава из других извора.

Одлучивање у култури

Крушевац нема савет за културу нити стратегију за културу, мада је, према речима већника и представника установа културе, недавно формирана радна група за израду стратегије, и то за период 2018–2023⁷⁶. Радну групу, која је до сада одржала и неколико састанака, чине само представници установа културе, док удружења за сада нису позвана. Представници јавних установа изразили су задовољство саставом радне групе и заузели став да је у овом тренутку није потребно проширивати изван јавног сектора у култури, уз напомену да је могуће да накнадно позову још неке чланове. Наиме, план је да се формирају тимови за различите културне делатности, а тренутно је у току анализа рада у претходне 3 године. У односу на дефинисане теме и области које мапирају као приоритетне, у радне тимове биће позвани истакнути појединци из културе. Представници установа културе претпостављају да ће Градска управа у ток израде стратегије укључити и грађане, иако према ставу градског већника за сада не планирају да то буде у форми истраживања културних потреба и навика грађана.

⁷⁶ https://krusevac.rs/images/stories/Sl_list/Sl.list_2018/SL_LIST_BR_3.pdf, приступљено 20.06.2018.

Крушевац има актуелну Стратегију локалног одрживог развоја 2010–2020⁷⁷, као и стратегије у области социјалног и економског развоја, урбаног развоја, туризма и бриге о младима. По речима представника Градске управе, у свим стратегијама, осим у оној за развој туризма, помиње се и културни развој. Поставља се питање зашто се у стратегији развоја туризма не спомиње културни развој града, када се у Стратегији одрживог развоја града 2010–2020 култура (културно-историјски споменици и манифестације) повезује са развојем туризма⁷⁸.

Народни музеј, Културни центар, Крушевачко позориште и Народна библиотека⁷⁹ имају израђене стратегије развоја установа. Ипак, постојање дугорочних планова не гарантује и њихову имплементацију у случају изостанка финансијске подршке.

Према достављеном упитнику, Скупштина града Крушевца није усвојила ниједан посебан документ (одлуку, правилник) из области културе.

Вредновање

Као манифестације од значаја за град, представници локалне самоуправе у упитнику навели су: „Златну кацигу“, „Распето Косово“, ФЕШТ, „Тин Фест“, фестивал представа за децу „Крушка“ и „Позоришне дане“. Међу њима се препознаје велики удео позоришних манифестација, што указује на то да је у Крушевцу позоришно стваралаштво важно – посебно позоришни аматеризам, али и позоришни програми за децу и младе. Ово потврђује и податак да у Културном центру дуги низ година постоји школа говора и глуме, те да је значајан број успешних српских глумаца потекао управо из ове школе.

Као што је речено, Градска управа расписује конкурс за пројекте из области културе. Током 2017, подржано је 39 пројеката. Комисија која одлучује о пројектима има 7 чланова и чине је: представник установе културе, помоћник градоначелника за друштвене делатности, запослени у Регионалној привредној комори, дипломирани вајар, дипломирани историчар, дипломирани историчар уметности и професор српског језика. Критеријуми наведени у конкурс позивају се на Уредбу о критеријумима, мерилима и начину избора пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Републике Србије, Аутономне Покрајине, односно јединица локалне самоуправе (Службени гласник РС 105/16). Оно што је приметно јесте да је буџет за конкурс веома мали у односу на градски буџет за културу (1,3%), због чега се поставља питање колико су подржани пројекти квалитетни и да ли је износ средстава који се добије на конкурс довољан за успешну реализацију пројекта. Удружења грађана показују незадовољство

⁷⁷ Стратегија локалног одрживог развоја за период 2010–2020. године, https://www.krusevac.rs/sr_cir/lokalna-samouprava/vazeci-gradski-propisi/usvojene-strategije/379-strategija-odrzivog-razvoja.html; Одељак 12.3. основног текста Стратегије бави се културом, стр. 80–94. https://www.krusevac.rs/sr_cir/lokalna-samouprava/vazeci-gradski-propisi/usvojene-strategije/379-strategija-odrzivog-razvoja.html

⁷⁸ Стратегија развоја туризма није доступна истраживачком тиму, због чега се не може проверити податак да се у њој не спомиње и културни развој града.

⁷⁹ Стратегија Народне библиотеке је за период 2017–2021, и писана је приликом конкурса за директора установе.

износом добијених средстава на конкурс и истичу нетранспарентност рада комисије. Управо из наведеног разлога је пре десет година цивилни сектор упутио предлог да представник удружења такође буде члан комисије, што је одбијено, и тада је покренута иницијатива да се оснује Форум невладиних организација у Крушевцу, што до сада није реализовано. Највећи број подржаних пројеката (14 пројеката са укупном подршком од 2.782.000,00 динара) везан је за неговање традиције (Графикон 2).

Графикон 2: Јавни конкурс Града Крушевца, 2017. година

Из свега наведеног може се закључити да доносиоци одлука у Градској управи нису заинтересовани за принципе, методе и циљеве рада, као и постојање цивилног сектора, занемарујући објективно изузетно ниске износе финансијске подршке за неке од пројеката⁸⁰.

Подржани пројекти на конкурс, као и постојање Савета за обележавање Видовдана⁸¹, чији су чланови представници Градске управе, установа културе, Српске православне цркве, Војске и образовања, показују да историјско наслеђе и традиција јесу један од најзначајнијих идентитета Крушевца. Ово потврђују и представници удружења грађана који не приговарају идеји, али сматрају да је могуће бавити се овим темама на савременији, иновативнији начин. Традиција је, према речима неких од саговорника, такође врло флексибилна и може се примењивати и прилагођавати савременим тренуцима и потребама.

Сарадња

Градски већник сарадњу са установама културе оцењује као добру, док се комуникација, информисање и координација Градске управе са јавним локалним установама одржава једном недељно. Ова пракса уведена је 2012. године, а састанке води заменица градоначелника. На тај начин је значајно унапређена сарадња између установа (на састанке долази и предшколска градска установа) и омогућено брже решавање неспоразума, те бољи проток информација. Захваљујући овој координацији, преклапања програма су значајно ређа. Са удружењима грађана, Градска управа сарађује у мањој мери, а сарадња се најчешће своди на реализацију и финансирање пројеката подржаних на градском конкурс. Иако градски већник такође сматра да „ванинституционална сцена није под (њиховом) ингеренцијом“, требало би са

⁸⁰ Анализа конкурса показала је да су поједини пројекти подржани са 3.000,00 или 5.000,00 динара.

⁸¹ https://krusevac.rs/images/stories/Sl_list/Sl.list_2017/Sl_list_br_5/SL_LIST_BR_5_2017_5_deo.pdf

удружењима појачати сарадњу, јер ће се на тај начин омогућити разноликост и партиципативност локалног културног живота.

Сарадња установа културе је на високом нивоу, захваљујући редовним састанцима са Градском управом на којима се решавају сви текући проблеми, али и дугогодишњем искуству у области културе. Ово се огледа и у увођењу заједничког репертоара установа. Такође, установе имају и добру техничку сарадњу, док се реализација заједничких програма ређе остварује, углавном приликом организације манифестација (нпр. обележавање Видовдана). Координација и сарадња са удружењима је повремениа и углавном *ad hoc*. Установе се изјашњавају позитивно према идеји о сарадњи са цивилним друштвом, мада само за оне програме који „одговарају Граду“, „не по сваку цену“. Повремено заједно конкуришу за додатна средства, и то виде као пут ка одрживости и диверсификацији извора финансирања. Уступају просторне капацитете удружењима, јер „они не могу самостално да издрже“, а нуде и стручну помоћ када удружења раде „аматерски“. Запослени у Музеју препознају своју улогу и у укључивању артефаката из приватног власништва у своје колекције како би их презентовали јавности, јер другачије не би били доступни. Ипак, запослени у установама не размишљају о томе да би у репертоар културних догађаја требало да буду уврштени и неки значајни програми који су организовани на ванинституционалној сцени. Представници цивилног сектора сматрају да је јавни сектор незаинтересован за њих, па и недоступан, да између њих не постоји комуникација, и наводе да „без обзира на то да ли се свиђамо једни другима или не, морамо да разговарамо, а пословна клима не значи много уколико нема дијалога између различитих делова једног друштва“. Стога је кључни проблем који они препознају индиферентност према другачијим културним, уметничким и друштвеним праксама и иновацијама.

Међутим, сарадња са културно-уметничким друштвима је координисана и самим тим много успешнија. Наиме, данас је у Културном центру запослено 14 особа на пословима руковођења радом локалних културно-уметничких друштава: координатор програма КПЗ, 3 организатора програма КПЗ и 9 организатора програма појединачних КУД-ова. Представници културно-уметничких друштава су, описујући ову сарадњу, напоменули да на тај начин КУД-ови нису самостални што се тиче организације програма.

Такође, у Граду постоји незадовољство радом Регионалног завода за заштиту споменика у Краљеву; препознају се трошкови које Градска управа има у финансирању рада Завода, али не и корист за град. Уместо учешћа у финансирању Регионалног завода, постоји потреба за стварањем самосталног градског завода за заштиту споменика.

У Граду је на неколико нивоа успостављена сарадња ресора културе и туризма, као и ресора културе и образовања, што могу бити примери добре праксе. Између осталог, постоји градско тело за развој туризма, чији је члан и директор Музеја.

Сарадња са образовним установама је константна и то посредована начелником за школску управу, мада нема никаквог званичног документа о тој сарадњи. Успешна сарадња са предшколском установом постоји и због редовних састанака заменице градоначелника са директорима установа културе и предшколске установе. Да је сарадња са школама добра, потврђују и бројни фестивали за децу и младе у Културном

центру и Крушевачком позоришту. Ипак, градски већник је истакао да мора да постоји иницијатива не само од ресора културе него и од самих школа, како би сарадња и размена била успешна и на обострану корист. Представници културно-уметничких друштава нису задовољни сарадњом са школама, које „нису заинтересоване за заједничку промоцију народне игре“.

Када је реч о сарадњи са медијима, постоји локална телевизија која прати све програме; поред тога, ту су и емисије намењене темама и садржајима у области културе. Дописништво Јавног сервиса РТС-а прати новости из Крушевца, али уредништво у Београду углавном није заинтересовано да исте пренесе и објави. Удружења пак сматрају да у локалне медије могу доспети искључиво користећи личне контакте и познанства.

Програми и публика

Резултати истраживања показују да су током 2017. установе културе реализовале 1.301 културни догађај које је посетило 106.619 посетилаца. Најбројнији и најпосећенији програми су филмске пројекције у Културном центру (Табела 4).

Табела 4: Број програма у организацији установа културе и њихова посећеност

Установе	Број програма	Број посетилаца/тираж
Историјски архив	2 трибине, 2 изложбе, 5 публикација	100
Крушевачко позориште	40 књ. вечери, 30 трибина, 10 изложби, 155 представа, 8 филм. пројекција, 10 наступа КУД-ова	32.160
Културни центар	30 књ. вечери, 5 трибина, 37 изложби, 25 концерата, 67 представа, 565 филм. пројекција, 8 публикација, 28 наступа КУД-ова, 24 такмичења села, 22 фестивала, 21 јавни час и колажни програм	61.812
Народни музеј	13 муз. изложби	4.387
Народна библиотека	12 књ. вечери, 12 трибина, 24 изложбе, 2 концерта, 2 филм. пројекције, 3 публикације, 5 наступа КУД-ова, 150 радионица и др. програма	8.160

Истраживање о културним потребама и навикама грађана до сада није рађено ни на нивоу Града, нити на нивоу установа, које се не баве анкетирањем своје публике⁸². Сви саговорници су се сложили са тим да је у Крушевцу мали проценат активне публике и да су то најчешће припадници старијих и средњих генерација. Значајну препреку већој посећености програма, установе културе виде у лошој економској ситуацији у земљи (примања и кућни буџети грађана). Представе су у позоришту пуне уколико се цена карата спусти на 100 динара. Проблем је, дакле, финансијска доступност културних садржаја, сматрају саговорници. Већина програма Културног центра је бесплатна, осим концерата и биоскопских пројекција. Други проблем који представници установа културе препознају је лењост грађана и инерција колега, културних посленика, који се препуштају лаким телевизијским садржајима. Културна понуда у граду је богата, али грађани све више одустају од активног провођења слободног времена кроз културну потрошњу, окупирани својим проблемима. Трећи проблем везује се за комерцијалне програме, јер публика воли да види и чује популарне личности. Са овим се посебно

⁸² Крушевачко позориште преко друштвених мрежа сазнаје шта би публика волела да види и чује.

суочава Позориште, јер су у њему убедљиво најпопуларније комедије, посебно оне у којима играју познати глумци и глумице. У случају популарних имена, висока цена карте не представља проблем. У Позоришту, стога, покушавају да пронађу баланс између комерцијализације и квалитета програма. Сматрају да, с обзиром на то да је Позориште буџетска установа, постоји обавеза одржавања професионалних и уметничких стандарда, па се налазе на „клацкалици између онога што публика често жели и онога што је квалитетно“. О публици се, према речима представника установа, континуирано размишља. Квалитетнији програми и професионалнији уметници, ипак, захтевају већа финансијска издвајања, што води до зачараног круга. Представници удружења грађана сматрају да у установама културе не постоји концепт квалитетних културних програма, нарочито када је реч о трибинама.

Градски већник је у интервјуу истакао да се „стваралачки таленат, као и културне потребе и навике развијају (се) постепено и дугорочно, годинама“, те да је важно посебно улагати у младе ствараоце и младу публику, коју треба системски неговати. Тако у Крушевцу већ 25 година постоји подстицај и подршка младим талентима кроз Фонд за младе таленте⁸³. Дечја публика се активно негује у Крушевцу и она је задовољна, али омладинска публика није толико присутна. За децу предшколског и нижег основношколског узраста редовно се организују позоришне представе и фестивал „Крушка“ који се одржава за време зимског распуста⁸⁴. Велику помоћ установама за анимацију деце пружа предшколска установа у оквиру које ради луткарска радионица и драмска играоница⁸⁵. Народни музеј организује радионицу за децу „Детектив у музеју“, а ђаци првог разреда основне школе имају бесплатан улаз у Музеј. Због тога представници установа као главни задатак истичу анимацију средњошколског становништва. За позитиван пример укључивања младих и развоја младе публике истакнут је програм „Млади амбасадори“, покренут у Нишу, који се потом проширио и на Крушевац⁸⁶. Такође, као примери добре праксе издвајају се фестивали Културног центра – Тин фест (средњошколски театар) и ФЕШТ – театар основних школа. За привлачење адолесцената је, према мишљењу представника установа културе, потребно едуковати наставни кадар о значају културе и развијања културних навика код деце и младих.

У сваком селу које припада граду Крушевцу постоји одређена форма дома културе, за који је надлежна месна заједница. У селу Беле Воде, месна заједница је основала тзв. Музеј клесарства, који је локална аутентична иницијатива, организована као уметничко-занатска колонија, а у селу Јасика се већ годинама одржава музичка манифестација „Станислав Бинички“. Према речима свих саговорника, публика са села долази на догађаје врло ретко. За сеоско становништво не постоје повластице и мере

⁸³ Од 170 стипендија, 70 се додељује младима који се баве друштвено-хуманистичким наукама и уметношћу – http://www.krusevac.rs/images/stories/2016/Konkurs_za_stipendije_2016_2017.pdf, приступљено 20.06.2018.

⁸⁴ Због развијеног позоришног програма за децу постоји идеја да се од биоскопа „Европа“, који се налази у оквиру Крушевачког позоришта, направи позориште за децу.

⁸⁵ <http://www.nataveljkovic.edu.rs/>, приступљено 20.06.2018.

⁸⁶ Програм је тренутно паузиран али установе културе сведоче о његовим позитивним резултатима и надају се да ће се наставити.

подстицаја њиховог учешћа у културном животу, осим када се ради о градској манифестацији за Видовдан, када је организован превоз и групна посета. Културни живот на селу развијају некадашњи запослени у КПЗ. Градска управа истиче да је култура на селу важна и да тамо постоји заинтересована публика, посебно дечја. Фоклорна друштва су веома жива у крушевачком округу, а етно удружења и певачки састави чак „спецификум овог краја“, те се у организацији Културног центра приређују такмичења села. Једна од активности у смеру подстицања развоја културног живота на селу јесте и набавка „библиобуса“, који се у Градској управи види као прави искорак према подршци и развоју сеоске читалачке публике. Пример добре праксе је и позориште које је на иницијативу сеоских школа гостовало са једном представом у 20 села. Међутим, представници установа културе сматрају да искључиво фокусирање на концепт „путујуће културе“ није паметно, већ да је потребно да сеоско становништво дође у град, да се „упозна“ са установама културе. Из тог разлога, неопходна је анимација сеоског становништва, па је у оквиру фестивала „Златна кацига“, Културни центар Крушевац, у сарадњи са предузећем „Југопревоз“, организовао акцију „Весели аутобус“, хумористички програм на редовној аутобуској линији Крушевац – село Срње.

Град посвећује пажњу очувању српског језика и ћирилице кроз службену комуникацију на ћириличком писму. У часопису „Реч Крушевац“, ћирилица се чува кроз пројекат „Сачувајмо ћирилицу“; Народни музеј организује радионице калиграфије, док удружење Књижевни клуб „Багдала“ издаје часопис за децу „Багдала за децу и младе“, посвећен српском језику и ћирилици.

Установе културе, у складу са савременим токовима, све већу пажњу посвећују дигитализацији, а у томе су највише одмакли Народна библиотека и Народни музеј, који је приступио пројекту ИМУС.

Када је реч о промоцији културних догађаја, већ је напоменуто да су примери добре праксе заједнички репертоари који се постављају на прометна места у граду. На нивоу Градске управе постоји особа која је задужена за односе са јавношћу, у чијој је надлежности и промовисање културних програма које организује Град или пак установе културе. На сајту Града су врло јасно презентоване информације о раду локалних културних институција, као и о свакодневним културним догађањима у граду. Представници свих установа су изјавили да имају изузетно добре интернет сајтове, који су информативни и редовно посећени, а такође активно воде и друштвене мреже⁸⁷. Кућа Симића има функцију испоставе Музеја у области комуникације са грађанима, и управо у њој се одвијају бројне радионице које спадају у активности развоја дечје и омладинске публике. Удружења грађана своје програме промовишу на друштвеним мрежама, које сматрају тренутно најзначајнијим и најбољим каналом комуникације. Међутим, градски већник сматра да становници градског подручја нису довољно информисани о културним догађајима који се одржавају у сеоским срединама⁸⁸, због чега мисли да би сеоски програми требало да се промовишу и у граду, можда кроз једнодневне програме.

⁸⁷ На својој *Facebook* страни, Крушевачко позориште има 12.000 „пријатеља“.

⁸⁸ Нпр. становници града не знају за манифестацију „Станислав Бинички“ која се одржава више од петнаест година у селу Јасика.

Изазови

У погледу изазова, представници локалне самоуправе и установа културе више су окренути инфраструктури и људским ресурсима, док су представници удружења акценат ставили на градски конкурс за културу.

Према речима представника установа и удружења, у Крушевцу постоји немали број празних, напуштених простора, првенствено војних објеката који би могли бити уступљени културним радницима и уметницима у значајно већој мери, чиме би био подржан њихов рад и унапређен културни систем у граду. Тренутно у Крушевцу веће сале имају Крушевачко позориште, са 350 места, и биоскоп „Крушевац“ који припада Културном центру – 500 места. Међутим, сала биоскопа „Крушевац“ није прилагођена за извођење позоришних представа. Због тога сви саговорници сматрају да је Граду потребна мултифункционална дворана која би допринела и развоју културног живота у Крушевцу. За одржавање програма на отвореном, Граду је потребна и летња сцена, те је идеја да се преуреди просторија некадашње Културно просветне заједнице, а не простора „Слободишта“, које, према речима представника удружења грађана, има неискоришћен потенцијал са отвореном сценом. У Крушевцу постоји и простор биоскопа „Европа“ који припада Крушевачком позоришту, али због незавршеног процеса реституције није могуће планирати његову адаптацију. Градска управа за сада планира адаптацију свих зграда у којима су усељене установе културе, а идејни план је тренутно у изради.

Примена Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору представља велики проблем већини установа културе у граду, а посебно Позоришту, због специфичних професија које ова установа окупља и које су јој неопходне за успешно обављање њене делатности. Обим посла установа се не смањује иако се смањује број запослених, а како ни средства не могу да се искористе за програмске трошкове уместо за плате, установе су онемогућене да успешно раде. Представници установа културе предлажу да све установе културе, попут школа и актера система просвете, постану установе републичког типа, јер је „култура национална ствар, а не локална“. Према мишљењу представника установа културе, веће су могућности на националном нивоу него на локалном, а на овај начин би могла да се унапреди координација и оствари заједничко заговарање за решавање проблема са којима се установе суочавају, попут незапошљавања нових, стручних кадрова. Идеја да установе културе имају заједничку општу службу, зарад запошљавања стручног кадра, није наишла на одобравање. Наиме, истиче се како је неопходно да установе имају што већу слободу у располагању финансијским средствима а што мању укљученост локалне самоуправе, с обзиром на специфичне потребе, процедуре и начине рада за које је важно да у уметничком сектору могу да остану флексибилни и да одговарају суштини делатности.

Градска управа наводи као главне проблеме за развој и унапређење културе у граду – недостатак средстава за реновирање објеката и улагање у инфраструктуру, недостатак средстава за програме, и недовољну развијеност мултикултуралности и међународне сарадње. Као приоритети за развој и унапређење културе у Крушевцу

препознати су: промовисање мултикултуралности и међународне сарадње, дигитализација културног наслеђа и савременог стваралаштва, и подстицање сарадње културе и привреде.

Примери добре праксе	Највећи изазови и проблеми
<p>Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Финансирање рада установа и програма фабрике „Трајал“, ФАМ и „Хенкел“ • Одобрена средства на конкурс у „Градови у фокусу“ 	<p>Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Недовољан износ средстава (1,3%) за конкурс намењен удружењима грађана • Неравномерна расподела средстава удружењима грађана на конкурс • Подржавање пројеката удружења са веома малим износима (3.000,00–90.000,00 динара) • Неконкурисање код међународних финансијера
<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Разумевање значаја системског развоја и неговања младих ствараоца и талената, и младе публике • Набавка „библиобуса“ за сеоско становништво • Заједнички репертоар културних догађаја • Реализација програма посвећених очувању српског језика и ћирилице • Анимирање сеоског становништва („Весели аутобус“) • Тин фестивал – програм за средњошколце 	<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Недостатак истраживања културних навика и потреба грађана • Смањење броја публике на културним програмима • Недостатак програма цивилног сектора у оквиру заједничког репертоара
<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Започињање израде Стратегије развоја културе града 	<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Неукључивање цивилног сектора и грађана у израду Стратегије развоја културе града • Непомињање културе у Стратегији развоја туризма • Непостојање Савета за културу
<p>Сарадња:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Редовни састанци заменика градоначелника са директорима установа културе – редовно праћење рада установа културе • Организатори за културно-уметничка друштва • Структурално повезивање ресора културе и туризма • Добра сарадња Градске управе и установа културе са медијима и са установама образовања • Сарадња са привредом 	<p>Сарадња:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Недовољна сарадња Градске управе и установа културе са цивилним сектором • Непостојање сарадње медија и цивилног сектора
<p>Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Давање значаја позоришној продукцији • Брендирање Крушевца као града историје и традиције 	<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Недовољно улагање у инфраструктуру • Непостојање мултифункционалне дворане са већим бројем седишта
<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Интересовање за похађање обука за писање пројеката и <i>fundraising</i> • Формиран тим за конкурсе и пројекте у Културном центру • Велики број удружења (културно-уметничких друштава) у сеоским срединама 	<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Недостатак стручног и младог кадра • Недостатак знања и вештина у писању пројеката • Мали број удружења грађана која се баве савременим стваралаштвом

Град Зрењанин

Богдана Опачић

О граду

Град Зрењанин налази се у средњем Банату и административни је центар Средњобанатског округа. Зрењанин је некада имао веома развијену прехрамбену индустрију, а данас важи за један од најатрактивнијих градова за инвестирање у Србији, у коме раде „Млекопродукт“, у власништву француске компаније „Бонгрен“, и трговинска компанија „Гомекс“⁸⁹. Територија града Зрењанина обухвата једно градско (Зрењанин) и 23 рурална насеља⁹⁰. Према попису становништва из 2011. године, у Зрењанину живи 123.362 становника, од којих 76.511 (62%) у граду, а 46.851 (38%) у сеоским насељима. На територији Града живи 21 различита етничка група: поред Срба, најбројнији су Мађари – 10%, потом Роми – 2,8%, па Румуни – 1,8% и Словаци – 1,7%⁹¹. Мађарски, словачки и румунски језик су у Зрењанину у службеној употреби⁹², а у граду се налази и седиште Завода за културу војвођанских Румуна, установе културе чији је оснивач АП Војводина. На територији града Зрењанина постоји 81 културно добро, од чега су 35 споменика културе категорисана као непокретно културно добро од великог значаја, а исту категорију има једна просторна културно-историјска целина „Старо језгро Зрењанина“, где се налази 45 споменика културе. Такође, једно знаменито место категорисано је као непокретно културно добро од великог значаја⁹³.

Организација и функционисање културе у оквиру локалне самоуправе⁹⁴

Градска управа Града Зрењанина организована је у 11 одељења. За област културе задужено је Одељење за друштвене делатности у коме раде двоје запослених на

⁸⁹ <http://www.zrenjanin.rs/1-17-0-0/Cinjenice>, приступљено 31.05.2018.

⁹⁰ <http://www.zrenjanin.rs/1-22-0-0/Seoske-mesne-zajednice>, приступљено 31.05.2018.

⁹¹ http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162, приступљено 31.05.2018.

⁹² Башић, Г. (др), Ђорђевић, Љ. (др). 2010. Остваривање права на службену употребу језика и писма националних мањина у Републици Србији. Београд: Заштитник грађана: 38.

⁹³ <http://www.zrenjaninheritage.com/kulturna-dobra/spomenici-kulture>, приступљено 31.5.2018.

⁹⁴ Анализа града Зрењанина је рађена на основу интервјуа и фокус група вођених 11.5.2018. Интервју је обављен са Оливером Ристић Катић, шефом одсека за друштвене делатности, и Маријом Милишић, задуженом за послове праћења развоја културе, јавног информисања и организација цивилног друштва. Фокус групе су обављене са: помоћником директора за програме Културног центра, вишим организатором музејских активности Народног музеја у Зрењанину, библиотекарком у Градској народној библиотеци „Жарко Зрењанин“, архивистом Историјског архива, секретаром Завода за заштиту споменика културе, секретаром и вишим кустосом Савремене галерије УК Ечка – Зрењанин, као и са представницима цивилног сектора: „Јабуклина“, Удружење жена „Доситеј“, „Цеком“, „Скаска“, „Европски покрет у Банату“, „Банатско друштво српско – немачког пријатељства“ и аматерско мађарско позориште „Мадач“. Анализа града је рађена и на основу упитника који је доставила Градска управа Зрењанин и директори Савремене галерије УК Ечка – Зрењанин, Народног музеја у Зрењанину, Позоришта „Тоша Јовановић“, Културног центра, Завода за заштиту споменика културе и Градске народне библиотеке „Жарко Зрењанин“.

пословима праћења развоја културе, јавног информисања и организација цивилног друштва. У оквиру Градског већа постоји члан надлежан за образовање и културу, који је по образовању дипломирани машински инжењер.

Финансирање програма и пројеката

Буџет Града Зрењанина у 2017. години износио је 4.328.473.468 динара, док се за културу издвајало 342.633.474 динара, односно 7,9% градског буџета. Просечно издвајање за културу по глави становника у 2017. години износило је 2.792,13 динара.

Највећи део градског буџета за културу чине средства за плате и доприносе (55,9%), затим за материјалне трошкове (26,7%), док се за пројекте и програме (заједно са конкурсом) издваја 17,4% (Графикон 1).

Графикон 1: Структура расподеле средстава градског буџета за културу, 2017. година

Из буџета Града Зрењанина финансира се 7 установа културе у домену плата запослених, текућих трошкова и програма. У њима су запослене 252 особе, од којих 202 на неодређено (Табела 1).

Табела 1: Установе културе у Зрењанину

	Назив установе	Број запослених (на неодређено +одређено)	Средства из градског буџета у динарима	Процент у односу на градски буџет за културу
1	Народно позориште „Тоша Јовановић“	61+16	111.578.634	32,6%
2	Градска народна библиотека „Ж. Зрењанин“	32+4	43.776.000	12,8%
3	Народни музеј	40+7	56.318.116	16,4%
4	Савремена галерија уметничке колоније Ечка	13+3	19.494.600	5,7%
5	Културни центар	27+9	53.694.000	15,7%
6	Историјски архив	20+9	24.622.656	7,2%
7	Завод за заштиту споменика културе	9+2	17.976.360	5,2%

Град Зрењанин не расписује конкурс из области културе, већ Конкурс за расподелу средстава за суфинансирање програмских активности и пројеката удружења и аматерских културно-уметничких друштава, у оквиру којег се (су)финансирају пројекти социо-хуманитарних организација, програми образовања и науке, програми заштите животне средине и природних вредности, и програми аматерског културног и уметничког стваралаштва. Буџет за Конкурс у 2017. износио је 24.000.000,00 динара, од чега је за програме аматерског културног и уметничког стваралаштва издвојено 10.213.784,00 динара, односно 3% градског буџета за културу, а подржано је 64 пројекта.

У 2017. години, средства за плате чинила су преко половине буџета у свим установама осим у Заводу за заштиту споменика културе. Средства за програме и пројекте су процентуално заступљенија у односу на материјалне трошкове једино у Заводу за заштиту споменика културе и Савременој галерији уметничке колоније Ечка (Табела 2).

Табела 2: Структура буџета градских установа културе Зрењанина према врсти трошкова (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Врста трошкова		
	Плате и доприноси	Материјални трошкови	Програми и пројекти
Народно позориште „Тоша Јовановић“	73,95	17,46	8,59
Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин“	66,48	30,52	2,99
Народни музеј	70,57	19,71	9,82
Савремена галерија уметничке колоније Ечка	84,30	6,24	9,46
Културни центар	51,07	26,92	22,01
Историјски архив	81	17	2
Завод за заштиту споменика културе	47,17	22,84	29,99

Све установе културе се првенствено ослањају на градски буџет, што је изразито доминантан извор финансирања свих установа осим Завода за заштиту споменика. Поред градског, за неколико установа извор финансирања су и републички и покрајински буџети. На конкурсима Министарства културе и информисања, у последње две године највише новца обезбедили су Завод за заштиту споменика и Народни музеј. На конкурсима Покрајинског секретаријата за културу, јавно информисање и односе са верским заједницама, подршку за пројекте добили су: Културни центар, Библиотека, Народни музеј, Савремена галерија, Завод за заштиту споменика културе и Позориште. Представници установа културе са своје стране сматрају да Покрајински секретаријат нема довољно слуха за установе из Зрењанина, што потврђује и податак да „Сазив уметника у Уметничкој колонији Ечка – Слика“ и „Сусрете акварелиста“ Покрајински секретаријат за културу није подржао. Са друге стране, на интернет страници Секретаријата, на списку најзначајнијих уметничких колонија у Војводини, налази се управо Уметничка колонија Ечка. Установе културе са територије Зрењанина, у последње две године конкурисале су и код других финансијера (Телекома, Теленора и Амбасаде Републике Чешке), али је једино Телеком подржао Библиотеку, док су „Персу маркети“ подржали инвестиционе радове у Културном центру. Библиотека је и на конкурс Министарства правде, преко јавног позива по основу одлагања кривичног гоњења, обезбедила звучни кутак Библиотеке намењен слепим и слабовидим лицима (Табела 3).

Завод за заштиту споменика културе надлежан је за споменичко наслеђе на територије Зрењанина и 4 општине Средњбанатског округа (Нови Бечеј, Нова Црња, Сечањ и Житиште). Поред Зрењанина, Завод финансира још једино Општина Нови Бечеј.

Ниједна установа културе у Зрењанину нема сопствене приходе. Представници установа културе су током разговора истакли да су зрењанинским установама укинута

подрачуни за сопствене приходе и пребачени на рачун Градске управе, због чега се успорава рад установа и реализација пројеката. Зато не могу са сигурношћу да се ослоне на те приходе, јер постоји могућност да Градска управа тај новац пребаци неком другом буџетском кориснику. Представници установа културе предлажу да се створе посебни локални фондови за културу, односно да се направи једногодишња стратегија према којој ће новац који на рачун Градске управе уплате установе културе бити искоришћен за културу. Укидање подрачуна посебно је погодило Градску народну библиотеку, јер у оквиру ње функционише штампарија и књижара, што је претходних година доносило значајне сопствене приходе (Табела 3).

Табела 3: Структура буџета градских установа културе Зрењанина према изворима финансирања (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Република	АПВ	Град	Приходи	Конкурси	Спонзори	Донације	Остало
Народно позориште „Тоша Јовановић“	/	/	99,75	/	/	/	0,25	/
Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин“	0,96	0,99	97,48	/	/	/	0,57	/
Народни музеј	9,80	/	90,18	/	/	/	0,02	/
Савремена галерија уметничке колоније	7,60	/	92,40	/	/	/	/	/
Културни центар	/	11,82	88,18	/	/	/	/	/
Историјски архив	/	2	98	/	/	/	/	/
Завод за заштиту споменика културе	/	/	70,01	/	29,99	/	/	/

Програме појединих установа културе финансира трговинска компанија „Гомекс“ из Зрењанина и млекара „Млекопродукт“. „Гомекс“ је генерални спонзор позоришта „Тоша Јовановић“, док другим установама често финансира програме у новцу и/или у роби, и обезбеђује медијску промоцију установа.

Локалној самоуправи је одобрен пројекат на конкурс у „Градови у фокусу“ код Министарства културе и информисања у 2016, за адаптацију Народног музеја и Позоришта.

Град Зрењанин је у последњих пет година конкурисао и код ИПА фонда са пројектом „Културна политика као алатка за заједништво и регионални развој“ који је реализован 2013–2014. Такође, и Библиотека је учествовала у пројекту ИПА фонда. Ниједна установа није навела да је конкурисала код националних савета румунске, словачке и мађарске националне заједнице, иако су језици ових мањина у службеној употреби.

Удружења грађана финансијска средства остварују преко конкурса Града, а поједина и преко конкурса Министарства културе и информисања, Покрајинског секретаријата за културу, као и других министарстава и покрајинских секретаријата. Поједина наплаћују улазнице за своје програме или се финансирују од чланарина. Мађарско аматерско позориште „Мадач“ налази део средстава преко своје матице, Републике Мађарске, али и преко конкурса код Националног савета мађарске националне заједнице. Представници цивилног сектора сматрају да Покрајински

секретаријат не финасира пројекте из Баната, већ да првенствено финансира пројекте из Бачке.

Одлучивање у култури

Скупштина града Зрењанина је усвојила крајем 2014. године Стратегију развоја културе града Зрењанина за период од 2014–2022.⁹⁵ Стратегија садржи 4 стратешка приоритета: унапређење квалитета и доступности услуга у области културе; очување културне баштине и развој мултикултуралности; развој и неговање публике; промоција културне понуде и културни туризам. Израђен је и осмогодишњи Акциони план. Стратегијом је планирана израда једногодишњих акционих планова, ревизија стратешког документа (уколико се укаже потреба), 2018. и 2020. године, и формирање тима за имплементацију Стратегије.⁹⁶ Међутим, ни четири године након усвајања Стратегије нису израђени једногодишњи акциони планови, нити је формиран тим. Недостатак радног тела које би бринуло о спровођењу Стратегије примећују и представници установа културе који сматрају да се она не примењује и да би оснивач редовно требало да контролише колико је сви актери у култури примењују, нарочито ако се има у виду да су у стратешком документу установе културе наведене као носиоци активности. Ниједна установа културе нема израђену стратегију развоја установе, иако наводе да „сви ми имамо визију, али не и конкретне стратешке планове“. Представници цивилног сектора су били укључени у израду Стратегије, што им је дало ентузијазам за рад, али сматрају да тренутно у Зрењанину нико не спроводи Стратегију, да је она остала „мртво слово на папиру“. Поред представника установа и цивилног сектора, и представници Градске управе признају да се Стратегија не спроводи, те да су једино удружења приликом аплицирања на градски конкурс у обавези да се позову на овај документ.

Скупштина Града Зрењанина усвојила је и Стратегију одрживог развоја града Зрењанина за период 2014–2020⁹⁷, у којој се спомиње област културе и која је усклађена са Стратегијом развоја културе Зрењанина.

Вредновање

Скупштина града Зрењанина је 2017. донела Одлуку о манифестацијама од посебног значаја за град Зрењанин, према којој 14 манифестација има посебан значај: „Прослава српске Нове године“, „Богојављање, пливање за часни крст“, „Буђење пролећа“, „Банатске вредне руке“, „Европско село“, „Плес матураната“, „Плес предшколаца“, Хорски фестивал „Слободан Бурсаћ“, „Корзо фест“, „Дани пива“, „Зр-БизНет“, „Дечија недеља“, „Инклузивне игре без граница“ и „Прослава Нове године“. За њихову организацију задужени су организациони одбори које образује градоначелник, док се финансијска средства за одржавање манифестација остварују из

⁹⁵ У оквиру пројекта „Културна политика као алатка за заједништво и регионални развој“.

⁹⁶ <http://www.zrenjanin.rs/userfiles/file/Strategija%20kulture.pdf>, приступљено 01.06.2018.

⁹⁷ <http://www.zrenjanin.rs/1-432-0-0/Strategija-odrzivog-razvoja-2014---2020>, приступљено 01.06.2018.

буџета Града Зрењанина. Представници локалне самоуправе, установа културе и цивилног сектора истичу да ова одлука не садржи критеријуме на основу којих су манифестације добиле посебан значај. С тим у вези, представници установа културе и цивилног сектора сматрају да многе од њих не представљају културу, већ забаву, а као пример наводе „Дане пива“ – манифестацију на којој наступају многи популарни певачи новокомпоноване музике. Садржински посматрано, већина манифестација од значаја за град није искључиво културног типа, већ је највећи број привредно-туристичког карактера. Такође, у Одлуци Града се не налази ни Уметничка колонија Ечка, која се убраја међу најзначајније колоније у АП Војводина⁹⁸, те се може закључити да су манифестације добиле посебан значај према броју посетилаца, а никако према квалитету програма. Важно је напоменути да Одлука Града није узела у обзир годину оснивања манифестација, односно традиционалност, јер од 14 манифестација које имају посебан значај, „Дани пива“ имају традицију дугу тридесет три године а Хорски фестивал „Слободан Бурсаћ“ четири године, док су остале манифестације основане 2017. године.

Као што је већ речено, на Конкурсу за расподелу средстава за суфинансирање програмских активности и пројеката удружења и аматерских културно-уметничких друштава из области културе подржана су 64 пројекта, међу којима се издвајају наступи културно-уметничких друштава у земљи и иностранству, и организација фестивала културно-уметничких друштава. Четвртина подржаних пројеката посвећена је очувању културе и традиције националних мањина. Представници локалне самоуправе сматрају да удружења грађана нису умешна у писању пројеката и због тога је неопходно организовати обуке за исто⁹⁹. Истичу да на конкурс подршке аматерском културном и уметничком стваралаштву могу да аплицирају сва удружења којима у статуту пише да се баве и културом. На тај начин су, са једне стране, удружења која организују нпр. мото журке и гастрономске манифестације подржане преко линије културног и уметничког стваралаштва, док се, са друге стране, евалуација квалитета програма не спроводи, већ је довољно да удружења грађана у извештају оправдају добијена средства (Графикон 2).

Графикон 2: Јавни конкурс Града Зрењанина у 2017. години

Правилник о расподели средстава за (су)финансирање активности и пројеката удружења предвиђа систем бодовања предложених пројеката, а један од важних

⁹⁸ <http://www.kultura.vojvodina.gov.rs/>, приступљено 31.5.2018.

⁹⁹ Интересантно је да је кроз конкурс за подршку аматерском културно-уметничком стваралаштву подржано организовање мото журке и мото сусрета у износу од 50.000,00 динара и „Питијаде – босанске пите“ у износу од 30.000,00 динара, док је организовање ликовне колоније „Дани Уроша Предића“ подржано са 32.500,00 динара.

критеријума је промоција и усклађеност програма и пројеката са стратегијама града. Конкурсе оцењује стручна комисија која се састоји од пет чланова. Чланови комисије 2017. били су: градски већник за образовање и културу, који је уједно био и председник комисије, помоћник градоначелника, заменик покрајинског секретара за финансије, начелник Одељења за друштвене делатности и руководилац сектора за финансије у Регионалном центру за друштвено-економски развој. Поставља се питање зашто међу члановима комисије нема особа која су стручне у области социјалних питања, културе, образовања и науке.

Представници цивилног сектора сматрају да конкурс није транспарентан и да не постоје образложења за пројекте који су одбијени. Као посебну напомену, истакли су да се последњих година тачно зна који ће програми сигурно добити подршку на градском конкурс, а то су тренутно пројекти који подржавају инклузију и укључивање особа са потешкоћама у развоју. Такође, сви они су навели да се последњих година у Зрењанину појавило много удружења грађана која аплицирају на конкурс, а касније не реализују своје пројекте. Зато и постављају питање стварног постојања тих удружења, због чега сматрају да би требало законски регулисати ко и на који начин може да оснује удружење грађана. Потом је закључено да у Зрењанину није равномерна подела средстава на конкурсима, те да поједине сеоске манифестације добијају много више новца од других, традиционалних сеоских манифестација.

Сарадња

На основу разговора са представницима Одељења за друштвене делатности¹⁰⁰, могло се закључити да не постоји никаква формална сарадња Градске управе и установа културе. Не постоји пракса редовних састанака градског већника са представницима установа културе, за разлику од неких ранијих година када је било редовних месечних састанака на којима се првенствено разговарало о „календару“ културних дешавања и водило рачуна да не дође до преклапања програма. Сарадња са цивилним сектором је, такође, на ниском нивоу, те представници Градске управе са удружењима грађана сарађују само преко конкурса. Представници цивилног сектора истичу да у Градској управи немају са ким да разговарају, иако су пре неколико година имали директан контакт са градоначелником, а и у Скупштини града су имали свог представника, па сматрају да би градски већник требало да позове на састанак представнике свих удружења. Као разлог за непостојање сарадње између градског већника, установа културе и цивилног сектора, поједини испитаници су навели то што Зрењанин нема градског већника који је задужен само за област културе, већ је постојећи надлежан и за област образовања, на коју је и више фокусиран. Са Министарством културе и информисања, Градска управа нема сарадњу, осим током реализације пројекта „Градови у фокусу“. Са Покрајинским секретаријатом за културу, јавно информисање и односе са

¹⁰⁰ Истраживачки тим на пројекту, приликом теренског истраживања, није био у могућности да обави интервју са градским већником за образовање и културу, као ни са начелницом Одељења за друштвене делатности, те ће сарадња градског већника са установама културе и цивилним сектором првенствено бити сагледана из угла установа културе и цивилног сектора.

верским заједницама, Градска управа такође не остварује сарадњу, а последњих година све мање сарађује и са покрајинском установом културе, Заводом за културу војвођанских Румуна, чије је седиште у Зрењанину.

Јавне установе културе међусобно добро сарађују, али је ова сарадња првенствено техничке природе, док ређе сарађују на заједничким пројектима. Као пример добре сарадње, установе истичу израду Стратегије развоја културе града и аплицирање на конкурс „Градови у фокусу“. Са цивилним сектором сарадњу остварује Културни центар који, поред спорадичних заједничких пројеката, уступа своје просторе цивилном сектору за програме и свакодневни рад. Тако удружење „Цеком“ бесплатно користи простор Културног центра, али је у обавези да организује програме у Културном центру. И Позориште и Народни музеј такође уступају свој простор удружењима, било за свакодневни рад било за одређене њихове програме. Градска народна библиотека и Савремена галерија сарађују са удружењима на заједничким програмима (најчешће су то радионице). Представници цивилног сектора немају довољно развијену међусобну сарадњу, иако је пре пет година 11 удружења потписало споразум о партнерству, што није заживело. Када је реч о културно-уметничким друштвима, која су бројна на територији Зрењанина, истакнуто је да је до 2017. у граду постојао Савез аматерских културно-уметничких друштава (САКУД), који је представљао спону за сва културно-уметничка друштва, али да је одласком његовог секретара у пензију – сарадња културно-уметничких друштава на лошијем нивоу.

Градска управа већ десет година расписује конкурс за простор удружења грађана. Наиме, стара зграда основне школе дата је на коришћење Градском стамбеном предузећу, које своје просторе, преко конкурса, уступа удружењима која су у обавези да плаћају телефон и кирију у износу од око 2.000,00 динара месечно. Неколико удружења грађана често користе исти простор у овој згради, па самим тим и деле трошкове. Међутим, представници удружења грађана истичу да половину зграде старе школе користи инкубатор за пројекте, па је и простор за функционисање удружења грађана смањен. Такође, поједина удружења сматрају да је кирија за коришћење простора висока, због чега нису ни у могућности да користе простор. Поред тога, и у овом случају, представници цивилног сектора напомињу да на конкурс простор добијају нова удружења која се ретко појављују у тим канцеларијама, због чега се поставља питање њиховог начина рада и реализације пројеката.

Представници усанова културе сматрају да сарадња са школама зависи првенствено од ентузијазма самог наставника, али да је веома битан фактор и близина школе, јер организовани превози за ученике не постоје. Установе културе сарађују са основним школама, док из средњих школа сарађују само са појединим наставницима који доводе своје ученике на културне програме. Сви саговорници су се сложили са тим да је неопходно интензивирати сарадњу са школама, и напоменули да у Србији нема системске сарадње културе и образовања, па тако ни у Зрењанину.

Ни установе културе ни удружења грађана немају добру сарадњу са медијима, нарочито са локалним, јер медије који су приватизовани нико не обавезује да прате културне програме, те се често локални медији могу видети само на културним догађајима на којима су присутни најважнији представници Градске управе.

Програми и публика

Резултати истраживања показују да су установе културе у Зрењанину током 2017. организовале 546 културних програма, од којих су најбројније филмске пројекције у Културном центру и музејске изложбе у Народном музеју, које су и најпосећеније (Табела 4).

Табела 4: Број програма у организацији установа културе и њихова посећеност

Установа	Број програма	Број посетилаца/тираж
Народно позориште	9 књ. вечери, 2 трибине, 2 изложбе, 2 концерта, 74 представе, 1 филм. пројекција, 33 наступа КУД-а	21.160
Градска народна библиотека	20 књ. вечери, 26 трибина, 5 изложби, 3 наступа КУД-а, 11 публикација, 28 радионица, 16 манифестација, 18 струч. усавршавања, 2 хуманитарна програма	11.600
Народни музеј	4 књ. вечери, 5 трибина, 25 муз. изложби, 6 концерата, 3 филм. пројекције, 11 публикација, 10 радионица	37.598
Савремена галерија	1 књ. вече, 12 изложби, 3 муз. изложбе, 3 концерта, радионице	9.900
Културни центар	3 књ. вечери, 23 трибине, 30 изложби, 27 концерата, 29 представа, 72 филм. пројекције, 3 публикације, 6 наступа КУД-ова, 35 децја програма	40.764
Историјски архив	8 изложби	1.000
Завод за заштиту споменика културе	1 публикација	500

Према резултатима истраживања из 2013. године, 28,1% грађана је (веома) задовољно културном понудом у граду, док највећи проценат грађана предлаже већу разноврсност и бољи квалитет културних програма. Према њиховом мишљењу, Зрењанину је потребно више филмских садржаја и музичких фестивала, а најважнијим културним догађајем у граду сматрају „Дане пива“.¹⁰¹ Представници Одељења за друштвене делатности наводе да се на основу резултата овог истраживања понекад реализују неки пројекти (нпр. биоскопи на отвореном). Представници цивилног сектора су напоменули да нису имали комплетан увид у резултате истраживања, већ само знају за податке који су објављени у Стратегији развоја културе града. Културни центар и Градска народна библиотека на својим интернет страницама и друштвеним мрежама редовно постављају анкете за посетиоце. Сви саговорници се слажу са тим да се у односу на 2013. годину смањио број публике, те да у Зрењанину постоји стална публика, око 200 људи, која посећује све програме из културе.

Представници установа и представници цивилног сектора су указали на честа преклапања културних догађаја, због чега би требало направити „календар“ културних догађања. Сви саговорници су мишљења да грађани Зрењанина немају изграђене културне потребе и навике, што потврђују и резултати истраживања. Поједине установе културе и удружења су ранијих година покушавале да се укључе у манифестацију „Дани пива“, продужавале су радно време, нудиле посебне програме, али те мере нису дале никакав ефекат. За представнике установа културе је посебно поразно то што концерти алтернативне или класичне музике који се одржавају на отвореном нису посећени у толикој мери као концерти певача новокомпоноване музике који се одржавају за време „Дана пива“.

¹⁰¹ <http://www.zrbiblio.rs/images/Dokumenti/Strategija-razvoja-kulture-Grada-Zrenjanina.pdf>, приступљено 06.6.2018.

Градска управа и установе културе посвећују посебну пажњу очувању српског језика и ћирилиц, али једино у домену службене комуникације. Представници установа културе сматрају да је за очување српског језика и ћирилице сасвим довољна службена комуникација на ћирилици, а да је у мултикултуралним срединама битније да културни садржаји буду доступни свима, него да буду посвећени очувању ћирилице. Неколико установа реализује програме посвећене култури националних мањина. Ипак, представници удружења сматрају да би националне мањине требало више да буду укључене у културни живот Зрењанина, а као пример добре праксе наводе мађарско аматерско позориште „Мадач“ које функционише у градској средини и редовно изводи позоришне представе на мађарском језику које су титловане на српски језик. Поред „Мадача“, програме посвећене очувању идентитета националних мањина често презентују мађарска, румунска и словачка културно-уметничка друштва.

Када је реч о програмима за децу, све установе културе, изузев Историјског архива и Завода за заштиту споменика културе, организују радионице за децу, али представници установа сматрају да школе у своје планове и програме морају да унесу и обавезну филмску и позоришну лектуру, и да на тај начин науче децу да препознају квалитетан филм и квалитетну позоришну представу. У оквиру Позоришта постоји и луткарска сцена на којој је, 2017. године, одиграно 90 представа које је посетило 19.000 предшколаца. Сви саговорници су се сложили са тим да је најтеже анимирати младе, односно средњошколце, јер у Зрењанину и „нема примерених садржаја који би могли да привуку садашње генерације“. Представници цивилног сектора, такође, сматрају да су деца и млади најбитнија публика, те тако удружења „Цеком“ и „Скаска“ креирају позоришне представе које говоре о темама занимљивим и привлачним за средњошколце.

На територији града Зрењанина некада су у свим селима функционисали домови културе који су у међувремену напуштени и дати на управљање сеоским месним заједницама. Према речима представника локалне самоуправе, у селима постоје културно-уметничка друштва која су уједно и једини носиоци културе на селу; она користе простор домова културе или месне заједнице. Ипак, Градска управа тренутно нема у плану адаптацију и реновирање зграда домова културе, нити било које друге акције за побољшање културног живота у сеоским срединама. Народни музеј и Градска народна библиотека самоиницијативно обилазе сеоске средине. Мађарско аматерско позориште „Мадач“ са својим позоришним представама гостује у сеоским срединама и годишње обиђе 20 села у Банату и Бачкој.

Установе културе из Зрењанина све више посвећују пажњу и дигитализацији. Најактивнији у том погледу је Народни музеј, који је приступио пројекту ИМУС, као и Историјски архив и Библиотека. Народни музеј је од „Викимедије Србије“ добио на коришћење скенер 2017. године, за пројекат „Дигитализација предмета из колекција Народног музеја Зрењанин“. Савремена галерија је још пре десет година започела дигитализацију своје збирке, јер се депо Галерије налази у селу Ечка, те се на тај начин обезбеђује приступ целокупној збирци. Ипак, представници Галерије напомињу да их њима надлежни Музеј савремене уметности Војводине не позива на обуке из дигитализације, а такође и да је за тај процес неопходна промена у Закону о културним

добрима. Сви представници установа културе сложили су се са тим да је запосленима у установама културе неопходна обука за дигитализацију.

Изазови

Један од највећих изазова тиче се имплементирања постојеће Стратегије развоја културе и реализације активности предвиђених Акционим планом. Даље, важно је користити и применити резултате истраживања културних потреба и навика грађана приликом креирања културних програма у ситуацији када је све мање публике, да би се постојећа задржала а нова придобила. У том контексту стоји и унапређење међуресорне и међусекторске сарадње у Зрењанину, подстицање сарадње Градске управе са актерима у култури кроз разговоре о програмима и њиховом квалитету. Када је реч о конкурсима, неопходно је равномерније распоређивање средстава и дефинисање прецизнијих критеријума за област културе, те формирање комисија компетентних за процењивање пројеката у домену културе.

Решавање инфраструктурних проблема установа културе једнако је изазов за градску власт, пре свега обезбеђивање зграде за Историјски архив и сређивање изложбеног салона и простора за архивски депо, потом и простора за Савремену галерију. Такође, и превазилажење проблема које имплицира ограничење запошљавања, и проналажење могућности ангажовања стручног кадра установа културе.¹⁰²

Представници Градске управе највећим проблемима у култури града сматрају недовољну сарадњу установа културе на локалном нивоу, а затим недостатак средстава за реновирање објеката. Велики проблем представља и недовољна стручност и бројност кадрова, као и слаба сарадња установа културе са организацијама цивилног сектора. Приоритети за улагање и развој културе у граду су, према упитнику из Градске управе – подстицање сарадње установа културе и образовања, и опремање установа културе.

Примери добре праксе	Највећи изазови и проблеми
<p style="text-align: center;">Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Редовно коришћење алтернативних извора финансирања – Министарства културе и информисања, Покрајинског секретаријата и ИПА фондова • Финансирање од стране Министарства културе и информисања преко конкурса „Градови у фокусу“ • Финансирање програма установа и медијских промоција од стране приватног субјекта („Гомекс“ генерални спонзор Позоришту) • Финансирање удружења националних мањина од стране матичних држава и Националног савета мађарске националне заједнице 	<p style="text-align: center;">Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Недовољно финансирање од стране Покрајинског секретаријата за културу • Укидање подрачуна установа културе, чиме се успорава рад установа и реализација пројеката • Градови/општине у надлежности Завода за заштиту споменика културе на партиципирају у његовом финансирању (изузев Новог Бечеја)

¹⁰² Рационализацијом је затворено 30 радних места у установама културе у Зрењанину, па тренутно у свим установама недостаје стручан и технички кадар. Овај проблем истичу и представници Градске управе.

<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Санирана и реконструисана зграда Завода за заштиту споменика културе, реконструисан атријум Народног музеја и уређен фоаје Позоришта • Градска народна библиотека има своју штампарију и књижару • Градска управа преко конкурса обезбеђује простор за свакодневни рад удружења грађана 	<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Запуштени домови културе на селу • Простор Историјског архива подељен на 3 локације • Савремена галерија – УК Ечка нема свој простор за рад у граду, а депо је удаљен 7км од Зрењанина
<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Спроведено истраживање културних потреба и навика грађана • Велики број програма националних мањина • Постојање програма намењених очувању културе и традиције националних мањина • Позоришне представе на мађарском титловане су на српски језик • Поједина удружења грађана креирају програме за средњошколце • Историјски архив, Народни музеј и Савремена галерија УК Ечка редовно дигитализују своју грађу 	<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Некоришћење резултата истраживања културних потреба и навика грађана у планирању програма • Удружења нису упозната са резултатима истраживања културних потреба и навика грађана • Смањење броја публике на културним програмима • Одржавање више културних програма у исто време – непостојање „календара“ програма установа • Недовољан број програма градских установа културе и удружења у сеоским срединама • Култура на селу није у фокусу Града
<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Постојање стратешког плана развоја културе Града Зрењанина 	<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Неспровођење стратегије развоја културе • Непостојање једногодишњих акционих планова
<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Велики број удружења грађана 	<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Недостатак стручног и техничког кадра • Недовољно развијене вештине запослених у установама културе за писање пројеката • Непостојање знања о процесу дигитализације
<p>Сарадња:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Постојање Савеза аматерских културно-уметничких друштава до 2017. године 	<p>Сарадња:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Недовољно развијена сарадња актера у култури • Недовољно развијена међуресорна сарадња • Недовољна сарадња са националним саветима мађарске, румунске и словачке националне заједнице • Недовољна сарадња са Заводом за културу војвођанских Румуна • Престанак рада Савеза аматерских културно-уметничких друштава 2018. године
<p>Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 25% подржаних пројеката и програма на градском конкурсном посвећено очувању културе и традиције националних мањина 	<p>Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Чланови конкурсне комисије искључиво запослени у Градској управи и Покрајинском секретаријату • Непостојање стручњака из области културе у комисији • Међу манифестацијама од посебног значаја за град нема културних манифестација

Град Врање

др Ана Стојановић

О граду

Врање је економски, административни, здравствени, образовни и културни центар Пчињског округа. Простире се на површини од 860 км² и спада у ред већих градова у Србији. Територија града Врања обухвата две градске општине: једну са седиштем у Врању, а другу у Врањској бањи. Према попису становништва из 2011. године, у Врању живи 83.524 становника, од којих 60.485 (72,42%) живи у градским, а 23.039 (27,58%) у сеоским насељима. Старосна структура становништва показује да највећи проценат становништва чине грађани од 30 до 49 година (28,08%), док су најмање заступљени старији од 65 (14,54%) и грађани између 50 и 60 година (14,92%). Економски је активно 41,40% грађана Врања и околних насеља, од којих је 72,05% запослено (што чини 29,83% од укупног броја становника Врања и околних насеља). Поред Срба, у Врању живе Роми (3,92%), Бугари (0,70%), Македонци (0,30%) и др. Највећи проценат становништва Врања има завршену средњу школу (46,22%), а диплому више или високе школе има 14,75%.

На територији града Врања налази се 25 непокретних културних добара, од којих 24 представљају споменике културе, а једно је просторна културно-историјска целина¹⁰³; културних добара од изузетног значаја нема, док је њих 7 категорисано као културно добро од великог значаја.

У Врању се одржава велики број манифестација, а Град Врање је организатор следећих манифестације у култури: „Светосавска недеља“, „Борини позоришни дани“, „Дани Врања“, „Меморијал Бакије Бакића“, „Мај месец музике“, Светски дечији фестивал анимираног филма „Златни пуж“ и Интернационална дечија радионица „Златни пуж“ (обе бијеналног карактера).

Организација и функционисање културе у граду¹⁰⁴

У Граду Врању, послови културе су у надлежности Одсека за образовање, културу, спорт, омладину и информисање Одељења за друштвене делатности Градске управе које обавља послове у следећим областима: образовање, култура, спорт, физичка

¹⁰³ http://www.heritage.gov.rs/cirilica/nepokretna_kulturna_dobra.php, приступљено 29.06.2018.

¹⁰⁴ Анализа града Врања је рађена на основу интервјуа и фокус група вођених у оквиру пројекта 16.5.2018. Интервју је вођен са Видом Стојановић, Одељење за друштвене делатности Градске управе, а фокус група са представницима установа културе: Историјског архива „31 јануар“, Позоришта „Бора Станковић“, Школе анимираног филма, Народног музеја, Народног универзитета, Туристичке организације Врање. Фокус групи са цивилним сектором присуствовали су представници: КУД-а „Перваз“ Трговиште, Неформалне групе „Стихија“, УГ „Ђошка“, УГМНВ „Гоце Делчев“, Фолклорног ансамбла „Севдах“, Удружења књижевника Врања, Књижевне заједнице „Бора Станковић“, КУД-а „Врелац“. Анализа културне политике Врања је рађена и на основу упитника који су доставиле следеће установе: Историјски архив „31 јануар“, Народни музеј, Народни универзитет и Школа анимираног филма.

култура, информисање, верске заједнице, млади, здравствена и социјална заштита. У овом одељењу постоји радно место Послови праћења и развоја културе и јавног информисања на којем је ангажована једна особа задужена за праћење, анализу и унапређење развоја културе и јавног информисања; спровођење и праћење конкурса из ових области; заштиту културно-историјских споменика и спомен-обележја.

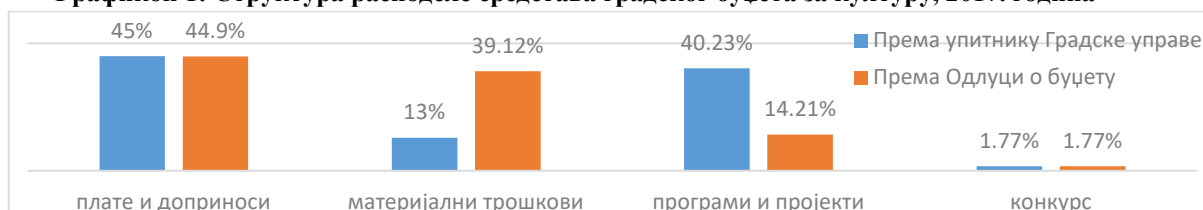
У оквиру Градског већа, један члан је задужен за културу, образовање, информисање и верска питања, дипломирани економиста по образовању. Савет за образовање, културу, физичку културу, информисање и спорт један је од скупштинских савета града Враћа који, поред председника и заменика председника, има још 7 чланова. С обзиром на то да је у питању саветодавно тело, овај савет не доноси одлуке, али (евентуално) може да има утицај на исход одлучивања.

Финансирање програма и пројеката

Буџет Града Враћа у 2017. години износио је 2.963.972.000,00 динара. За културу (без информисања) издвојено је 197.921.000,00 динара, што чини 6,7% градског буџета. Просечно годишње издвајање за културу по глави становника у 2017. години износило је 2.369,63 динара.

Добијени подаци из упитника показују да је највећи део градског буџета за културу у 2017. години био намењен платама и доприносима (45%), потом програмима и пројектима, укључујући и средства намењена конкурсима (42%), док су материјални трошкови чинили 13% буџета за културу. Веома висок проценат издвајања за програмске трошкове навео је на потребу за додатном анализом буџета. Анализа Одлуке о буџету за 2017. годину Града Враћа показала је да се у оквиру буџетске линије Програм 13 – Развој културе, за позицију Јачање културне продукције и уметничког стваралаштва и пројекти финансирања манифестација, издваја 16% буџета за културу. Такође, анализом буџета установа културе (на основу достављених упитника) установљено је да оне у просеку издвајају 13,2% за програмске активности. Из тих разлога, у анализи је коришћен прорачун добијен анализом буџета Града који обухвата и конкурс. Велики материјални трошкови у буџету укључују два инвестициона пројекта – Изградња и опремање зграде Позоришта; Санациони и конзерваторско-рестаураторски радови на згради Пашиног конака – Селамлука и згради Музеј-куће Борисава Станковића у Враћу (12,4% буџета за културу у 2017. години).

Графикон 1: Структура расподеле средстава градског буџета за културу, 2017. година

Град Враће врши оснивачка права према 6 установа културе у којима ради 107 особа, те се из градског буџета финансирају у домену плата запослених, текућих трошкова и програма (Табела 1).

Табела 1: Установе културе чији је оснивач Град Врање

Назив установе	Број запослених (на неодређено+одређено)	Средства која се издвајају из градског буџета у динарима	Процент у односу на градски буџет за културу
Библиотека „Бора Станковић“	29+1	32.093.000	15%
Позориште „Бора Станковић“	20+3	27.951.000	13%
Историјски архив „31. јануар“	18+5	25.433.333	12%
Народни музеј Врање	14+3	21.515.000	10%
Народни универзитет Врање	4+1	11.678.000	5,5%
Школа анимираног филма Врање	6+2	6.807.000	3,2%

Некадашње удружење грађана Школа анимираног филма (ШАФ) је 2011. године постало јавна установа културе, а оснивачка права преузео је Град Врање.

С обзиром на то да се ради о градским установама културе, највећи проценат буџета свих установа чине средства из градског буџета. Највећи проценат финансирања из градског буџета у 2017. години имали су Историјски архив (90%) и Народни музеј (89,52%). Те године, Народни музеј и Школа анимираног филма финансирани су и из републичког буџета. Школа анимираног филма остварила је најмањи проценат сопствених прихода у односу на укупан буџет установе (1%), док је највећи удео сопствених прихода имао Народни универзитет, у висини од 40% буџета установе.

Табела 2: Структура буџета градских установа културе Врања према изворима финансирања

Назив установе	Република	Град	Приходи	Конкурси	Спонзори	Донације	Остало
Библиотека „Б.Станковић“	/	94%	2%	4%	/	/	/
Позориште „Б.Станковић“	4%	87%	8,6%	/	/	1,4%	/
Историјски архив	/	90%	9,7%	0,3%	/	/	/
Народни музеј Врање	8,23%	89,52%	2,25%	/	/	/	/
Народни универзитет	/	60%	40%	/	/	/	/
Школа анимираног филма	5,5%	75,7%	1%	15,5%	/	2,3%	/

Када је реч о структури буџета установа према врсти трошкова, уочљиво је да су средства за плате и доприносе била доминантна у структури буџета у свим установама. Са једне стране, средства за програмске трошкове чинила су најмању ставку у буџетима Историјског архива (9,5%), Народног музеја (7,72%), а посебно Библиотеке (4%). Са друге стране, Школа анимираног филма више од четвртине буџета издваја за програмске активности, а Народни универзитет скоро петину.

Табела 3: Структура буџета градских установа културе Врања према врсти трошкова

Назив установе	Врста трошкова		
	Плате и доприноси	Материјални трошкови	Програми и пројекти
Библиотека „Бора Станковић“	60%	36%	4%
Позориште „Бора Станковић“	66%	8%	26%
Историјски архив „31. јануар“	54%	36,5%	9,5%
Народни музеј Врање	56,77%	35,52%	7,71%
Народни универзитет Врање	79%	2%	19%
Школа анимираног филма Врање	56,5%	16,7%	26,8%

Установе културе имају могућност да конкуришу на конкурсима које расписује Министарство културе и информисања, осим Народног универзитета, који не испуњава услове за конкурисање јер у оквиру своје делатности сажима и образовање и културу. У 2017. и 2018. години, код Министарства културе и информисања конкурисали су и средства добили: Историјски архив, Народни музеј, Библиотека „Бора Станковић“ и Школа анимираног филма. У две године, за 8 пројеката подршка ресорног министарства износила је 5.311.710,88 динара. ШАФ је такође конкурисао код Фондације српске православне цркве „Човекољубље“ и *Cristian Aid*-а из Велике Британије, као и код Амбасаде САД-а у Београду. Италијански институт за културу традиционално подржава ШАФ-ов фестивал „Златни пуж“ финансирајући трошкове путовања за уметнике предаваче из различитих земаља. Народни универзитет је конкурисао код једног привредног субјекта који расписује конкурс, али није остварио подршку.

Поред финансирања установа културе чији је оснивач, Град Врање расписује конкурсе за финансирање и суфинансирање пројеката у култури на које право пријаве имају установе, уметничка и друга удружења регистрована за обављање делатности културе, као и други субјекти у култури, осим установа културе чији је оснивач Град Врање и који се финансирају из буџета Града. У 2017. години, буџет за конкурс намењен искључиво пројектима из области културе износио је 3.500.000,00 динара, што чини 1,77% градског буџета за културу те године.

Када је реч о износима који се организацијама додељују на конкурс, они су веома мали, па је на фокус групи изнет пример да су једној организацији додељена средства од само 40.000 динара, те да овим износом они који у њој раде треба да буду задовољни и захвални што уопште нешто добију. Када нека организација добије 150.000 динара, овај износ се сматра великом сумом новца. Организације цивилног друштва користе могућност да поред градског конкурса за културу конкуришу и код Министарства културе и информисања и код међународних фондова.

Средствима добијеним на конкурс „Градови у фокусу“ 2017. године (9.900.000 динара), финансирана је адаптација простора установа културе. У току су санациони и конзерваторско-рестаураторски радови зграде Селамлука и Музеј-куће Боре Станковића, као и управе Музеја и опремање сталне музејске поставке.

Одлучивање у култури

Културна политика града Врања није дефинисана стратешким документом. Град има Стратегију одрживог развоја града Врања 2010–2020. године која се, према мишљењу саговорника у фокус групи са представницима установа културе, не спроводи добро. У овој стратегији, култура је обухваћена у оквиру друштвених делатности – подобласт култура, образовање и информисање. Као развојни приоритети истакнути су: подршка установама културе, јачање културне понуде, унапређење културно-уметничког садржаја са акцентом на презентацију различитих облика стваралаштва и културно-уметничког израза поштујући традицију, наслеђе и специфичан сензибилитет локалног простора.

Одсуство дефинисаног плана у култури који би се и континуирано спроводио, представници установа културе оценили су као велики недостатак, те да се због тога многе ствари раде стихијски. Представница Одељења друштвених делатности задужена за културу информисала нас је да је планирана израда плана развоја културе града и да је у ту сврху формирана радна група. У време спровођења теренског истраживања, ова иницијатива је била у иницијалној фази, те се радна група до тог времена ниједном није састала. Представници удружења нису били упознати са овом иницијативом, што наводи на закључак о нетранспарентном доношењу одлука, а тиме и одсуству партиципативности у одлучивању. Они су довели у сумњу компетентност чланова радне групе за израду градске стратегије развоја културе немајући поверења у њен састав. Изостанак транспарентности посебно поткрепљује разговор са представницима цивилног сектора на тему конкурсне процедуре.

Од локалних докумената који ближе уређују област културе у Врању постоје: Одлука о празницима града и манифестацијама у области културе и туризма од значаја за град Врање¹⁰⁵ и Правилник о начинима, мерилима и критеријумима за избор програма/пројеката из области културе и уметности који се финансирају/суфинансирају из буџета Града Врања¹⁰⁶.

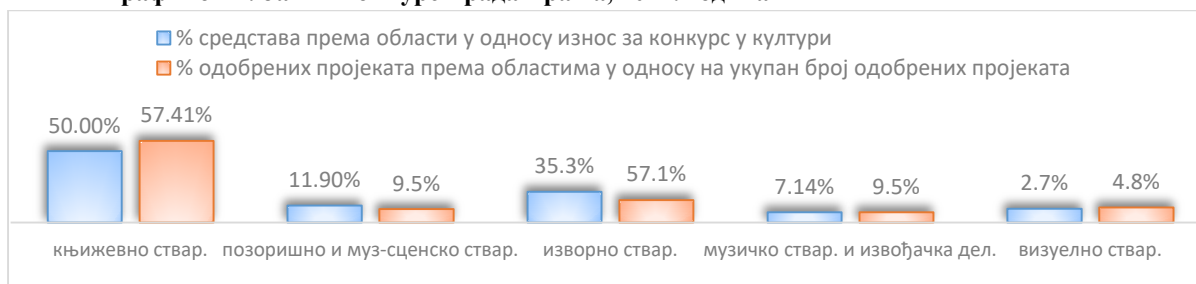
Вредновање

У 2017. години, преко јавног конкурса за финансирање и суфинансирање пројеката у култури, који расписује Град Врање, укупно је подржано 42 пројекта. Конкурс се расписује у складу са Правилником о начинима, мерилима и критеријумима за избор програма/пројеката из области културе и уметности који се финансирају/суфинансирају из буџета Града Врања у следећим областима: 1) Изворно народно стваралаштво и заштита културне баштине; 2) Књижевно стваралаштво и издавачка делатност; 3) Позоришно и музичко-сценско стваралаштво; 4) Визуелно стваралаштво, филм и мултимедијални пројекти; 5) Музичко стваралаштво и извођачка делатност. Конкурс се објављује на сајту Града и у једном дневном штампаном медију који излази на територији града Врања. За спровођење поступка конкурса образује се и именује комисија, која је у 2017. години бројала 9 чланова, а чинили су је: представници градске власти (градска већница за културу, чланица Градског већа за социјална питања, члан Градског већа за националне мањине и самостални саветник за културу и информисање Одељења за друштвене делатности), директорка Медицинске школе, професори српског језика и хармонике, магистар дидактичко-методичких наука и песник за децу.

¹⁰⁵ „Сл. гласник града Врања“, бр. 31/2017

¹⁰⁶ „Сл. гласник града Врања“, бр. 1/2018

Графикон 2: Јавни конкурс Града Врања, 2017. година

Саговорница из Одељења за друштвене делатности је истакла да постоје потешкоће у самој реализацији конкурса. Према њеним речима, предвиђени период за заседање комисије је кратак, с обзиром на то да је за то време потребно донети одлуку, потписати уговор, доставити ревидиране уговоре буџета, за шта је остављено двадесет дана, док Градско веће има десет дана да донесе одлуку. Мишљења је да би рок требало продужити на деведесет дана, као код конкурса за медије, или да би требало скратити рок за подношење пројеката. Такође, код конкурса у култури, пројекти се не отварају пре истека конкурса, док се код информисања отварају, па у случају непотпуне пријаве, постоји могућност да се пријава допуни. Зато су, сматра она, представници који конкуришу на конкурс за културу ускраћени.

Представници удружења су у разговору изнели низ примедби у вези са конкурсом. Пре свега, он се односи на нетранспарентну расподелу буџетских средстава. Неадекватну расподелу средстава, један од учесника сматра главним проблемом у Врању: „Требало би оправдано додељивати средства, а не на основу познанстава“, а требало би обратити пажњу и на садржај пројеката, мишљење је другог учесника, који је у претходној години био члан конкурсне комисије.

Оно што су такође замерили јесте додељивање средстава удружењима која се региструју непосредно пред конкурс због чега резултате конкурса доводе у везу са сумњивим токовима буџетског новца. На разговору је изнет и предлог да се оснује „културна инспекција“ или инспекција за културу која би се бавила испитивањем где одлазе средства, јер „паре нико не контролише, трошкови се фиктивно правдају рачунима“. Један од учесника има искуство са неблаговременом исплатом одобрених средстава на конкурс.

Како овим правилником није спецификовано да је конкурс намењен удружењима и другим субјектима са територије града Врања, остављен је простор да се на конкурс јаве и актери из других средина, што се показало као нешто што смета локалним актерима. То је случај са удружењем које је организатор *Piano Summer* фестивала, а чије је седиште у Нишу.

Представници удружења нису имали јединствен став по питању овог фестивала. Изнета су мишљења у распону од тога да *Piano Summer* фестивал није потребан Врању, јер се огромна средства издвајају за ту манифестацију, а и његова посећеност се доводи у питање; затим, да је потребан, али и да има доста локалних манифестација које су заборављене; до тога да је идеја фестивала одлична јер спаја извођачку и едукативну компоненту, те да је у питању врхунска манифестација која оплемењује. Ипак, сагласни

су да овај фестивал доста кошта. Представници установа културе сматрају да је непримерено да се издвајају толика средства за један такав фестивал, док недостаје новца за установе културе (нпр. запослени у установама културе не добијају дневнице за путовање у иностранство, а издвоји се милион динара за једну организацију из Ниша). С тим у вези, питају се како то да организација из Ниша добије средства на истом конкурс са локалним удружењима. Према речима једне саговорнице, „испада да смо ми неки провинцијалци“. Потом су истакли да у Врању постоји музички фестивал „Мај месец музике“ који има традицију дугу осамнаест година.

Одлуком о празницима града и манифестацијама у области културе и туризма од значаја за град Врање установљавају се празници и манифестације у области културе и туризма које обележава град, уређује начин организовања и финансирања истих, као и друга питања од значаја за рад манифестација. У Одлуци стоји да Град подржава 8 манифестација у култури, два празника и два дана која свечано обележава, уз могућност учествовања и у организацији и финансирању још 7 манифестација у култури. Такође је предвиђено да се средства за организовање културно-туристичких манифестација обезбеде из буџета Града. На предлог градоначелника, Градско веће формира организационе одборе задужене за обележавање одређеног празника или организовање културно-туристичке манифестације града. Међутим, ова одлука не садржи критеријуме на основу којих се финансирају и суфинансирају остале локалне манифестације, већ утемељује финансирање постојећих. На дане градских празника, Град додељује јавна признања физичким и правним лицима. Услови, поступак доделе и уручења јавних признања на дане празника града уређен је Одлуком о јавним признањима града Врања¹⁰⁷.

Сарадња

Поводом сарадње установе културе са локалном самоуправом, представници установа су казали да са локалном самоуправом немају састанке и да немају сазнања о томе да ли локална самоуправа одржава групне састанке са директорима. Истичу да се састанци овог типа одржавају само за потребе организационих одбора манифестација. Представници удружења такође сматрају да су заједнички састанци веома битни и да би њих требало да води већник за културу, али под условом да на њима присуствују само активна удружења. Сматрајући да локална самоуправа фаворизује одређене садржаје, представница једне од установа навела је да када установа у којој је запослена нешто организује, дође један човек из локалне самоуправе да поздрави госте, а када се *Piano Summer* фестивал одржава, ту учествује цела локална самоуправа, а буде укључена и туристичка организација.

Установе културе су међусобну сарадњу оценили као изузетну. Поједине установе сарађују и са удружењима на заједничким пројектима, попут ШАФ-а, који је сарадњу остварио са ромским удружењима поводом организације радионица са децом ромске популације, или Народног музеја, који бесплатно уступа простор удружењима за

¹⁰⁷ „Сл. гласник града Врања“, бр. 29/09, 2/11 и 23/11 – пречишћен текст.

реализацију појединих активности (радионице и сл.). У сарадњи са Центром за локални развој, Музеј организује ликовне радионице за децу са потешкоћама у развоју.

Програми и публика

У погледу стања културе у граду, представници установа културе су оценили да се култура апострофира као баласт, сектор који не ради ништа и не производи, а самим тим се и маргинализује. Овај проблем се очитује и кроз слабу посећеност културних садржаја установа културе (позориште, музеј...), док истовремено постоји доста културних дешавања у граду. Према речима представника Позоришта, грађани су изгубили навику одласка у исто доводећи у везу чињеницу то што врањско Позориште још увек нема своју зграду. Откако је зграда Позоришта изгорела у пожару, драстично је опала посећеност фестивала „Борини позоришни дани“, што је илустровано примером да на овом фестивалу има 100 столица, а 80 је празно, или да се за представу врањског Позоришта, која је гостовала на Стеријином позорју, прода 10 карата, а да на сваку следећу представу дође 20 људи. Гостовања београдских позоришта у већој мери привлаче локалну публику, што је био случај и у време пре пожара. Слична ситуација је и са Музејом, јер публику највише привлаче изложбе познатијих уметника. Музеј организује и друге садржаје, најчешће ликовне изложбе, затим стручне археолошке, историјске, етнолошке, које су скупе и дуго се припремају. Саговорница из Музеја је напоменула да Музеј нема кустоса–педагога, јер је то радно место укинато.

Позориште се за публику бори на различите начине, а између осталог – продајом карата фирмама, али увек неколицина једних те истих купује карте. Насупрот томе, дечија сцена још увек има публику.

Архив комуницира са својом публиком кроз публикације и изложбе. Позивима се одазивају историчари, „културњаци“, пензионери, школе (поготово средње школе), и то на иницијативу школског актива. Поводом Дана града, Архив је организовао Недељу отворених врата. Народни универзитет организује ликовну колонију већ 30 године, а изложба са колоније је добро посећена.

Представници Школе анимираног филма на различите начине раде на развоју публике. С обзиром на то да се баве дечијим анимираним филмом и организацијом манифестација које се тичу стваралаштва деце и младих, они су и циљна група ШАФ-а. Да би их анимирали, посећују школе, разговарају са учитељицама и директорима, прилагођавају своје термине њиховим и сл. У организацији ШАФ-а се од 1997. године традиционално одржава „Златни пуж“. Деца и млади из неколико земаља учествују на фестивалу заједно са познатим аниматорима из Србије и света. Пратећи програми су презентације, предавања, трибине, формална и неформална дружења која чине атмосферу у Врању креативном. Пројекат *Station for animation* подразумева социјализацију кроз културу рањивих категорија, у које се убрајају деца ромске популације и деца мигранти. Дечије радионице анимације реализоване су у прихватним центрима за мигранте у Прешеву и Бујановцу. Финални производи су филмови урађени у различитим техникама анимације, билтен као писани документ о радионицама и

изложба цртежа полазника радионица. Кроз ове програме, ШАФ, Врање и Србију је посетило десетак познатих и признатих аниматора из САД-а и Италије.

Поједине установе раде на анимирању сеоског становништва. Један од примера је Народни универзитет који организује такмичење фрулаша. Према речима представнице ове установе – чим су увидели да манифестација не наилази на адекватан одзив публике, покушали су да проблем превазиђу измештањем манифестације у неко друго место. Тако се најпре одржавала у Врању, па у Врањској бањи, потом у околним селима, уз уношење новина (доношење књига и предмета старих заната, укључивање фолклора и сл.) а у циљу анимирања публике. Народни универзитет ово такмичење организује сопственим средствима. Библиотека такође обраћа пажњу на сеоско становништво организовањем посета селима, гостовања писаца у сеоским и градским школама. Све веће интересовање деце за учешћем на рецитаторским, ликовним, драмским такмичењима, саговорница доводи у везу са гостовањем писаца у школама. Сматра да и награде које се добију на конкурс јесу подстицајне за веће учешће деце. Позориште има програм представа за децу у околним местима; вечерњу сцену нема јер у сеоским домовима културе не постоје услови за извођење представа.

Табела 4: Број програма у организацији установа културе и њихова посећеност

Установа	Број програма	Број посетилаца/тираж
Библиотека „Бора Станковић“	15 књиж. вечери, 3 трибине/предавања, 11 изложби	нема података
Позориште „Бора Станковић“	80 позоришних представа, 1 изложба	5.200
Историјски архив „31. јануар“	1 предавање, 3 изложбе архив. докумената, 2 публикације	300 / 100 тираж
Народни музеј Врање	5 трибина/предавања, 3 концерта, 20 публикација	350 / 1.500 тираж
Народни универзитет Врање	3 књиж. вечери, 4 трибине/предавања, 18 изложби, 1 представа, 1 наступ КУД-а, 7 публикација, 2 колоније, велики број радионица са децом ометеном у развоју	13.450 / 2.100 тираж
Школа анимираног филма Врање	3 трибине/предавања, 6 изложби, 9 филмских пројекција, 5 публикација	1.560 / 300 тираж

Закључак фокус групе са представницима установа културе је да се проблем у вези са малом посећеношћу културних садржаја може превазићи анимацијом школа и да је неопходно да се ради на развоју публике, поготово младих школског узраста, што би требало да буде задатак сваке установа културе. Присутни су се сложили да се некадашњи приступ публици разликује од данашњег и истакли су да упркос савременим каналима комуникације, које омогућавају и олакшавају интернет (слање мејлова) и друштвене мреже (*Facebook, Instagram*), није лако анимирати људе и допрети до деце и младих.

Када је реч о удружењима, у зависности од поља деловања, разликује се и њихова публика. Публику КУД-ова чине деца и њихове породице (родитељи, браћа, сестре, бабе, деде); за књижевна удружења, то су млади средњошколског узраста и старији грађани; а у време „Борине недеље“, већ десетак година уназад долазе студенти Филолошког факултета из Београда, са Учитељског факултета и Филозофског факултета из Ниша.

Изазови

Изазов културне политике Града Врања представља унапређење међусобне сарадње локалних актера и успостављање чвршћих обостраних односа на релацији локална самоуправа – установе културе – цивилни сектор.

Као и у свим другим градовима, установе се суочавају са ограничењем запошљавања, па је један од главних изазова на који начин превазићи ситуацију, попут оне у Позоришту, коме недостаје 6, 7 занимања (што једно професионално позориште треба да има), када се од укупно 10 глумаца отпусти један као технолошки вишак и то радно место се затвори. У музеју, на пример, више не постоји кустос–педагог, већ је ово важно радно место угашено. Све установе су се у упитницима изјасниле да им недостаје кадар.¹⁰⁸

Успоравању или ометању рада установа доприноси укидање подрачуна за сопствена средства и пребацивање средстава оснивачу, што усложњава процедуре плаћања из сопствених средстава, будући да су установе, и за најмању ствар, у обавези да шаљу захтеве Градској управи и да чекају одговор. Увођење програмског буџетирања је додатно оптеретило стручне службе, па одређене послове обављају лица у установама којима то није у опису радног места.

Компликоване процедуре за улагања приватног сектора у културу онемогућавају унапређење самог система финансирања различитих актера у култури.

Установе имају потребу за обучавањем запослених у најразличитијим доменима: дигитализације, програма за обраду слике, видеа и тона, јавних набавки и финансијског пословања (с обзиром на то да се закони и процедуре мењају), пројектног финансирања, стратешког планирања, писања предлога пројеката за конкурисање код међународних фондова, страних језика, стручног усавршавања из области библиотекарства.

Што се тиче инфраструктуре, завршетак радова на згради врањског Позоришта представља један од највећих инфраструктурних изазова, с обзиром на то да зграда Позоришта већ годинама стоји недовршена. Такође, ту је и повећање смештајних капацитета за пријем архивске грађе и сређивање домова културе у селима.

Осмишљавање стратегија за привлачење публике и повећање посећености културних садржаја, као и укључивање сеоског становништва у културну понуду, заједнички је изазов и локалним властима, и установама културе и удружењима.

Представници Одељења за друштвене делатности рангирани су актуелне проблеме и приоритете у култури града на следећи начин: 1) недостатак финансијских средстава за реновирање објеката и улагање у инфраструктуру; 2) недостатак финансијских средстава за програме; 3) недовољна брига за културно наслеђе; 4) недовољна стручност и бројност кадрова; 5) недовољна подршка савременом стваралаштву. Приоритети за улагање и развој културе у граду су: 1) опремање установа

¹⁰⁸ Музеју недостају документалиста, конзерватор, фотограф, графички дизајнер; Архиву – секретар установе, дипломирани правник, сарадник за финансије и рачуноводство, дипл. економиста; Библиотеци – дипл. правник; Позоришту, најмање 5 глумаца, редитељ, драматург, костимограф, сценограф, инспекцијент, организатор, правник, декоратер, техничко особље, док Народни универзитет није спецификовао која радна места су у питању.

културе; 2) очување српског језика и ћирилице; 3) креирање локалног плана развоја културе; 4) истраживање публике; 5) културни туризам.

Примери добре праксе	Највећи изазови и проблеми
<p>Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● 6,7% чини буџет за културу у односу на буџет Града ● Стабилна финансијска подршка манифестацијама које су оцењене као значајне за град 	<p>Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Недовољно коришћење међународних извора за финансирање пројеката/програма установа културе ● Мали проценат буџета за конкурсе за пројекте у области културе (1,77%) ● Контрола реализације средстава која се добију на основу конкурса ● Мала средства која се додељују на конкурс и кашњење у додељивању одобрених средстава ● Нема буџета за маркетинг градских и туристичких манифестација
<p>Инфраструктура установа културе:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Улагање у санационе и конзерваторске радове на споменицима културе (зграда Селамлука и Музеј-кућа Боре Станковића) ● Улагање Града у завршетак изградње Позоришта ● Коришћење Дома Војске за све програме у култури након у пожару изгубљене сале Позоришта 	<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Завршетак планираних инфраструктурних пројеката и обезбеђење средстава за даље улагање у инфраструктуру, што се посебно односи на зграду Позоришта „Бора Станковић“ ● Лоше стање у сеоским домовима културе због чега нема услова за одржавање културних програма
<p>Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Пракса расписивања конкурса за пројекте у култури и то за неколико области на којима удружења грађана и други актери, осим градских установа културе, могу да конкуришу ● На дане празника града, Град додељује јавна признања физичким и правним лицима на основу Одлуке о јавним признањима Града Врања 	<p>Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Унапређење система додељивања средстава на основу конкурса ● Непостојање дефинисаних критеријума за финансирање локалних манифестација (постоји само одлука која утврђује које манифестације се финансирају из буџета Града) ● Могућност да на конкурсе конкуришу и организације из других градова/недефинисана територијална припадност актера који конкуришу на конкурс Града Врања
<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Покренута иницијатива за израду локалне стратегије развоја културе 	<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Непостојање Стратегије развоја културе града ● Непостојање механизма за партиципативно одлучивање ● Непостојање праксе колегијума градских установа културе са чланом Већа задуженим за културу ● Нетранспарентно образлагање доношења одлука у вези са избором пројеката на конкурс
<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Постојање програма за различите категорије становништва, поготово деце и угрожених категорија 	<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Недовољна посећеност културних садржаја
<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Постојање специфичне установе културе, Школе анимираног филма, која је и међународно препозната ● Интегрисаност Народног универзитета у систем културе захваљујући бројним културним програмима 	<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Нема установа културе (домова културе) у насељеним местима ● Потреба за новим радним местима, док су установе истовремено суочене са ограничењем запошљавања јер је на снази Закон о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору

Град Лесковац

Татјана Николић, Богдана Опачић

О граду

Лесковац се налази у Лесковачкој котлини, у подножју брда Хисар и центар је Јабланичког округа. После Ниша, највећи је град на југу Србије. Лесковац има површину од 1.025km² и обухвата 144 насељена места, што га чини најразуђенијом територијом у Србији. Три насељена места су градског типа: Лесковац, Вучје и Грделица. Према попису из 2011. године, у ширем подручју Лесковца живи укупно 144.206 становника, од тога у градским насељима 65.289 становника (45,3%), а у сеоским 78.917 (54,7%). Старосна структура становништва показује да највећи проценат становништва припада грађанима који имају од 30 до 49 година – 26,93%, затим старијим грађанима од 50–64 године – 22,31%, а најмањи старијима од 65 година – 17,61%, и напослетку деци до 15 година – 14,57%. Економски је активно 41,24% грађана Лесковца и околних насеља, од којих је 64,32% запослено (што чини 26,5% од укупног броја становника Лесковца и околних насеља). Према истом попису, доминантно становништво у Лесковцу су Срби (93,66%), затим Роми (5,34%), док је других народа знатно мање (испод 1%). Образовна структура становништва Лесковца показује да 49,61% грађана старијих од 15 година има завршену средњу школу, 19% становништва је без школске спреме, основну школу завршило је нешто мање – 18,42% грађана, а диплому више или високе школе има 12,37%¹⁰⁹. На територији Лесковца налази се 40 споменика културе и 2 археолошка налазишта, од којих су 5 категорисани као културно добро од великог значаја.

Организација и функционисање културе у оквиру локалне самоуправе¹¹⁰

Градска управа Лесковца организована је у 13 одељења. За културу је задужено Одељење за друштвене делатности и локални развој – Одсек за културу, спорт и

¹⁰⁹ http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162

¹¹⁰ Анализа културе града Лесковца је рађена на основу интервјуа и фокус група вођених у оквиру пројекта 17.05.2018. Интервју је вођен са Јованом Јовићем, шефом Одсека за културу, спорт и информисање, и Марином Љубисављевић, руководиоцем групе послова за праћење и развој културе и јавног информисања. Поред тога, вођени су разговори у оквиру две фокус групе. У првој фокус групи, са представницима установа културе, присуствовали су: в.д. директора ДК Печењевце, в.д. директора и запослени у ДК Рома, директор Лесковачког културног центра, архивски помоћник у Историјском архиву, в.д. директора у ДК Брестовац, кустос Народног музеја, в.д. директора ДК Вучје, в.д. директора ДК Грделица, финансијски руководиоца и организатора, асистент редитеља у Народном позоришту. У другој фокус групи разговарано је са представницима удружења грађана: „Звездице“, „Аморозо“, „РОСА“ (ромско удружење), „Либоро“ (вокална група), „Глобучица“ (књижевни клуб), „Никола Митровић Кокан“ (Лесковачка школа стрипа), „Доцендо центра“, *Think Tank Town* (Фестивал књижевности). Анализа је рађена и на основу упитника који су доставили представници Градске управе Лесковац, Лесковачког културног центра, Историјског архива, Народног позоришта, Народног музеја, Народне библиотеке „Радоје Домановић“, ДК Рома, ДК Грделица, ДК „Тихомир Ракић Вељко“ Печењевце, ДК Брестовац, ДК Вучје.

информисање. У оквиру овог одсека запослене су 4 особе: шеф Одсека за културу, спорт и информисање, дипл. економиста; руководилац групе послова за праћење и развој културе и јавног информисања, мастер културолог; 2 извршиоца послова у области културе, један са завршеном гимназијом а други са средњом економском школом. Поред тога, према одговорима на упитник представника Градске управе, постоји члан Градског већа Лесковца који је задужен за културу, магистар географије по образовању, али истраживачки тим није имао прилику да разговара са њим. У граду функционише 10 јавних установа културе у којима ради 230 запослених. До 2018, у Лесковцу је функционисала и установа културе Центар за економику домаћинства „Даница Вуксановић“ чија је делатност обухватала: унапређење културе исхране, одевања, становања и саветовалиште за хигијену, естетско образовање за козметичара, семинаре за исхрану трудница, дојиља, одојчади, деце, семинаре за конзервирање воћа и поврћа, организовање предавања и курсева за кројење и шивење, курсева за манекене и др. Државна ревизорска институција је наложила ликвидацију установе, јер њена делатност није била у складу са Законом о локалној самоуправи¹¹¹. Поред јавних установа културе, у Лесковцу и околним селима, према достављеном упитнику из Градске управе, функционише око 20 удружења грађана која се баве савременим стваралаштвом и неговањем традиције. Међу овим удружењима је и једно удружење Рома.

Градови побратими Лесковца су бугарски градови Пловдив, Силистра и Ћустендил, као и Куманово у Македонији. Лесковац је члан мреже градова и локалних самоуправа организатора карневала *Federation of European Carnival Cities*.

Финансирање програма и пројеката

Град Лесковац је у 2017. години имао укупан буџет у износу од 4.460.491.000 динара, од чега је буџет за културу (без информисања) износио 7,2% или 322.640.000 динара. Према томе, просечно годишње издвајање за културу по глави становника у 2017, у Лесковцу је износило 2.237,35 динара.

Из градског буџета највише се издваја на плате и доприносе запослених – 60%. Затим следе материјални трошкови, који имају удео од 10%, док је за програме у 2017. години опредељено 30% (Графикон 1).

Графикон 1: Структура расподеле средстава градског буџета за културу, 2017. година

Из буџета Града Лесковца финансира се 10 установа културе у којима ради 230 особа (204 на неодређено), у домену плата запослених, текућих трошкова и програма (Табела 1). Најзначајнија средства издвајају се за Народно позориште и Народни музеј, док

¹¹¹ Градска управа Лесковац је истраживачком тиму доставила извештај ДРИ.

најмања средства из градског буџета добијају Дом културе Печењевци и Брестовац, који имају по 8 запослених.

Табела 1: Јавне установе културе у Лесковцу

Назив установе	Број запослених (на неодређено +одређено)	Средства која се издвајају из градског буџета у динарима	Процент у односу на градски буџет за културу
1 Лесковачки културни центар	27+2	47.901.470,00	14,85%
2 Историјски архив	18+3	22.484.680,00	6,97%
3 Народна библиотека "Р. Домановић"	30+2	38.499.996,00	11,93%
4 Народно позориште	39+11	64.263.106,00	19,92%
5 Дом културе Рома	13+0	8.600.000,00	2,67%
6 Народни музеј	44+2	60.222.947,00	18,67%
7 Дом културе Грделица	10+2	12.900.000,00	4%
8 Дом културе Печењевце	6+2	6.795.000,00	2,11%
9 Дом културе Брестовац	7+1	7.201.931,00	2,23%
10 Дом културе Вучје	10+1	9.560.000,00	2,96%

Центар за економику домаћинства је пре ликвидације имао буџет 31.810.870 динара (9,86% буџета) и 27 запослених

Град Лесковац је у 2017. години расписао конкурс за (су)финансирање пројеката из области културе. За потребе овог конкурса, према одговору из упитника, издвојено је 9.000.000 динара, што је 3% у односу на укупан буџет за културу Града Лесковца 2017; кроз конкурс је подржано 38 пројеката. Према речима представника Градске управе, пре три, четири године, сва финансирања изван овог конкурса су укинута. Ипак, према одлуци о измени и допуни одлуке о буџету Града Лесковца за 2017. годину (из јуна 2017. године¹¹²), за дотације удружењима у култури планирано је 12.400.000 динара, док је на конкурс утврђено наведених 9.000.000. Између осталог, представници Градске управе напоменули су да је у Лесковцу уведено квартално извештавање о току реализације пројеката финансираних по конкурс.

Лесковачки културни центар половину буџета издваја за програме, док Библиотека издваја 1%. Установе културе издвајају највише за плате и доприносе, а најмање за програме, у просеку мање од 10% (Табела 2).

Табела 2: Структура буџета градских установа културе Лесковца према врсти трошкова (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Врста трошкова		
	Плате и доприноси	Материјални трошкови	Програми и пројекти
Лесковачки културни центар	40	10	50
Историјски архив	82	13	5
Народна библиотека „Р. Домановић“	74,61	24,39	1
Народно позориште	78	7,4	14,6
ДК Рома	78	12	10
Народни музеј	62	32	6
ДК Грделица	73,41	23,58	3,01
ДК Печењевце	78	12	10
ДК Брестовац	69	27	4
ДК Вучје	80,92	13,47	5,61

¹¹²<http://www.gradleskovac.org/images/stories/dokumenta/budzet/ODLUKA%20O%20IZMENI%20I%20DOPUNI%20ODLUKE%20O%20BUDZETU%20ZA%202017.GOD..pdf>

Установе културе се највише ослањају на Град и на сопствене приходе. Донације и спонзорства су веома ретка и пре свих остварује их Лесковачки културни центар, као организатор бројних манифестација. Удружења грађана, поред средстава која добијају на конкурсима Града, напомињу да се најчешће самостално финансирају, док подршку од лесковачких мањих привредних субјеката обезбеђују искључиво преко личних познанстава.

Установе културе се у свом финансирању делимично ослањају и на конкурсе Министарства културе и информисања. У последње две године, 3 установе културе су подржане преко републичког буџета за културу: Архив – укупно 4.356.345,00 динара, Лесковачки културни центар – 2.600.000,00 динара и Музеј – 2.438.197,00 динара. Представници установа културе оцењују да Министарство културе и информисања не обраћа пажњу на нове иницијативе, већ да претежно подржава традиционалне пројекте – јубиларне манифестације. Према њиховом мишљењу, мањи пројекти и организације не треба да буду вредноване на исти начин као и велики, а такође је важно да постоје другачији критеријуми у односу на централне београдске манифестације, те да их не треба поредити приликом оцењивања. Удружења грађана веома ретко обезбеђују потребна финансијска средства преко републичког буџета, те је тако Лесковачка школа стрипа у последњих десет година само једном подржана од стране Министарства културе и информисања. Оцењује се да њихов развој и стабилност ограничава и кочи изостанак „републичке подршке“. Управо из тог разлога, представници удружења грађана истичу да је у комисији неопходно да буду и чланови – стручњаци и практичари изван Београда, како би били боље упознати са културном сценом ван Београда а широм целе Србије. Према њиховим речима, (де)централизација културе се огледа и у финансирању, уделу пројеката и новца за пројекте изван Београда. „Београд добија највише, а има и највише других извора. Министарство треба да троши средства на друге градове који имају мање могућности“, сматрају представници цивилног сектора. Стога, представници удружења предлажу регионалну поделу средстава на републичком конкурсима, у коме би половина подржаних пројеката била из Београда и из АП Војводина, док би друга половина била са територије централне Србије. Установе културе, изузев Народног музеја, не конкуришу код међународних фондова, а ни прекогранична сарадња са Бугарском на пољу културе није развијена.

Табела 2: Структура буџета градских установа културе Лесковца према изворима финансирања (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Република	Град	Приходи	Други конкурси	Спонзори	Донације	Остало
Лесковачки култ. центар	6	79	13	/	/	2	/
Историјски архив	/	92	8	/	/	/	/
Народна библиотека	0,5	98,15	1,03	/	/	/	/
Народно позориште	/	96	4	/	/	/	/
ДК Рома	/	99	/	/	/	/	/
Народни музеј	2,4	95,7	1,1	/	/	0,8	/
ДК Грделица	/	96,35	0,15	0,7	/	/	/
ДК Печењевце	/	99,66	/	/	/	0,34	/
ДК Брестовац	/	99,69	/	/	/	0,31	/
ДК Вучје	/	100	/	/	/	/	/

Лесковац је учествовао на конкурс Министарства културе и информисања „Градови у фокусу“ и добио подршку у износу од око 6.000.000,00 динара, што ће бити употребљено за Лесковачки културни центар. У претходних пет година, локална самоуправа није конкурисала ни на једном међународном конкурс у области културе.

Највећа замерка свим културним актерима у Лесковцу је неконкурисање код других финансијера, већих привредних субјеката из Србије, али и код међународних фондова. Стиче се утисак да су установе задовољне средствима која добијају од Града и евентуално на конкурс Министарства културе и информисања, а да удружења грађана, иако незадовољна подршком Града, не умеју да пронађу друго решење, па и сама тврде да и не покушавају да аплицирају код других, на пример на конкурс Креативна Европа, јер, како сматрају, „ми немамо никакве шансе“.

Одлучивање у култури

Према одговорима у упитнику, у свим од следећих стратешких докумената који су донети у Градској управи, укључена су и питања из области културе: Стратегија развоја града, Стратегија социјалног и економског развоја, Стратегија урбаног развоја, Стратегија за развој туризма и Стратегија о младима. У Стратегији одрживог развоја града 2010–2019, о циљевима, мерама и активностима у области културе наводи се између осталог следеће: „Развити и унапредити богатство културне традиције Лесковца као регионалног центра – детаљни циљеви; Реконструкција постојећих објеката и изградња нових у циљу јачања капацитета; Унапређење постојеће сарадње са културним институцијама у региону и Европи; Кампања очувања културног идентитета за јачање културолошке свести; Заштита културно-историјских обележја; Допринети стварању услова за развој културе у ромској заједници“¹¹³, што је детаљно разрађено у Програму развоја града Лесковца 2015–2020. На интервјуу, шеф одељења за друштвене делатности и локални развој је као приоритетни циљ издвојио – јачање техничких капацитета установа, реконструкција и одржавање објеката у којима раде установе културе. Међутим, и поред постојања стратешких докумената у којима се помиње култура, представници локалне самоуправе и установа културе сматрају да је Лесковцу потребна и стратегија развоја културе града. Према мишљењу представника Градске управе, стратегија развоја културе града требало би да садржи и циљеве развоја културног туризма, првенствено археолошких налазишта на територији Лесковца, јер је потребна „урбана регенерација“ града. Стратегија би на тај начин допринела запошљавању грађана, јер „култура је нешто што производи радна места“. Приликом доношења стратегије за развој културе, представници установа културе истичу да би било неопходно учешће и представника просвете, јер постоје питања у чијем је решавању важно заједништво оба сектора.

Установе које имају своју институционалну стратегију развоја су: ДК Печењевце (2016–2020), Народни музеј (2017–2021), Библиотека (2018–2020) и Позориште.

¹¹³ <http://www.gradleskovac.org/images/stories/dokumenta/Strategija%20odrzivog%20razvoja%202010-2019.pdf>

Лесковац нема савет за културу, већ Одбор за образовање, културу, информисање, спорт и омладину који је састављен од одборника Скупштине града. У плану је, према речима представника Градске управе, формирање Савета старих заната.

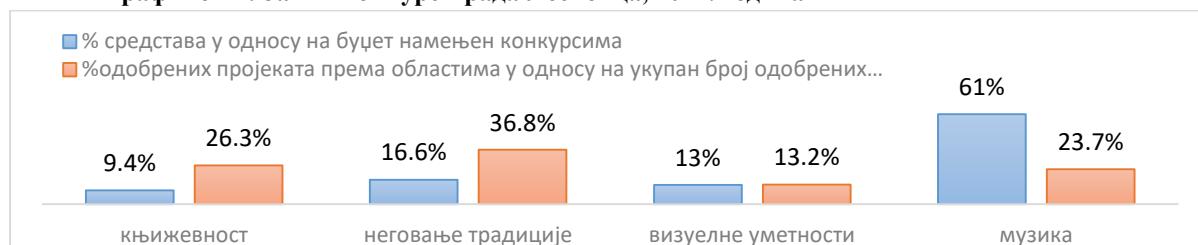
Вредновање

Као што је речено, Град Лесковац је у 2017. години расписао конкурс за (су)финансирање пројеката из културе, за који је издвојено 9.000.000,00 динара. Кроз конкурс је подржано 38 пројеката. Петочлану комисију чинили су представници установа културе, који су, према речима представника Градске управе, стручни. Наиме, приликом формирања комисије важна је стручност и искуство у области културе предложених чланова, али и познавање пројектног менаџмента, планирања и финансирања. Критеријуми наведени у конкурсним позивају се на Уредбу о критеријумима, мерилима и начину избора пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Републике Србије, Аутономне Покрајине, односно јединица локалне самоуправе (Службени гласник РС 105/16). Према речима саговорника из Градске управе, добра пракса је што се све процедуре прописане на републичком нивоу примењују и на локалном нивоу, јер би у супротном дошло до неспоразума, нејасноћа и недоследности. Представници Градске управе су у разговору навели да комисија води рачуна да обавезно на конкурс буду подржани и неки пројекти ромске заједнице, што се може тумачити као позитивна дискриминација – афирмативна акција за ову друштвену групу. Такође, напоменуто је да се чланови комисије залажу за то да што већи број удружења добије подстицај и подршку на конкурс.

Удружења из Лесковца која су учествовала на фокус групи, оценила су критеријуме за учешће на овом конкурсним као нејасне и неконзистентне. Њихови представници су постављали следећа питања: да ли регионална канцеларија Националног савета Рома има право да конкурише и по ком основу, да ли је легално да музичка удружења конкуришу потражујући средства за своје целе и редовне концертне сезоне – уколико је то конкурс за пројекте, и да ли је допустиво и коректно да на конкурс учествују и приватни субјекти – нпр. штампарије са седиштем у Врању и Нишу. Као негативну праксу, истакли су коришћење формулара и пратеће документације Министарства културе и информисања на локалном нивоу, с обзиром на то да су средства која се додељују несразмерна комплексности документације коју је потребно прикупити и попунити. Удружења сматрају да би укључивање њихових представника у процес припреме и израде конкурсне документације допринело успеху конкурса и пројеката, и били би ради да помогну Градској управи у овом процесу. Као и на републичком нивоу – на конкурс Министарства културе и информисања, тако и на градском нивоу, резултати конкурса се знају тек половином године, што удружења сматрају да је доста касно, наводећи да је неопходно увести расписивање конкурса и објављивање резултата раније током календарске године.

Анализа конкурса показала је да комисија није подржала ниједан пројекат из позоришне уметности¹¹⁴, док је највећи број подржаних пројеката био из области културног наслеђа и неговања традиције (14 пројеката, 1.500.000,00 динара), и музичке уметности (9 пројеката, 5.520.000,00 динара) (Графикон 2). Од 38 подржаних пројеката, носиоци 3 (7,9%) пројекта су удружења Рома.

Графикон 2: Јавни конкурс Града Лесковца, 2017. година

Сви наведени подаци упућују на закључак да конкурсна документација за пројекте из културе треба да буде поједностављена, односно да и поред ослањања на Уредбу, Градска управа треба да сагледа могућности удружења грађана из Лесковца. Стога је неопходно едуковати удружења грађана у области аплицирања пројеката на конкурсе.

Сарадња

Одсек за културу, спорт и информисање сарађује са установама културе, а састанци се одржавају „по потреби“ и то најчешће када се организују манифестације. Поред тога, представници Одсека сматрају да Градска управа пружа подршку установама и удружењима за одабране пројекте, не само финансијски већ и кроз активно праћење њихове реализације, организовање конференција за новинаре и учествовање на догађајима. Са једне стране, представници установа културе су задовољни нивоом сарадње са Градском управом која их консултује приликом израде заједничких планова, припреме годишњих планова рада установа и одлучивања о буџету. Такође, установе културе¹¹⁵ имају недељне састанке са градоначелником, када он проверава да ли постоје неочекивани трошкови у установама и прикупља информације о њиховим недељним активностима, што јесте пример добре праксе активног учешћа Града. Са друге стране, на питање постављено на фокус групи удружењима грађана о односу, комуникацији и сарадњи са Градском управом, нека од њих наводе: „Град нас никад не укључује“ или „Град потписује партнерства лако, али онда не одржи обећање“, што је некада неопходно за комплексније пројекте које удружења намеравају да поднесу међународним донаторима.

Као што је већ напоменуто, у Градском већу Лесковца постоји члан задужен за културу, али на основу разговора са представницима Одсека за културу, спорт и информисање, представницима установа културе и цивилног сектора, његова улога и укљученост у културни живот града није значајна, те многи саговорници (из јавног и

¹¹⁴ Истраживачки тим нема сазнања о томе да ли су на конкурс аплицирали пројекти из позоришне уметности.

¹¹⁵ Али и све друге установе и предузећа у Граду.

цивилног сектора) нису били сигурни да ли Град тренутно има већника за културу. Стиче се утисак да сви актери у култури у Лесковцу позицију градског већника не сматрају „кључном“ за развој културе у граду, већ је виде као тренутну политичку функцију.

Пример добре праксе сарадње јавних установа и удружења јесте то да нека од удружења бесплатно користе поткровље Лесковачког културног центра, те представници удружења истичу: „да не сарађујемо са установама, не бисмо могли да постојимо“. Ипак, из разговора се могло закључити да је ова сарадња између установа културе и удружења грађана првенствено техничке природе, док програмска сарадња готово у потпуности изостаје. Ипак, удружења са својим програмима редовно учествују на волонтерским градским манифестацијама. Удружења грађана између себе остварују добру сарадњу.

У упитнику који су достављале, јавне установе су оцењивале своју сарадњу са: Министарством културе и информисања, Градском управом, другим установама културе у граду, установама културе у насељеним местима, установама културе изван свог града, удружењима, приватним субјектима у култури, КУД-овима и другим актерима. На основу достављених упитника, може се закључити да установе културе одлично сарађују са Градском управом и другим установама културе (у граду и насељеним местима, али и изван Лесковца), док се сарадња са културно-уметничким друштвима и осталим удружењима грађана може сматрати врло добром. Сарадња са Министарством културе и информисања је на задовољавајућем нивоу.

Иако представници установа напомињу да је у култури сваког града, па тако и Лесковца, неопходна повезаност културе, туризма и образовања, те да се култура „најбоље финансира преко туризма“, примећено је незадовољство „Роштиљијадом“, као централном манифестацијом у Лесковцу, чије велике туристичке успехе установе културе Лесковца не успевају да искористе у позитивном смислу, а истичу негативне последице.

Сарадња са образовним установама је на високом нивоу, јер је, према мишљењу представника установа културе, такав вид сарадње неопходан.

Сарадња са медијима је, према мишљењу представника градских установа културе, добра; медији најављују и промовишу културне догађаје, а неретко и извештавају са њих. Поједини представници установа културе посебно су похвалили сарадњу са медијима са националном фреквенцијом (РТС, ТВ Прва, ТВ О2). Важност медијске промоције нарочито су препознали Позориште и Лесковачки културни центар који из сопствених прихода установе плаћају оглашавање у медијима. Удружења грађана коментаришу сарадњу са медијима као врло отежану, те да је тешко уклопити се у оно што медије интересује. Ствар је у томе што нека удружења не показују спремност за иницијативу према медијима, а медији, опет, неће без позива и подстицаја да испрате њихов рад.

Програми и публика

Градска управа, установе и удружења слажу се да је комуникација, промоција и информисаност о културним дешавањима важан предуслов посећености и развоја културних навика и потреба. У Одсеку за културу, спорт и информисање у Лесковцу истиче се да сви грађани имају право на доступност културног садржаја, као и то да нарочито становништво на селу мора да има основну инфраструктуру, у коју спадају и домови културе, како се не би дешавао одлив становништва. Удружења такође оцењују да је важно активно промовисати све програме који постоје и правити богатију културну климу у граду. Градска управа наводи да је публика у Лесковцу средњих година и старија, а да млади, осим у изузетним случајевима, не посећују програме културе. Установе културе се слажу и наводе да су „средње школе такорећи изгубљене генерације“ и да се лакше ради са предшколцима, од којих може и треба да се ствара будућа публика. Као фестивале и манифестације из области културе, Градска управа помиње: Фестивал филмске режије „ЛИФФЕ“, Музички фестивал „ЛЕДАМУС“, Балканску смотру младих стрип аутора, Интернационални фестивал гитаре, „Јашуњске манастире“ и „Златно доба Лесковца“. Два од ових програма организује Народни музеј, два локална музичка школа, један Лесковачки културни центар, а један Удружење љубитеља стрипа и писане речи „Никола Митровић Кокан“. Све манифестације одржавају се у периоду од јуна до новембра.

Током 2017, у Лесковцу је одржан 1.301 културни програм који је посетило 106.492 особе. Највећи број програма биле су филмске пројекције (763), које су биле и најпосећеније. Установе културе у насељеним местима најчешће су организовале концерте и наступе културно-уметничких друштава (Табела 4).

Табела 4: Број програма у организацији установа културе током 2017. и њихова посећеност

Установа	Број програма	Број посетилаца/ тираж
Народна библиотека	5 књ. вечери, 4 трибине, 1 изложба	960
Народно позориште	94 представе	13.925
Народни музеј Лесковац	5 музејских изложби, 6 других изложби, 3 трибине, 2 концерта, 3 публикације	5.950
ДК Брестовац	5 књ. вечери, 5 трибина, 4 изложбе, 2 музејске изложбе, 8 концерата, 1 представа, 2 филмске пројекције, 20 наступа КУД-ова	8.120
ДК Грделица	16 књ. вечери, 20 трибина, 15 концерата, 10 представа, 2 наступа КУД-ова, 1 фестивал видео клипова, 1 ликовно литерарни конкурс, 9 креативних радионица	12.270
ДК Печењевце	12 књ. вечери, 2 публикације, 15 трибина, 5 изложби, 1 муз. изложба, 8 концерата, 1 представа, 1 филмска пројекција, 7 наступа КУД-ова, ликовна колонија, такмичење рецитатора, „Ноћ музеја“...	2.815
ДК Вучје	10 књ. вечери, 16 трибина, 20 изложби, 10 концерата, 12 представа, 8 наступа КУД-ова, 12 духовних вечери	9.780
ДК Рома	2 књ. вечери, 25 трибина, 7 изложби, 1 наступ КУД-а	1.600
Лесковачки културни центар	25 књ. вечери, 20 трибина, 13 изложби, 2 муз. изложбе, 20 концерата, 17 представа, 763 филмских пројекција, 9 наступа КУД-ова, 2 фестивала, 20 креативних радионица, 1 скуп	49.072
Историјски архив	13 трибина, 2 изложбе, 1 муз. изложба	2.000

Градска управа наводи да је у претходном периоду било спроведено истраживање о културним потребама и културном развоју Лесковца, и то од стране Завода за проучавање културног развоја¹¹⁶, а уз подршку Градске управе. Наведено истраживање је рађено на малом узорку, у сваком граду појединачно. Поред тога, Ресурс центар Лесковац је 2008. урадио, уз подршку „Траг“ фондације и тадашњег БЦИФ програма, истраживање потреба и интересовања младих. Како су оба наведена истраживања реализована пре десет година, сви саговорници су се сложили да је неопходно на нивоу Града спровести истраживање о културним потребама и навикама грађана Лесковца. Поједине установе и удружења грађана спорадично врше анкетирање публике, те је тако Лесковачки културни центар направио анкету о задовољству програмима и културним потребама публике Културног центра. Представници домова културе у насељеним местима сматрају да не постоји иницијатива да они организују озбиљнија истраживања потреба и интересовања суграђана, јер се „у малом месту сви познају“, што показује извесно неразумевање значаја истраживања и унапређења културне понуде. *Think Tank Town* – Фестивал књижевности, редовно организује оцењивање својих програма од стране посетилаца, и систематски прикупља предлоге за будуће програме, што је свакако пример добре праксе. Запослени у Позоришту оцењују да се посета повећала откад су уложена финансијска средства у уређивање зграде и ентеријера Позоришта.

Када је реч о програмима намењеним деци, установе културе су истакле да организују бројне програме за дечји узраст, а програми који се одржавају преко зимског распуста су бесплатни, јер се установе одричу сопствених прихода. Тако се Народни музеј и Позориште могу издвојити као места где се организују квалитетни програми за децу. Наиме, Народни музеј је 2017. отворио тзв. „Дечји музејон“, док је Позориште, у циљу прилагођавања навикама и жељама својих посетилаца, увело извођење представа недељом за децу. Међутим, сви саговорници су се сложили да у Лесковцу недостају програми за ученике виших разреда основних школа и средњошколце. Процена неких од удружења која су учествовала у фокус групи јесте да јавне установе не пружају много прилика младима у граду, те се зато цивилни сектор фокусира на њих. Они сматрају да је неопходно чвршће партнерство и боља сарадња, те укључивање установа у рад са децом, ради системског развоја дечје публике. Раније је дуго година постојала драмска секција за децу при Лесковачком културном центру која је престала са радом. Поред тога, у Лесковцу се локална музичка школа сагледава као важан и незаменљив актер културног живота у заједници, нарочито у неговању младих стваралаца и публике. Музичка школа се перципира као установа културе на коју се различити други актери ослањају, иако она формално спада у систем просвете¹¹⁷.

У погледу креирања програма за публику на селу, поред домова културе у насељеним местима, гостујући програми одржавају се и у другим селима које обилазе установе културе. Представници удружења грађана не познају потребе становништва на

¹¹⁶ http://zaprokul.org.rs/wp-content/uploads/2015/01/9_LESKOVAC_web.pdf ; <http://zaprokul.org.rs/wp-content/uploads/2015/01/jablanicki.pdf>

¹¹⁷ Музичкој школи омогућено је учешће на конкурс локалне самоуправе за финансирање пројеката у култури, иако је јавна установа. За ово питање тражено је и добијено позитивно мишљење Министарства културе и информисања, о чему је истраживачки тим добио од Градске управе писмену документацију.

селу, не познају инфраструктуру у којој би деловали или сматрају да она не постоји (осим књижевних вечери у сеоским домовима културе). Нека од удружења пак потребе и укус становништва, као и публику на селу, посматрају другачије него у граду, сматрајући да њихова пракса и естетика не могу да задовоље потребе мештана. Скрећу пажњу на то да је ритам живота на селу другачији, те да је неопходно прилагођавати, између осталог, и термине дешавања у граду, уколико се очекује и прижељкује посета сеоског становништва, због његовог повратка кући градским превозом. Поред тога, важно је напоменути да се на територији Лесковца налазе 144 насељена места, те да програми 4 установе културе, које се налазе у насељеним местима, и њихова повремена гостовања, нису довољни да задовоље културне потребе становника сеоских насеља. Такође, питање је и у каквом су стању зграде некадашњих домова културе и месних заједница, те да ли постоји могућност да установе културе и удружења грађана гостују са својим програмима у свим селима.

Што се тиче очувања српског језика и ћирилице, поред службене комуникације која се обавља на ћирилици, Град кроз конкурс подржава издавање књижевног часописа „Помак“, програма „Дани Николаја Тимченка“, док је Народни музеј издавач „Лесковачког зборника“. Као што је већ наведено, у Лесковцу је значајна ромска национална мањина, те у овом граду постоји и Дом културе Рома и неколико ромских удружења, али се као негативна околност наводи да тренутно не функционише ниједно ромско културно-уметничко друштво које би било чувар културе и традиције Рома. Коментаришући учешће, укљученост и задовољење културних потреба ромских суграђана, закључује се да је одговорност за неукљученост ромске заједнице обострана, како са стране Градске управе и установа, који не чине довољне искорак да би привукли и заинтересовали ромску заједницу и омогућили јој учешће, тако и са стране ромских грађана који су понекад затворени за различите садржаје. За Домом културе Рома, према речима саговорника, постоји потреба, али он мора да настави да се развија у правцу културних делатности које би укључивале и неромске програме. Такође, и друге установе би требало да уврсте ромску заједницу у програме које организују.

Дигитализацију културног наслеђа започели су Народни музеј и Историјски архив, али Град не улаже финансијска средства у дигитализацију културног наслеђа и савременог стваралаштва.

Када је реч о програмима за особе са инвалидитетом и особе са потешкоћама у развоју, ни установе ни удружења грађана нису навеле неке посебне програме, већ су представници Народног музеја говорили о приступачности. Наиме, Народни музеј је учинио неколико искорак како би омогућио различитим групама грађана доступност музејских садржаја и програма, и активно се посветио приступачности за особе са инвалидитетом. Обезбедио је рампу за прилаз Музеју корисницима, видео водиче на знаковном језику за глуве и наглуве, а у припреми је и тактилна изложба за слепе и слабовиде, јер један од циљева установе јесте омогућавање свим категоријама становништва да посете Музеј.

Представници установа културе сматрају да посећеност има директне везе са квалитетом и популарношћу програма који организују, али и са финансијским условима у којима установе раде: „Без пара нема ништа!“; „Све уложене паре се претварају у

посећеност“. Већина установа нема запослену особу која је задужена само за послове ПР-а, већ више запослених обавља тај посао. Као канале комуникације са публиком и грађанима, и промоције својих програма и активности, установе користе различита средства, али напомињу да су друштвене мреже најбољи начин повезивања са редовном и потенцијалном публиком. Битан канал комуникације са публиком су и медији, а као што је већ напоменуто, Народно позориште и Лесковачки културни центар плаћају на месечном нивоу огласни простор у медијима. Представници удружења грађана наводе да из своје праксе знају да грађани више не обраћају пажњу на плакате, и да су друштвене мреже једини ефикасни начини промоције дешавања за младе, а лични позиви за старије суграђане. На нивоу Градске управе постоји особа/канцеларија задужена за односе са јавношћу која се бави и промовисањем културних програма које организује Град или установе културе. На сајту Града постоји линк са информацијама о раду Градске управе (www.gradleskovac.org), на коме су и информације о локалним културним институцијама, као и о свакодневним културним догађањима у граду.

Изазови

У погледу изазова, представници локалне самоуправе и установа културе више су окренути структури, људским ресурсима и финансирању, док су представници удружења усмерени на инфраструктуру и градски конкурс за културу.

Један од главних проблема у култури Лесковца јесте недостатак мултифункционалне дворане, чијом би се изградњом повећала и посећеност програма установа културе, али и удружења грађана. Са овим ставом се слажу и представници удружења грађана који сматрају да се реализује велики број пројеката, да постоје значајни људски ресурси и потенцијали у култури, али да су просторни капацитети у граду незадовољавајући, те је немогуће одговорити свим захтевима и потребама. Наиме, тренутно највећу салу за извођење програма има Позориште – 276 места. У наредне две године, у Лесковцу је у плану адаптација и реновирање Дома Војске у мултифункционалну („концертну“) дворану, за шта се већ извесно време прикупљају средства кроз одржавање програма, што је добар модел организовања. Такође, у плану је и изградња новог простора за Народну библиотеку. Када би се изградила ова мултифункционална дворана, решио би се и проблем Дома културе Рома, где тренутно нема могућности да се организују музички концерти и наступи културно-уметничких друштава, јер сала Дома није акустична. Поред тога, на територији града постоје простори и објекти који се могу искористити за потребе културе, као што су просторије при месним заједницама и школе у сеоским срединама, чијом би обновом културни живот сеоског становништва оживео и постао богатији.

На другом месту истиче се потреба за запошљавањем стручног кадра, као на пример стручњака за односе са јавношћу. Међутим, овај проблем се само продубљује немогућношћу запошљавања услед примене Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору, због чега поједине установе повремено ангажују волонтере. Такође, установе културе се суочавају и са недовољним знањем запослених из области дигитализације, маркетинга и писања пројеката. Представници установа

културе имају вољу да се додатно едукују, али немају финансијских средстава за плаћање обука.

Представници удружења проблеме пак повезују са спровођењем градског конкурса за културу, односно за апликациони формулар за конкурс, критеријуме и комисију, због чега предлажу укључивање и представника цивилног сектора у процес конкурса. Градска управа главним приоритетима за развој и унапређење културе у граду наводи истраживања публике, креирање локалног плана (стратегије) развоја културе и очување српског језика и ћирилице.

Примери добре праксе	Највећи изазови и проблеми
<p>Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Град је добио 6.000.000,00 динара на конкурс у „Градски фокус“ ● Функционисање и буџетско финансирање 4 дома културе у насељеним местима изван урбаног центра ● Системска брига о укључивању ромске заједнице и креирању културних садржаја за ову групу грађана кроз постојање јединствене установе – Дома културе Рома ● Удео средстава за програме и пројекте у укупном градском буџету за културу од 30% ● Ликвидирана установа чија делатност није била у складу са Законом о локалној самоуправи, а која је финансирана из градског буџета за културу ● Издавање 9.000.000,00 динара за градски конкурс из културе 	<p>Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Мали број пројеката удружења који добија подршку Министарства културе и информисања ● Слаби капацитети већине удружења за самостално и разноврсно прикупљање средстава за рад ● Изостанак аплицирања на међународним конкурсима и конкурсима већих привредних субјеката у Србији ● Централизација – изостанак интересовања и подршке локалним актерима културе са републичког нивоа, значајно фаворизовање културне сцене у Београду у односу на југ Србије – према оценама саговорника
<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Планирана изградња мултифункционалне дворане, укључивање грађана у изградњу дворане кроз модел прикупљања средстава на програмима 	<p>Сарадња:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Непостојање програмске сарадње установа културе и удружења грађана
<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Постојање воље за израдом стратешког документа у култури Града 	<p>Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Проблеми у процедури, конкурсној документацији за финансирање пројеката удружења
<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Мере за унапређење приступачности и доступности садржаја особама са инвалидитетом у Народном музеју у Лесковцу ● Отварање музеја за децу ● Одржавање позоришних представа недељом 	<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Непостојање истраживања културних потреба и навика грађана ● Занемаривање сеоске публике од стране удружења у култури и фокусирање на централну градску публику ● Недовољан број програма за младе ● Неукљученост установа културе у програме „Роштиљијаде“ ● Непостојање програма за неромску популацију у Дому културе Рома
<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Компетентно особље – са формалним образовањем у области културе, ангажовано у Одсеку за културу 	<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Недовољно стручног кадра у установама услед забране запошљавања ● Недовољна обученост постојећег кадра у релевантним областима

др Ана Стојановић

О граду

Град Нови Сад је административни центар Аутономне Покрајине Војводине и центар Јужнобачког округа. Поред тога, Нови Сад је и културни, научни, здравствени, политички и образовни центар Јужнобачког округа и читаве АП Војводина. Територија града Новог Сада обухвата две градске општине, једну са седиштем у Новом Саду, а другу на Петроварадину. Према попису становништва из 2011. године, у Новом Саду живи 341.625 становника, од којих 277.522 (81,23%) у градском подручју. Старосна структура становништва показује да су најзаступљенији грађани старости од 30 до 49 година (29,8%), док најмањи проценат чине старији од 65 година (14,2%). Економски је активно 45,2% грађана, од којих је 79,7% и запослено. Образовна структура становништва показује да највише њих има завршену средњу школу (53,14%), а диплому више или високе школе – 26,98%. Нови Сад је мултикултурна и мултиконфесионална средина. Према истом попису, у Новом Саду живе припадници различитих етничких заједница. Поред Срба, који су најбројнији, ту су још Мађари (3,88%), Словаци (1,87%), Хрвати (1,11%), Роми (1,05%) и други.¹¹⁸ На територији Новог Сада, у службеној употреби су српски, мађарски, словачки и русински језик.¹¹⁹ Културну сцену града чине бројни актери. Осим градских установа културе, на територији града постоје и установе културе чији су оснивачи други нивои власти, АП Војводина и Република Србија,¹²⁰ као и организације цивилног друштва. Посебну групу чине репрезентативна уметничка удружења: Савез удружења ликовних уметника Војводине, Удружење ликовних уметника примењених уметности и дизајнера Војводине, Удружење филмских и телевизијских радника Војводине, Друштво књижевника Војводине и Удружење композитора Војводине. У Новом Саду се налазе седишта 5 националних савета националних мањина: ашкалијске, египатске, румунске, словачке и грчке, као и завода за културу војвођанских Русина и војвођанских Словака. На територији града Новог Сада налази се 88 непокретних културних добара, од којих је 76 споменика културе, 8 просторних културно-историјских целина, 3 знаменита места и 1 археолошко налазиште.¹²¹ Одржавање бројних манифестација једна је од одлика Новог Сада, од којих су најпознатије: „Стеријино позорје“, „Змајеве дечје игре“, „Новосадске музичке свечаности“ НОМУС и „Новосадски цез фестивал“, „Фестивал уличних свирача“, *EXIT*,

¹¹⁸ http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162, приступљено 22.06.2018.

¹¹⁹ <http://www.puma.vojvodina.gov.rs/mapa.php>, приступљено 14.06.2018.

¹²⁰ Покрајинске: Српско народно позориште, Музеј Војводине, Музеј савремене уметности Војводине, Позоришни музеј Војводине, Галерија ликовне уметности – поклон збирка Рајка Мамузића, Спомен-збирка Павла Бељанског, Завод за културу Војводине, Студентски културни центар Нови Сад, Издавачки завод „Форум“, Војвођански симфонијски оркестар, Покрајински завод за заштиту споменика културе и Архив Војводине. Републичке: Матица српска, Галерија Матице српске и Библиотека Матице српске.

¹²¹ <http://www.zzskgns.rs/nepokretna-kulturna-dobra/>, приступљено 12.06.2018.

Cinema City.¹²² Град Нови Сад изабран је за Омладинску европску престоницу 2019. године и Европску престоницу културе 2021. године.

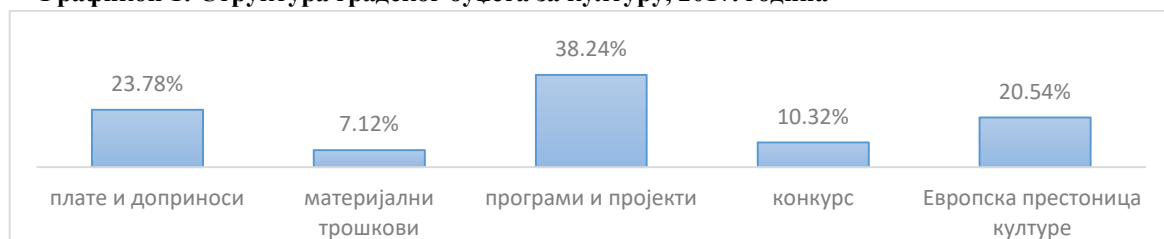
Организација и функционисање културе у оквиру локалне самоуправе¹²³

Градску управу Новог Сада чини 18 управа надлежних за различите ресоре. Послови културе су у надлежности Градске управе за културу,¹²⁴ у којој је 12 запослених на неодређено време. На челу Градске управе за културу је начелник који има заменика, као и помоћника за културу и међународну сарадњу. У оквиру Градског већа постоји члан Градског већа за културу, мастер историје по образовању. На нивоу града функционише 12 установа културе са 332 запослена лица (од којих 299 на неодређено) (Табела 1).

Финансирање програма и пројеката

Буџет Града Новог Сада у 2017. години је износио 25.496.456.090,02 динара. У оквиру њега је за културу (без информисања) издвојено 1.468.265.397,20 динара, што чини 5,8% градског буџета. Просечно годишње издвајање за културу по глави становника Града Новог Сада у 2017. години износило је 4.297,88 динара. Највећи део градског буџета за културу у 2017. години био је намењен програмима и пројектима, укључујући и средства за конкурсе и пројекат „Европска престоница културе“ (чак 69,10%), затим платама и доприносима, док је за материјалне трошкове издвојено 7.12%. Посматрајући издвојено средства за конкурсе, она чине 10,32% програмских трошкова. Пројекат „Европска престоница културе“ значајно увећава средства која се опредељују за програме. Међутим, и када се та средства искључе из анализе, јер се ради о програму који није трајног карактера, за програме се и даље издваја преко 60% буџета за културу (61,12%)

Графикон 1: Структура градског буџета за културу, 2017. година

¹²² Стратегије културног развоја града Новог Сада (2016–2026).

¹²³ Анализа града Новог Сада је рађена на основу интервјуа и фокус група организованих у оквиру пројекта 12.4.2018. Интервју је вођен са в.д. начелнице Градске управе за културу, Весном Срданов, затим руководиоцем Групе за послове у области културе и области јавног информисања, Биљаном Радованов и са представницима Фондације „Нови Сад 2021“. Реализоване су и две фокус групе. Прва са представницима установа културе – директором „Стеријиног позорја“ и замеником директора Библиотеке града Новог Сад, а друга са представницима следећих удружења: „Група за концептуалну политику“, Омладински центар „ЦК13“, „Инк фест“, „Змајеве дечје игре“, „Видеомедеја“, „Куда.орг“, „Сценаторија“, „Субурбиум“, „Културанова“ и КЦ „Лаб“.

¹²⁴ Градска управа за културу има свој сајт – www.kulturanovisad.rs

Град Нови Сад врши оснивачка права према 12 установа културе, а највећа средства издвајају се за Културни центар и Градску библиотеку (Табела 1). Најмања средства опредељена су за установу културе у оближњем насељу Кисач, као и специфичну установу за израду таписерија „Атеље 61“.

Табела 1: Установе културе чији је оснивач Град Нови Сад

Назив установе	Број запослених (на неодређено + одређено)	Средства која се издвајају из градског буџета у динарима	Процент у односу на градски буџет за културу
Музеј града Новог Сада	41+4	86,261,988.53	8,97%
Градска библиотека у Новом Саду	80+0	128,239,428.75	13,34%
Историјски архив града Новог Сада	17+5	68,133,765.07	7,09%
Завод за заштиту спом.културе гр. Н.Сада	25+2	199,950,244.71	20,08%
Новосадско позориште <i>Ujvideki Színház</i>	35+10	103,271,454.00	10,74%
Позориште младих	34+10	102,788,870.00	10,69%
Стеријино позорје	11+0	49,544,864.32	5,15%
Културни центар Новог Сада	24+0	130,497,127.06	13,57%
Установа за израду таписерија „Атеље 61“	13+0	17,750,473.64	1,85%
Културни центар „Младост“, Футог	15+2	60,289,769.00	6,27%
Културни центар „Кисач“, Кисач	4+0	14,775,730.12	1,54%
Културни центар „Руменка“, Руменка	/	/	/

Три установе налазе се у насељеним местима: Футогу, Кисачу и Руменки. Највише средстава издвојено је за установу у Футогу, потом за ону у Кисачу, док за Културни центар Руменка немамо податке с обзиром на то да је основан 2017. године.

Нови актер у култури у Граду Новом Саду је и Фондација „Нови Сад 2021 – Европска престоница културе“, која је основана при Културном центру Новог Сада у циљу реализације пројекта „Нови Сад 2021 – Европска престоница културе“. Њено оснивање је предвиђено Стратегијом развоја културе града Новог Сада (2016–2026), јер је један од услова за престоницу културе да Град има тело које је задужено за имплементацију овог пројекта. Када је реч о структури буџета према врсти трошкова, уочава се да некадашњи тренд доминирања средстава за плате и доприносе у односу на остале трошкове није више правило. Наиме, средства за програме и пројекте чине највећи део буџета „Стеријиног позорја“, Завода за заштиту споменика културе града Новог Сада и Културног центра „Младост“ из Футога. Ипак, средства за плате јесу највећа ставка у буџетима Градске библиотеке, Новосадског позоришта *Ujvideki Színház* и „Атељеа 61“. У свим установама најмањи проценат буџета чине материјални трошкови.

Табела 3: Структура буџета градских установа културе Новог Сада према врсти трошкова

Назив установе	Врста трошкова			
	Плате и доприноси	Материјални трошкови	Програми и пројекти	Остало
Стеријино позорје	25%	5%	70%	/
Зав.зашт.спом.културе	28,29%	3,95%	67,76%	/
<i>Ujvideki Színház</i>	42,12%,	27,72%;	30,16%	/
„Атеље 61“	56,25%,	6,03%	24,57%,	13,15%
„Кисач“	20%	23%	57%	/
„Младост“, Футог	25%	11,5%	63,5%	/
Градска библиотека	65%	10%	25%	/

*Културни центар, Позориште младих, Музеј и Архив нису доставили упитнике за потребе анализе

С обзиром на то да се ради о градским установама културе, средства из буџета Града су основни извор финансирања свих установа. Највећи проценат финансирања из градског буџета у 2017. години имала је установа „Атеље 61“, у висини од 99,50%, док је најмањи имало „Стеријино позорје“ (65%). „Стеријино позорје“ и „Кисач“ добили су средства и из републичког и покрајинског буџета, док је „Младост“ из Футога добио само средства из покрајинског буџета. Сопствене приходе оствариле су све установе са великом разликом у процентуалној заступљености. Најмањи проценат сопствених прихода у односу на целокупан буџет установе остварили су „Атеље 61“ и „Кисач“ (оба по 0,5%), док су сопствени приходи Завода за заштиту споменика културе чинили 21,62% буџета ове установе. Најмање заступљен извор финансирања су средства остварена по пројектима финансираних од стране фондација, донације и спонзорства.

Табела 4: Структура буџета градских установа културе у Сомбору према изворима финансирања (% у односу на укупан буџет установе)

Установа	Република	АПВ	Град	Приходи	Конкурси	Спонзори	Донације	Остало
Стеријино позорје	15	5	65	5	/	10	/	/
Завод за заштиту....	/	/	76,87	21,64	1,46	/	/	0,03
<i>Ujvideki Szinhaz</i>	/	/	94,83	4,32	/	/	0,83	/
„Атеље 61“	/	/	99,50	0,5	/	/	/	/
„Кисач“	0,5	0,5	97	0,5	/	/	1,5	/
„Младост“, Футог	/	0,4	88,60	10	/	/	/	/
Градска библиотека	5	1	88	6	/	/	/	/

*Културни центар, Позориште младих, Музеј и Архив нису доставили упитнике за потребе анализе

Установе културе имају могућност да конкуришу на конкурсима које расписују други нивои власти и међународни фондови. У 2017. и 2018. години, код Министарства културе и информисања конкурисали су и средства добили: Завод за заштиту споменика, „Стеријино позорје“ и Културни центар „Кисач“. Иако су конкурисали, од Министарства културе и информисања подршку за пројекте нису добили: Новосадско позориште *Ujvideki Szinhaz*, „Атеље 61“ и Културни центар „Младост“ из Футога. Такође, Завод за заштиту споменика је конкурисао и код Министарства за рад, социјална и борачка питања, као и код Компаније НИС, али није добио подршку. У 2018. години, ЕХИТ фондација и Завод за заштиту споменика културе града Новог Сада су конкурисали на програм „Заједници заједно“, Компаније НИС, и добили подршку за обнову Мале стражаре – Опсерваторије на Петроварадинској тврђави.

Покрајински секретаријат за културу финансирао је у 2017. години пројекте Завода за заштиту споменика, Културног центра „Младост“ из Футога, „Стеријиног позорја“ и Културног центра „Кисач“.

За средства из међународних фондова конкурисали су и добили средства Културни центар „Кисач“ (од Канцеларије за Словаке у дијаспори у последње две године) и Културни центар „Младост“ (на конкурс у Креатива Европа у 2018. години).

Такође, „Младост“ је добио средства на конкурс који је расписала Фондација „Нови Сад 2021“.

Поред финансирања установа културе чији је оснивач, Град Нови Сад расписује конкурсе за финансирање и суфинансирање пројеката у култури на које право пријаве имају установе, уметничка и друга удружења регистрована за обављање делатности културе, као и други субјекти у култури, осим установа културе чији је оснивач Град Нови Сад. У 2017. години, буџет за конкурс намењен искључиво пројектима из области културе износио је 135.765.000,00 динара, што чини 9,25% градског буџета за културу те године.

Поред градског конкурса за културу, удружења грађана имају могућност конкурисања и код Министарства културе и информисања, Покрајинског секретаријата за културу и међународних фондова, што многе организације и користе.

У последње две године, Град Нови Сад је улагао у дигитализацију културног наслеђа и савременог стваралаштва, и финансирао је различите инфраструктурне пројекте установа чији је оснивач (у културним центрима у Футогу и Кисачу, и Новосадском позоришту).

Одлучивање

Културна политика Града Новог Сада је дефинисана Стратегијом културног развоја града Новог Сада (2016–2026), те је одлучивање у највећој мери окренуто реализацији стратешких циљева и Акционог плана. Израда овог документа подстакнута је пријавом за Европску престоницу културе 2021. године, и текла је паралелно са започетом пријавом. Приоритетне области Стратегије су: Партиципативна културна политика; Културе у дијалогу; Учесће грађана и грађанки у културном животу; Аутентично и слободно савремено стваралаштво; Интернационализација и присуство на међународној сцени. На нивоу Града постоји Стратегија развоја града Новог Сада (2016–2020), којом је обухваћена и култура.

Од локалних прописа који ближе уређују област културе постоје: Одлука о уплати доприноса за пензијско и инвалидско осигурање и доприноса за здравствено осигурање за лице које је стекло статус лица које самостално обавља уметничку или другу делатност у области културе; Одлука о начину, мерилима и критеријумима за суфинансирање текућих расхода и издатака удружења у култури која својим радом доприносе развоју културе града Новог Сада; Правилник о начину, мерилима и критеријумима за избор пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Града Новог Сада.

У процесу доношења одлука, улогу може да има и Савет за културу, као радно тело Скупштине које: разматра предлоге одлука и других општих аката из области културе и заштите културних добара, разматра предлоге програма рада установа културе чији је оснивач Град и иницијативе за подизање споменика, и утврђује предлоге одлука о подизању споменика на територији града, прати делатност заштите културних добара и стара се о унапређењу ове делатности, даје мишљење о предлозима за прихватање

легата, и разматра друга питања из ових области.¹²⁵ Према речима саговорнице, Савет за културу није укључен у праћење реализације Стратегије; у њему су и одборници и људи из културе.

Партиципативност различитих актера у одлучивању омогућена је кроз Форум за културу – „перманентног тела за комуникацију између Градске управе за културу/члана Градског већа за културу и свих релевантних актера у култури Града Новог Сада код којих постоји интерес за укључивање у процес планирања културног развоја“. Његово оснивање је предвиђено акционим планом, а циљ Форума је размена информација, међусобна едукација и заједнички рад на изналажењу и предлагању решења у области културног развоја. Рад Форума је регулисан пословником о раду. Своју активност започео је јула 2017. године, а до тада је одржано 8 форума, укључујући и инфо дане. Начелница Градске управе за културу је истакла да је Форум новина и да је то прилика свима да кажу шта мисле о раду, новим моделима рада, унапређењу, пропустима. Нагласила је и то да се дневни ред Форума прави у сарадњи са актерима, да се даје могућност да сви актери учествују у разматрању различитих питања, текућих проблема и питања од стратешког значаја. На форумима буде присутно стотинак људи, од уметника који се баве концептуалном уметношћу до актера који се баве традицијом. У том смислу, и саговорница из Фондације говори о Форуму за културу као првом и најважнијем кораку ка креирању нове културне политике Града.

Међутим, представници цивилног сектора имају другачије гледиште у вези са радом Форума, наводећи да у позивима за исти не пише ко га је иницирао, нити о чему ће бити речи, да је модератор Форума увек неки члан Градског већа за културу, да Градска управа званично сазива форуме и углавном их иницира, а да је тек један био заказан на иницијативу цивилног сектора. Према њиховим исказима, Форум је требало да буде место дијалога и размене информација и мишљења, место где се доносе заједнички предлози решења, али не и одлука. Сви су сагласни да на форумима нема дијалога: „Сви говоре о партиципативности, али је то партиципативност без дијалога, без тога да је ‘осети’ цивилни сектор“. Форум је постао место које се уместо заједничке дискусије и договора претвара у једну техничку ствар – извештавање о спровођењу акционог плана. Када су представници цивилног сектора то замерили, добили су одговор да политизују. Указали су и на неажурност Форума, наводећи како још увек нису добијени бодовни статуси за последњи конкурс, као образложење његових резултата. Саговорници су додали и то да све што се догађа у Новом Саду, догађа се под кишобраном „Европске престонице културе“, и да „Фондација води главну реч“.

Представници цивилног сектора били су укључени у процес креирања Стратегије развоја културе града Новог Сада (2016–2026). За потребе израде Стратегије, урађено је теренско истраживање сектора културе Новог Сада којим је анализирана културна партиципација грађана Новог Сада, са циљем да резултати представљају базу за креирање Стратегије. Укупно је 602 грађанина учествовало у телефонској анкети, док је њих 156 испунило електронски анкетни упитник. Такође, организовано је и пет округлих столова, на којима су учествовали: професори и асистенти са Академије уметности у

¹²⁵ Члан 55 Пословника Скупштине Града Новог Сада („Сл. лист Града Новог Сада“, бр. 64/2018)

Новом Саду, представници установа културе које делују на подручју града, представници организација цивилног друштва, организатори градских манифестација и представници организација, завода и савета мањинских култура. Циљ округлих столова био је да се дође до оцене стања на пољу деловања поменутих актера, као и да управо ти актери дају смернице за побољшање стања. На основу исхода свих округлих столова, формиран су тематски стратешки правци који су послати свим учесницима на преглед и сугестије, како би се дошло до крајњег консензуса у вези са смерницама које би требало да се нађу у нацрту ове стратегије. Нацрт је послат и учесницима и онима који нису учествовали на округлим столовима, а желели су да дају сугестије. Документ је постављен и на *Google Docs* платформу и на сајт www.bazakulture.rs, како би заинтересовани могли додатно да унесу коментаре и сугестије.

Према оцени представника цивилног сектора – израда Стратегије је био отворен и добар процес, али се сада сви налазе у ситуацији да имају лепо написану Стратегију и Акциони план који се пак не примењују.

У разговору је саговорница из Градске управе за културу навела да су различити заинтересовани актери били укључени у процес одлучивања за унапређење постојеће Одлуке о подизању споменика на територији града Новог Сада из 2009. године. Како је реализација ове одлуке показала да она има недостатке, Градска управа за културу је организовала неколико округлих столова на које су позвани различити актери, укључујући и представнике репрезентативних удружења и цивилног сектора са територије града Новог Сада, како би се чуло мишљење и оних који су потенцијални ствараоци тих споменика. Према њеним речима, на округлим столовима изречене су и критике на рачун конзервативности, избора, идејног решења, али је важно да је свима пружена могућност да кажу своје мишљење. Додала је и то да Градска управа позива представнике цивилног сектора у одборе, да учествују у реализацији Одлуке о подизању споменика. Проценила је да овакав начин рада успорава процес одлучивања, јер често има сукобљених мишљења, али и да је на тај начин Управа постала много отворенија према свима.

Вредновање

У 2017. години, преко конкурса у области културе, који расписује Град Нови Сад, укупно је подржан 351 пројекат. Конкурси се расписују за пројекте у домену савременог стваралаштва; нематеријалног културног наслеђа; књижевног стваралаштва и издаваштва; за пројекте који имају за циљ неговање традиције у уметничком стваралаштву; за пројекте којима се суфинансирају текући трошкови и издаци удружења у култури која својим радом доприносе развоју културе и уметности у граду Новом Саду; за пројекте којима се суфинансира изградња, одржавање и обнова верских објеката у граду Новом Саду. Конкурс у области савременог стваралаштва подељен је у три тематске области: 1. Музика, позоришна уметност, уметничка и савремена игра, ликовне, примењене и визуелне уметности, дизајн и архитектура, стваралаштво, продукција и интерпретација; 2. Мултимедија и дигитално стваралаштво, филмска уметност, аудио-визуелно стваралаштво и остала извођења културних програма и

културних садржаја – манифестације; 3. Јачање и унапређење локалне културне продукције у савременом уметничком стваралаштву – научноистраживачке и едукативне делатности у култури.

Према речима начелнице Градске управе за културу, приликом расписивања и спровођења конкурса за пројекте у наведеним областима руководе се републичком Уредбом о критеријумима, мерилима и начину избора пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Републике Србије, Аутономне Покрајине, односно јединица локалне самоуправе¹²⁶. Такође, критеријуми конкурса су се мењали по усвајању локалне стратегије развоја културе; критеријумима које предвиђа ова уредба придодати су нови у складу са Стратегијом развоја културе града Новог Сада. На пример, ове године је додат критеријум децентрализација, с обзиром на то да се већина догађаја одвија само у центру града. За остале пројекте у култури, као што су изградња, одржавање и обнова верских објеката и обезбеђивање просторних услова за рад аматерских културно-уметничких друштава, примењује се Правилник о начину, мерилима и критеријумима за избор пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Града Новог Сада¹²⁷.

За спровођење поступка јавног конкурса за финансирање и суфинансирање пројеката у култури, градоначелник Града Новог Сада образује и именује комисије. Свака област обухваћена конкурсом има своју комисију од 3 члана, тако да комисије у области савременог стваралаштва и традиције броје укупно 12 чланова. Чланови комисија су у 2017. године били: представници градске и покрајинске власти (саветник градоначелника Града Новог Сада, помоћник Покрајинског секретара за уметничко стваралаштво), директори градских установа културе (Музеја града Новог Сада, Историјског архива, Културног центра „Кисач“, Културног центра „Младост“, Футог), запослени у установама културе (диригент и шеф протокола и организатор општих послова у Српском народном позоришту, кустос–историчар у Музеју града Новог Сада), историчар уметности и (независни) историчар уметности–кустос.

Од 2018. године, по први пут је дата могућност да се на градски конкурс електронски пошаљу пријаве, па је тако било 98% електронски пристиглих пријава. Пошто је ово прва година, било је проблема, требало је времена да се сви уходају, па је Градска управа једном недељно организовала инфо дан када су сви заинтересовани могли да дођу и да се информишу о конкурсима, објаснила је саговорница из Градске управе за културу. Како је истакла, ово је, према њеним сазнањима, први пут у Србији да се конкурс спроводи електронским путем, што, према речима других саговорница, олакшава рад и Градској управи и конкурсној комисији. Оне се надају да ће овакав начин рада следеће године „потпуно да профункционише“. У 2018. години, на конкурс је стигло око 800 предлога пројеката и, према оцени саговорница из Градске управе за културу, у том смислу је приметан благи пораст броја пристиглих пријава.

Као подршка удружењима у култури, уведена је новина да Градска управа плаћа сталне трошкове удружењима у висини до 45%, на основу Одлуке о начину, мерилима

¹²⁶ „Сл. гласник РС“, бр. 106/2016 и 112/2017

¹²⁷ „Сл. лист Града Новог Сада“, бр. 28/2010, 37/2010, 44/2011, 6/2012, 25/2012, 35/2015, 42/2015 и 6/2017

и критеријумима за суфинансирање текућих расхода и издатака удружења у култури која својим радом доприносе развоју културе града Новог Сада из 2016. године¹²⁸. У односу на услове које прописује Закон о култури, Нови Сад је унео и додатне, а потребно је задовољити бар четири од седам прописаних услова.¹²⁹ Јавни позив за суфинансирање текућих расхода и издатака удружења објављује се у средствима јавног информисања и на интернет страници Града сваке године. Све пријаве разматра стручна комисија коју образује и именује градоначелник. Комисија има председника и два члана који се именују из реда лица која су својом професијом или радом у области културе дала значајан допринос унапређивању културног живота и стваралаштва у граду. Саговорница из Градске управе за културу навела је да је у 2018. години подржан 21 пројекат, а претходне – 16 пројеката. Град не обезбеђује средства удружењима за изнајмљивање простора, али подршку пружа на тај начин што Управа даје препоруку за смањење бода цене простора, уместо да простор плаћају по комерцијалној цени.

Према речима представника цивилног сектора, плаћање за режијске трошкове је добра пракса, тако да ко год је тражио средства, добио их је. Истакли су да је овај вид подршке веома важан због тога што је обезбеђивање средстава за режијске трошкове готово немогуће. Навели су и то да је цивилни сектор предложио увођење следећег критеријума – да организације које конкуришу треба да постоје неко одређено време и да треба да имају петогодишње планове. Мада, потребно је исто тако подржати и млађе организације. Међутим, ове сугестије нису прихваћене. Представници цивилног сектора су се сложили у оцени да је, када је реч о Градском конкурс за културу, доста тога постигнуто, али је доста тога и рађено мимо њих, као нпр. конкурс за савремено стваралаштво. Добра страна овог конкурса је што је подељен на три линије, али, сматрају – требало би да постоји више категорија у оквиру њега.

Иако се у Новом Саду одржава велики број манифестација, по којима је овај град и препознатљив, не постоји локални документ којим се регулишу критеријуми за финансирање градских манифестација. Према речима начелнице Градске управе за културу, с обзиром на то да Нови Сад нема локалну одлуку у погледу финансирања манифестација, Градска управа се позива искључиво на Закон о култури, за разлику од Београда који има „своју“ одлуку на основу Закона о главном граду, из кога се вуку надлежности. Према речима начелнице, измена Закона о култури могла би да обезбеди стабилан прилив за финансирање неких манифестација.

Град Нови Сад даје подршку и самосталним уметницима. Скупштина града Новог Сада је 2012. године донела Одлуку о уплати доприноса за пензијско и инвалидско

¹²⁸ „Сл. лист Града Новог Сада“, бр. 81/2016. Текући расходи и издаци који се могу суфинансирати су: закуп простора за рад, услуге телекомуникација на нивоу претплате (телефон, интернет), енергетске услуге (трошкови за ел. енергију, централно грејање, грејање на природни гас), комуналне услуге и трошкови административних услуга.

¹²⁹ Према овој одлуци, услови су следећи: 1) да имају статус репрезентативног удружења у култури утврђен у складу са Законом; 2) да имају успостављену сарадњу и успешно реализоване пројекте са другим удружењима у земљи или иностранству; 3) да имају најмање десет година дугу традицију непрекидног рада на територији града; 4) да су организовали најмање један пројекат у области културе у коме су учествовали међународни учесници; 5) да не остварују добит ни по једном основу, осим чланарине удружења; 6) освојене награде и признања удружења и његових чланова; и 7) да објављују извештаје јавно и транспарентно.

осигурање и доприноса за здравствено осигурање за лице које је стекло статус лица које самостално обавља уметничку или другу делатност у области културе. Према овој одлуци, право на уплату доприноса имају лица са пребивалиштем на територији града Новог Сада којима је удружење, код кога је то лице уведено у евиденцију, утврдило статус лица које самостално обавља уметничку делатност или другу делатност у области културе. Удружење је дужно да Градској управи за културу квартално доставља захтеве за уплату доприноса који садрже списак лица за која ће се вршити уплата доприноса из градског буџета.

У погледу финансирања манифестација, као највећу замерку цивилни сектор и установе културе истичу финансирање „Егзит фестивала“, који је комерцијалног карактера, а који за организовање добија средства из буџета различитих нивоа власти. Мишљења су да је одржавање ове манифестације нетранспарентно због тога што, према њиховим речима, никада нису видели финансијске извештаје, те да је неправедно да се један комерцијални фестивал финансира као и уметнички фестивали.

У циљу реализације пројекта „Европска престоница културе“, Фондација је од оснивања па до сада расписала неколико конкурса који имају различите намене, као што су: „Нова места“, конкурс за дизајн малих јавних простора у Новом Саду; „Публика у фокусу“, конкурс намењен развоју публице; „Нова места – Микрогрантинг“, за уређење малих површина јавне намене и подизање капацитета грађана и локалне заједнице за уређење малих урбаних простора кроз заједнички рад; затим конкурс за приступачност ради побољшања квалитета живота у јавним просторима и прилагођавање садржаја установа културе друштвеним групацијама; као и конкурс за суфинансирање мобилности културних менаџера и радника у култури и уметности. Евалуацију предлога пројеката пристиглих на сваки од конкурса Фондације врше конкурсне комисије, а одлуку о образовању комисија доноси Управни одбор Фондације.

Према речима саговорника из установа културе, први конкурс Фондације је каснио око три месеца, а био је намењен само институцијама чији је оснивач Град Нови Сад, а не и независним организацијама. Образложење је било да је новац за ту сврху добијен из покрајинског буџета, што овај саговорник сматра озбиљним недостатком.

У Новом Саду постоји Фонд за унапређење вокалне уметности младих „Меланије Бугариновић и ћерке Мирјане Калиновић – Калин“ који стипендира младе уметнике и даје подршку организовању радионица и летњих школа. Одлуку о оснивању Фонда донела је Скупштина града. Секретар Управног одбора Фонда се именује из реда запослених Градске управе за културу.

Сарадња

Према речима представнице Градске управе за културу, сарадња Градске управе за културу са установама које су основали, укључујући и Фондацију, заснива се на праћењу њиховог рада кроз планове и извештаје о раду, а са цивилним сектором кроз конкурсе и Форум за културу. Састанке са установама културе одржава једном месечно, по потреби и чешће, поготово када постоје новине у финансијском пословању. Заједничко учешће Градске управе за културу и Фондације на међународном пројекту

„Европски Лублин“ допринело је бољем међусобном упознавању. Интензивнијој сарадњи сметња је недостатак времена, закључак је исте саговорнице. Сарадњу Градске управе за културу са Министарством културе и информисања види као коректну. Ипак, навела је да Министарство није консултовало градове приликом доношења уредбе везане за финансирање пројеката путем конкурса, те да постоје мањкавости у процедуралном смислу. Истовремено, поздравља уредбу као допринос демократизацији, али сматра да је могла боље да се напише.

Представници установа културе навели су како је пре више година уведено одржавање колегијума градских установа културе са чланом Већа задуженим за културу, што је, према њиховој оцени, добра пракса. У одржавању ових колегијума било је прекида, у зависности од тога ко је члан Већа за културу. Колегијум се сазива 4 до 5 пута годишње, из различитих разлога, нпр. систематизације, смањења запослених, планирања и сл. Како су даље објаснили, нису у питању само бирократски састанци; значајни су и у креативном смислу, јер се ту изнедре и добре идеје. На колегијумима најчешће присуствују директори, али у зависности од теме понекад и запослени из рачуноводствених и правних служби. Међутим, истакли су како нема састанака између градских и покрајинских установа културе. Уједно увиђају потребу за сарадњом на заједничким пројектима, а све у циљу што боље организације Престонице културе.

Градске установе културе развијају сарадњу и на међународном нивоу. „Стеријино позорје“ реализује прекогранични пројекат ИПА са Хрватском и Српским народним позориштем, а сарађује и са установама које нису из области културе, као на пример са Техничким факултетом, Удружењем критичара, фотографа и др.

Сарадња локалних актера са Фондацијом представља највећи изазов, будући да је Фондација један од намлађих актера у култури Новог Сада. Један од представника установа културе је објаснио да у почетку није било довољно јасно шта Фондација ради, због чега сарадња није у потпуности била задовољавајућа, те је било доста „лутања“. Међутим, заједничка реализација једног пројекта унапредила је сарадњу Фондације и установе из које саговорник долази. Такође, и представници цивилног сектора су у разговору изнели оцену да овај сектор нема изграђену сарадњу са Фондацијом, те да постоји међусобно неразумевање између њих. Потом су саговорнице у фокус групи појаснили да је проблем у програмском дизајну и да има своју предисторију везану за „Егзит“ и „Егзит фондацију“, коју пак воде људи из „Егзита“. Континуиран утицај „Егзита“ очитује се у исказу једног од учесника фокус групе који каже: „Нема власти која ‘Егзит’ није дочекала оберучке“; „сада имамо организације – ‘мале Егзите’ – које имају комерцијалне програме, а добијају из буџета Града по пет милиона“.

Када је реч о сарадњи са установама културе, представници цивилног сектора процењују да су установе културе прилично затворене за сарадњу, у чему, према њиховом мишљењу, предњачи Културни центар Новог Сада. Оцењују да је у односу на претходни период осетно затварање и Градске управе и установа културе. То затварање и суспендовање комуникације са њима, представници цивилног сектора сматрају да има политичку конотацију. На питање да издвоје градску установу културе по доброј сарадњи и отворености, присутни су поменули Завод за заштиту споменика града Новог Сада због тога што се све више повезује са грађанима.

Сарадња Фондације „Нови Сад 2021“ са туризмом требало би, по речима њених представника, да буде боља и чвршћа у будућности, јер је у плану осмишљавање заједничког приступа за привлачење туриста. Такође, и са школама је предвиђен већи и значајнији пројекат. Фондација планира оснивање образовно-методичког центра који подразумева креирање борда наставника из основних и средњих школа заинтересованих да се укључе у пројекат и направе неку врсту хаба, где би школе могле да креирају културне понуде. Покренут је Новосадски волонтерски сервис који ће бити у служби свих организација којима су неопходни волонтери различитих доби, од најмлађих па до сениора волонтера из удружења пензионера. У плану Фондације је и пројекат за унапређење рада градске администрације. У питању је организовање асертивних тренинга за представнике градске администрације који комуницирају са грађанима, уз слоган „Нови Сад град љубазности“.

Програми и публика

Мишљење саговорница из Градске управе за културу о културном животу града је да постоји превише културних садржаја, и да их је све више и више, неvezано за доношење Стратегије. Њихов утисак је да је пројекат „Европска престоница културе“ донео нову енергију, покренуо све субјекте у култури, што се осећа кроз програме, конкурсе, рад установа културе. Ради прегледа и обједињавања културних дешавања у граду, Градска управа за културу је креирала интерактивни сајт календара дешавања и иницирала сајт посвећен искључиво култури. На том сајту се могу најавити и оглашавати догађаји свих установа културе, без обзира на оснивача.

Представници установа културе оцењују да постоји разлика у односу на време пре добијања титуле Европске престонице културе, напоменувши да су уведене новине захваљујући Стратегији и Акционом плану. Према њиховом мишљењу, рад комисија за доделу средстава је унапређен, транспарентнији, критеријуми су јасније дефинисани, а уведена је и пракса образлагања одлука о изабраним и добијеним пројектима. Саговорници из установа културе сматрају да постоји веома богата понуда културних садржаја, али и потражња, односно публика тих програма, али проблем је у томе што не могу сви да стигну да погледају све културне садржаје. Када је реч о процени тренутне ситуације, један представник установа културе сматра да не треба градити имиџ града на манифестационом садржају, и да то није култура већ забава; он наводи да недостаје уметнички сегмент пројекта „Европска престоница културе“, додавши да је то била и сугестија Европске комисије.

Мишљење представника цивилног сектора о културном животу Новог Сада је да се у две, три последње године култура претворила у „масовну игру на отвореним просторима“. Утисак саговорника је да је све „под једним кишобраном културног кича“ и да је потребно „очистити кош културе“, у коме има свега и свачега. Са једне стране истичу да се у самом центру града одвијају догађаји који се могу упоредити са вашаром. Са друге стране, наводе да постоје установе културе које се афирмишу пројектима које се баве партиципацијом, нпр. Галерија Матице српске и Галерија – поклон збирка „Рајко Мамузић“. Сматрају да је најпроблематичнија селекција фестивалских дешавања. О

реализацији Акционог плана казали су да је већина његових циљева испуњена што се техничког дела тиче, потогово везано за трансформацију Градске управе за културу, као и њеног сајта.

Титула Европске престонице културе унела је у културу Града новине и другачију динамику. Готово је све подређено овом пројекту, што се од цивилног сектора могло чути као замерка. Ипак, „Нови Сад 2021 – Европска престоница културе“ је проглашен пројектом од националног значаја и интереса.¹³⁰ С тим у вези, Фондација „Нови Сад 2021“, задужена за имплементацију овог пројекта, расписала је конкурсе усмерене на анимирање и подизање партиципације грађана у културном животу града. У питању су конкурси за „изградњу културне инфраструктуре“, између осталог, кроз организовање три својеврсне „културне станице“ до 2021. године, односно три нова културна центра, од којих ће два бити у Новом Саду – на Новом насељу и Клиси, а трећи у Сремским Карловцима. У складу са стратешким приоритетом децентрализације културе, 2017. године је основан Културни центар „Руменка“ са циљем да се организује и унапреди културни живот места кроз промовисање културних и уметничких програма, и културног наслеђа. Програм рада био би усмерен на реализацију разноврсних културних активности намењених припадницима свих националних заједница које живе у Руменки, као и свим узрасним категоријама.

Укључивање становништва приградских општина замишљено је и кроз „концепт каравана“ – покретних културних станица као мултимедијалних културних простора на точковима. Такође, конкурс „Публика у фокусу“ има за циљ да оснажи и подржи институције културе у Новом Саду у њиховом континуираном раду на развоју културних навика, потреба и компетенција грађана. Јавни конкурс се расписује у циљу јачања капацитета јавних установа културе са седиштем на територији града Новог Сада и општина Сремски Карловци, Беочин и Ириг, и подразумева пружање финансијске подршке реализацији пројекта за развој публике, односно учешћа грађана/ки у јавном културном животу¹³¹. У плану Фондације су и програми намењени не-публици, као што су: „Шетња кроз наслеђе“, „Братство и јединство“, прављење партиципативног музеја, „Новосадски фото-албум“.

Када је реч о установама културе, представник Градске библиотеке у Новом Саду је истакао да ова установа има 26 огранака и да није било њиховог масовног гашења, већ су отворена и два нова – ромска библиотека и огранак стране књиге, где су само књиге на страним језицима. Истакао је задовољство средствима добијеним за набавку књига и истакао да се доста средстава улаже и за обнову објеката који су у пристојном стању. Сви огранци имају читаонице где могу да се одрже још неки садржаји. Библиотека сарађује са цивилним сектором, конкретно са неколико удружења која се баве ћирилицом. Током летњих месеци, сваког радног дана и викендом, Библиотека има

¹³⁰ На седници Владе Републике Србије, 30.12.2016, проглашен је пројектом од националног значаја и интереса. Влада Републике Србије, 04.05.2017, донела је Закључак број 401-3911/2017 којим је дефинисано да се средства за реализацију пројекта „Нови Сад 2021 – Европска престоница културе“ обезбеђују у буџету Републике Србије, буџету Аутономне Покрајине Војводине и буџету Града Новог Сада; <http://www.kultura.novisad.rs/cyr/%D0%B5%D0%BF%D0%BA-2021>, приступљено 14.06.2018.

¹³¹ <http://novisad2021.rs/javni-konkurs-publika-u-fokusu/>, приступљено 14.06.2018.

одељење на новосадској плажи Штранд, где посетиоци популарног купалишта могу бесплатно да позајмљују књиге, читају периодику, учествују у креативним радионицама, а у вечерњим часовима присуствују културним манифестацијама. Нагласио је да је ова активност Библиотеке изузетно добро примљена код суграђана и да Библиотеку на Штранду дневно посети преко стотину Новосађана свих узраста. За децу се организују пригодне креативне радионице, а за одрасле књижевни програми у вечерњим часовима.¹³² Циљна публика Библиотеке су деца. Организује и књижевне радионице и предавања из области здравља по селима, где дође по 10 до 15 људи, као и специфичне програме, попут посете огранцима заштитника грађана Новог Сада, ради информисања грађана о својој мисији.

„Стеријино позорје“, поред фестивала, организује и програме намењене различитим групама. Младима је намењено „Позорје младих“, док за млађе узрасне категорије (вртићи и школе) организује изложбе. Постоје и месечни програми на којима се промовишу институције и појединци значајни за афирмацију позоришне уметности у региону, организују промоције књига везаних за драмску књижевност, предавања театролога, професора са факултета.

Табела 4: Број програма у организацији установа културе и њихова посећеност

Установа	Број програма	Број посетилаца/тираж
Стеријино позорје	10-ак књижевних вечери и трибина/предавања, 15-ак представа на Фестивалу, 4 књиге и 5 бројева часописа „Сцена“	око 10.000/3.500тираж
Зав.зашт.спом.културе	1 трибина, 2 изложбе, 2 публикације, радионице за децу	2.830
<i>Ujvideki Szinhaz</i>	98	11.138
„Атеље 61“	2 промоције књига, 1 предавање, 5 изложби, 5 публикација	3.300 / 2.100 тираж
„Кисач“	изложбе, 10 позоришних представа, 5 наступа КУД-ова	7.000
„Младост“, Футог	9 књиж. вечери, 9 трибина, 12 изложби, 3 музејске изложбе, 18 концерата, 29 поз. представа, 20 филм. пројекција, 18 наступа КУД-ова	
Градска библиотека у Новом Саду	151 књижевно вече, 45 трибина, 174 изложбе, 14 публикација, 727 креативних радионица за децу	25.770

*Културни центар, Позориште младих, Музеј и Архив нису доставили упитнике за потребе анализе

Градска управа посвећује пажњу и очувању српског језика и ћирилице, тако што је свим градским установама, организацијама и јавним предузећима препоручила да се за потребе службене комуникације користи ћирилично писмо, односно, да се страни изрази који су се одомаћили у нашем језику замене српским. Пажњу очувању ћирилице, Град посвећује и кроз подршку пројектима удружења „Ћирилица“.

Установе културе из Новог Сада посвећују пажњу и дигитализацији. Завод за заштиту споменика културе града Новог Сада први је започео процес дигитализације непокретног културног наслеђа. Кроз софтвер ЗИМУС обезбедио је почетке централизованог и уједначеног процеса дигитализације на територији Покрајине, као и Републике Србије. Како би процес дигитализације био јединствен за све делатности Завода, извршено је прилагођавање програма ЗИМУС за споменике културе, просторне културно-историјске целине, знаменита места и археолошка налазишта, што је један од

¹³² http://www.gbns.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=123:biblioteka-na-strandu&catid=35&Itemid=205, приступљено 14.06.2018.

результата пројекта „Дигитализација Завода за заштиту споменика културе града Новог Сада – линковање базе података на итернет презентацију“¹³³.

Поред програма за припаднике националних мањина, децу и младе, Град подржава и пројекте за осетљиве групе грађана: жене, особе са потешкоћама у развоју, Роме, социјално угрожена лица и сеоско становништво, док програме намењене старијим лицима не подржава посебно. Информације о културној понуди у граду доступне су јавности путем сајта Градске управе за културу и сајта Фондације „Нови Сад 2021“, који води ка порталу *kultura.rs*, на којем постоји могућност да организатори сами унесу информације о догађају који желе да промовишу, а да заинтересовани претражују по категоријама и датуму.

Изазови

Будући да је Нови Сад добио титулу Европска престоница културе, сва дешавања у Граду су окренута реализацији овог пројекту, те се највећи изазови културне политике Новог Сада тичу реализације стратешког и акционог плана. С обзиром на то да су уведене новине у Новом Саду, пре свега по питању одлучивања, један од највећих изазова представља и суштинска трансформација културног система Новог Сада и даљи развој партиципативности у одлучивању, у складу са принципом демократичности културне политике. Изазов представља и унапређење међусобне сарадње локалних актера без које нема ни кохерентног културног система. Ово се поготово односи на побољшање односа између цивилног сектора, Градске управе за културу, Фондације „Нови Сад 2021“ и градских установа културе, затим на сарадњу установа културе са Фондацијом, као и на међусобну сарадњу градских и покрајинских установа културе у граду. Изазов представља и креирање стратешких планова развоја свих установа културе до краја 2018. године, како је предвиђено Акционим планом.

Од значајних инфраструктурних пројеката, Град има у плану да у наредне две године адаптира просторе Музеја града Новог Сада и Новосадског позоришта *Ujvideki Színház*, а тренутно се реновирају балетска и музичка школа са концертном двораном. Од неискоришћених простора који би могли да се искористе за потребе културе, у плану је адаптација Кинеске четврти и касарне. Кинеска четврт је посебан сегмент пројекта „Европске престонице културе“ који подразумева реконструкцију читавог кварта уз ангажовање младих у оквиру посебне радне групе. Нека питања од значаја за рад установа културе која нису системски решена неповољно утичу на рад установа културе у Новом Саду, баш као и у другим градовима. Свим установама културе недостају нова радна места, а ограничење запошљавања је на снази у складу са Законом о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору. Практично, након одласка запослених у пензију, установе нису у могућности да на упражњеним местима запосле људе, што може да угрози обављање основне делатности установа, нагласили су

¹³³ Пројекат је финансирао Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање и односе са верским заједницама у 2016. години.

представници установа културе.¹³⁴ Углавном недостаје стручни кадар, затим правници, као и друго особље значајно за рад установа¹³⁵. Даље, улагање у културу приватних субјеката није на задовољавајућем нивоу, па тако, на пример, НИС плаћа ПДВ на спонзорство „Стеријиног позорја“. Озбиљан проблем јесте тај што буџет не препознаје финансирање дуже од годину дана, већ само једногодишње, кроз фискалну годину. То отежава реализацију дугорочних пројеката и прави проблем са аплицирањем код страних фондова, јер установе културе не могу ништа да планирају на дуже време, нити да гарантују. Када је Позориште у питању, додатни проблем са финансирањем је тај што се позоришна сезона не поклапа са фискалном годином, што ремети рад свих позоришта.

Због обимних процедура које налаже Закон о јавним набавкама, саговорници су мишљења да би комисију за јавне набавке требало формирати на нивоу свих установа, што би много олакшало посао установама културе. У том контексту, наводимо и проблем са реституцијом простора који користе установе културе. У случају зграде Позоришта младих, овај проблем се превазилази плаћањем закупа.

Представници Градске управе за културу, као носиоци и креатори културне политике Града, оценили су највеће актуелне проблеме и приоритете у култури града. Проблеме су рангирани на следећи начин: 1) недостатак финансијских средстава за програме; 2) недостатак финансијских средстава за реновирање објеката и улагање у инфраструктуру; 3) недовољна стручност и бројност кадрова; Што се тиче приоритета за улагање и развој културе, издвојили су: 1) едукацију запослених у култури; 2) опремање установа културе; 3) савремено стваралаштво. Од понуђених, као два најмање важна приоритета, наведени су – креирање локалног плана развоја културе и очување српског језика и ћирилице.

Примери добре праксе	Највећи изазови и проблеми
<p style="text-align: center;">Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● 61% буџета за културу издваја се за програме ● 9% буџета за културу издваја се за конкурсе у области културе ● Некадашњи тренд доминације средстава за плате и доприносе у односу на остале трошкове није више правило (програми имају највећи удео у буџету „Стеријиног позорја“, Завода за заштиту споменика културе и Културног центра „Младост“) ● Нормативно уређење финансирања актера у култури ● Издвајање средстава из градског буџета за финансирање режиских трошкова удружења ● Увођење електронског конкурса за пројекте у култури ● Стабилна финансијска подршка манифестацијама које су оцењене као значајне за град 	<p style="text-align: center;">Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Недовољно коришћење могућности за финансирање пројеката/програма установа културе из међународних извора

¹³⁴ Примера ради, рационализација радних места је захтевала од „Стеријиног позорја“ 50% смањења запослених, па је тако од 20 запослених њих 10 отишло из установе.

¹³⁵ Библиотеци недостају библиотекари за рад са корисницима; „Стеријином позорју“ правник–сарадник у Документационо-истраживачком центру; Заводу за заштиту споменика културе архитекта, археолог, правник, економиста, возач, хигијеничар, економ, историчар уметности, архитектонски техничар; Новосадском позоришту извршилац за писање пројеката; „Кисачу“ правник, књиговођа, организатор, дигитализатор; „Атељеу 61“ техничар манипулант за област ткања, дипл. правник, сарадник за рачуноводствене послове, спремачица; „Младости“ из Футога недостају: правник, стручни сарадник за културноуметничке активности, организатор активности етно радионице, гардеробер, спремачица, ПР.

<p>Инфраструктура установа културе:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Реализација значајних инфраструктурних пројеката 	<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Завршетак планираних инфраструктурних пројеката и обезбеђење средстава за даље улагање у инфраструктуру
<p>Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Пракса расписивања конкурса за пројекте у култури и то за неколико области на којима удружења грађана и други актери, осим градских установа културе, могу да конкуришу ● Пракса расписивања конкурса за финансирање режисијских трошкова удружења ● Валоризовање рада самосталних уметника плаћањем доприноса за социјално и здравствено осигурање 	<p>Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Непостојање критеријума (успостављање критеријума) за финансирање локалних манифестација ● Разлагање конкурса за савремено стваралаштво на више од постојеће три категорије
<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Постојање Стратегије развоја културе града Новог Сада (2016–2026) ● Процес израде Стратегије пример добре праксе укључивања различитих актера у планирање ● Успостављени механизми за партиципативност у одлучивању кроз рад Форума за културу ● Пракса колегијума градских установа културе са чланом Већа задуженим за културу ● Унапређен рад комисија за доделу средстава, транспарентније и јасније дефинисани критеријуми 	<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Одржавање и унапређење рада Форума у складу са принципима транспарентности и партиципативности ● Транспарентније образлагање одлучивања у вези са резултатима конкурса
<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Доступност информација о културним дешавањима у граду обједињавањем календара културних дешавања на сајту Градске управе за културу, уз могућност да се онлајн пријави догађај (банер „Најавите догађај“ – http://www.kultura.novisad.rs/lat/node/225) ● Велики број подржаних јавних манифестација који превазилази локалне оквире чине део идентитета града и привлаче велики број посетилаца који долазе из других градова и из иностранства ● Разноврсност културне понуде у граду ● Рад на децентрализацији културне понуде у Граду 	<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Подизање нивоа учешћа грађана у културном животу града ● Реализација пројеката на конкурсима које расписује Фондација
<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Постојање управе у чијој су надлежности искључиво послови културе ● Градска управа за културу има свој сајт: www.kulturanovisad.rs ● Разноликост организација цивилног друштва у култури и постојање организација цивилног друштва које се баве истраживањем у области културне политике ● Ангажованост цивилног сектора за укључивање у одлучивање у култури ● Разноврсне активности Фондације на пољу унапређења културног живота на територији читавог града ● Покретање Новосадског волонтерског сервиса који је намењен да буде у служби свих организација којима су неопходни волонтери ● Пројекти Фондације на унапређењу међуресорне сарадње 	<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Спровођење свих планираних активности од стране Фондације ● Сарадња између градских и покрајинских институција и могућности за заједничке пројекте ● Свим установама културе недостају нова радна места, док су истовремено суочене са ограничењем запошљавања, јер је на снази Закон о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору ● Недовољно акцентована/потенцирана сарадња међу установама културе на пројектима за које Фондација расписује конкурсе

Бојана Субашић

О граду

Град Ужице је центар Златиборског округа и заузима територију од 667км² са 41 насељем, од кога је једно урбано. Популацију Ужица чини 78.040 становника, од којих 59.747 или 76,6% припада градском становништву. Град Ужице је готово у потпуности настањен српским живљем које чини 97,5% популације. Иако према попису становништва из 2011. године у Ужицу живи 19 етничких група, број припадника тих група често не прелази ни 5 житеља овог града. На другом месту по бројности су Црногорци којих има 144 (0,2% становништва Ужица). Највећи проценат Ужичана припада старосној групи од 30 до 49 година – 27,5%, и старијој групи од 50 до 64 године – 24%. Најмањи проценат припада млађима од 15 година (13,5%). Економски активно становништво чини 44,3% грађана, међу којима је 81,1% запослено. Када је реч о образовној структури, највећи број грађана има завршену средњу школу (53,2%), а најмањи вишу школу и факултет (16%)¹³⁶. На територији града Ужица налази се 16 споменика културе. Чак 7 споменика културе је категорисано као културно добро од изузетног значаја, а 4 од великог значаја.¹³⁷ Међутим, представници актера у култури не препознају јасно непокретно наслеђе као основ за развој културе Ужица. Идентитет града се, из угла учесника фокус група, више сагледава кроз нематеријално наслеђе, вредности и симболику Ужичке републике. И поред тога што се Ужичка република доживљава као идентитет града и што је град деценијама носио префикс „Титово“, занимљиво је што ће добити споменик који се везује за период монархистичке Србије – статуу „Велика Србија“, која у једној руци држи круну, симбол краљевине, а у другој заставу. Одлука о постављању статуе на улазу у град идеолошки је поделила становнике Ужица.

Организација и функционисање културе у оквиру локалне самоуправе¹³⁸

Градска управа Ужица организована је у 5 управа¹³⁹. За културу је надлежна Градска управа за послове органа Града, општу управу и друштвене делатности, у

¹³⁶ http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162, приступљено 29.06.2018.

¹³⁷ http://heritage.gov.rs/latinica/nepokretna_kulturna_dobra.php, приступљено 29.06.2018.

¹³⁸ Анализа културе града Ужица је рађена на основу стандардизованих упитника које су попуњавали представници Градске управе и представници локалних установа културе, као и на основу интервјуа и фокус група вођених у оквиру пројекта 30.05.2018. Интервју је вођен са градском већницом за културу, Маријом Трмчић Богојевић. Поред тога, обављени су разговори у оквиру две фокус групе. Прва фокус група организована је са представницима јавних установа културе и њој су присуствовали: директор Народне библиотеке Ужице; музејски саветник у Народном музеју Ужице, програмски и уметнички директор у Градском културном центру. Друга фокус група вођена је са представницима организација цивилног друштва и то: Удружења грађана „Ера“, Певачког друштва „Златиборска вила“, Удружења „Колектив Ужице“, Удружења визуелних уметника Ужице, Удружења лончара Злакуса, Удружења „Глас искуства“, Удружења „Ужичка књижевна република“.

¹³⁹ Градска управа за послове органа Града, општу управу и друштвене делатности, Градска управа за финансије, Градска управа за урбанизам, изградњу и имовинско-правне послове, Градска управа за инспекцијске послове и

оквиру које су 2 особе задужене за послове у области културе (дипл. правник и дипл. економиста).

У оквиру Градског већа, за одлуке у области културе и њихово спровођење одговоран је градски већник за друштвене делатности. И претходних година, сектор културе није имао члана надлежног искључиво за област културе, већ је функција, као и данас, обједињавала културу, спорт и образовање. Већница за област друштвених делатности је по образовању дипл. економиста и од скоро је на тој позицији.

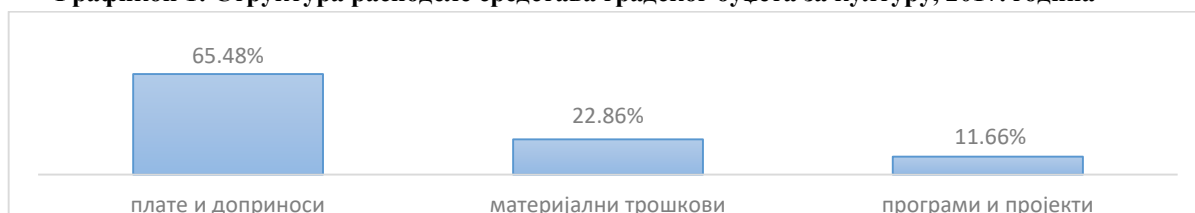
У граду функционише 6 јавних установа културе у којима је запослено 133 особе, од којих 105 на неодређено. Ужице има и биоскоп који је у приватном власништву. Разноликости културне понуде доприноси и око 20 удружења из различитих области културног стваралаштва и културне традиције, па и поред тога не постоји системски организован начин подршке њиховом раду и доприносу култури, попут конкурса. Тако, бројна удружења која се баве савременим стваралаштвом остају без подршке или остварују само симболичну подршку.

Поред чланства у Сталној конференцији градова и општина, у упитнику за Градску управу није наведено чланство Ужица у још некој мрежи градова.

Финансирање програма и пројеката

Буџет Града Ужица у 2017. години износио је 2.617.649.781,00 динара, док се за културу издвајало 170.498.069,00 динара, односно 6,5% градског буџета. Према томе, просечно годишње издвајање за културу по глави становника у 2017, у Ужицу је износило 2.130,16 динара. Из градског буџета највише се издваја на плате и доприносе запослених – 65,5%. Затим следе материјални трошкови, који имају удео од 22,9%, док је на програме у 2017. години опредељено свега 11,6% (Графикон 1).

Графикон 1: Структура расподеле средстава градског буџета за културу, 2017. година

Град Ужице нема конкурс за област културе, већ је у 2017. за потребе конкурса издвојио 4.800.000,00 динара, и то за три области, у оквиру којих могу бити пријављени и пројекти са темом културе – конкурс за активности у сфери омладине, конкурс за организације цивилног друштва и конкурс за издаваштво. У 2018. години, расписан је конкурс који се односи на подршку музичким манифестацијама на територији града, тако да је за потребе 4 конкурса у 2018. години опредељено 5.270.000,00 динара. Међутим, поставља се питање где су могућности за финансирање других типова манифестација, попут догађаја из области визуелног или књижевног стваралаштва.

комуналну полицију, Градска управа за инфраструктуру и развој, Служба буџетске инспекције, Служба интерне ревизије, Градско правобранилаштво. У саставу Града Ужица функционише и једна општина – Севојно.

Основна критика од стране учесника из организација цивилног друштва је управо недостатак конкурса искључиво за пројекте у култури. Исто тако, сви представници удружења који конкуришу за подршку Града сложили су се да су средства за подржане пројекте изузетно мала, што утиче на квалитет садржаја који се реализује. Као последица оваквог приступа Градске управе финансирању културне понуде, и симболичних средстава која се одобравају, јесте то да су поједина удружења одустала од пријаве на конкурс Града и подршку траже пре свега од надлежног министарства, обезбеђујући финансије и кроз чланарине и својим личним учешћем. И установе и удружења се у свом функционисању делом ослањају на средства добијена на конкурс Министарства културе и информисања. У 2017. години, 2 ужичке установе су добиле подршку из републичког буџета за културу – Позориште (3.700.000,00 динара) и Музеј (200.000,00 динара). У 2018. години, ситуација је боља за установе, па су 4 од 6 установа добиле подршку надлежног министарства у укупном износу од око 10.000.000,00 динара. Међутим, удружења су веома слабо заступљена међу онима који су остварили подршку, свега 2 удружења у 2017. години (650.000,00 динара), односно 3 у 2018. години (1.200.000,00 динара). Град Ужице је, на конкурс Министарства културе и информисања „Градови у фокусу“ 2016. године, добио 12.000.000,00 динара, а средства су искоришћена за инфраструктурне пројекте – сређивање летње позорнице у дворишту Градског културног центра, завршетак сталне поставке Народног музеја под називом „Ужичка република“ и сређивање простора испред Скупштине града. Иако је пројекат носио име „Ужице *RES PUBLICA*“, једино је сегмент музејске поставке био у духу полазне идеје.

Из буџета Града Ужица финансира се 6 установа културе у којима ради 130 особа (103 на неодређено) (Табела 1), у домену плата запослених, текућих трошкова и програма. Најзначајнија средства издвајају се за Народно позориште и Народно музеј, док најмања средства из градског буџета добија Градска галерија, што и не чуди јер има само двоје запослених и спецификовано уметничко поље рада.

Табела 1: Јавне установе културе у Ужицу

Назив установе		Број запослених (на неодређено+ одређено)	Средства која се издвајају из градског буџета у динарима	Процент у односу на градски буџет за културу
1	Народно позориште Ужице	43+3	65.500.710	38,42
2	Градска галерија Ужице	2+0	7.330.172	4,30
3	Народна библиотека Ужице	17+5	24.740.141	14,51
4	Народно музеј Ужице	25+11	45.951.461	26,95
5	Историјски архив Ужице*	13+1	17.552.660	10,29
6	Градски културни центар	3+1 (6 у кафићу)	9.442.925	5,53

*Архив није доставио упитник, податак преузет из архиве Завода и односи се на крај 2017. године

Када је реч о изворима финансирања, установе се највише ослањају на Град, а као што је поменуто – део средстава обезбеђују и на конкурсима Министарства културе и информисања. Донације и спонзорства су веома ретка, и пре свих остварује их Позориште захваљујући афирмисаном позоришном фестивалу „Без превода“. Спонзорства и донације успева да обезбеди и Фестивал фолклора „Лицидерско срце“, као и фестивал *In Wires*, захваљујући дугогодишњој успешној реализацији. Представник

удружења које организује фестивал *In Wires* истиче да је он опстао уз помоћ Амбасаде САД-а, јер су средства Града и Републике недовољна. Учешће привредних субјеката највише се огледа у настављању праксе финансирања КУД-ова који носе имена фабрика „Севојно“ и „Први партизан“. Међутим, сви остали учесници сложни су у томе да би ужички привредници, који су бројни и успешно послују, могли да пруже већу подршку култури.

Табела 2: Структура буџета градских установа културе Ужица према изворима финансирања (% у односу на укупан буџет установе)*

Назив установе	Република	Град	Приходи	Други конкурси	Спонзори	Донације	Остало
Народно позориште	4,8	87,7	6,3	/	/	1,2	/
Градска галерија	/	100	/	/	/	/	/
Народна библиотека	2,3	92,2	5,2	/	/	0,1	0,2
Народни музеј Ужице	6,6	90,6	1,9	/	/	/	0,9
Градски културни центар	/	57,88	42,12	/	/	/	/

*Архив није доставио упитник

И поред тога што има најмањи буџет, Градска галерија издваја најзначајнија средства за програме, трећину буџета установе, а разлог томе треба тражити у свега двоје запослених. Све остале установе издвајају знатно нижи проценат средстава на програме.

Табела 3: Структура буџета градских установа културе Ужица према врсти трошкова (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Врста трошкова		
	Плате и доприноси	Материјални трошкови	Програми и пројекти
Народно позориште*	66,2	14,1	19,7
Градска галерија	31,6	34,7	33,7
Народна библиотека	70,4	27,6	2
Народни музеј Ужице	61,3	28	10,7
Градски културни центар	23,60	63,75	12,65

*Историјски архив није доставио упитник. Народно позориште није доставило тражени податак, прорачун је урађен само на нивоу средстава из буџета Града, а на основу структуре буџета Града за 2017. годину.

Ужице има веома разнолику независну културну сцену. У упитнику Градске управе наведено је 17 удружења, међу којима су заступљени и фолклор и балет, грнчарство и визуелне уметности, књижевност и историја. Удружења су значајни критичари градске културне политике. Истиче се да установе не оправдавају средства добијена за програме. Програми нису довољно посећени, нити су по мери савремене публике. Такође, представници удружења сматрају да је неопходно да конкурс Града буде дефинисан искључиво за област културе и да средства тог конкурса износе барем 5.000.000,00 динара.

Приметно је и незадовољство цивилног сектора начином расподеле средстава на конкурс Министарства културе и информисања. Образложења се доживљавају као недовољно добро промишљена, често се исти коментар преписује за велики број удружења. Ипак, најзначајнија препорука је да се на конкурсима надлежног министарства одвоје конкурсна линија за установе и линија за удружења грађана. Важно

је и да се реализација конкурса помери са почетка на крај године, за наредни циклус финансирања.

Иако незадовољни финансирањем, ужички актери у култури морају да буду проактивнији у тражењу међународних извора финансирања и спремнији на партнерску сарадњу са иностраним актерима. Иако установе сарађују са партнерима у Босни и Херцеговини, то се не одражава на повећање финансијских средстава, нити на заједничку организацију програма, већ се махом ограничава на међусобна гостовања.

Одлучивање у култури

Стиче се утисак да у погледу дугорочног промишљања у култури, Град Ужице не користи могућности које му се пружају. На корак до стратешког документа, Ужице је остало у позицији да и даље нема разрађене циљеве и идеје, у недефинисаном простору културних елемената између Ужичке републике, очувања традиције, заната и обичаја, и савременог стваралаштва. Наиме, 2011. године, Ужице и Панчево ушли су у пројекат који је реализован у оквиру програма *Exchange 3*, под називом „Културни мост између планине и равнице“, а који је подржан средствима Европске уније. Један од основних циљева био је доношење стратешког документа развоја културе у Ужицу, где би представници Панчева и експерти из града који је већ донео стратешки документ стручно и искуствено помогли у том послу. Додатне активности биле су сарадња свих актера у култури два града, размена и развој програма. Нацрт стратешког документа био је резултат обухватног консултативног процеса у којем су учествовале све заинтересоване стране. У том смислу, реализовано је анкетање 1.621 житеља градског подручја у погледу потреба, навика и ставова о културној политици и културној понуди града Ужица; анкетирано је 5 од 6 градских установа културе; одржане су 4 фокус групе у којима је учествовало 47 особа из области туризма, медија, образовања, привреде и цивилног сектора. Сви подаци послужили су као основа за израду Плана развоја културе града Ужица у периоду 2012–2017. Међутим, због промене власти 2012. године, стратешки документ, иако усвојен од стране Градског већа, није усвојен у Скупштини града – и та ситуација није промењена до данас.

Од стратешких докумената од значаја за област културе, Ужице има Стратегију одрживог развоја града 2012–2020 у којој је култура мање заступљена, и у којој се као слабост препознаје „непостојање секторских стратешких докумената од значаја за унапређење појединих области (нпр. безбедности, културе и сл.)“, али и констатује да „културна понуда града у највећем проценту не излази у сусрет културним потребама различитих група“. Упркос томе, изостаје и ревизија постојећег документа, као и истраживања грађана и публике. Ни установе културе немају своје стратешке планове. Изузетак је Градски културни центар који има план развоја на период од четири године, али није прецизирано на које се тачно године односи.

Савет за културу у Ужицу такође не постоји, али може се рећи да је јасна воља за његовим формирањем. Наиме, градоначелник је одобрио његово конституисање, па се чека прави моменат за то, односно смена неколико директора установа.

Вредновање

Као што је већ речено, не постоји конкурс за пројекте и програме из области културе, али постоји велика потреба за оваквим начином подршке независној културној сцени Ужица. Комисије на осталим конкурсима, на које аплицирају и актери са пројектима из културе, не могу се сматрати компетентним за област културе, јер их чине представници установа из различитих области у граду, као и представници локалне самоуправе. Стручно одлучивање је доведено у питање и чињеницом да су комисије трочлане, односно да поред већника укључују још само 2 члана из широког дијапазона друштвених делатности на које се конкурси односе. О изостанку процедуре вредновања пројеката говори и чињеница да готово сви пријављени пројекти бивају подржани на конкурсима, па се онда одобравају изузетно мали износи, који нису довољни за организацију активности у задовољавајућем обиму. Стога је неопходно установити конкурс који ће одговорити потребама и специфичностима културне сцене, успоставити јасне критеријуме и процедуре његове реализације. Интересантно је да установе културе могу да се пријаве на поменута 4 конкурса Града, а да ту могућност веома ретко користе, осим Библиотеке.

Град Ужице нема ни Одлуку о манифестацијама од значаја за град, иако представница Града истиче да Ужичани од културних програма највише воле манифестације, посебно музичке. Такође, Ужице има велики број манифестација које превазилазе локалне оквире, и по значају и по бројности публике. Управо је то и разлог што удружења активна у пољу културе истичу да Град мора јасно да изврши категоризацију манифестација и издвоји оне које су од посебног значаја и које ће имати стабилну подршку у свим ресурсима. У том правцу, у локалној самоуправи подвлаче да ће од следеће (2019) године манифестација „Лицидерско срце“ добити посебну позицију у буџету Града и стабилан извор финансирања, као једна од најзначајнијих манифестација за град која привлачи и највећи број посетилаца. Да ли ће се ова пракса проширити и резултирати горепоменутом одлуком, остало је нејасно.

У 2018. години, на конкурс за пројекте организација цивилног друштва, 13 организација је остварило подршку од 1.030.000,00 динара, а на конкурс за омладинске пројекте, 5 пројеката из културе подржано је са 470.000,00 динара. Доња граница подршке износила је свега 20.000,00 динара. Поставља се питање колико конкурси само задовољавају форму, а колико је њихов циљ реализација и квалитет програма који се подржавају. Стога је веома важно утврдити и праг минималног износа по пројекту који би искључио праксу да сви који се пријаве добију „бар нешто“, иако то није довољно ни за једноставну програмску активност.

Сарадња

Сарадња са градском већницом није формализована у смислу устаљене праксе редовних састанака, али је представници установа културе, са своје стране, оцењују као позитивну, како у погледу састанака тако и у погледу комуникације која постоји кад год се јави потреба. Са друге стране, иако Град сматра да је сарадња са организацијама у

култури добра, представници удружења су на фокус групи истакли да не постоји сарадња са већницом. Једино је представница удружења „Ера“ имала састанак са чланицом Градског већа поводом организације манифестације „Лицидерско срце“. Значај независне сцене у култури се не сагледава вишедимензионално, него само кроз финансијску подршку.

Установе међусобно сарађују на високом нивоу, како у техничком тако и у програмском погледу. Интересантно је да се њихови представници позитивно односе према приоритетним улагањима. Наиме, свесни која установа има приоритет, они прихватају модел већег улагања у ту установу у одређеном периоду, односно години.

Што се тиче сарадње између установа и организација цивилног друштва, она је слабо заступљена. Наиме, на питање о сарадњи, установе наводе да комуницирају са удружењима пензионера, верским организацијама, удружењима особа са инвалидитетом, али не и са удружењима у култури. Једино се сарадња са културно-уметничким друштвима издваја као добра. Генерално, сарадња је присутна само у техничком смислу, док у програмском изостаје. Удружења наводе да су установе учаурене и да тешко прихватају иновативне програме, посебно установе заштите.

Ужице је једно од ретких градова на чијој територији функционише и републичка установа, Музеј на отвореном „Старо село“. Представница Градске управе истиче да са овом установом, последњих 7, 8 година, нису имали скоро никакву комуникацију. Међутим, та пракса ће се променити, тврди већница, јер је већ одржан састанак између ње и руководства Музеја на коме је договорено да ће сарадња са локалним установама културе бити побољшана и да ће се реализовати заједнички програми. Ова сарадња ће бити посебно значајна, јер Ужице, када се ради о области културе, има јако упориште управо у традиционалним елементима живота златиборског краја.

Сарадња са привредницима, према мишљењу представника установа културе, има велики потенцијал и пре свега зависи од тога како се и за које потребе подршка тражи. Ипак, приметно је да стратешког опредељена за друштвено одговорно пословање локалних привредних субјеката нема, па тако изостаје дугорочна подршка програмима у Ужицу, не само у култури него и у другим областима.

Ужице је активно на пољу културног туризма, пре свега кроз сеоски туризам и креативну економију, односно спој старих, ретких и уметничких заната, нематеријалне баштине и опредељености за развој туризма у етно амбијенту. У десетак активних села покреће се све више певачких група и културно-уметничких друштава. Од посебног значаја за ужички крај је грнчарски занат, за који се верује да ће се ускоро наћи на Листи нематеријалног наслеђа (Унеско). У том смислу је важно постојање грнчарске колоније у селу Злакуса која је међународног карактера и привлачи велики број иностраних уметника, али и посетилаца. Ипак, сарадња са Туристичком организацијом није апострофирана као битна, иако има улогу у домену промоције манифестација града.

Када је реч о сарадњи са школама, она није на задовољавајућем нивоу. Културни центар са школама сарађује у техничком смислу (уступа опрему). Истиче се да су деца занемарена у културној понуди, доступни су им само фолклорни садржаји и дечје представе. Културом за децу бави се мали број запослених у установама. Посебно су ван фокуса адолесценти, од шестог разреда основне школе па до старијих разреда средње

школе. За њих понуде готово да и нема. Иако је Позориште једна од најпосећенијих установа у граду, представе за децу би могле да буду још више посећене уколико би се остварила ближа сарадња позоришта и школа, а родитељи били боље информисани о едукативним садржајима на тему значаја културе за развој њихове деце. Незаинтересованост родитеља за организоване посете је евидентна, јер да би наставници и учитељи водили децу на културне програме, морају да имају њихову сагласност, истиче већница.

Медији често не покривају догађаје из културе, јер немају камере за извештавање, те прате само најважније манифестације, кажу представници удружења.

Висок ниво сарадње остварује се у прекограничној размени програма са установама културе у Републици Босни и Херцеговини. Међутим, закључује се да су суседски партнери инертни за продубљивање те сарадње, и најчешће иницијатива долази из Ужица. Ипак, ово је простор који могу искористити све заинтересоване стране у развоју квалитетних пројеката и конкурисању код међународних фондова.

Поменута сарадња са панчевачким актерима у култури, у оквиру пројекта „Културни мост између планине и равнице“, завршила се „неславно“. Наиме, уместо да послужи као темељ за будуће заједничке програме, ни Панчево ни Ужице нису показали иницијативу да, након престанка подршке Европске уније, самостално наставе сарадњу и размену.

Програми и публика

Фокус културних дешавања у Ужицу представљају Позориште и Културни центар. Ове установе организују највећи број програма који су и најпосећенији, што примећују и учесници у разговорима.

Табела 3: Број програма у организацији установа културе и њихова посећеност

	Број програма	Број посетилаца/тираж
Народно позориште	106 поз. представа, 10 књ. вечери, 5 трибина, 5 изложби, 4 концерта, 10 филм. пројекција, 6 наступа КУД-ова, 4 промоције књига	23.916 на поз. представама 12.550 на осталим програмима (укупно 36.466)
Градска галерија	17 изложби	18.000
Народна библиотека	7 књ. вечери, 3 трибине, 2 изложбе, 2 концерта, 5 филм. пројекција, 3 публикације, велики број радионица за децу	3.520 / 900 публикација
Народни музеј Ужице	10 изложби	15.000
Градски културни центар	4 књ. вечери, 28 трибина, 11 изложби, 169 концерата, 9 поз. представа, 42 филм. пројекције, 6 наступа КУД-ова	22.163

*Историјски архив Ужице није доставио упитник

Ужице има и неколико фестивала препознатљивих на ширем нивоу од локалног. Такав је позоришни фестивал „Без превода“, који већ двадесет две године угошћава партнере из бивших југословенских република. Значајан је и фестивал „Лицидерско срце“, дечји фолклорни фестивал који се налази на *CIOFF* листи фестивала (*International Council of Organizations of Folklore Festivals and Folk Arts*) и организује се према њиховим правилима. Графичко бијенале „Сува игла“ које организује Градска галерија

једно је од ретких у свету, а посећују га уметници са свих континената. Међународна колонија керамике „Злакуса“ је још један специфичан и препознатљив уметнички програм који привлачи уметнике из свих крајева света. *In Wires* фестивал доводи у Ужице најзначајнија светска имена у области цеза и блуза. И поред наведених манифестација, Град још увек није направио одлуку о манифестацијама од посебног значаја, нити се раде системска истраживања публике која би дала смернице за иновирање садржаја.

Представници установа и представници удружења изнели су опречне ставове о културној понуди у граду у којем живе и стварају. Са једне стране, представници установа сматрају да Ужице има довољан број квалитетних садржаја. Са друге стране, на фокус групи са представницима удружења могло се чути да се организације оснивају управо као иницијативе грађана који нису задовољни понудом. Установе су затворене за нове тенденције и спроводе устаљене програме. Такав начин не доприноси развоју нове публике, а дешава се и да се придобијена публика осипа. Развој публике је отежан и одсуством запослених који се искључиво баве промоцијом и маркетингом. Тако, само Градски културни центар има запослену особу за односе са јавношћу, док је у свим осталим установама то успутна активност углавном особа које обављају стручне послове.

Слична ситуација је и са поклапањем културних програма. Представници установа истичу да тога нема, док представници удружења препоручују бољу координацију и стварање обједињеног календара догађаја како не би долазило до преклапања, односно до „празног хода“, када нема никаквих дешавања. Сви учесници у разговорима истакли су да је оснивање Градског културног центра покренуло грађане Ужица и донело освежење културној понуди. Наиме, Град је, 2010. године, основао Градски културни центар, обезбедивши простор у центру града откупом Дома Војске. Од тада се зграда парцијално сређује, а опрема набавља из разних извора. Захваљујући програму *Exchange 3*, набављена је музичка опрема, а од средстава добијених на конкурс „Градови у фокусу“ уређена је летња сцена у дворишту Центра. Важно је напоменути да Културни центар има проактиван приступ у неговању како публике, тако и културних стваралаца. Наиме, у оквиру установе опремљен је тонски студио који је резултирао великим бројем музичких састава омладине (бендова) којих „никад није било више него сада“. Такође, у склопу Културног центра функционише и кафић који, иако не обезбеђује приходе (јер сам себе одржава), има значајну улогу у привлачењу младих људи у овај простор културе.

Још једно ново и посебно место културе у Ужицу јесте Галерија „Рефлектор“, настала личним напорима младих људи окупљених око Удружења ликовних уметника Ужица, са циљем обезбеђивања простора за њихово креативно изражавање и излагање. Наиме, Градска галерија није имала капацитет да задовољи потребе уметничке сцене у Ужицу. Ово се посебно односило на младе уметнике, који нису имали могућност да излажу у Галерији која организује изложбе већ афирмисаних уметника. Град је Удружењу дао у закуп простор старе касарне у Крчагову која није била годинама у функцији. Након проналажења простора, једна група ученика Техничке школе у Ужицу је, кроз практичну наставу, помогла уметницима да га оспособе, а потом су и успешно

пронађени спонзори за његово уређење. Од 2016. године, Галерија „Рефлектор“ организовала је неколико изложби на којима су гостовали и уметници из иностранства, али и друге програме. Оснивање новог креативног простора у Ужицу је пример добре праксе – од почетних иницијатива, удруживања, сарадње са локалном самоуправом и школом, до данашњих резултата у виду међународних изложби и изложби преко којих је дата прилика младим ужичким уметницима да покажу своје радове. Физички простор и даље заокупља пажњу уметника јер је остало још доста тога да се обезбеди и уреди, али не утиче на креативну енергију младих Ужичана. У том смислу, може да буде пример другим локалним заједницама како да унапреде уметничку сцену.

Отварањем Галерије „Рефлектор“, пројекат опремања касарне у Крчагову није завршен. Градска управа има план да се постојеће културне активности одржавају у једном делу простора, други део да претворе у студентски дом, а трећи у Факултет техничких наука и „старт ап центар“ за предузимљиве појединце са креативним идејама. На тај начин би читаво место било у знаку омладине и њених стваралачких капацитета.

Култура на селу је важан сегмент ужичке културне сцене. Село се појављује не само у улози публике већ и у улози стваралаца у култури, као и чувара традиције. Наиме, села развијају своје певачке групе, фолклорна и грнчарска удружења, и раде на развоју сеоског туризма нудећи све доступне традиционалне елементе који се везују за територију на којој живе. Домови културе су, међутим, у лошем стању. Сва дешавања по селима организују се углавном у школама. Само у једном селу је дом културе активан, јер се налази у истој згради у којој је смештена и школа. Град је омогућио и бесплатан превоз деце, што је значајна олакшица коју могу да искористе све установе културе ради ширења своје публике. Програме у околним насељеним местима највише изводи Позориште, док Културни центар пружа техничку подршку програмима у сеоским срединама. Библиотека има два огранка, од којих је један у Општини Севојно и један у руралном подручју. Због тога, представник Библиотеке истиче да је „библиобус“ идеално решење да књига нађе своје читаоце и у овим срединама.

У Музеју и Библиотеци истичу да имају едукован кадар за потребе процеса дигитализације, али да недостаје опрема како би он заживео у већем обиму.

Када је реч о очувању српског језика и ћирилице, треба рећи да ужичка Библиотека учествује у акцији „Негујмо српски језик“. Једни сматрају да „док живи језик, живи и народ“, а други да треба неговати и ћирилично и латиничко писмо као делове једног – српског језика. Иницијативе за очувањем писма и језика не могу да се спроводе на силу, већ суптилним механизмима кроз најразличитије садржаје и области. Због тога, неговање српског језика и писма треба да почне од најранијег доба, у чему би кључну улогу требало да има образовни систем.

Изазови

Представници установа сматрају да су највећи изазови градске културне политике – простори установа културе. У том смислу, обезбеђивање депоа треба да буде приоритет, али и реновирање старих простора установа. Библиотека као посебан проблем наводи ризик од пожара. У погледу тога, већница најпре истиче Музеј чије

зграде захтевају значајна средства за одржавање. Завршетак уређења Културног центра сви апострофирају као изузетно важан. Проблем реновирања простора је истакнут као највећи и у упитнику који су попуњавали представници локалне самоуправе.

На другом месту наводи се недовољна стручност и бројност кадрова, што су нагласили и представници установа. Овај проблем се само продубљује немогућношћу запошљавања због примене Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору.

Што се представника удружења тиче, за њих је најважније дефинисање посебног конкурса за културу уз транспарентне механизме вредновања, као и одвајање већих средстава за пројекте и програме који се преко њега финансирају. Као други проблем виде изостанак истраживања потреба публике (од стране установа) и грађана уопште, јер је то неопходна пракса у ширењу круга посетилаца. Наиме, евидентно је да је стална публика уско језгро које броји око стотинак људи. Међутим, управо слаба заинтересованост грађана за програме, као и недовољна брига за културне потребе грађана оцењене су, уз сарадњу актера у култури, као најмање проблематичне. Нека од удружења виде проблем и у закупљивању простора у којем обављају активности, док су нека успела да обезбеде бесплатан простор кроз сарадњу са установама културе или са Црквом. Удружења плаћају закуп чак и када је власник простора Град.

Главни приоритет Града је креирање локалног плана развоја културе. Како је Ужице већ једном било надомак усвајања стратешког документа у култури, ова активност би могла да буде значајно олакшана ревидирањем постојећег нацрта.

Примери добре праксе	Највећи изазови и проблеми
<p style="text-align: center;">Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Град учествовао у пројекту <i>Exchange 3</i> помоћу којег је савладао доста изазова ● Град је добио 12.000.000 на конкурс „Градови у фокусу“, а новац је уложен у 2 инфраструктурна пројекта и сталну поставку Музеја ● Пракса финансирања КУД-ова од стране активних привредних субјеката чије име фолклорна друштва носе ● Спонзорства са великим компанијама и установама (амбасада, Мобилна телефонија Србије и др.) ● Установе у 2018. години оствариле значајну подршку Министарства културе и информисања на конкурсима; Позоришни фестивал „Без превода“ остварује и дугорочну подршку надлежног министарства ● Градска галерија трећину буџета опредељује за програме ● Кроз партнерство са Телекомом Србија, који има своје канцеларије у оквиру Библиотеке, делимично су смањени трошкови редовног одржавања (Телеком плаћа рачун за грејање) ● Установе без накнаде уступају простор и опрему удружењима 	<p style="text-align: center;">Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● За 4 конкурса на које се могу пријавити и удружења са пројектима из области културе издваја се свега око 5.000.000 динара, односно 0,2% градског буџета ● Свега 11,6% издваја се за програмске активности у структури буџета за културу ● Мали број пројеката удружења који добијају подршку Министарства културе и информисања ● Недовољно коришћење међународних извора финансирања и могућности прекограничне сарадње ● Удружења оптерећена плаћањем закупа, чак и када је простор у власништву Града ● Старе зграде установа захтевају велика средства за одржавање

<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Град уступио простор младим уметницима за потребе Галерије, као места њиховог стваралачког потенцијала ● Град откупом Дома Војске, 2010. године, обезбедио простор за Градски културни центар ● Разноликост удружења грађана који чине динамичну независну културну сцену ● Активна удружења у сеоским подручјима 	<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Недостатак музејских депоа ● Велики ризик од пожара у Библиотеци ● Библиотека истиче потребу за већом салом и читаоницом, а када се створе услови – и за амфитеатром на отвореном
<p>Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Отворен конкурс за музичке манифестације које се препознају као значајне за град ● Остварен договор да од 2019. године Фестивал „Лицидерско срце“ добије стабилну подршку Града и тиме постане прва м. од посебног значаја 	<p>Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Непостојање посебног конкурса за програме/пројекте из области културе и нетранспарентне процедуре ● Непостојање Одлуке о манифестацијама од посебног значаја за град, иако се истиче да су за публику то најважнији програми
<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Приоритет Градске управе је доношење стратешког документа у области културе и оснивање стручног савета за културу 	<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Стратегија развоја културе Града писана за период 2012–2017, али никада није усвојена
<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Велики број јавних манифестација које превазилазе локалне оквире чини део идентитета града; ове м. привлаче велики број посетилаца који долазе из других градова и иностранства ● Велики број манифестација међународног карактера ● Велики број младих који оснивају сопствена културна језгра (бендови, Галерија „Рефлектор“) ● Култура на селу развијена, како у презентацији програма тако и у стваралаштву 	<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Слаба заступљеност програма за адолесценте ● Установе не раде истраживања публике ● Временско преклапање културних програма које је као проблем навео цивилни сектор, а који није препознат од стране представника установа ● Недовољна праћеност програма од стране националних медија
	<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Све мањи број запослених због немогућности запошљавања у јавном сектору

Град Крагујевац

Вирцинија Ђековић, Бојана Субашић

О граду

Град Крагујевац, као некадашња престоница Кнежевине Србије, данас је четврти град по величини у Србији, и по попису становништва из 2011. године броји 179.417 становника на територији ширег градског насеља (Графикон 1)¹⁴⁰. Од тога, већина живи у градским насељима, око 150.000 људи, а остатак у насељеним местима. Представља административни и културни центар Шумадијског округа и регије Западне Србије. Један је од важних универзитетских центара Србије, посебно када је реч о високом музичком образовању, што се огледа и у развијеном стваралаштву у области класичне музике. У складу са тим, не изненађује чињеница да трећину становништва чине млади, те да су му својствене дневне миграције студентске популације. Тај податак говори у прилог мотивисаности да се, према речима представника Градске управе, Крагујевац развија у складу са потребама младих и да у односу на то креира и планира велики број својих програма и у области културе.

Демографски подаци показују да у овом граду највећи део популације чине Срби, потом Роми и Македонци, као и друге мањинске заједнице, које су заступљене у мањој мери. Када је реч о образовној структури, високообразованих је 16,1%, а грађана са незавршеном или завршеном основном школом – 30,7%. Економски активног становништва је 43,6%, од којих је 71,7% и запослено.

Град Крагујевац је град богатог и значајног наслеђа и на републичком нивоу, па на својој територији има 42 регистрована културна добра, од која су 3 категорисана као добра од изузетног значаја, а њих 13 као добра од великог значаја. У самом центру града налази се комплекс споменика од великог значаја – Кнез Михаилов конак, Амицин конак и зграда Старе скупштине, који представљају веома вредну културно-историјску целину, у чијим се оквирима налази и Народни музеј. Ипак, према исказима добијеним током реализације интервјуа и фокус група у овом истраживању – наслеђе, као и његова промоција и анимација, није стратешки приоритет развоја културе града. Такође, један од највећих спомен-паркова у земљи, „Крагујевачки октобар“ (Шумарице), смештен је у близини града, али није препознат као могућност и потенцијал за развој шире културно-туристичке понуде Крагујевца. С тим у вези је и чланство Крагујевца у Светској унији „Градова страдалника – градова мира“ (1982), као и у међународној асоцијацији градова добитника „Весника мира“ (признање од Уједињених нација, 1991). Поред тога, град Крагујевац је члан Националне алијансе за локални економски развој (НАЛЕД) и Европске асоцијације фестивала (ЕФФА).

¹⁴⁰ http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162&lang=lat, приступљено 20.06.2018.

Организација и функционисање културе у оквиру локалне самоуправе ¹⁴¹

Градска управа Крагујевца подељена је на 13 управа¹⁴². За област културе задужена је Управа за ванпривредне делатности која у свом саставу има посебно Одељење за културу, информисање, људска и мањинска права, на чијем челу је начелник с ингеренцијама руковођења, организовања и планирања, примене закона и других прописа из делокруга Одељења. Према унутрашњој организацији, у оквиру ове јединице постоји само једна позиција у чијем су опису наведени послови надзора, праћења стања и реализације програма у јавним установама културе. Поставља се питање да ли је величина града и број установа и манифестација реципрочан броју људи којима је задатак сагледавање шире слике културе града, као и организација и координација постојећих активности у овој области. Позиција доносиоца одлука припада члану Градског већа задуженом искључиво за културу, који је по образовању магистар хармонике. У граду функционише 11 јавних док је, према попису који је доставила локална самоуправа, у граду Крагујевцу активно преко 40 удружења грађана и/или културно-уметничких друштава, што говори о томе да би Град требало да има самостално тело или појединца задуженог за праћење и унапређење рада организација, фестивала и манифестација које нису нужно везане за рад установа..

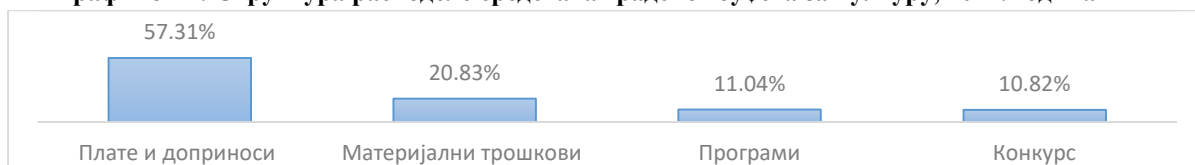
Финансирање програма и пројеката

Редовним издвајањем за годишње програме и рад установа културе, Крагујевац има утрошак од око 80% од укупног буџета намењеног за културу у граду. Тим средствима финансира се рад 11 установа, у којима је запослено 268 лица, од којих 209 на неодређено (Табела 1). Анализа процентуалне расподеле средстава на програме и остале трошкове говори о томе да материјални трошкови заједно са платама и доприносима запослених чине највећи део буџета за културу (78,71%), који је 2017. године износио 362.658.777,94 динара или 7,1% укупног буџета Града. За реализацију програма опредељено је 21,86% буџета за културу (укључујући програме установа и средства за конкурс у култури) (Графикон 2).

¹⁴¹ У анализи су коришћени налази добијени путем одговора на стандардизоване упитнике намењене ресорној Управи за културу и свим јавним установама културе. Теренски део истраживања спроведен је 07.06.2018, и према претходно утврђеној методологији реализовано је следеће: интервју у локалној самоуправи са већником за културу, Миланом Бјелетићем; фокус група са представницима установа културе (директор Народног музеја, директор Дома омладине, директор и ПР менаџер Музичког центра, архивски саветник Историјског архива Шумадије, саветник/правник Завода за заштиту споменика културе, уметнички директор и драматург Центра за неговање традиционалне културе „Абрашевић“, помоћник директора Књажевско-српског театра, организатор програмских активности Народне библиотеке „Вук Караџић“) и фокус група са представницима организација цивилног сектора (Удружење „Арсенал фест“, Оркестар „Хармоника“, Удружење естрадних уметника и извођача Шумадије, Креативно развојни центар „Кадар“, *Conviniium Musicum*, Удружење „Интерактив“).

¹⁴² Градска управа за финансије, Градска пореска управа, Градска управа за инвестиције, Градска управа за имовину, Градска управа за просторно планирање, урбанизам, изградњу и заштиту животне средине, Градска управа за управљање пројектима, одрживи и равномерни развој, Градска управа за опште и заједничке послове, Градска управа за привреду, Градска управа за ванпривредне делатности, Градска управа за здравствену и социјалну заштиту, Градска управа за комуналне и инспекцијске послове, Градска управа за послове градоначелника и Градског већа, Градска управа за јавне набавке.

Графикон 2: Структура расподеле средстава градског буџета за културу, 2017. година

Најзначајнија средства издвајају се за Књажевско-српски театар и Народну библиотеку, док се најмањи буџет одређује за потребе и програме новоосноване установе културе „Кораци“.

Табела 1: Јавне установе културе у Крагујевцу

Назив установе		Број запослених (на неодређено + одређено)	Средства која се издвајају из градског буџета у динарима	Процент у односу на градски буџет за културу
1	Спомен-парк „Крагујевачки октобар“	13+10	32.222.979,44	8,84%
2	Историјски архив Шумадије	10+5	14.810.358,34	4,06%
3	Завод за заштиту споменика културе	21+0	22.294.018,23	6,12%
4	Књажевско-српски театар	51+9	83.148.902,04	22,82%
5	Народни музеј	24+5	32.952.908,57	9,04%
6	Народна библиотека „Вук Караџић“	34+8	48.234.471,61	13,24%
7	Дом омладине	26+6	27.684.662,24	7,60%
8	Музички центар	0+5	15.597.316,25	4,28%
9	Центар за нег.град. кул.,„Абрашевић“	15+3	22.956.242,47	6,30%
10	Дечје позориште	12+8	20.310.544,61	5,57%
11	Установа културе „Кораци“	3	1.171.163,43	0,32%

*Установа „Кораци“ основана је 2017. године. Није познато колико је имала запослених у претходној години.

Говорећи о финансијама, за установе културе значајну потешкоћу представљају, између осталог, процедуралне облигације у вези са јавним набавкама које, како се сви саговорници слажу, не могу бити применљиве у области културе, јер ограничавају и стварају додатне трошкове приликом набавке публикација. Подаци показују да је Музички центар једина установа која је у могућности да већински финансира програмске активности, у односу на зараде запослених и редовне материјалне трошкове.

Табела 2: Структура буџета градских установа културе у Крагујевцу према изворима финансирања (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Врста трошка		
	Плате и доприноси	Материјални трошкови	Програми и пројекти
Спомен-парк „Крагујевачки октобар“	56,65%	30,55%	12,80%
Народни музеј	63 %	24 %	13 %
Историјски архив Шумадије	79,47%	19,85%	0,68%
Народна библиотека „Вук Караџић“	72,47%	25,38%	2,15%
Књажевско-српски театар	66%	22%	12%
Музички центар Крагујевац	26,27%	20,87%	52,86%
Дом омладине	79%	7%	14%
Звод за заштиту споменика културе	43%	16%	41%
Позориште за децу	70,75%	4,70%	24,55%
Центар за нег.град. кул.,„Абрашевић“	67,09%	18,07%	14,84%

Поред редовног програмског суфинансирања, Град је средства обезбедио и преко јавног конкурса Министарства културе и информисања „Градови у фокусу 2016“. Средства у износу од 18,000,000.00 динара намењена су за израду пројектно–техничке документације за потребе установа културе, потом идејног пројекта адаптације градске дворане „Шумадија“, као и за опремање Позоришта за децу Крагујевац. Међутим, за грађевинске радове реновирања и адаптације дворане, чија је процењена вредност, према речима градског већника за културу, милион евра, очекује се подршка државе.

И установе и удружења су већином ослоњени на финансирање програма из буџетских средстава и врло су ретки покушаји конкурисања код европских или домаћих фондова који подржавају културу. Учесници обе фокус групе (цивилни и јавни сектор) сагласни су у томе да не постоје капацитети у погледу људских ресурса, ни довољно знања нити информисаности о могућностима суфинансирања кроз недржавне фондове. Највећа замерка у овом пољу односи се на касно расписивање годишњих конкурса, па самим тим и на касно доспеће одобрених средстава, што спутава и установе и удружења у реализацији захтевнијих програма током целе године. Дакле, крагујевачке установе се готово уопште не финансирају из конкурса мимо ресорног министарства. Једино је Библиотека успела да обезбеди незнатна средства по том питању у 2017. години. Такође, установе не успевају да привуку спонзорства и донације, иако је реч о граду који има успешне привредне актере. Донаторска средства добио је само Завод за заштиту споменика културе. И представници установа културе и удружења су у разговору истакли да подршка приватног сектора култури у Крагујевцу скоро да и не постоји, дешава се *ad hoc* и најчешће није довољна ни за основне програмске потребе пројеката и програма. Према изјавама добијеним у обе спроведене фокус групе, највећа подршка очекује се од Компаније „ФИАТ Србија“, која нема развијен програм друштвено одговорног пословања, те су и у овом случају донације повремене и без процедуре транспарентног одлучивања или јавног конкурса.

Табела 3: Структура буџета градских установа културе Крагујевца према изворима финансирања (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Република	Град	Приходи	Други конкурси	Спонзори	Донације	Остало
Спомен-парк „Крагујевачки октобар“	6,06%	82,5%	11,4%	/	/	/	/
Народни музеј	11%	88 %	1 %	/	/	/	/
Историјски архив	2,76 %	81,62 %	15,62 %	/	/	/	/
Библиотека „Вук Караџић“	4,99%	91,53 %	3,33%	0,06%	/	/	/
Књажевско-српски театар	3%	91%	6%	/	/	/	/
Музички центар	3,3%	79,4%	17,3 %	/	/	/	/
Дом омладине	-	95%	5%	/	/	/	/
Завод за заштиту споменика	35%	47%	16%	/	/	2%	
Позориште за децу	8%	77%	15%	/	/	/	/

Најмлађа установа културе у Крагујевцу је установа „Кораци“. Наиме, Градско веће је 2017. године донело одлуку о оснивању још једне градске установе културе која је тај статус добила превођењем претходног привредног друштва, издавачке куће „Кораци д.о.о.“, у јавну установу културе. Ова је установа у 2017. години имала удео од 0,32% у буџету за културу и, према речима градског већника за културу, бави се пре свега издавачком делатношћу. Јуна 2018. године, донета је одлука о формирању новог тела у култури Града – тзв. „Мреже“, која укључује свих 11 установа културе. Циљ Мреже је „унапређење рада и начина функционисања установа културе, чији је оснивач Град, повећање обима средстава за финансирање програма и пројеката у области културе и уметности. Повезивањем установа културе у Мрежу, стварају се услови да Град Крагујевац у већем обиму финансира како појединачне, тако и заједничке програме и пројекте установа Мреже, у циљу развоја и унапређења културно-уметничког стваралаштва, и повећања заступљености програма установа културе на домаћој и иностраној културној сцени“.¹⁴³ Одлука подразумева и оснивање заједничке правно-финансијске и административне службе за све установе културе у граду при установи „Кораци“, тако што ће се на конкурс поводом оснивања заједничке службе јавити сви који су тренутно запослени у општим службама установа културе. Важно је напоменути да се укупан број запослених у култури неће мењати, већ ће се на упражњена радна места опште службе запослити стручни кадар потребан установама. Смањењем администрације и повећањем стручности људских ресурса, очекује се и повећање квалитета програма, као и успеха у њиховој реализацији.

Када је реч о градском конкурсном намењеном финансирању и суфинансирању програма и пројеката у култури, последњих година је, према речима градског већника, тај сегмент вишеструко унапређен. Наиме, у периоду 2010–2015, за потребе конкурса за удружења издвајана су средства у распону од 1,2 до 7,5 милиона динара годишње. Од 2016. године, уведен је самостални конкурс у области културе за који се издваја између 35.000.000,00 и 40.000.000,00. Конкретно, у 2017. години, за потребе конкурса за културу издвојено је 39.236.145,42 динара и подржано 58 пројеката, а 2018. године је подржано 67 пројеката у укупном износу од 34.943.000,00 динара. Убедљиво највиши износ одобрен је за потребе реализације „Арсенал феста“, музичког фестивала комерцијалног карактера (Фестивал је подржан у износу од 12.000.000,00 динара). У светлу обележавања двеста година од оснивања прве престонице модерне Србије, на конкурс је, у 2018. години, подржано бар 6 пројеката са том тематиком у укупном износу од 2.100.000,00 динара. Друга највећа сума издвојена по овом конкурсном намењеном је подршци реализације „ВАЈБ фестивала техно музике“, такође комерцијалног карактера (3.000.000,00 динара). Из анализе резултата градског конкурса за културу Града Крагујевца види се усмереност ка фестивализацији. У првих десет подржаних пројеката налази се и пет продукција креираних од стране предузетничких агенција, а укупно 21 пројекат од приватних актера у култури, што јасно указује на опредељеност локалне самоуправе на пружање подршке предузетничким идејама у култури и развоју приватног

¹⁴³www.kragujevac.rs/templates/admin/plugins/odluke/upload/Slu%C5%BEbeni%20list%2018%2029.06.2018.godine.pdf

сектора у овој области. Додатно, опредељеност за развој културних индустрија и креативне економије показује и идеја Града Крагујевца да зграду Војно-техничког завода претворе у креативни простор за локалне уметнике и појединце.

Одлучивање у култури

Одлучивање на пољу културе, на територији града Крагујевца, последњих година – није дефинисано стратешким документом. Ипак, Град Крагујевац има „најдужи стаж“ у стратешком планирању развоја културе. Наиме, прве кораке предузео је у оквиру пројекта „Платформа за културу“, који су реализовали Европска фондација за културу и *ECUMEST*, а који се бавио планирањем локалне културне политике у 4 града: Крагујевцу, Сомбору, Шапцу и Ужицу. Као резултат пројекта, једино је Крагујевац усвојио стратешки документ 2003. године¹⁴⁴ и тако постао први град са стратегијом у области културе. Крајем 2010. године, донет је други стратешки документ у култури – Локални план развоја културе града Крагујевца за период 2011–2015. године¹⁴⁵, којим је успостављен континуитет у односу на претходну стратегију. У овом документу наводе се основни изазови и циљеви на пољу културе за овај период, као и анализа затеченог стања упоређена са постављеним стратешким циљевима у претходном документу из 2003. године. Тако се наводи да „чланови Радне групе сматрају да постојећа Стратегија представља добар и употребљив документ и данас. Посебно је истакнута задовољавајућа анализа стања и идентификовања проблема, при чему поједини чланови сматрају да нису евидентирани сви проблеми. Визија и мисија културе су у највећој мери оцењене ваљаним и уградивим и у нови плански документ. Основна замерка односила се на изостанак дефинисања динамике остваривања појединих циљева, што је наравно требало да произађе из годишњих планова, који би разрађивали прецизније могућности за постизање појединих дугорочнијих циљева.“ Из наведеног се види зашто је неопходно да усвајање стратешких докумената прати и јасан акциони план, али и редовно усклађивање с актуелним стањем и променама на локалном и републичком нивоу. Подједнако важно је и да се краткорочне одлуке доносе у складу са претходно направљеним плановима. У пређашњем стратешком плану су само неки од дефинисаних приоритета били: самостално усмеравање ка допунским међународним фондовима за финансирање програма у региону, ЕУ и свету; стратешко брендирање културне баштине; програмска дисперзија великих манифестација и програма (фестивали, већи догађаји) на мање целине у дуготрајнијем временском оквиру, како би се попунила празнина између Мајских и Октобарских свечаности; документовање културе Града путем формирања Центра за промоцију, истраживање, евалуацију и документацију градске културе, као посебне целине или при некој установи или пак локалној управи. Приметно је да већина приоритета није остварена, али и да се ни у разговорима са представницима Града, установа и организација у култури – они више не помињу као

¹⁴⁴ Stojanović, A. Strateško planiranje razvoja kulture na lokalnom nivou u Srbiji u: časopis Kultura, broj 130: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka 2011, Beograd.

¹⁴⁵ https://www.kragujevac.rs/documents/Lokalni_plan_razvoja_kulture_grada_Kragujevca_75.pdf, приступљено 22.06.2018.

приоритети. Та врста дисконтинуитета у одлучивању има лош утицај посебно на дугорочно планирање, капиталне инвестиције и вишегодишње улагање у неке процесе развоја.

Након 2015. године, није настављен тренд дугорочног планирања у култури започет почетком 2000-их. Представник градске управе сматра да таквом документу треба да претходе стратегије на нивоу установа културе. Тренутно је у изради Стратегија развоја града за период 2018–2028, у којој ће један део бити опредељен за културу и њен развој. И поред дуге традиције стратешких докумената, и чињенице да је Савет за културу био основан захваљујући учешћу у поменутом пројекту 2002. године, у Граду последњих година не постоји тело именовано као Савет за културу, као ни неко друго слично тело које би се бавило потребама, одлукама и планирањем у култури на нивоу града. Закључак разговора у фокус групама како са јавним, тако и са цивилним сектором јесте да, поред основне координације програма (посебно се односи на јавни сектор), не постоји принцип партиципације у одлучивању ни јасна процедура која се успоставља приликом доношења одлука. Став свих саговорника јесте да је, поред Одлуке о утврђивању манифестација за обележавање Дана града¹⁴⁶, неопходно определити и стратешке правце деловања, па је исто тако у више наврата поменута и важност имплементације и мониторинга стратешког документа, а не само његова израда и усвајање. Процес партиципативног одлучивања, које је неопходно увести као механизам са јасним процедурама, захтева интензивније укључивање сва три сектора и међусобно упознавање актера на културној сцени, која је за сада неусаглашена и централно организована, како у погледу финансирања тако и са становишта одлучивања и усаглашавања око заједничких интереса и потреба. Од посебних нормативних докумената који се односе на културу, поред Одлуке о утврђивању манифестација за обележавање Дана града, почетком 2018. године је донета и Одлука о проглашењу 2018. јубиларном годином у којој се обележава 200-годишњица прве престонице модерне Србије. То подразумева да се током целе године одвија низ манифестација, а органи и службе Града Крагујевца, као и сва јавна предузећа и установе, задужени су за спровођење активности у циљу реализације ове одлуке.

Вредновање

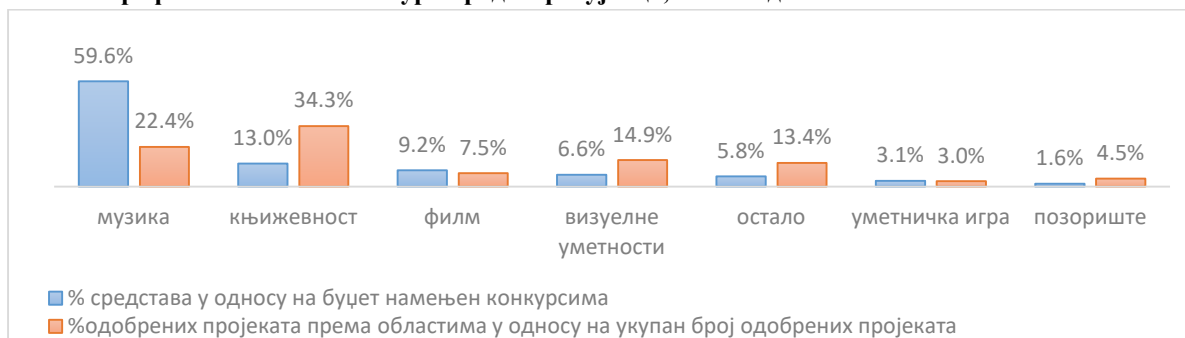
Процедурално, конкурс се реализује јавним позивом за (су)финансирање од стране локалне самоуправе једном годишње. Градоначелник, на предлог Градске управе за ванпривредне делатности, именује комисију овлашћену за вредновање пристиглих предлога пројеката као повремено радно тело Градског већа. Овогодишњу комисију (2018) чинило је 7 чланова од којих је њих шесторо запослено у јавним установама културе у граду Крагујевцу, а председавајући је члан Градског већа задужен за културу. У решењу о резултатима расподеле средстава не постоји бодовна листа вредновања пројеката са дефинисаним, јасним и транспарентним критеријумима. Позитивно

146

<https://www.kragujevac.rs/userfiles/files/Skupstina/2018/14.%20sednica%20SG/%D0%9Edluka%20o%20prestionici%20FINAL.pdf>, приступљено 20.06.2018.

оцењено је то што је Град Крагујевац конкурс расписао 3. октобра 2017. године, за финансирање и суфинансирање пројеката који ће се реализовати у 2018. години. Одлука је прослеђена Градском већу 15. децембра 2017. године, а верификована 29. децембра 2017. године. На овај начин, носиоци пројеката могу планирати период реализације програма током целе године, а не, као што је то у већини градова пракса, тек од половине године, када се конкурс распише почетком те године.

Графикон 3: Јавни конкурс Града Крагујевца, 2018. година

Град Крагујевац валоризује и рад самосталних уметника и стручњака у култури, па од 2008. године уплаћује порезе и доприносе за лица која су стекла статус самосталног уметника и стручњака у култури (Одлука о плаћању доприноса за пензијско и инвалидско осигурање и доприноса за здравствено осигурање за лица која самостално обављају уметничку или другу делатност у области културе („Службени лист града Крагујевца“ 34/2010)).

Важан сегмент вредновања су и препознатљиве награде за допринос у култури или уопште локалној заједници. Одлуком о признањима¹⁴⁷, Град Крагујевац додељује једном годишње „Ђурђевданску награду“ за постигнуте резултате у претходној години истакнутим појединцима у различитим областима¹⁴⁸, међу којима је и уметност, као и „Плакету светог Ђорђа“, о чијим лауреатима одлучују одборници Скупштине града, а на предлог Одбора за обележавање празника, јубилеја и доделу награда. Добитнике иницијално предлажу грађани према критеријумима одређеним јавним позивом. Ове (2018) године, Правилник је измењен, па је њим омогућено да градоначелник уместо три додели пет признања за допринос развоју града. Књажевско-српски театар из Крагујевца сваке године додељује награду „Статуета Јоаким Вујић“ за изузетан допринос развоју позоришне уметности Србије, као и Прстен са ликом Јоакима Вујића за изузетан допринос развоју Театра и афирмацији његовог угледа у земљи и иностранству. Традицију и препознатљивост има и награда „Бранко Плавшић“, једна од ретких код нас која се додељује у области савременог стваралаштва за стрип (додељује је Удружење љубитеља девете уметности „Свет стрипа“).

¹⁴⁷ „Службени лист града Крагујевца“ број 18/14

¹⁴⁸ „Ђурђевданска награда“ додељује се у областима: привреде, приватног предузетништва, проналазаштва, уметности, науке, медицине, архитектуре и урбанизма, новинарства, образовања, спорта, доприноса у акцијама хуманитарног карактера и другим областима значајним за град.

Према упитнику достављеном у оквиру истраживања, Град препознаје чак 23 манифестације од значаја за локалну културу¹⁴⁹, али и поред тога изостаје посебна одлука о манифестацијама од значаја за град. Овако велики број манифестација указује на велике стваралачке капацитете, али и на јасну фокусираност на градску продукцију, уз изостављање усмерености на село и сеоску културу.

Један од доминатних закључака у овој анализи јесте да је, опште гледано, култура села скоро у потпуности занемарена и маргинализована на територији града Крагујевца. То препознајемо како у горе наведеном одабиру градских манифестација, тако и у резултатима конкурса за подршку пројектима из културе. Одлуком од ове године, једини подржани пројекат који се експлицитно бави селом је „Сусрећу се села Шумадије – Шумадијске игре 2018“, а који организује предузетничка агенција за маркетинг из Крагујевца. Ипак, да Град има план да сагледавање навика и потреба грађана прошири и ван градског језгра, показују и речи већника и представника установа да је у току израда плана истраживања навика и потреба у култури становништва приградског подручја, а размислиће се о проширењу предмета истраживања и на сеоску популацију.

Сарадња

Када је реч о сарадњи са доносиоцима одлука, представници и установа културе и удружења истакли су одличну сарадњу са представницима Градске управе, истичући као веома позитивну промену то што је у Граду именована особа за културу у оквиру Градског већа. Контакт ипак није остварен у форми редовних састанка са представницима установа и удружења, већ према потреби. И у разговору са градским већником за културу, истакнуто је да је на релацији град – установе културе комуникација интензивна, те да градска власт има слуха за потребе запослених у култури, иако још увек не постоји структурисана схема комуникације, као ни систем који би предвиђао месечне састанке или дугорочна и краткорочна планирања. У погледу сарадње локалне самоуправе и цивилног сектора, стиче се утисак да не постоји висок степен комуникације, изузев редовних извештавања о реализованим активностима у оквиру пројеката (су)финансираних средствима из буџета Града.

Током разговора у оквиру фокус групе, спроведене за време теренског дела истраживања, закључено је да установе чији је оснивач Град имају међусобно добру сарадњу базирану на размени програмских садржаја, уступању просторних ресурса и заједничком учешћу у организацији градских манифестација. Запослени у установама међусобно се познају, али такође у великој мери препознају и редовне и нове програме које организују њихове колеге, користећи те информације за унапређење активности које спроводе.

Можда најважнији документ креиран у циљу унапређења међуресорне сарадње јесте Меморандум о сарадњи између Града Крагујевца и основних и средњих школа града Крагујевца, којим су ђаци директно укључени у културни живот града. Градско

¹⁴⁹ „Дан државности – Срећење“, „Дан сећања“, „Велики школски час“, „ОКТОХ“, „Доста су свету једне Шумарице“, „Међународни салон антиратне карикатуре“, „Јоаким фест“, „Јоаким Интерфест“, „Интернационални фестивал камерних хорова и вокалних ансамбала“, „Златна искра“, „Интернационални фестивал хармонике“, „РЕФРАКТ“, „КРАФ“, „Међународни цез фестивал“, „Госпојинске свечаности“, „Дан града“, „Мајске свечаности“, „Октобарске свечаности“, „Арсенал Фест“, „Ноћ музеја“, „Златна кулиса“, „VIBE фестивал“, „Шумадијски интернационални филмски фестивал“, Фестивал „Драгиша Недовић“, „Крагујевачко бијенале уметности“ и „Фестивал камерне музике“.

веће усвојило је и подржало овај документ који за циљ има „укључивање основних и средњих школа у културне догађаје у организацији установа културе Града, како би се унапредио развој културних потреба и навика ученика и подигла свест о значају савременог стваралаштва и културно-историјског наслеђа града Крагујевца, и културама других народа“. Према речима градског већника, али и учесника фокус група, ово је тек први корак ка свеобухватнијем приступу у изградњи нове публике у којем сарађују актери из различитих ресора. Међутим, сви су сагласни у томе да „папир“ није довољан и да је неопходно развити механизме ове сарадње који ће се у континуитету примењивати. У оквиру фокус групе са представницима установа, истакнуто је да у међуресорној сарадњи већи проблем праве школе него установе културе, често наводећи као препреке – процедуре и прибављање одобрења од родитеља, те да је неопходна промена става „час је у учионици“.

Када је реч о сарадњи културе и образовања, пример добре праксе је програм који Књажевско-српски театар спроводи са студентским организацијама. Највећи изазов ове позоришне установе, која није посебно атрактивна младима, била је управо млада публика и студентска популација. Због тога су се у Театру одлучили да са њима комуницирају путем постојећих канала који су овој групи блиски. Преко Канцеларије за младе повезали су се са 27 студентских удружења и промоцијом на њиховим друштвеним мрежама и преко других канала комуникације са младима – анимирали студенте да посете позориште. Овај вид сарадње оцењен је као врло успешан и дао је изузетно позитивне ефекте. Још један од примера који потврђује значај међуресорне сарадње јесте манифестација „Ноћ истраживача – Крагујевац“, на којој сарађују Завод за заштиту споменика културе Крагујевац и Филолошко–уметнички факултет.

Међусекторска сарадња установа и удружења у култури углавном се своди на уступање простора установа за потребе реализације програма изведених од стране организација цивилног сектора. Врло су ретке заједничке активности или их скоро уопште нема, иако баш оне могу бити предност приликом конкурисања код различитих фондова. Сарадња са приватним сектором је слабо заступљена, а позитивна искуства износе једино Књажевско-српски театар, који успева да обезбеди спонзоре за Фестивал, а од једне фирме да добије и средства за продукцију, и Библиотека – која успева да обезбеди донаторска средства за сређивање простора. Важан корак у додатном унапређењу ове врсте сарадње је и стварање поменуте Мреже установа културе града Крагујевца, што ће се позитивно одразити на културну сцену града у целини. Мрежа ће допринети, како се очекује, да се створе услови за квалитетније и бројније садржаје у области културно-уметничког стваралаштва, како у земљи тако и у иностранству.

Како се истиче у фокус групама, сарадња туризма и културе је слабо заступљена, иако богато природно и културно наслеђе Крагујевца има потенцијал за дефинисање заједничких програма. За сада, културни туризам није препознат као приоритет у постојећим програмима и понуди. Једино манифестациони туризам и презентација установа културе на веб страници Градске туристичке организације Крагујевца, која је развила и виртуелне туре за Спомен-парк, Милошев венац и Стару ливницу – делимично укључују културу у понуду града посетиоцима који у њега дођу.

Сарадња са медијима се такође истиче као проблем. Наиме, локални медији често немају простор за презентацију програма из културе, па се прате само најзначајнији догађаји, а одсуство националних медија онемогућава адекватну промоцију програма у Крагујевцу.

Програми и публика

У граду до сада није спроведено ниједно систематизовано истраживање публике. Ипак, позитивно је то што, према речима градског већника, већина установа културе води статистику посећености својих програма, па се Градска управа о овом сегменту информира на основу годишњих извештаја које достављају установе културе о броју продатих карата или попуњености капацитета. Према овим квантитативним показатељима, посећеност програма је у тренду раста последњих година. Изузетак од прикупљања чисто квантитативних података је Књажевско-српски театар, који је анкетирањем истражио састав публике која долази у позориште.

Табела 3: Број програма у организацији установа културе и њихова посећеност

Установе културе	Број програма/публикација	Број посетилаца/тираж
Спомен-парк „Крагујевачки октобар“	2 књ. вечери, 5 изложби, 5 музејских изложби, 10 концерата, 1 поз. представа, 1 филм. пројекција (укупно 24), 13 публикација	52.450 / 350 тираж
Народни музеј	31 изложба, 4 музејске изложбе	4.229
Историјски архив	10 изложби	2.400
Библиотека „Вук Караџић“	70 књ. вечери, 3 трибине, 40 изложби, 3 концерта, 5 филм. пројекција (укупно 121), 13 публикација	11.491 / 4.800 тираж
Књажевско-српски театар	134 позоришне представе, 5 изложби, 1 публикација	14.692 / 500 тираж
Музички центар	45 концерата	13.500
Дом омладине	2–5 трибина, 4–6 изложби, 50–60 концерата, 25–30 поз. представа, 40–45 филм. пројекција (укупно 145), 2 публикације	9.450 / 1.000 тираж
Завод за заштиту споменика културе	3 изложбе, 3 публикације, 1 манифестација „Ноћ истраживача“	9.000 / 1.000 тираж
Позориште за децу	10 трибина, 2 изложбе, 1 стална поставка музеја лутака, 149 позоришних представа (укупно 162), 1 публикација	53.905 / 500 тираж

Као што се види у Табели 3, највећи број посетилаца има Позориште за децу и Спомен-парк „Крагујевачки октобар“, обе установе чија су публика деца и школска популација. Спомен-парк годишње угости велики број екскурзија, те број посетилаца није изненађујући. Просечна посећеност по програму је 253 посетилаца. Према изјавама представника установа и организација, публика је углавном устаљена („80% увек истих људи“), прилично хомогена, па једино битне градске манифестације успевају да окупе већи број посетилаца. Стога, представници удружења истичу да је неопходна „култивација“ публике од дечјег доба. Као пример добре праксе, у погледу промоције уметничког стваралаштва Крагујевчана и у смислу подизања квалитета програма, удружења истичу промену концепта прославе „Дана града“. У последње две године, прекинута је пракса довођења естрадних звезда, што изискује велика средства, а „Дан града“ је постала манифестација на којој „учествују градски уметници и где се промовише стваралаштво Крагујевчана“.

И у погледу упознавања и анимације публике, неопходно је указати на врло оскудну сарадњу са селима. Не реализују се гостујући програми, као ни активности које ће посебно анимирати становнике насељених места да посете неке од градских програма. Представници удружења истичу да су на селу заступљени углавном програми усмерени на неговање традиције, те да би неке јавне догађаје требало дислоцирати у рурално подручје, а у недостатку домова културе у ту сврху користити алтернативне

просторе, попут школа и њихових дворишта. Према речима градског већника за културу, у селима су у функцији два објекта дома културе. Најважнија сеоска манифестација је „Сусрећу се села Шумадије“, покренута 2010. године, која обухвата и шире подручје од града Крагујевца. Културни програм на овој манифестацији углавном обухвата такмичење села у наступима фолклорних друштава, певача и инструменталиста. Иако село, у погледу гостовања програма градских установа и удружења – није у фокусу, за дислоциране школе у приградским насељима Град обезбеђује средства за превоз у циљу организованих посета програмима из културе. За локалну самоуправу, и према мишљењу градског већника, велики корак у промоцији програма и бољој интерној организацији културног живота је покретање веб платформе¹⁵⁰ и апликације намењене искључиво информисању публике о културним догађајима и културној понуди у Крагујевцу. С обзиром на то да је реч о новим садржајима покренутим 2018. године, време ће показати да ли ће веб страница и апликација имати утицаја на информисаност и посећеност програма у Крагујевцу. Због тога је, поред њиховог инсталирања, важно увести и димензију интерактивности и комуникације са публиком, јер је доступност информација данас далеко мањи проблем у односу на то како ће те информације бити понуђене. Такође, данас је у свету дигиталних комуникација неопходно имати брзину и двосмерност како би се публика, навикнута на висок степен интерактивности, задржала као редовни корисник. Сама информација није разлог да се на неко место враћамо, већ се враћамо по искуство, јер информацију, уколико је желимо, можемо наћи на више места.

Ниједна јавна установа, изузев Дома омладине, нема особу чији је основни задатак бављење промоцијом у јавности. Пословима промоције се баве запослени на другим позицијама који најчешће истовремено обављају и своју основну делатност. Ово јасно указује на недостатак стратешког промишљања када је у питању видљивост програма за постојећу, а посебно за нову публику.

Када је реч о дигитализацији, Град је улагао средства у опрему за установе заштите. Највише је у овом процесу напредовала Библиотека, која је у оквиру пројекта „Заштита и промоција књижевног културног идентитета Шумадије и града Крагујевца“, који је подржало Министарства културе и информисања, досад дигитализовала преко 12.000 страница завичајног фонда. Такође, представник локалне самоуправе сматра да ћирилично писмо и српски језик треба неговати кроз добро осмишљене програме.

На основу разговора у фокус групама, приметан је мали или скоро никакав степен партиципације публике у одлучивању о програмима или креирању истих. Градска управа ослушкује потребе на основу годишњих извештаја и у директној је комуникацији са установама. Зато, новооснована Мрежа може да представља значајан извор информација које би могле да послуже за унапређење односа актера у култури и публике – постојеће и нове.

Изазови

Према мишљењу већника, протекле две године поље културе су обележиле значајне промене у циљу унапређења рада и процедура, али се као основни проблеми истичу најпре Закон о начину одређивања максималног броја запослених у јавном

¹⁵⁰ <http://www.kulturakg.com>, приступљено 27.06.2018.

сектору¹⁵¹, који утиче на број и квалитет кадрова, а потом и недостатак просторних ресурса за одржавање догађаја (углавном музичког карактера) великог формата. Град не успева да определи довољно средстава за сређивање једног таквог простора, иако препознаје ту потребу приликом реализације већих програма.

Један од највећих изазова засигурно представља мултифункционални простор намењен извођењу различитих врста програмских садржаја. Међутим, и поред сале која би послужила организацији догађаја, постоји и вишедеценијски проблем простора појединих установа културе, попут Библиотеке, Архива и Завода за заштиту споменика културе, али и Уметничког факултета (који нема свој простор). Неопходно је суочити се и са проблемом анимације нове публике и коришћења потенцијала студентске популације. У том погледу, највећим изазовом може се сматрати унапређење промоције и видљивости програма. Посебну пажњу би требало усмерити и на сеоско становништво које је важан, а недовољно препознат актер културног живота заједнице.

Закључак са обе реализоване фокус групе јесте да постоји највећа потреба за бољом координацијом и повезаношћу постојећих програма и актера, у циљу развоја јединствене понуде базиране на реалним ресурсима, али уобличене у производ по којем би Крагујевац био диференциран на културној мапи Србије или региона.

Примери добре праксе	Највећи изазови и проблеми
<p>Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Износ средстава по конкурс је највећи после Новог Сада на нивоу 15 градова, у којима је рађена анализа (око 40.000.000 динара) и вишеструко је повећан у односу на период пре 2016. године • Обезбеђена средства на конкурс „Градови у фокусу“ (18.000.000) • Подржан велики број привредних актера на конкурс – подстицај предузетништву у култури 	<p>Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Изостанак програма друштвено одговорног пословања који су усмерени на културу • Налажење спонзора и донатора, иако у граду послује неколико успешних привредних актера • Изналажење начина финансирања пројеката обнове и обезбеђивања простора за установе културе и адаптацију простора некадашњег биоскопа који тренутно није у функцији
<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Добра сарадња између установа културе и образовања у погледу коришћења простора за извођење програма 	<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Непостојање мултифункционалне сале у граду; недостатак просторних ресурса за установе културе (Библиотека, Завод, Архив)
<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Позиционирање града као дестинације фестивала за младе посвећених алтернативним музичким изразима • Већина установа културе води статистичке податке о посећености на основу продатих улазница и попуњености капацитета • У плану истраживање културних потреба и навика становника приградских насеља, а касније и сеоске популације • Постојање интернет странице и апликације за мобилни телефон у циљу боље информисаности грађана о дешавањима у култури • Велика разноликост и број програма 	<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Одржавање више културних програма у исто време • Смањени капацитети у погледу промоције програма; само једна установа има особу која се искључиво бави ПР активностима • Истраживања потреба и навика грађана као редовна пракса
<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Крагујевац је први дефинисао Стратегију развоја културе на нивоу града (2003), а 2010. године и другу 	<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дисконтинуитет у дугорочном планирању – након истека Стратегије 2010–2015, није донет нов стратешки документ

¹⁵¹ „Службени гласник РС“, бр. 68/15, 85/15 – решење УС и 81/16 – одлука УС

<ul style="list-style-type: none"> • Формирање Мреже установа у култури допринеће и бољој комуникацији и сарадњи са Градском управом 	<ul style="list-style-type: none"> • Непостојање Одлуке о манифестацијама од посебног значаја за град, иако су манифестације препознате као значајни ресурс за развој града • Непостојање Савета за културу
<p style="text-align: center;">Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Препознавање доприноса појединаца градској култури и уметности кроз „Ђурђевданску награду“ • Стручни чланови комисије код одлучивања о (су)финансирању пројеката – углавном представници установа културе 	<p style="text-align: center;">Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Креирање јединствене понуде у области културног туризма и већа сарадња актера у култури и туризму
<p style="text-align: center;">Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Постојање великог броја привредних субјеката у култури (продукцијске агенције, предузетници) • Оснивањем заједничке правно-финансијске и административне службе повећаће се број стручног кадра у установама културе 	<p style="text-align: center;">Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Смањење броја запослених због актуелне законске регулативе и недостатак стручног кадра
<p style="text-align: center;">Сарадња:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Успостављање Мреже градских установа културе у циљу унапређења координације • Меморандум о сарадњи установа културе са школама • Добра сарадња установа културе и ФИЛУМ-а • Добра сарадња са Градском управом 	<p style="text-align: center;">Сарадња:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Непостојање сарадње ресора културе и туризма • Недовољно заступљена интересекторска сарадња на програмима

Богдана Опачић

О граду

Град Суботица налази се на северу Републике Србије, близу границе са Републиком Мађарском и административни је центар Севернобачког округа. Захваљујући свом географском положају, у XX веку, Суботица постаје најзначајнији индустријски и трговачки центар у северној Бачкој. Територија града Суботице обухвата два градска насеља (Суботица и Палић) и 17 руралних насеља¹⁵². Према попису становништва из 2011, у Суботици живи 141.554 становника, од којих 105.681 (74,6%) живи у градском насељу. Највећи проценат становништва припада грађанима који имају од 30 до 49 година – 28,1%, док најмањи проценат најмлађима до 15 година – 14,3%. Економски је активно 41,9%, од којих је 78,5% запослено. На територији Суботице живи 20 различитих етничких група, од којих су најбројнији Мађари (35,6%), затим Срби (27%), Хрвати (10%), Буњевци (9,6%) и Роми (2,1%)¹⁵³. Мађарски и хрватски језик су на територији Суботице у службеној употреби¹⁵⁴, а у Суботици су седишта националних савета мађарске, хрватске и буњевачке националне мањине¹⁵⁵ и Завода за културу војвођанских Хрвата, покрајинске установе културе. Највећи број грађана завршио је средњу школу – 50,1%, док је оних који су стекли диплому више или високе школе – 14,3%¹⁵⁶. На територији града Суботице налази се 76 културних добара, од којих 2 споменика културе од изузетног значаја – Градска кућа и Синагога, саграђене почетком XX века у стилу сецесије. Поред споменика који имају категорију изузетног значаја, 20 културних добара има категорију од великог значаја.

Организација и функционисање културе у оквиру локалне самоуправе¹⁵⁷

Градска управа Града Суботице организована је у 12 секретаријата. За област културе задужен је Секретаријат за друштвене делатности, док у оквиру Градског већа

¹⁵² http://www.subotica.rs/documents/pages/2077_1.pdf, приступљено 10.06.2018.

¹⁵³ http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162, приступљено 10.06.2018.

¹⁵⁴ Башић, Г. (др), Ђорђевић, Љ. (др). 2010. *Остваривање права на службену употребу језика и писма националних мањина у Републици Србији*. Београд: Заштитник грађана: 38.

¹⁵⁵ http://www.puma.vojvodina.gov.rs/etext.php?ID_mat=510, приступљено 10.06.2018.

¹⁵⁶ http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162, приступљено 10.06.2018.

¹⁵⁷ Анализа града Суботице је рађена на основу интервјуа и фокус група вођених у оквиру пројекта, 07.06.2018. Интервју је вођен са Мирославом Бабић, градском већником за културу, а фокус групе са директором Галерије „Др Винко Перчић“, директорком Међуопштинског завода за заштиту споменика културе, архивистом из Историјског архива, службеницом за јавне набавке Градске библиотеке, директорком Савремене галерије, музејском едукаторком из Савремене галерије, руководитељком Фондације „Данило Киш“ и директорком Дечијег позоришта. Фокус групе су вођене и са представницима цивилног сектора: Хрватске удруге „Кроарт“, Удружења грађана „А.Ш.Ц.“, Агенције *No wave films*, као и представницима удружења грађана: „Електа“, „Аутентик Војводина“, „Етнофест“ и Мађарски културни центар „Непкер“. Анализа града је рађена и на основу упитника који је доставила Градска управа Суботица, као и директори Дечијег позоришта, Историјског архива, Биоскопа „Александар Лифка“, Међуопштинског завода за заштиту споменика културе, Савремене галерије и Фондације „Данило Киш“.

постоји члан надлежан за културу, дипломирани економиста. У Секретаријату за друштвене делатности запослен је шеф одељења за културу, основно и средње образовање, студенте, информисање, верске заједнице и остале друштвене организације и избегла и расељена лица, који је по струци дипл. правник.

У граду функционише 11 јавних установа културе у којима ради 257 запослених. Разноликост културне понуде употпуњују и удружења грађана у култури. Представници локалне самоуправе су у упитнику навели 89 удружења грађана која функционишу на територији Суботице, од којих се 39 (43,8%) бави очувањем културе и традиције припадника националних мањина. Од 89 удружења, 19 (21,3%) функционише у околним селима, првенствено се баве очувањем традиције и чине културно-уметничка друштва.

Град Суботица, поред тога што је члан Сталне конференције градова и општина, члан је и Мреже интеркултуралних градова и Мреже градова сецесије.

Финансирање програма и пројеката

Буџет Града Суботице у 2017. години износио је 6.046.191.000,00 динара, док је за културу опредељено 381.540.000,00 динара, односно 6,3% градског буџета. Просечно годишње издвајање за културу по глави становника у 2017, у Суботици је било 2.695,37 динара.

Највећи део градског буџета намењеног култури чине материјални трошкови (44,62%), док се за пројекте и програме (заједно са конкурсом) издваја 14,63% градског буџета за културу (Графикон 1). Ако се узме у обзир да је учешће конкурса у градском буџету за културу 8,44%, може се закључити да Градска управа Суботица издваја веома мало за програме и пројекте установа културе – 6,19%.

Графикон 1: Структура расподеле средстава градског буџета за културу, 2017. година

Из градског буџета за културу града Суботице финансира се 12 установа, међу којима је 11 установа културе и 1 установа којој је основна делатност везана за ботаничке и зоолошке вртове и заштиту природних вредности – Зоолошки врт „Палић“¹⁵⁸. Све установе Град финансира у домену плата запослених, текућих трошкова и програма (Табела 1) изузев Народног позоришта. Оснивач установе Народно позориште – Nepszínház – Narodno kazalište је АП Војводина, али финансирање ове установе деле Град Суботица са 50% и АП Војводина – 50%, док Завод за културу војвођанских Хрвата, покрајинску установу културе, Град Суботица финансира искључиво преко конкурса.¹⁵⁹ У градским установама културе, не узимајући у преглед зоолошки врт, ради 164 запослених (149 су на неодређено).

¹⁵⁸ <http://zoopalic.com/javno-dostupna-dokumenta/>, приступљено 10.06.2018.

¹⁵⁹ Из наведеног разлога установа Народно позориште неће у даљем тексту бити анализирана.

Табела 1: Јавне установе културе у Суботици

	Назив установе	Број запослених (на неодређено+одређено)	Средства која се издвајају из градског буџета у динарима	Процент у односу на градски буџет за културу
1	Историјски архив	16+2	23.764.000,00	6,36%
2	Градска библиотека*	35	46.693.000,00	12,24%
3	Позориште „Костолањи Деже“*	10+5	24.448.000,00	6,41%
4	Градски музеј*	31	37.653.000,00	9,87%
5	Међуопштински завод заш.сп.кул.	20+1	27.727.000,00	7,58%
6	Дечје позориште	25+3	37.557.000,00	9,84%
7	Савремена галерија	7	13.206.000,00	3,46%
8	Арт биоскоп „А. Лифка“	2+2	5.528.000,00	1,45%
9	Галерија „Др Винко Перчић“*	1+1	3.949.000,00	1,04%
10	Фондација „Данило Киш“	2+1	7.912.000,00	2,07%
11	Народно позориште*	74+19	55.873.000,00	14,64%
12	Зоолошки врт „Палић“		39.701.000,00	10,41%

* ове установе нису доставиле упитник, податак преузет из архиве Завода и односи се на крај 2017.

Град Суботица расписује конкурс из области културе, у оквиру две конкурсне линије: 1) избор пројеката из области књижевности, музике, ликовне, примењене, визуелне уметности, дизајна и архитектуре, уметничке игре, дигиталног стваралаштва и мултимедија; 2) избор пројеката из области позоришне, филмске уметности и осталог аудио-визуелног стваралаштва, манифестација везаних за филмску уметност и осталог аудио-визуелног стваралаштва, осталих извођења културних програма, откривања, прикупљања, истраживања, документовања, проучавања, вредновања, заштите, очувања, представљања, интерпретације, коришћења и управљања културним наслеђем, те научноистраживачке и едукативне делатности у култури. Буџет за обе конкурсне линије је у 2017. износио 32.200.000,00 динара, односно 8,44% од градског буџета за културу, док је за 2018. планирано да се за конкурсе издвоји 38.766.000,00 динара.

Све установе културе, изузев Арт биоскопа, најмање средстава издвајају за програме и пројекте, међу којима Дечје позориште не издваја уопште средства за програме и пројекте (Табела 2). Градска већница је истакла да ће у наредном периоду доћи до укидања подрачуна за сопствене приходе, што ће доста успорити рад готово свих усанова културе. Наведена најаву укидања подрачуна усанова требало би да утиче и на планирање Градске управе, јер, као што је напоменуто, 6,19% градског буџета за културу се издваја за програме и пројекте, па се поставља питање на који начин ће установе, попут Дечјег позоришта, изводити своје програме.

Табела 2: Структура буџета градских усанова културе Суботице према врсти трошкова (% у односу на укупан буџет усанова)

Назив усанова	Врста трошкова		
	Плате и доприноси	Материјални трошкови	Програми и пројекти
Историјски архив	58,85	36,94	4,21
Међуопштински завод за заштиту...	66	29	5
Дечје позориште	68,84	31,16	0
Савремена галерија	50	30	20
Арт биоскоп „Александар Лифка“	31	34	35
Фондација „Данило Киш“	63	31	6

* Градска библиотека, Позориште „Костолањи Деже“, Градски музеј и Галерија „Др Винко Перчић“ нису доставили упитник

Све установе културе, изузев Арт биоскопа, првенствено се ослањају на градски буџет, а затим на сопствене приходе. Фондација „Данило Киш“ се у потпуности (100%) ослања на градски буџет. Историјски архив део буџета обезбеђује преко Општине Бачка Топола, која плаћа Архиву за чување и обраду архивске грађе са територије ове општине. Такође, и све општине на којима се налазе културна добра за које је надлежан Међуопштински завод за заштиту споменика културе учествују у његовом буџету (Табела 3). Установе културе се не финансирају преко спонзорства, због чега су се сви саговорници сложили да би Република Србија требало посебним мерама да стимулише привреду приликом помагања културе и делатника у култури.

Поред градског буџета за културу, поједине установе део средстава добијају и из других извора, те је током 2017. највише средстава из републичког и покрајинског буџета издвојено за реконструкцију Народног позоришта. На конкурсима Министарства културе и информисања, у последње две године, новац су обезбедили Међуопштински завод за заштиту споменика културе, Историјски архив, Градска библиотека, Позориште „Костолањи Деже“, Градски музеј, Дечје позориште, Савремена галерија и Арт биоскоп „Александар Лифка“. На конкурсима Покрајинског секретаријата надлежног за културу пројекти су одобрени Градском музеју, Међуопштинском заводу за заштиту споменика културе, Градској библиотеци, Историјском архиву и Градској управи Суботица. Градска већница за културу и представници установа културе сматрају да Покрајински секретаријат не издваја довољно средстава за установе културе које се не налазе у Новом Саду. Прегледом резултата конкурса Покрајинског секретаријата за културу могло се потврдити наведено, јер највише средстава добијају установе културе из Новог Сада, али и пројекти који имају за циљ очување културе и традиције националних мањина које живе на територији АП Војводина.

Табела 3: Структура буџета градских установа културе Суботице према изворима финансирања (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Република	АПВ	Град	Приходи	Други конкурси	Спонзори	Донације	Остало
Историјски архив	1,97	/	85,59	10,17	0,3	/	/	1,97
Међуопшт. завод за...	2	/	71	27	/	/	/	/
Дечје позориште	0,1	/	84,1	12,8	/	/	3	/
Савремена галерија	10	/	87	3	/	/	/	/
Арт биоскоп	2	/	47,27	50,73	/	/	/	/
Фондација	/	/	100	/	/	/	/	/

*Градска библиотека, Позориште „Костолањи Деже“, Градски музеј и Галерија „Др Винко Перчић“ нису доставили упитник

Град Суботица је аплицирао на конкурс Министарства културе и информисања „Градови у фокусу“ 2017. са пројектом „Мисли – СУ – култура“ и 2018. са пројектом „Суботички соколови“, али ниједном није добио подршку.

Удружења грађана потребна финансијска средства обезбеђују преко конкурса, наплатом улазница за своје програме и преко чланарина. Удружења грађана националних мањина често аплицирају на конкурс Министарства културе и информисања које их аутоматски пребацује на Конкурс културних делатности националних мањина у Републици Србији, на коме је буџет мањи. Оне које организују веће фестивале спонзоришу веће компаније, попут банака из Србије или компанија које

се баве производњом алкохолних и безалкохолних пића. Представници удружења за очување културе и традиције националних мањина настоје да добију средства и преко фондова из Мађарске и Хрватске¹⁶⁰, али наглашавају да је приликом конкурисања у Хрватској и Мађарској потребно обезбедити 35% сопствених средстава, што они нису у могућности, те често пропуштају ове конкурсе.

Установе културе са територије Суботице, у последње две године, конкурисале су и код других финансијера, првенствено мађарских и хрватских, те су тако потребна средства добили: Градска библиотека, Дечје позориште и Историјски архив. Арт биоскоп је конкурисао код амбасада у Србији¹⁶¹. Галерија „Др Винко Перчић“ део средстава потребних за извођење програма обезбеђује преко Националног савета хрватске националне мањине. Град Суботица је учествовао у три ИПА пројекта: „Драгуљи на прекретници столећа – тематско лутање у чудесном свету сецесије“, за обнову Синагоге у Суботици, „Одржива заштита и промоција *Art Nouveau* заоставштине у дунавској регији“ и „С.О.С. – Суботица, Осијек, сецесијска туристичка тура“. Сва три пројекта имају за циљ очување наслеђа сецесије у граду.

Одлучивање у култури

Град Суботица нема стратегију за развој културе, али има Стратегију одрживог развоја Суботице за период 2013–2022, у којој се помиње и развој културе. Наиме, у наведеној Стратегији култура се види као ресурс за развој културног туризма и за ту сврху посебно се издваја културно наслеђе, односно сецесија и мултикултуралност¹⁶². Градска већница сматра да Град Суботица не би требало још да формулише културну стратегију све док се не донесе и усвоји Стратегија развоја културе Републике Србије, која би требало свим локалним самоуправама да пружи смернице. Представници цивилног сектора се не слажу са ставом градске већнице и сматрају да је Суботици неопходна стратегија развоја културе, што је својевремено градска власт и планирала да уради. Цивилни сектор сматра да се не поштује ни постојећа Стратегија одрживог развоја, јер су у њој наведене манифестације које су од значаја за град, али тренутно Град нема Одлуку о манифестацијама од значаја¹⁶³. Такође, према мишљењу градске већнице, Суботица би пре требало да се фокусира на израду стратегије која се тиче развоја културе и туризма, јер су они неодвојиви. Наиме, Суботици је потребно брендирање, али и неговање старих заната, што би све заједно задржало младе да остану ту да живе, али би и допринело развоју интеркултуралности. Стратегија би требало да има за циљ очување традиције и наслеђа, те њихово осавремењивање кроз процес дигитализације и развој менаџмента у култури, за који су потребне редовне обуке. Узимајући у обзир да је Суботица члан Мреже градова сецесије и да су три пројекта финансирана преко ИПА фонда везана за сецесију, као и да се Синагога¹⁶⁴ налази на

¹⁶⁰ Удружење Мађарски културни центар „Непкер“ добија из Републике Србије 22% средстава, док остала финансијска средства обезбеђује у иностранству.

¹⁶¹ Амбасада Немачке, Амбасада Пољске и Амбасада Турске.

¹⁶² http://www.subotica.rs/documents/slor/slor_sr.pdf, приступљено 10.06.2018.

¹⁶³ Одлука о манифестацијама од значаја за Град постојала је до 2016.

¹⁶⁴ Синагога у Суботици је друга по величини у Европи, реконструисана је 2018.

Културној рути Савета Европе, стиче се утисак да Суботица тежи да буде избрендирана као град сецесије у коме се може неговати традиција и мултикултуралност. Тако би се и оправдао став да Суботица треба да има стратегију развоја културе и туризма или стратегију културе и креативног развоја, по угледу на друге градове Европе¹⁶⁵.

Поред Стратегије одрживог развоја Суботице 2013–2022, Скупштина града Суботице усвојила је и Локални Акциони план за младе 2014–2020 и Локални Акциони план за унапређење положаја Рома 2017–2021, у којима се не помиње култура.

Од установа културе, само Арт биоскоп „Александар Лифка“ има стратегију развоја установе за период 2018–2022, док од удружења грађана Мађарски културни центар „Непкер“ има стратегију за период 2014–2019¹⁶⁶.

Град Суботица нема савет за културу, али према речима појединих представника цивилног сектора има Савет за заштиту културног и непокретног наслеђа који је формиран 2014, и ускоро ће бити угашен.

Вредновање

Као што је већ напоменуто, Град Суботица расписује конкурс из области културе, али у оквиру две конкурсне линије. Сваку линију конкурса оцењује стручна комисија која се састоји од 3 члана. Чланови комисије 2017, за прву конкурсну линију, били су одборници Скупштине града Суботице, међу којима су дипл. економисти и један студент, а за другу конкурсну линију су били, такође, одборници Скупштине града Суботице, од којих је један дипл. економиста, а други дипл. правник и директорка Фондације „Данило Киш“. Може се закључити да комисију чине већином људи који се не баве културним делатностима, те се поставља питање колико су одабрани пројекти квалитетни и на основу којих критеријума су одабрани. Комисија примењује критеријуме који су прописани Уредбом о критеријумима, мерилима и начину избора пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Републике Србије, Аутономне Покрајине, односно јединица локалне самоуправе (Службени гласник РС 105/16)¹⁶⁷. Ипак, примећује се да се у Уредби наводи да се чланови Комисије бирају из реда угледних и афирмисаних уметника и стручњака у култури за област културне делатности за коју се конкурс расписује, што чланови комисије на конкурсним линијама Града Суботице већином нису. Током 2017, преко конкурса је подржано 155 пројеката, односно 97 актера, међу којима се издвајају пројекти културно-уметничких друштава и реализација фестивала. Подржани су и пројекти 4 приватне предузетничке фирме, три новинске агенције и 2 пројекта Отвореног универзитета Суботица¹⁶⁸. Од 155 пројеката, 73 (47,1%) је посвећено очувању културе и традиције националних мањина. Градска већница је напоменула да од 2017, према Уредби Владе Републике Србије, могу да се финансирају и програми гостовања у другим градовима у Србији и програми делатника

¹⁶⁵ <https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/arhiva/04%20Strategija.pdf>, http://press.visitrijeka.hr/strateskiDokumenti/strategija_razvoja_kulturnog_turizma_grada_Rijeka.pdf, приступљено 10.06.2018.

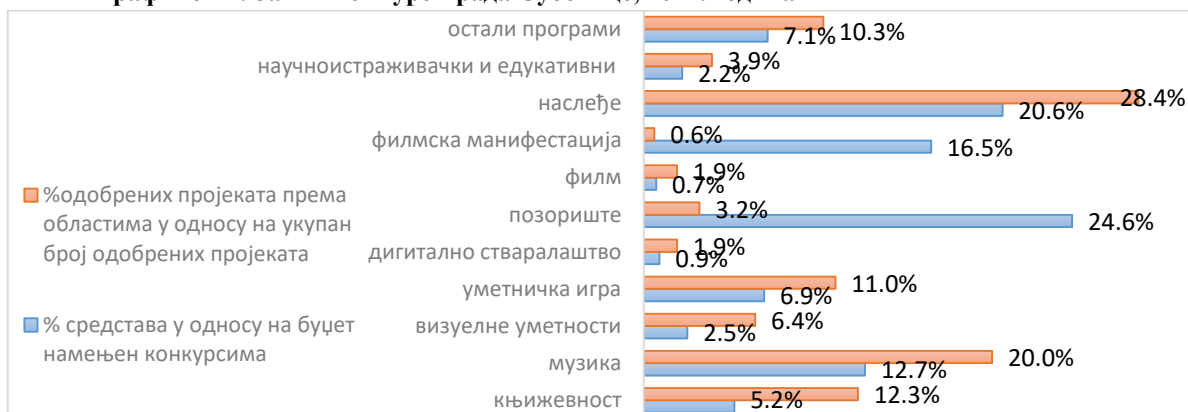
¹⁶⁶ http://www.nepkor.rs/wp-content/uploads/Nepkor_MMK_Strategia_2016.pdf, приступљено 10.06.2018.

¹⁶⁷ http://www.kultura.vojvodina.gov.rs/Konkursi/konk_kultura_18/Uredba.pdf, приступљено 10.06.2018.

¹⁶⁸ Под покровитељством Министарства привреде.

у култури из других градова који ће се изводити у Суботици. Највећи износ средстава из обе конкурсне линије био је намењен пројектима из позоришне уметности, 7.923.000,00 динара, а подршку Града добило је 5 пројеката (Графикон 2).

Графикон 2: Јавни конкурс Града Суботице, 2017. година

Представници цивилног сектора сматрају да се на конкурс много издваја за манифестације, што је једним делом и оправдано због више нација које живе на територији Суботице. Ипак, цивилни сектор замера Градској управи то што се конкурс касно расписује (почетком године) и што није транспарентан. Из наведеног разлога, неколико удружења се ујединило и послало допис Градској управи у коме је тражило транспарентност конкурса, расписивање конкурса крајем године (у новембру), бодовање пројеката, поштовање рокова, одвајање савременог стваралаштва на конкурс од других области културе, као и да један члан комисије буде из цивилног сектора, макар у својству посматрача. Градска управа је послала одговор да се све ради по Закону и није уважила предлог цивилног сектора. Цивилни сектор напомиње да се финансије за њихове пројекте и програме смањују из године у годину, због чега се организацијама цивилног друштва „секу крила“, јер без финансија више не могу да буду адекватни партнери у неким озбиљним, међународним пројектима.

На основу свих наведених података о конкурсима, може се закључити да Град довољно средстава улаже у развој удружења грађана, али да је прерасподела средстава неравномерна и често недовољна за квалитетну реализацију пројекта. Поред тога, примећује се да комисија води рачуна о томе да у великој мери подржи пројекте који се баве традицијом свих народа са територије Суботице, можда изузимајући квалитет тих пројеката, због чега многи вредни пројекти са дугом традицијом добијају мање средстава.

Сарадња

Градска већница за културу тврди да има одличну сарадњу са установама културе. Ипак, не постоји пракса редовних састанака директора установа и градске већнице, већ се одржавају само појединачни састанци са директорима. Представници установа потврђују добру сарадњу и комуникацију са градском већницом, али напомињу да би требало чешће одржавати састанке на којима би се разговарало о свим значајним

темама за културну политику у Суботици, а не само о организацији манифестација; због тога предлажу оснивање актива директора. Такође, представници установа културе сматрају да Градска управа не прави разлику између професионализма и аматеризма у култури. Градска управа не сарађује довољно са организацијама цивилног сектора, јер се „цивилни сектор обраћа Градској управи само у вези са конкурсом и евентуално у вези са организацијом појединих програма“. Представници цивилног сектора су напоменули да Градска управа никада није имала добру сарадњу са цивилним сектором и да је последњи састанак одржан 2004. Појединим удружењима грађана Градска управа се обраћала 2015, када је постојала иницијатива за писање стратегије развоја културе, као и 2017. и 2018, приликом аплицирања на конкурс „Градови у фокусу“, када се од удружења тражило да доставе свој програм рада и кратак опис планираних активности. Ни након послатог дописа, Градска управа није позвала удружења на састанак. Стога се може закључити да Градска управа није отворена за ближу сарадњу са цивилним сектором. Са Министарством културе и информисања и са Покрајинским секретаријатом за културу – Градска управа нема сарадњу, осим у вези са реконструкцијом Народног позоришта.

Директори јавних установа културе међусобно добро сарађују, имају солидну и техничку и програмску сарадњу¹⁶⁹. Са цивилним сектором сарађују све установе културе (нарочито Савремена галерија), што се огледа у уступању простора и у заједничким програмима, које најчешће иницирају представници цивилног сектора. Удружења грађана између себе добро сарађују, нарочито она која се баве истим или сличним областима културе, али напомињу да нема координације између организација цивилног друштва. Да удружења добро сарађују, доказује и њихова уједињеност приликом обраћања Градској управи¹⁷⁰. Удружења грађана националних мањина највише сарађују са удружењима која се баве очувањем културе и традиције исте националне мањине.

Из наведеног се закључује да је сарадња Градске управе са осталим актерима у култури превасходно формалне и техничке природе, док установе културе и цивилни сектор, који се већ дуги низ година баве културом, остварују добру програмску и техничку сарадњу, засновану на формалним споразумима. Такође, удруживање цивилног сектора указује на велико незадовољство културном политиком у Суботици и на потребу за равноправним положајем у култури града, јер се „култура (се) не може водити ако немамо контакт барем двапут годишње“.

Пошто је један од идентитета Суботице сецесијско наслеђе, градска већница је истакла велико ангажовање Туристичке организације Суботице у промоцији сецесије и одличну сарадњу са установама које се баве очувањем и заштитом сецесијског наслеђа. Такође, Туристичка организација успешно промовише и све манифестације које се организују у Суботици, због чега остварује добру сарадњу и са установама културе и са удружењима грађана.

¹⁶⁹ Током 2018, установе културе, Градска управа и предузеће „Парк Палић“ организоваће „Културно лето“.

¹⁷⁰ Током одржавања фокус групе, представници цивилног сектора позвали су и друга присутна удружења да се прикључе оснивању Независне културне сцене Суботице.

Када је реч о сарадњи са школама, градска већница је рекла да тренутно она није системска, али да се од школске 2018/19. планира да се, у договору са активом директора школа – формализује сарадња између школа и установа културе, тако да ће школе бити у обавези да једном месечно са ђацима посете неки културни догађај. Установе културе самоиницијативно сарађују са школама; она пак зависи од личних контаката и познанстава запослених у установама културе и у школама. Добра сарадња са школом зависи и од близине школе и установе културе, јер Град не финансира превоз ученика до установа културе.

Сарадња са локалним медијима је добра, нарочито са порталом www.subotica.info који презентују информације о раду установа културе и удружења грађана. Када је реч о телевизијама са националном фреквенцијом, сви саговорници су се сложили да боље сарађују са ТВ Војводином него са РТС-ом.

Програми и публика

Град Суботица своје програме заснива на бројним манифестацијама¹⁷¹ и програмима установа културе. Резултати истраживања показују да је, током 2017, у Суботици било организовано 1.490 културних програма које је посетило 58.684 људи¹⁷², од којих су најбројније филмске пројекције у Арт биоскопу и позоришне представе у Дечјем позоришту, што су уједно и најпосећенији програми (Табела 4).

Табела 4: Број програма у организацији установа културе и њихова посећеност

	Број програма	Број посетилаца/тираж
Историјски архив	4 публикације, 1 конференција	100
Међуопштински завод за...	Нису организовали програме	/
Дечје позориште	300 представа	14.000
Савремена галерија	14 изложби, 37 едукативних програма	10.158
Арт биоскоп „А. Лифка“	2 књ. вечери, 3 трибине, 6 изложби, 1 муз. изложба, 4 концерта, 1 представа, 1.101 филм. пројекција, 1 наступ КУД-а, радионице	32.026
Фондација „Данило Киш“	3 књ. вечери, 3 трибине, 3 изложбе, 4 концерта, 6 представа	2.400

* Градска библиотека, Позориште „Костолањи Деже“, Градски музеј и Галерија „Др Винко Перчић“ нису доставили упитник

Градска управа до сада није радила истраживање о културним потребама и навикама грађана, а ни остале установе културе, те једино Дечје позориште, преко васпитача у предшколској установи, сазнаје које би позоришне представе деца волела да гледају. Сви саговорници су се сложили да последњих година има све мање публике на културним догађајима.

¹⁷¹ Представници Градске управе су у упитнику издвојили манифестације: „Филмски фестивал на Палићу“, „Међународни позоришни фестивал за децу“, „*Desire* фестивал“, „Интеретно фестивал“, „*Summer3p* фестивал“ и „Дужијанцу“. Организатори ових фестивала су првенствено удружења грађана, док „Филмски фестивал на Палићу“ и „Међународни позоришни фестивал за децу“ организује Отворени универзитет Суботица.

¹⁷² Упитник нису доставили: Градски музеј, Позориште „Костолањи Деже“, Градска библиотека, Галерија „Др Винко Перчић“, али се са сигурношћу може тврдити да је број програма и број посетилаца много већи.

Као разлог непосећености, представници установа наводе честа преклапања термина одржавања културних догађаја, због чега би требало направити „календар“ културних догађаја. Градска већница сматра да није могуће ускладити све програме, јер Суботица има велики број културних програма, али да је „календар“ манифестација усклађен. Поред преклапања, представници установа слабу посећеност публике приписују неинформисаности грађана, јер медији само извештавају са културних догађаја, а у мањој мери их најављују. Градска управа Суботица на нивоу Града има запослену особу задужену за односе са јавношћу, и на свом сајту www.subotica.rs стално презентује информације о раду установа културе и о свим осталим културним догађајима у граду. Ниједна установа културе нема запослену особу за односе са јавношћу, али се сви програми промовишу на друштвеним мрежама, интернет страницама установа, на локалним медијима и плакатима. Удружења грађана, такође, своје програме „рекламирају“ на друштвеним мрежама и локалним медијима. Поред тога, сви саговорници сматрају да су поједине установе окренуте једној националној заједници, због чега их припадници других народа не посећују. Проблем националне подвојености културних програма посебно је нагласила градска већница, као и представници цивилног сектора, док се представници установа културе нису сложили са овим ставом¹⁷³. Према мишљењу градске већнице, то се дешава због политичке ситуације и недостатка новца, а „језик треба да отвори врата у култури, а не да их затвара“.

Највећи број установа културе организује и програме за децу, а на првом месту се издваја Дечје позориште, чији је целокупни репертоар намењен деци и које осам година успешно спроводи пројекат „Позориште у пеленама“. Пошто је сецесијско наслеђе један од главних идентитета Суботице, потребно је све грађане, а нарочито децу – едуковати о овом уметничком стилу, што поједине установе културе већ раде кроз радионице са децом. Представници установа сматрају да су планови и програми школа лоше конципирани и да је битно да повежу образовање и културу. Сви саговорници су се сложили са тим да је најтеже привући младе, нарочито због тога што они траже виртуелне садржаје. Програме за средњошколце организује Савремена галерија (програм „Причаоница“).

Посебан изазов у Суботици јесу сеоске средине у којима не постоје установе културе. Наиме, у селима у околини Суботице објекти некадашњих домова културе су запуштени, а једино Градска библиотека има 7 огранака у селима. Установе културе самоиницијативно одлазе у сеоске средине и одржавају програме, али истичу да одзив публике није велики, јер су мештани незаинтересовани за културу или пак неинформисани. Једино Дечје позориште, од установа културе, успева да обезбеди публику на селу, док од удружења грађана добру сарадњу са сеоским срединама остварује Мађарски културни центар, јер има своје сараднике који посећују села и укључује их у програме Удружења. Представници цивилног сектора сматрају да сеоске

¹⁷³ За утврђивање овог става, неопходно је урадити посебно истраживање потреба и навика грађана, анализу програма установа, удружења и њихове публике.

средине треба анимирати и заинтересовати за културу, али не само довођењем деце у установе културе већ и обрнуто – становницима села треба „однети културу“.

Градска управа и установе културе не посвећују посебну пажњу очувању српског језика и ћирилице, иако градска већница сматра да би установе културе требало да имају посебне програме посвећене овој теми. Суботица, као мултинационална средина, посвећује пажњу пак очувању језика и писма националних мањина који живе на њеној територији¹⁷⁴. Установе културе и организације цивилног сектора често програме реализују у сарадњи са националним саветима националних мањина и са Заводом за културу војвођанских Хрвата. Представе у Позоришту су титловане на српски језик, док се представе на српском не титлују на мађарски језик. Градска већница сматра да програми на српском језику не треба да буду титловани на мађарски или хрватски језик, јер сви грађани Србије, без обзира које су националности, треба да знају српски језик. Важно је напоменути да је свака установа културе у граду значајна за очување културне посебности и националног идентитета одређених националних мањина¹⁷⁵. У Суботици постоје удружења грађана: Мађарски културни центар, Хрватски културни центар, Буњевачки културни центар, који организују културне програме намењене својој националној мањини. Мађарски културни центар „Непкор“ организатор је и међународног фестивала „Интеретно“. У Суботици раде и културно-уметничка друштва националних мањина која се баве очувањем традиције мађарске, хрватске и буњевачке националне мањине.

Установе културе из Суботице све више посвећују пажњу и дигитализацији своје грађе, од којих су најактивнији: Градски музеј, Историјски архив и Међуопштински завод за заштиту споменика културе. Градска управа не издваја посебна финансијска средства за дигитализацију, али градска већница сматра да је дигитализација веома важна и да би позоришне представе требало, такође, да буду дигитализоване.

Изазови

Установе културе у Суботици имају проблем са застарелом опремом и недостатком простора. Дечје позориште и Фондација „Данило Киш“ немају довољно простора за рад и зато се налазе у тзв. Соколском дому, где је привремено смештена и сцена „Јадран“ Народног позоришта које је тренутно у реконструкцији. Галерија „Др Винко Перчић“ и Библиотека тзв. немају довољно простора, док је зграду Историјског архива потребно реновирати. И поред наведених проблема, Град нема у плану адаптацију, реновирање и реконструкцију неког од наведених објеката, нити адаптацију неискоришћених простора, па се поставља питање на који начин ће превазићи ове проблеме. Градска већница сматра да Граду недостаје и простор за извођење програма на отвореном за фестивале. Поред тога, Суботица нема поливалентну установу културе, већ удружења грађана, која су основала културне центре (Мађарски културни центар,

¹⁷⁴ Службена комуникације обавља се на српском, мађарском и хрватском језику. У Градској управи постоји преводилачка служба за ове језике.

¹⁷⁵ Према Члану 17 Закона о националним саветима националних мањина (Службени гласник РС, бр. 72/2009, 20/2014 – одлука УС и 55/2014

Хрватски културни центар, Буњевачки културни центар, Српски културни центар), плаћају Граду закуп. Према речима градске већнице, потребно је основати градски културни центар као јединствену самосталну установу културе у којој би се организовали програми за све народе који живе на територији Суботице. Отварањем оваквог градског културног центра Суботица би добила и мултифункционалну дворану са више стотина места, јер тренутно само Синагога има 900 места, па је планирано да се и у њој одржавају културни програми¹⁷⁶. Посебно је истакнут проблем недоступности установа за особе са инвалидитетом, међу којима је једино Градски музеј кроз пројекат прекограничне сарадње обезбедио лифт, а Арт биоскоп има прилагођен улаз за особе са инвалидитетом, поседује лифт за превоз, а планира адаптацију биоскопске сале у којој би се омогућило клизно померање седишта за особе у колицима.

Све јавне установе културе у Суботици суочавају се са проблемом немогућности запошљавања нових, младих и стручних кадрова због примене Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору. Проблем недостатка кадрова истиче и градска већница, која наводи да је неопходно да се у установама културе запосле стручњаци за информационе технологије, али и да се запослени обуче у области нових технологија, све зарад потреба дигитализације. Последњом рационализацијом радних места отпуштено је око 30 људи који су били запослени у установама културе, због чега су позоришта остала без техничке службе, јер на упражњеним радним местима техничке службе нема кандидата за посао¹⁷⁷. Ниједна установа културе нема потребу за запошљавањем правника и рачуновођа, јер у недостатку наведених кадрова те послове за установе обављају запослени у Секретаријату за друштвене делатности Градске управе. Проблем недостатка запослених, поједине установе и удружења решавају ангажовањем волонтера, нарочито за време одржавања фестивала.

Представници Градске управе у упитнику нису рангирани проблеме и приоритете за развој културе у Суботици, али се на основу интервјуа може закључити да се највећим проблемом у култури града сматра недостатак финансијских средстава, првенствено за реновирање објеката. Приоритети за улагање и развој културе у граду били би: развијање културног туризма, опремање установа културе, неговање традиције и заштита културног наслеђа.

Примери добре праксе	Највећи изазови и проблеми
<p style="text-align: center;">Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Редовно конкурсисање код других финансијера – Министарства културе и информисања, Покрајинског секретаријата и ИПА фонда • Редовно аплицирање на конкурсима у Хрватској и Мађарској 	<p style="text-align: center;">Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 6,19% градског буџета за културу се издваја за програме и пројекте 12 јавних установа културе • Дечје позориште нема средства у буџету за програме и пројекте • Недовољно финансирање од стране Покрајинског секретаријата за културу

¹⁷⁶ Поједини представници установа културе сматрају да је Синагога верски објекат, због чега у њој не би требало да се одржавају културни програми, јер то може довести до девастирања објекта. Други представници установа сматрају да би у реконструисаној Синагоги, која је акустична, могли да се одржавају пригодни музички концерти.

¹⁷⁷ Плате техничара у позориштима су минималне, због чега представници установа културе предлажу повећање коефицијента за ова радна места.

<ul style="list-style-type: none"> • Финансирање организација цивилног сектора националних мањина од стране матичних држава • Финансирање организација цивилног сектора и појединих установа културе од стране мањинских националних савета • Регулисано финансирање Међуопштинског завода за заштиту споменика културе 	<ul style="list-style-type: none"> • Најављено укидање подрачуна установа културе, чиме ће се успорити рад установа и реализација пројеката • Организације цивилног друштва немају сопствена средства, потребна за аплицирање на конкурсима у Хрватској и Мађарској • Непостојање спонзорства од стране привреде
<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Установе културе адаптирају своје просторе према потребама особа са инвалидитетом • Улагања у реконструкцију сецесијског наслеђа 	<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Застарела опрема у установама културе • Недовољно простора за рад у установама културе • Непостојање планова адаптације установа и неискоришћених простора у граду за потребе културе • Недостатак простора за извођење програма на отвореном • Недостатак јединствене поливалентне установе културе у којој би се изводили програми намењени свим народима са територије града
<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Велики број програма намењених очувању културе и традиције националних мањина • Титловање мађарских програма на српски језик • Укључивање деце у културни живот – пројекат „Позориште у пеленама“ 	<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Није спроведено истраживање културних потреба и навика грађана Суботице • Смањење броја публике на културним програмима • Непостојање програма намењених очувању српског језика и ћирилице • Непостојање програма за грађане из сеоских средина • Неомогућавање превоза на културне програме за децу из сеоских средина • Одржавање више културних програма у исто време – непостојање „календара“ програма установа
<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Стратешко планирање развоја града у коме је велики значај дат развоју културе 	<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Непостојање стратешког плана развоја културе града • Укидање Одлуке о манифестацијама значајним за град
<p>Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 8,44% буџета за културу се издваја за конкурс 	<p>Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Касно расписивање конкурса • Комисију чине представници Градске управе – питање стручности комисије • На конкурс, удружења добијају мало средстава због чега нису у могућности да буду адекватни партнери на међународним пројектима
<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Велики број удружења грађана • У недостатку опште службе, у установа послове обавља Секретаријат за друштвене делатности 	<p>Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Недостатак стручног, техничког и младог кадра • Недостатак знања о дигитализацији • Недостатак ПР службе у установама културе
<p>Сарадња:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Техничка и програмска сарадња између установа културе и организација цивилног сектора • Сарадња Градске управе, установа културе и удружења грађана са националним саветима националних мањина • Програмска сарадња установа културе и организација цивилног сектора са Заводом за културу војвођанских Хрвата • Техничка и програмска сарадња организација цивилног сектора • Добра сарадња установа и организација цивилног сектора са локалним медијима • Добра сарадња установа културе и организација цивилног сектора са Туристичком организацијом 	<p>Сарадња:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Непостојање сарадње Градске управе, Министарства културе и информисања, и Покрајинског секретаријата за културу • Неодржавање састанака градског већника са представницима установа • Непостојање сарадње Градске управе са организацијама цивилног сектора • Недовољна сарадња установа са националним медијима • Сарадња са школама заснована на личном познанству представника установа и представника школа

Бојана Субашић

О граду

Град Сомбор је административни центар Западнобачког округа, простире се на површини од 1.177,22км² и броји 85.903 становника. У самом граду живи 47.623 становника (55,4%), а у 15 насељених места 38.280 становника (46,6%). Сомбор се први пут спомиње 1360. године као насебина на поседу властелина под именом Цобор. Од 1687. године, град је био под Хабзбуршком влашћу, а 1749. године, за време владавине царице Марије Терезије, добија статус независног, слободног краљевског града. Убрзаним развојем, 1786. године постао је седиште Бачко-бодрошке жупаније, у чијем саставу су били Суботица и Нови Сад. Територију Сомбора данас чини 16 насеља, од којих је једно урбано. Већинско становништво је српске националности (63,3%), док су најбројније етничке заједнице Мађари (11,5%) и Хрвати (8,2%). Поред српског језика, у службеној употреби су још мађарски и хрватски језик. Старосна структура показује да највећи проценат становништва припада средњим генерацијама (30–49), и то 27,2%, док су најмање бројни они најмлађи, до 15 година (12,9%). Економски активног становништва је 39%, од којих је 76,8% и запослено. У погледу образовања, највећи број грађана Сомбора има завршену средњу школу – 51%, док је оних који су стекли диплому више или високе школе 12,5%¹⁷⁸. На територији града Сомбора налази се 28 културних добара, од којих 1 споменик културе има статус културног добра од изузетног значаја. Поред оних који имају категорију изузетног значаја, 27 културних добара је категорисано као непокретно културно добро од великог значаја. На територији града налазе се две просторне културно-историјске целине и једно знаменито место¹⁷⁹.

Организација и функционисање културе у оквиру локалне самоуправе¹⁸⁰

Градска управа Града Сомбора организована је у 10 одељења и 4 службе¹⁸¹, а за област културе задужено је Одељење за друштвене делатности. У оквиру Градског већа,

¹⁷⁸ http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162, приступљено 22.06.2018.

¹⁷⁹ http://www.heritage-su.org.rs/?page_id=59, приступљено 22.06.2018.

¹⁸⁰ Анализа града Сомбора је рађена на основу интервјуа и фокус група вођених у оквиру пројекта, 08.06.2018. године. Интервју је обављен са Мирелом Иванковић, шефицом Одсека за послове канцеларије за младе, културу, спорт и јавно информисање. Прва фокус група вођена је са председницима установа: Бориславом Ристивојевић, в.д. директора Историјског архива, Бранимиром Машуловићем, директором Градског музеја Сомбор, Наташом Туркић, в.д. директора Градске библиотеке „Карло Бјелички“, Миленом Рацков Ковачић, директорком Галерије „Милан Коњовић“, Сашом Илићем, директором, и Николом Пејовићем, уредником програма у Културном центру „Лаза Костић“. Друга фокус група уприличена је са представницима цивилног сектора, односно следећих организација у култури: „Сомборско певачко друштво“, „Српска хорска асоцијација“, УГ „Урбани Шокци“, ХКПД „Силвије Страхимир Крањчевић“ („Бачки Брег“), УГ „Буњевачко коло“, ГКУД „Раванград“, „Сомборски едукативни центар“, УГ „Мој Сомбор“.

¹⁸¹ Одељење за скупштинске и извршне послове, Одељење за општу управу, Одељење за друштвене делатности, Одељење за образовање, Одељење за финансије, Одељење локалне пореске администрације,

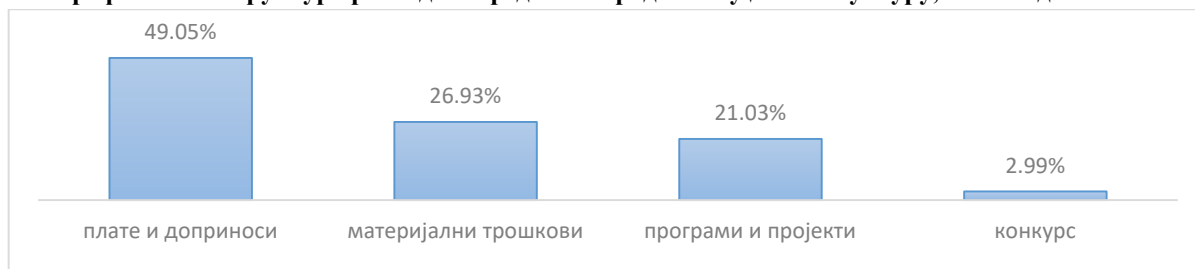
у области одлучивања у култури активан је члан надлежан за културу и образовање, дипломирани социолог-мастер. Поред већника, у Градској управи Сомбор за послове у области културе задужена је једна особа у Одељењу за друштвене делатности – шеф Одсека за послове канцеларије за младе, културу, спорт и јавно информисање. Такође, у Градској управи, поред већника, ту је и помоћник градоначелника за културу и информисање.

У граду функционише 6 јавних установа културе, у којима је 125 запослених, од којих 107 на неодређено (Табела 1). Град има и биоскоп који је у приватном власништву. Културну понуду употпуњује и око 50 удружења, од којих је већина активна у домену заштите традиције и наслеђа различитих етничких заједница које живе на простору града.

Финансирање програма и пројеката

У односу на друге области, у Сомбору се за културу опредељује доста средстава, сматра представница локалне самоуправе. Буџет Града Сомбора у 2017. години износио је 2.686.000.000,00 динара, а удео културе је био 7,5% градског буџета, односно 200.418.000,00 динара. Просечно годишње издвајање за културу по глави становника у 2017, у Сомбору је било 2.333,07 динара. У 2018. години, проценат за културу у градском буџету је порастао на 9,2%. За програме установа и за конкурс се издваја скоро четвртина буџета (Графикон 1).

Графикон 1: Структура расподеле средстава градског буџета за културу, 2017. година

Табела 1: Јавне установе културе у Сомбору

Назив установе	Број запослених (неодређено+ одређено)	Средства која се издвајају из градског буџета у динарима	Процент у односу на градски буџет за културу
1 Народна позориште Сомбор	42+8*	75.917.000	37,88%
2 Градска библ. „К. Бијелицки“	30+1	44.217.000	22,06%
3 Градски музеј Сомбор	12+1	19.754.000	9,86%
4 Историјски архив Сомбор	12+0	16.583.000	8,27%
5 Галерија „Милан Коњовић“	6+0	10.219.000	5,10%
6 Културни центар „Лаза Костић“	5+8	27.728.000	13,84%

*Позориште није доставило упитник, податак преузет из архиве Завода и односи се на крај 2017. године

Одељење за привреду, Одељење за комуналне послове, Одељење инспекције и комуналне полиције, Одељење за пољопривреду и рурални развој, Служба за имовинско-правне послове, Служба за туризам, Служба за информационе и комуникационе системе, Служба за заједничке послове.

Када је реч о структури буџета према врсти трошка, у просеку се у сомборским установама културе за програмску активност одваја 21,4% буџета. У учешћу програма у буџету предњачи Културни центар који чак 60% буџета опредељује у ту сврху.

Табела 3: Структура буџета градских установа културе у Сомбору према врсти трошкова (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Врста трошкова		
	Плате и доприноси	Материјални трошкови	Програми и пројекти
Градска библиотека „Карло Бијелички“	47,7%	39%	13,3%
Градски музеј Сомбор	48,2%	25,7%	26,1%
Историјски архив Сомбор	60,2%	39,8%	/
Галерија „Милан Коњовић“	55%	30%	15%
Културни центар „Лаза Костић“	29,4%	9,8%	60,8%

*Народно позориште није доставило упитник

Град је основни извор финансирања који у просеку учествује са око 90% у буџетима установа. Највећи удео алтернативних извора у свом буџету успевају да остваре Галерија „Милан Коњовић“ и Историјски архив. Већина установа културе у Сомбору настоји да средства обезбеди и путем конкурса ресорног министарства Покрајинског секретаријата. Тако су се, у последње две године, овим фондовима обраћале и подршку добијале све установе изузев Историјског архива. Најуспешнији у пријави на конкурс надлежног министарства су Културни центар „Лаза Костић“ и Градска библиотека „Карло Бијелички“. Када је реч о покрајинским средствима, она су у истом периоду значајно скромнија, иако су их добиле све установе. Од привредних субјеката подршку је остварио једино Културни центар. Конкурисање код међународних фондова, фондација и актера је веома ретко. Установе истичу да са Хрватском постоји политички проблем, а да су Мађари незаинтересовани, јер средства обезбеђују директно из Европске уније. Када се и одлуче да сарађују са установама и удружењима из Србије, мађарски и хрватски партнери се пре одлучују за повезивање са актерима у Суботици, а не у Сомбору. У домену међународних фондова, једино је Архив у Сомбору потраживао средства у овом сегменту, али без успеха. Без обзира на изречене ставове, актери у култури треба да унапреде комуникацију са актерима у суседним земљама, да кроз сарадњу са њима остваре учешће у позивима међународних фондова, те да искористе велике могућности прекограничне сарадње. Већа искоришћеност могућности за добијање међународне подршке препозната је и као један од циљева у Стратегији одрживог развоја града.

Табела 4: Структура буџета градских установа културе у Сомбору према изворима финансирања (% у односу на укупан буџет установе)

Назив установе	Република	АПВ	Град	Приходи	Конкурси	Спонзори	Донације	Остало
Градска библиотека	1	2	93	4	/	/	/	/
Градски музеј	/	/	98,1	0,9	/	/	/	1
Историјски архив	4	/	87	7,8	/	/	/	1,2 општине
Галерија	5	2	78	5	10	/	/	/
Културни центар	3,5	1,4	92,9	2,3	/	/	/	/

Град Сомбор је, у 2018. години, успео да увећа буџет у циљу развоја културе преко конкурса Министарства културе и информисања „Градови у фокусу“. Наиме, на тај начин добијено је 8.000.000,00 динара за реконструкцију и ревитализацију Грашалковићеве палате. Идеја Града је да ова зграда у барокном стилу из 1763. године, коју је изградио гроф Антун Грашалковић, управник царских добара, и која је служила као имиграциони центар и карантин за досељено немачко становништво, постане „Сомнибус – Палата културе“, епицентар савремене културе града, у коју би се преселио Културни центар. Зграда Културног центра би, у том случају, била дата на коришћење организацијама цивилног друштва и Канцеларији за младе (која већ функционише у оквиру Центра), која би координисала функционисање удружења у том простору. Ипак, за потпуну адаптацију је потребно много више средстава од добијеног износа, па Град мора да направи план улагања у Палату. Ова намера Града представља пример добре праксе где би се истовремено унапредило неколико сегмената градског живота: обезбедио простор за функционисање удружења у култури, формирао нови мултимедијални центар културних догађаја, повезала култура са активностима младих, обезбедила подршка и сарадња удружења у писању пројеката, дефинисали циљеви и развијали програми.

Преко 50% сомборских удружења су културно-уметничка друштва, односно друштва посвећена развоју аматеризма. Низ година уназад, Град Сомбор финансира рад удружења, пре свега културно-уметничких друштава. За рад КУД-ова и остале видове аматеризма, у 2017. години опредељена је подршка у вредности од 6.000.000,00 динара, и то за 27 удружења, њихове програме и ангажман стручних лица (кореографа и редитеља). Када је реч о манифестацијама, за које је Град опредељивао додатних 5.000.000,00 динара, позив се односио на све манифестације, па у оквиру буџета, оне нису биле финансиране из програма „Развој културе“. Крајем 2017, по први пут је расписан обједињени Јавни позив за финансирање и суфинансирање пројеката, програма и манифестација у култури у 2018. години. Конкурс више није усмерен само на КУД-ове, већ је намењен свим удружењима и подељен је на 5 линија подршке: 1. аматерско културно-уметничко стваралаштво, изворно народно стваралаштво и очување нематеријалног културног наслеђа; 2. књижевност (стваралаштво и издаваштво); 3. музика (стваралаштво, продукција, интерпретација, хорови); 4. ликовне и визуелне уметности; 5. кинематографија. Поред овог, додатно се расписује конкурс за подршку програмима и пројектима удружења која негују идентитет националних заједница, у вредности од 900.000,00 динара. Буџет конкурса за подршку КУД-овима је у 2017. износио 2,99% градског буџета за културу, док је у 2018. години за два наведена конкурса издвојено 11.900.000,00 динара или око 4,5% буџета за културу. Удружења у Сомбору углавном обезбеђују финансијска средства од свог оснивача. Успех у добијању средстава из других извора највише имају удружења која се баве културом мањинских етничких заједница, и то од ресорног министарства и ресорног секретаријата у покрајинској управи. Сомборска удружења истичу да Министарство културе и информисања и Покрајински секретаријат надлежан за културу касно расписују конкурсе, што отежава одржавање пројеката у првој половини године. Такође, представници установа и удружења сматрају да је неопходно да ове установе јавно

истакну критеријуме вредновања пројектних идеја, јер су садашњи конкурси на нивоу Републике и Покрајине нетранспарентни. Поред подршке на конкурсима, Град је за удружења која се баве аматеризмом у култури определио додатних 1.000.000,00 динара у буџету Културног центра за организацију смотри и такмичења фолклорних друштава.

Одлучивање у култури

Град Сомбор нема стратегију развоја културе, али има Стратегију одрживог развоја града Сомбора за период од 2014. до 2020. године, у којој је један сегмент посвећен култури¹⁸². Међутим, циљеви и мере нису довољно разрађени кроз активности и индикаторе, што отежава оцењивање успешности стратешког документа. Након усвајања Стратегије, донети су и акциони планови за поједине области, па тако и Акциони план за период од 2014. до 2016. године који обухвата младе, НВО, културу, спорт, медије и односе са јавношћу. Када је реч о култури, детаљно су разрађена два од пет приоритета дефинисаних у стратешком документу: Очување културног наслеђа; Развој садржаја и активности из области културе. Очување наслеђа се сагледава кроз обезбеђивање интернет портала „Дигитални Сомбор“ који ће садржати све културолошке ресурсе и презентовати културно-историјско наслеђа свима, а посебно младима. У оквиру Развоја садржаја и активности, акценат је на развоју публике, мултикултуралности и уређивању простора намењених културним садржајима где је фокус на Историјском архиву и изградњи Конгресног центра у оквиру Библиотеке. Евалуација Акционог плана није доступна, те се не може рећи у којој су мери активности из њега реализоване. Ипак, у оквиру фокус групе истакнуто је да просторни проблем и проблем грејања Историјског архива, који је апострофиран као најалармантнији, јер се Архив, и поред папирне грађе греје на пећи – нису решени.

Може се рећи да се на појединим проблемима и приоритетима из Стратегије увелико ради, иако нису покривени Акционим планом, а то су: унапређење културних садржаја у околним селима (преко координатора за село који су запослени у Културном центру и побољшањем просторних капацитета), редефинисање конкурса у 2018. години, обезбеђивање дела средстава за „Палату културе“ преко конкурса „Градови у фокусу“. Основни недостатак Стратегије одрживог развија у домену културе је скоро потпуно одсуство савременог стваралаштва и улагања у продукцију. Град Сомбор је видно опредељен на неговање наслеђа и мултикултуралности, очување традиције, иако има веома значајне манифестације из области савременог стваралаштва које превазилазе локалне оквире, попут: „Позоришног маратона“, „Сомборске ликовне јесени“,

¹⁸² Стратегијом је дефинисано 5 приоритета у области културе: 1. Подстицање повезивања институција културе на свим нивоима; 2. Унапређење и модернизација установа културе; 3. Очување културног наслеђа; 4. Унапређење финансирања културе; 5. Развој културних садржаја и активности. Као основне снаге у култури препознаје се богато културно-историјско наслеђе и ресурси који доприносе његовом очувању – установе, велики број културно-уметничких друштава и удружења која се баве очувањем нематеријалног наслеђа. Као основне слабости наводе се неадекватна улагања у опрему и просторе установа, историјске објекте, недостатак мултифункционалне сале, проблеми финансирања пројеката и недовољног коришћења ЕУ фондова, слаба координација и повезаност установа културе, како међусобна тако и са актерима у иностранству. Још једна од слабости је недовољан број садржаја за децу у селима, као и недостатак просторних и људских ресурса за садржаје на селу.

„Сомборских музичких свечаности“. Такође, допринос удружења савременој култури у Стратегији није видљив, иако је, поред КУД-ова који негују традицију, у Сомбору све већи број удружења који организују манифестације из области савременог стваралаштва, као што су „Терминал“ и „Цез фестивал“. У јуну се одржава јавна расправа поводом ревизије постојеће Стратегије одрживог развоја, што ће можда бити прилика да се ови елементи нађу у новој верзији стратешког документа.

Град Сомбор је у последњих неколико година показивао заинтересованост за дефинисање стратешког документа у области културе. Тај циљ је дефинисан и у поменутом Акционом плану, али је актуелан став Градске управе да се формулисање и доношење планског документа у области културе одложи за период након усвајања стратегије културног развоја на републичком нивоу. За разлику од представника установа, који нису информисани о плановима Града да се донесе такав документ и немају став о томе да се исти креира, представници удружења изразили су позитиван став према стратегији развоја културе, али сугеришу да би она требало да буде резултат широког консултативног процеса у који би били укључени сви актери у култури и грађани Сомбора. Поред тога што не показују заинтересованост за стратешки документ у области културе, установе културе ни саме немају планове развоја. Изузетак је Историјски архив који има план развоја установе за период 2014–2020.

Удружење „Сомборски едукативни центар“ тренутно ради на оснивању Савеза удружења грађана Сомбора, са циљем унапређења квалитета живота у Сомбору кроз учешће Сомборца у процесима лобирања, јавног заговарања и других модела партиципације. Савез може бити полазна тачка за укључивање свих заинтересованих страна у креирање стратешких докумената Града. Док се не усвоји стратегија у области развоја културе, поред Стратегије одрживог развоја, од значаја за културу је и Програм развоја туризма града Сомбора 2017–2025, у којем култура има значајно место. Других стратешких докумената, у којима се помиње култура, нема.

Град Сомбор нема савет за културу, али је један од малобројних градова који истовремено има помоћника градоначелника за област културе и градског већника који је задужен за област културе.

Вредновање

Специфичност Града Сомбора се огледа у томе што је у тексту конкурса упућен позив удружењима и организацијама које делују у области културе да доставе предлоге за чланове комисије који ће одлучивати о расподели опредељених средстава по конкурс. Оваква пракса не постоји ни у једном од 15 градова који су ушли у узорак истраживања. Међутим, одзив на овај позив упућен актерима у култури био је врло слаб, па су у комисију ушли представници установа и локалне самоуправе. Представници установа истакли су да је комисија изложена различитим притисцима приликом доношења одлука. Стога се, са једне стране, поставља питање колико процедуре имају за циљ транспарентност у одлучивању на основу квалитета, а колико су само форма у складу са законским оквиром. Са друге стране, удружења грађана морају да преузму

понуђену улогу у одлучивању како би се у одређеној мери избегле нежељене ситуације и притисци.

Комисија о подршци пројектима одлучује на основу Правилника о финансирању и суфинансирању програма/пројеката удружења који су од јавног интереса за град Сомбор, на основу којег је Градско веће усвојило и документ о Критеријумима за финансирање и суфинансирање пројеката, програма и манифестација у култури. Правилник, поред културе, обухвата и друге области, па се ослања на Уредбу о средствима за подстицање програма или недостајућег дела средстава за финансирање програма од јавног интереса које реализују удружења („Службени гласник РС“, бр. 8/12, 94/13 и 93/15), а не на Уредбу о критеријумима, мерилима и начину избора пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Републике Србије, Аутономне Покрајине, односно јединица локалне самоуправе („Службени гласник РС“ 105/16). Према документу о Критеријумима за финансирање и суфинансирање пројеката, програма и манифестација у култури, одлука о подршци пројектима доноси се на основу 14 критеријума у погледу квалитета, односно природе и садржине пројеката и 2 критеријума у делу трошкова реализације, односно буџета. Квалитативни критеријуми подразумевају и систем бодовања. У јавном позиву упућеном удружењима јасно је истакнута разлика и дате су дефиниције шта је пројекат, шта програм, а шта манифестација, што доприноси бољем разумевању читавог процеса приликом писања пројеката¹⁸³. Поред позива за избор чланова комисије, разрађених критеријума и система бодовања, још једна новина коју пружа локална самоуправа Града Сомбора је план да се убудуће јавно, на сајту Града, представе извештаји о реализацији подржаних пројеката, те да се широј јавности оправда утрошак јавних средстава. Град Сомбор конкурс расписује крајем године за наредну годину. Иако су за 2018. годину резултати били објављени у марту, ова чињеница је значајна јер су удружења широм Србије као негативну страну конкурса управо подвукла ситуацију у којој се конкурси, како на нивоу Министарства културе и информисања тако и на нивоу локалних самоуправа, расписују касно, селекција реализује у мају, па се подршка обезбеђује тек у другој половини године. Удружења напомињу да процес одлучивања треба скратити, јер је ове (2018) године предуго трајао. Важно је истаћи да, за разлику од осталих конкурса, па и конкурса надлежног министарства, Градска управа Сомбора оставља могућност приговора апликантима у року од три дана од објављивања предлога за подршку – на интернет страници локалне самоуправе.

За разлику од претходних година, манифестације више нису издвојене у засебном конкурсима. Све које не спадају у област културе, финансирају се кроз програм развоја

¹⁸³ **Пројекат** је низ јединствених активности у краћем временском интервалу или активности које су једнократног карактера, које уз коришћење финансијских, људских и других ресурса доводе до реализације унапред дефинисаног циља.

Програм је група активности које се одвијају у дужем временском периоду, уз могуће понављање, како би се реализовала нека стратегија или како би се дошло до унапређења одређене области културе.

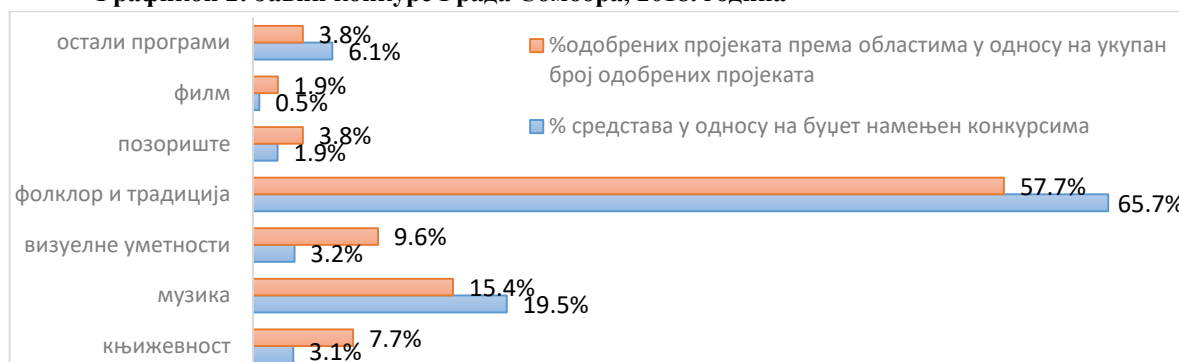
Манифестација је комплексан културни догађај са ограниченим временом трајања, састављен из различитих културних програмских садржаја који подразумевају велики број учесника или посетилаца. (<https://www.sombor.rs/informacije/javni-pozivi/odluka-o-raspisivanju-javnog-poziva-za-finansiranje-i-sufinansiranje-projektata-programa-i-manifestacija-u-kulturi-iz-budzeta-grada-sombora-za-2018-godinu>, приступљено 26.06.2018)

туризма или програм општих услуга локалне самоуправе. Град Сомбор нема посебну одлуку о манифестацијама од значаја за град. Поред манифестација које организују установе, према речима представнице локалне самоуправе, по квалитету и садржају јасно се издвајају и одређене манифестације које приређују удружења грађана: „Шарени вокали“, у организацији Сомборског певачког друштва, „Бодрог фест“ удружења Бодрог, *Green Town Jazz* фестивал, чији је организатор удружење „Зелени град“, као и *Terminal Art & Music Festival*.

Може се закључити да, од 2018. године, Град Сомбор има квалитетно дефинисане и постављене административне процедуре које су добра основа за демократичност и партиципативност у области културе. Међутим, питање је колико су оне и примењене у првој години реализације. Удружења нису показала интересовање да предложе чланове комисије и тиме су се одрекла могућности да контролишу процес одлучивања. У оквиру фокус групе, представници удружења су истакли да немају интерес да учествују у комисији, јер их то ограничава у пријави. Такође, током 2017. године, одржана су три састанка већника са културно-уметничким друштвима како би се адекватно дефинисали критеријуми за бодовање КУД-ова на конкурс. И у овом случају удружења нису показала заинтересованост да утичу на селекцију и избор друштава за подршку. Поставља се питање колико су удружења спремна на учествовање у сложеним процедурама конкурса и одлучивање о подршци пројектима.

И кроз анализу конкурса је видљива наклоњеност Града аматеризму и очувању традиције различитих етничких заједница. Ипак, неопходна је значајнија подршка удружењима и пројектима који промовишу и савремено стваралаштво. То истичу и представници удружења, указујући на то да Град, на конкурс 2018. године, није препознао удружења која немају скраћеницу КУД. Међутим, и поред фокуса на очувању фолклорног стваралаштва и традиције, културно-уметничка друштва сматрају да је аматеризам „на ивици катастрофе“, јер су средства која добијају симболична. Посебно када је реч о путовањима и наступима ван Сомбора. Дакле, највећи број подржаних пројеката припада фолклору и очувању традиције, а њихови реализатори су културно-уметничка друштва (Графикон 2).

Графикон 2: Јавни конкурс Града Сомбора, 2018. година¹⁸⁴

¹⁸⁴ На Графикону 3 приказана је структура пројеката из 2018. године, с обзиром на то да су претходни конкурси били намењени искључиво КУД-овима. На овогодишњем конкурс, подржана су удружења из различитих области.

Сарадња

Представници Града су окарактерисали сарадњу између локалне самоуправе и установа као добру, док представници установа културе истичу да се често осећају само као неко ко „моли“ за средства, а не као партнери Града на унапређењу културе. Установљене праксе редовних састанака између представника Града и установа нема, али се непосредна комуникација одржава кад год је то потребно. Интересантно је да установе оцењују сарадњу са локалном самоуправом као лошију од удружења грађана. Организације цивилног друштва сарадњу процењују као одличну, посебно истичући комуникацију са већником и шефицом Одсека у чијој је надлежности област културе.

За разлику од сарадње са Градском управом, кооперација између установа културе је добра, како на нивоу личних односа тако и у техничко–оперативном сегменту. Међутим, стиче се утисак да постоји јасна диференцијација када је реч о организацији програма. Свака установа организује своје програме, а представници других установа су најчешће само публика. Слична ситуација је и када је реч о сарадњи са цивилним сектором. Иако су сарадњу са организацијама у култури оценили као добру, установе културе се, пре свега, постављају као неко ко ће „помоћи удружењима кад год им је помоћ потребна“, док могућност да удружења „помогну“ установама, представници установа не препознају. Чланови удружења истакли су да не постоји кооперација у домену програма, а често ни када је у питању омогућавање простора. Удружења се сматрају као организације којима је „потребна помоћ“, а не као стваралачко језгро. Ипак, представници удружења позитивно су оценили сарадњу са Музејом и Културним центром, који су заинтересовани за уступање простора без накнаде и са којима понекад организују заједничке програме. Сарадња актера у култури је један од приоритета у Стратегији одрживог развоја, што указује на то да је и локална самоуправа свесна њихове недовољне повезаности.

Представница Градске управе сматра да је сарадња установа културе и школа добра, иако јој није познато да ли постоји званични документ којим се уређује сарадња између та два ресора. У том сегменту се као добра пракса истиче организована посета свих ученика IV разреда основне школе обновљеном Музеју Батинске битке у Бездану, за шта је Град обезбедио бесплатан превоз. Такође, под покровитељством Града одржава се програм „Град Сомбор својој деци“, у оквиру којег Народно позориште бесплатно изводи представе за децу. Ипак, установе наглашавају да се школе ретко одазивају на њихове позиве, па се најчешће ослањају на ентузијазам појединих наставника.

У погледу медијске пажње, са локалним медијима комуникација је одлична, сва дешавања су пропраћена, постоје и емисије посвећене догађајима из културе. Међутим, сарадња са националним и покрајинским медијима оцењује се као лоша, јер дешавања из Сомбора нису довољно заступљена у програмима ових медија. На медијима који покривају Војводину углавном гостују само представници мањинских етничких заједница.

Сарадње са привредним субјектима готово и да нема, чешћа је она између актера јавног сектора (установе културе, комунална предузећа, туристичка организација, канцеларија за младе и др.).

Програми и публика

Сви учесници разговора организованих у Сомбору истакли су да је њихова публика активна и едукована, те да је ретко који садржај слабо посећен. Без обзира на етнички мешовито становништво Сомбора, односно на етничку припадност посетилаца, публика није национално подвојена. Грађани су навикли на манифестације са дугом традицијом („Позоришни маратон“, „Сомборске музичке свечаности“, „Домети“, фолклорни наступи), али су и нови програми изузетно добро дочекани („Терминал фестивала“, *Green Town Jazz Fest*). „Терминал фестивал“ је најмлађи фестивал, покренут 2016. године. Такође, од 2018. године, Сомбор ће, као родно место Ернеста Бошњака, зачетника кинематографије на овим просторима – постати домаћин „Филмског фестивала дунавско-панонске регије“. Само установе културе организују преко 400 програма на годишњем нивоу (Табела3).

Табела 3: Број програма у организацији установа културе и њихова посећеност

установе	Број програма	Број посетилаца/тираж
Градска библиотека	21 књ. вече, 8 трибина, 5 изложби, 1 концерт, 17 публикација (укупно 52)	1.100
Градски музеј	2 књ. вечери, 3 трибине, 7 изложби, 2 музејске изложбе, 2 концерта, издаваштво (укупно 16)	2.375
Историјски архив	3 трибине, 3 изложбе (укупно 6)	150
Галерија	2 изложбе, 2 изложбе у другим градовима, 2 каталога (укупно 4)	12.000
Културни центар	30 књ. вечери, 20 трибина, 30 изложби, 20 концерата, 25 поз. представа, 25 филм. пројекција, 180 наступа КУД-ова (укупно 330)	19.600

*Народно позориште Сомбор није доставило упитник

Учесници фокус групе са удружењима истакли су да Сомбор има бројне и довољно разноврсне програме, али да су они углавном груписани у мају, јуну и јулу, што доводи до честих преклапања. У циљу информисаности грађана, Град Сомбор има интернет страницу <https://manifestacije.sombor.rs/> са месечним календаром дешавања. Ипак, организатори програма сматрају да се он не користи довољно у сврху боље координације догађаја.

Да Град настоји да се бави потребама грађана у култури, показује и чињеница да је Градска управа у последњих 5 година, у два наврата, покренула истраживања на тему културе. Године 2015, урађено је истраживање општег задовољства грађана Сомбора, на узорку од 500 житеља, а један његов сегмент је био посвећен култури. Према резултатима, тада је већина Сомборца имала похвално мишљење о културном програму који им је на располагању (57%), док тек сваки десети није био задовољан понуђеним садржајима. Више од $\frac{3}{5}$ грађана је било задовољно програмима градских установа културе, док је свега 6% разочарано садржајима установа културе. Као најзначајније манифестације, грађани су навели „Сомборско лето“ и „Позоришни маратон“. У 2018. години, за потребе аплицирања на конкурс „Градови у фокусу“, преко Канцеларије за младе и друштвене мреже спроведено је анкетно испитивање мањег обима на тему

културне понуде у граду, на узорку од 113 испитаника. Иако није репрезентативно, истраживање је дало скромни преглед задовољства културом. На питање како обогатити културне садржаје у Сомбору, испитаници су навели приказивањем биоскопских пројекција, позоришних представа, концерата класичне, рок и поп музике, изложби и перформанса на отвореном, као и покретањем театра форума. Ово је још један показатељ да грађанима недостају савремени уметнички садржаји, посебно акцентујући концепт „изласка“ културе из затворених простора. У том смислу, сомборска Библиотека је већ направила искорак, јер њени запослени негују став да култура треба да се „понуди“, а не да се чекају посетиоци, па већ извесно време организују књижевне вечери у различитим јавним просторима на отвореном ширећи свој круг публике. Такође, и Културни центар често измешта концерте „Сомборских музичких свечаности“ напоље, што доприноси повећању публике, па се бележи раст са некадашњих 20 до 30 посетилаца по концерту на садашњих 150 и више. Према речима представнице локалне самоуправе, циљна група за развој публике су млади које је најтеже привући.

Градска управа и актери у култури велику пажњу посвећују садржајима на селу, било кроз подршку стваралаштву било кроз презентовање културних израза на селу. Град подржава велики број КУД-ова, који своје активности углавном обављају у руралном подручју. Град и Културни центар су, 2017. године, у оквиру делатности ове установе, покренули посебан сегмент програма који је посвећен култури на селу. Иницијатива је настала након ограничавања рада библиотечких огранака на само два дана у недељи, и након што су становници сеоских подручја изразили захтев за већим обимом културних дешавања код њих. Тако је у Културном центру ангажовано 6 координатора за сарадњу са 12 села која припадају територији града Сомбора. На овај начин се у сеоским срединама презентују бројни програми – од очувања традиције до ликовних радионица или пројекција документарног филма.

У контексту простора за културне садржаје на селу, током 2015. године Градска управа је формирала тим који је обавио истраживање о стању домова културе у околним насељеним местима, да би се, 2017. године, започело са израдом пројектно–техничке документације, након чега је Дом културе у Стапару реновиран. Према речима организатора догађаја, стање домова културе је лоше, па установе углавном гостују у школама, због чега је највећи број активности на селу посвећен деци и дечјем стваралаштву. Културни центар, на пример, реализује дечји позоришни фестивал „Шарени свет“, који подразумева гостовање фестивалских представа у свим школама у Сомбору и околним сеоским срединама. И градске установе и удружења сарађују са организацијама на селу како би сагледали потребе сеоског становништва. Такође, у фокус групама, учесници истичу да је неопходно да Град финансијски подржи одржавање програма на селу или посету сеоског становништва садржајима у граду, кроз организовани бесплатни превоз, као што је то раније била пракса.

Када је о дигитализацији реч, сомборска Библиотека је и на републичком нивоу позната као установа која је веома активна у овом процесу. У њеним оквирима функционише Центар за дигитализацију који одабрану грађу представља у оквиру портала „Дигитална библиотека Србије“, а носилац је пројекта „Дигитални Сомбор“; такође, учествује у бројним партнерским пројектима дигитализације. Циљ пројекта

„Дигитални Сомбор“ јесте да се на интернет порталу, у форми „интернет разгледнице“, дигитализују и прикажу сви значајни ресурси града ради повезивања, умрежавања и развоја културе и културног туризма. Сомборски музеј је започео процес дигитализације, за који је, у 2018. години, добио и подршку на конкурс Министарства културе и информисања. У Архиву, због неадекватних услова, дигитализација је тек у повоју.

Програмима из области ћирилице посебно се бави Завичајно удружење Срба „Коријени“ које редовно реализује програм „Ћирилица пише срцем“, у оквиру којег расписује Конкурс за најуреднију и најлепшу ћириличку ћачку свеску за ученике и наставнике основних школа. Своје програме често организује са заједницама Срба у дијаспори. Удружење „Коријени“ добија на конкурс подршку Града. Представници Градске управе очување ћирилице виде као један од приоритета за улагање и развој, поред доношења стратешког плана и унапређења процеса дигитализације.

Изазови

Највећи проблем Града јесте недостатак средстава за улагање у објекте културе. У том домену, најалармантнија је ситуација са објектом Историјског архива који датира из 1770. године. Простор нема централно грејање и не постоји могућност његове уградње, јер је зграда под заштитом. Запослени су приморани да се греју на каљеве пећи, што не одговара условима чувања архивске грађе. Депои су недовољни за количину материјала коју ова установа чува, а и опрема и намештај су застарели. Све то утиче и на процес дигитализације грађе. Зато, у Граду размишљају о проналажењу неког алтернативног простора или о изградњи новог здања Архива. Остале зграде установа културе су, према мишљењу представнице Града, у добром стању, уз њихово редовно одржавање и повремено реновирање. Међутим, представници установа културе се не слажу са тим и истичу да сви раде у неповољним условима: Библиотеци недостаје депо, Културни центар нема своју зграду итд., али је, према њиховом мишљењу, приоритет сређивање Историјског архива.

Представници удружења грађана такође истичу проблем простора. Наиме, у последње две године јавни градски простори припали су ЈП „Простор“, па су сада све организације у обавези да плаћају њихово коришћење. Тако су нека удружења морала да се иселе из простора која су користили, јер им је кирија била висока, и да се преселе у мање, ценовно приступачније просторе. Такође, у граду не постоји адекватна сала за извођење програма. Претпоставка је да ће овај проблем бити решен кроз два пројекта. Први се односи на овогодишње издвајање средстава за реновирање сале Културног центра и његову адаптацију у мултифункционални простор који ће моћи да користе сви актери у култури, а посебно културно-уметничка друштва за своје наступе. За ову сврху опредељено је 10.000.000,00 динара у градском буџету. Други пројекат се тиче адаптације Грашалковићеве палате у модеран центар културних активности, у који би био пресељен Културни центар, а зграда КЦ би била дата на коришћење удружењима грађана. Дом Војске у Сомбору је још један простор пригодан за културне програме.

Међутим, због нерешених имовинских питања и изостанка договора са представницима Војске, још увек није могуће његово коришћење.

Други највећи проблем и Града и установа је недовољна бројност и стручност кадрова. Рационализацијом радних места у култури, према Закону о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору, погођене су све установе културе.

На трећем месту, представници Града као проблем наводе неразвијен културни туризам, али који ће бити делимично решен кроз програм развоја туризма, као и доношењем стратегије развоја културе на локалном нивоу, што је наведено као приоритет Града. На другом месту приоритета наведена је дигитализација.

Посебан проблем који је мапиран и у Стратегији одрживог развоја града је некоришћење прилика за подршку међународних фондова. Разлог за то се види у недовољно стручним особама које осмишљавају и формулишу пројектне идеје за потребе конкурса. Градска управа је имала намеру да оснује стручну службу ради пружања помоћи при аплицирању на конкурсе, али је није реализовала. Ипак, Град је једној особи из позоришне установе финансирао обуку за писање пројеката у иностранству, што се показало као веома успешан потез. Позориште данас успева да за већи број пројеката обезбеди подршку на конкурсима. Решење се, ипак, види пре у запошљавању нових, младих људи него у едукацији постојећег кадра.

Примери добре праксе	Највећи изазови и проблеми
<p>Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> У односу на друге области, Град издваја велики проценат буџета за културу (2017. године – 7,5%; 2018. године – 9%) Двоструко повећање средстава за конкурс у области културе у 2018. години у односу на 2017. Остварена подршка од 8.000.000 динара на конкурс „Градови у фокусу“ Подршка Града функционисању и програмима удружења која се баве аматеризмом Регулисано финансирање Историјског архива од стране других општина Препознавање значајних манифестација за које се обезбеђује подршка из буџета Града 	<p>Финансирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Недовољна подршка остварена на конкурсима Покрајинског секретаријата за културу и Министарства културе и информисања Изостанак средстава од стране привредних субјеката Изостанак сарадње, спонзорстава и донација из привредног сектора
<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> Адаптацијом Грашалковићеве палате Град добија нови културни простор у који ће се преселити Културни центар, а објекат садашњег КЦ биће уступљен организацијама на коришћење Град издвојио 10.000.000 динара за адаптацију сале Културног центра коју ће користити сви актери у култури 	<p>Инфраструктура – објекти установа:</p> <ul style="list-style-type: none"> Историјски архив у безусловном објекту Библиотеци је потребан депо Дом Војске због нерешених правно имовинских питања остаје неискоришћен, иако је погодан за културне садржаје
<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> У неколико наврата спроведена истраживања публике и грађана Задовољство актера посећеношћу програма Поједини програми се организују ван установа, у отвореним просторима, што повећава посећеност Велика пажња усмерена на публику у руралним подручјима 	<p>Публика и програми:</p> <ul style="list-style-type: none"> Недовољан број програма за младе од 15 и више година Згуснутост програма у мају, јуну и јулу, што доводи до преклапања догађаја Подзаступљени програми из области савременог стваралаштва на конкурсима
<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Урађена ревизија Стратегије одрживог развоја града у којем је значајан део посвећен развоју културе 	<p>Одлучивање:</p> <ul style="list-style-type: none"> Непостојање стратешког плана развоја културе града, уз напомену да је то највећи приоритет Града у наредном периоду

<ul style="list-style-type: none"> • Постојање акционог плана за активности у области културе, као дела Стратегије одрживог развоја града 	
<p style="text-align: center;">Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Упућен позив удружењима грађана да предложи чланове комисије на конкурс • Могућност приговора на предложену листу за подршку удружењима • Планирано да извештаји о реализацији на конкурс подржаних пројеката буду јавни • У току оснивање Савеза удружења грађана Сомбора у циљу веће партиципације грађана у локалној заједници 	<p style="text-align: center;">Вредновање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Непостојање одлуке о манифестацијама од значаја за град, што би олакшало вредновање у циљу обезбеђивања подршке • Удружења грађана пропустила прилику да учествују у комисији и тиме утичу на процес одлучивања о подршци пројектима • Удружења грађана нису искористила прилику да осмисле систем вредновања за КУД-ове
<p style="text-align: center;">Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Удружења грађана организују значајне фестивале у граду уз подршку Града 	<p style="text-align: center;">Актери у култури:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Све већи недостатак стручног, техничког и младог кадра због забране запошљавања • Недостатак знања и људских ресурса за писање пројеката и конкурисање на позивима међународних фондова (пре свега у установама, али и у удружењима)
<p style="text-align: center;">Сарадња:</p> <ul style="list-style-type: none"> • И удружења и установе задовољни су сарадњом и комуникацијом са запосленима у сектору културе на нивоу Града • Добра сарадња установа и организација цивилног сектора са локалним медијима 	<p style="text-align: center;">Сарадња:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Недовољна сарадња удружења и установа • Недовољна програмска сарадња установа • Недовољна заступљеност сомборских програма у националним и покрајинским медијима

Културне политике градова Србије – упоредни приказ

Бојана Субашић, Богдана Опачић, др Ана Стојановић, др Вук Вукићевић

Према Закону о локалној самоуправи¹⁸⁵, „јединица локалне самоуправе за остваривање својих права и дужности и за задовољавање потреба локалног становништва може основати предузећа, установе и друге организације које врше јавну службу, у складу са законом и статутом“ (члан 7). У складу са Законом о култури¹⁸⁶, „јединица локалне самоуправе стара се о задовољавању потреба грађана у култури на својој територији и уређује поједина питања од интереса за своје грађане, као и начин њиховог остваривања, у оквиру права и обавеза утврђених Уставом и законом“ (члан 4).

Актери у култури

На територији 15 локалних самоуправа, седишта административних округа, функционише 118 установа културе, међу којима су најбројнији поливалентни центри, који чине више од четвртине установа (26,3%). Врање и Суботица су једини градови који немају овај тип установе, док у Зајечару Културни центар и Позориште представљају јединствену установу. Мрежа јавних установа је веома разнолика. Поред библиотека, музеја, архива, завода за заштиту споменика културе, позоришта, галерија и поливалентних центара, градови су оснивачи и специфичних установа попут: Музичког центра и Центра за неговање традиционалне културе „Абрашевић“ у Крагујевцу, Фондације за омладинску културу и стваралаштво „Данило Киш“ у Суботици, Установе за израду таписерија „Атеље 61“, „Стеријиног позорја“ и др. Интересантна је и јединствена установа у Србији Школа анимираног филма, која је настала 1986. године на иницијативу Клуба љубитеља филмске уметности и све до 2011. године је функционисала као удружење грађана, када постаје јавна установа културе којој је оснивач Град Врање.

Највећи број корисника градског буџета из области културе има Панчево (15), па Нови Сад (12), Крагујевац (11), па Суботица и Лесковац (10). Међу индиректним корисницима буџета у Новом Саду, Панчеву, Лесковцу и Краљеву функционишу и домови културе као самосталне установе, које се налазе у околним насељеним местима. Овакви примери су данас у Србији изузетно ретки, па је њихово постојање утолико значајније. У Панчеву је таквих домова културе 9, у Лесковцу 4, у Новом Саду 3 а у Краљеву 1. У одређеним градовима (Смедерево, Зајечар, Чачак) обнављају се стари објекти домова културе, како би се обезбедио простор за сеоске светковине и програме, али они су у надлежности месних заједница и не функционишу као самосталне установе. Град Сомбор је урадио анализу стања домова културе у руралном подручју, и као

¹⁸⁵ „Сл. гласник РС“, бр. 129/2007, 83/2014 – др. закон, 101/2016 – др. закон и 47/2018

¹⁸⁶ „Сл. гласник РС“ бр. 72/09, 13/16, 30/16 – исправка

результат један објекат дома културе је обновљен. У плану је да се реновирање сеоских културних простора настави.

Најмањи број јавних установа културе има град Зајечар у односу на све остале анализиране градове. У њему су Позориште и поливалентни центар претрпели најзначајније промене у последњих десет година. Најпре је Центар за културу у Зајечару настао спајањем Дома омладине и Културно-просветне заједнице 2009. године, да би 2013. године ова установа припајањем туристичке организације била трансформисана у ЦЕКИТ, установу намењену културним програмима и туристичкој промоцији. ЦЕКИТ је функционисао до 2017. године, када је, у исто време са доношењем одлуке о укидању Позоришта Тимочке крајине „Зоран Радмиловић“, усвојена и одлука о укидању ЦЕКИТ-а. Уместо ове две установе, основане су 2 јавне установе: Туристичка организација града Зајечара и Позориште Тимочке крајине – Културни центар „Зоран Радмиловић“.

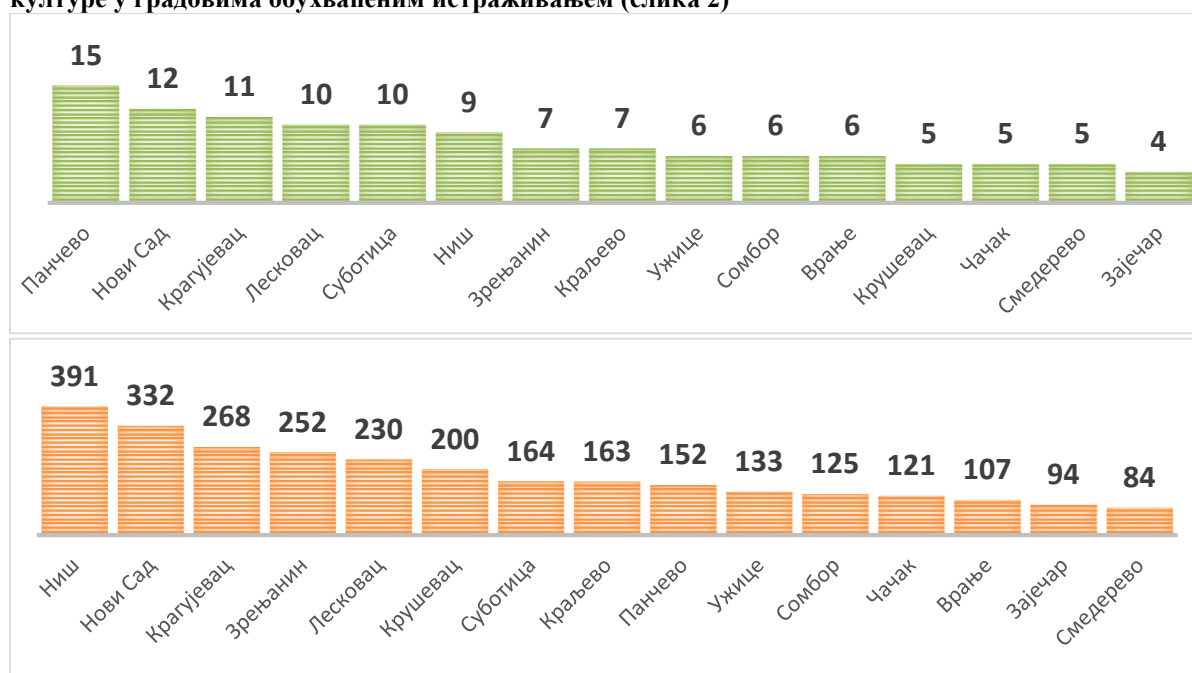
Табела 1: Број и врста буџетских корисника у култури по градовима

Град	Библиотека	Музеј	Архив	Завод за заштиту споменика културе	Позориште	Галерија	Поливалентни центри			Остало	УКУПНО по граду
							Културни центар	Дом културе	Дом омладине		
Панчево	1	1	1	1	-	-	1	9	1	-	15
Нови Сад	1	1	1	1	2	-	1	3	-	-Установа за израду таписерија „Атеље 61“ - Стеријино позорје	12
Крагујевац	1	2	1	1	2	-	-	-	1	-Музички центар -Центар за неговање традиционалне културе „Абрашевић“ -Установа културе „Кораћи“	11
Суботица	1	1	1	1	2	2	-	-	-	- Фондација за оmlадинску културу и стваралаштво „Данило Киш“ - Арт биоскоп „А. Лифка“	10
Лесковац	1	1	1	-	1	-	1	5	-	-	10
Ниш	1	1	1	1	2	1	1	-	-	-Симфонијски оркестар	9
Краљево	1	1	1	1	1	-	1	1	-	-	7
Зрењанин	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	7
Сомбор	1	1	1	-	1	1	1	-	-	-	6
Ужице	1	1	1	-	1	1	1	-	-	-	6
Врање	1	1	1	-	1	-	-	-	-	- Народни универзитет - Школа анимираног филма	6
Чачак	1	1	1	-	-	1	-	1	-	-	5
Крушевац	1	1	1	-	1	-	1	-	-	-	5
Смедерево	1	1	1	1	-	-	1	-	-	-	5
Зајечар	1	1	1	-	-	-	-	-	-	- Обједињена установа Културни центар и Позориште	4
УКУПНО према типу установа	15	16	15	8	15	7	10	19	2	11	118

*анализом је обухваћено 116 установа, јер су две установе основане у скорије време и у анализираном периоду нису у потпуности почеле да функционишу

Људске ресурсе 118 јавних установа културе чини 2.816 запослених. Највећи број запослених имају, и територијално и према броју становника, највећи градови – Ниш, Нови Сад и Крагујевац. Једини градови који у јавним установама културе имају мање од 100 запослених су Смедерево и Зајечар. Људски ресурси су најболнија тачка установа културе. Наиме, у свим градовима је као највећи проблем наведен недостатак, пре свега, стручног, али и техничког кадра у установама попут позоришта и културних центара, где технички сектор носи велики део редовних активности. Ступањем на снагу Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору¹⁸⁷, установе културе у неколико градова биле су приморане да отпусте један део запослених (Сомбор, Суботица, Нови Сад, Панчево, Зајечар, Зрењанин). У другим градовима, иако нису били принуђени на отпуштања, природан одлив кадрова (услед пензија и других околности) условио је и осипање колектива, при чему је немогућношћу запошљавања стручног кадра у многим установама нарушена основна делатност и њихово функционисање. Ограничења која важе за ангажовање лица на одређено време довела су до тога да је постојећи кадар оптерећен обављањем активности за више људи, па чак и оних које нису у њиховој надлежности, нити одговарају њиховој професији.

Графикон 1: Број установа културе у градовима (слика 1) и број запослених у јавним установама културе у градовима обухваћеним истраживањем (слика 2)

Поред јавних установа, актере у култури чине и удружења грађана и приватни субјекти који се најчешће појављују у виду издавача и биоскопа. За потребе истраживања, мапирано је и позвано да учествује преко 300 актера, а свој допринос кроз фокус групе дали су представници 134 организације у култури, међу којима и 5 приватних актера.

¹⁸⁷ „Сл. гласник РС“, бр. 68/2015 и 81/2016 – одлука УС
220

Графикон 2: Број удружења и приватних субјеката који су учествовали у истраживању

Финансирање

Мада углавном немају експлицитно дефинисане циљеве развоја културе, локалне самоуправе ипак брину о култури, што показују буџети намењени финансирању јавних установа културе у домену плата, материјалних трошкова (опремања и одржавања) и трошкова организације програмских активности. Поред редовних трошкова, средства градског буџета за културу одређена су и за инвестициона улагања у овој области, као и за културне манифестације и програме организација цивилног друштва.

Највеће номиналне износе намењене култури, очекивано, имају велики градови који располажу највећим градским буџетима – Нови Сад, Ниш и Суботица. Најмањи буџет за културу у 2017. години имали су градови Ужице и Сомбор. Међутим, посматрајући учешће културе у укупном градском буџету, подаци су значајно другачији. Процентуално из буџета највише издваја Зајечар, а најмање Чачак. У просеку, градови издвајају 6,59% за потребе културе.

Табела 2: Преглед буџета градова према висини одређених средстава за културу у 2017. години

Град	Број становника	Буџет града у динарима	Буџет за културу у динарима	Буџет за културу у еврима*	Удео културе у буџету града	Буџет за културу <i>per capita</i> у еврима
Нови Сад	341.625	25,496,456,090.02	1,468,265,397.20	12,100,752.68	5,8%	35.42
Ниш	260.237	7,546,516,052.00	579,047,000.00	4,772,232.97	7,7%	18.34
Суботица	141.554	6,046,191,000.00	381,540,000.00	3,144,473.19	6,3%	22.21
Крагујевац	179.417	5,090,757,195.00	362,658,777.94	2,988,863.04	7,1%	16.66
Зрењанин	123.362	4,328,473,468.00	342,633,474.00	2,823,823.90	7,9%	22.89
Лесковац	144.206	4,460,491,000.00	322,640,000.00	2,659,047.10	7,2%	18.44
Крушевац	128.752	3,270,694,866.00	262,220,447.00	2,161,097.57	8,0%	16.78
Зајечар	59.461	2,329,713,888.98	261,011,577.26	2,151,134.63	11,2%	36.18
Панчево	123.414	4,600,366,452.08	258,823,629.62	2,133,102.59	5,6%	17.28
Краљево	125.488	3,397,164,750.00	210,074,500.00	1,731,335.20	6,2%	13.80
Врање	83.524	2,963,972,000.00	197,921,000.00	1,754,794.72	6,7%	19.53
Чачак	115.337	3,973,320,000.00	208,765,360.00	1,720,545.89	5,3%	14.92
Смедерево	108.209	3,627,500,000.00	207,968,693.00	1,713,980.13	5,7%	15.84
Сомбор	85.903	2,686,000,000.00	200,418,000.00	1,651,750.87	7,5%	19.23
Ужице	78.040	2,617,649,781.00	170,498,069.00	1,405,164.88	6,5%	18.01

*износи су рачунати према средњем курсу евра у 2017. години Народне банке Србије – 121,3367

Просечан буџет на нивоу 15 градова 6,59%

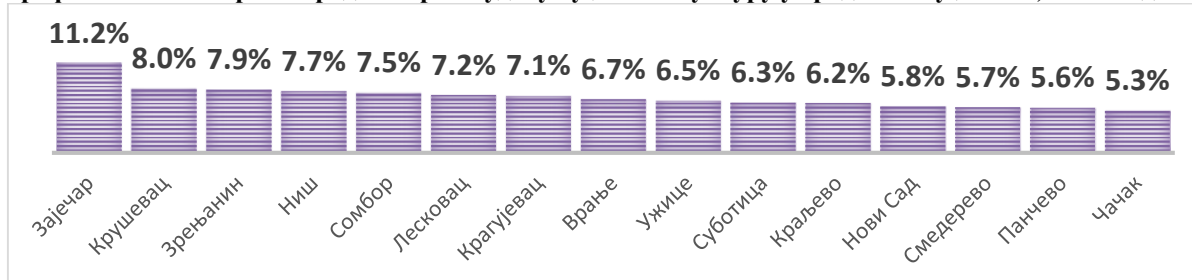
Као највеће проблеме, установе културе мапирају недовољно средстава за програме и/или пак веома лоше услове у којима раде, односно стање објеката у којем се налазе. Једини град за који локална самоуправа истиче да установе раде у задовољавајућим условима јесте Чачак, где је последњих година финансирана адаптација простора за потребе Библиотеке. Готово сви градови имају потребу за реновирањем простора, јер је већина установа смештена у старим објектима. Сомбор истиче велики проблем Историјског архива, чија је зграда под заштитом, па је није могуће адаптирати за потребе савремене архивске делатности и савремених услова рада (грејање на каљеве пећи које су апсолутно неадекватне за чување архивске папирне грађе)¹⁸⁸. Посебан проблем градови имају са реституцијом. У Нишу су реституцијом изгубљени простори Галерије и управне зграде Музеја, а решење је пронађено у уступању Официрског дома Галерији, односно куповини нове зграде за Музеј. Ипак, остају проблеми депоа установа заштите и Галерије. Поред Ниша, проблем реституције успешно је решио и Нови Сад, који плаћа закуп за функционисање „Позоришта младих“ у Соколском дому. Овај проблем је присутан и у Панчеву (простор Савремене галерије, фоајеа и бископа при Културном центру), и Зајечару (реституцијом изгубљен биоскоп, а Библиотека чека на решење), као и у Смедереву (простор Галерије савремене уметности је изгубљен, а питање имовинских односа у погледу зграде Архива се решава). Проблем са простором у установама културе преноси се и на удружења грађана која најчешће користе ове просторе за своје програме. Самим тим, и сарадња на програмима између установа и удружења није на адекватном нивоу. Недостатак простора одражава се и на културну партиципацију, због чега грађани нису у могућности да присуствују одређеним програмима, а најчешће оним захтевнијим. Решење проблема простора многи градови виде у обезбеђивању мултифункционалних сала (адаптација старих или изградња нових), које би користиле све установе и удружења, али и други актери за различите програме. У неколико градова се већ ради на томе, па је тако Град Ниш, у сарадњи са Министарством културе и информисања, договорио модел изградње кроз трогодишњу подршку Републике; у Лесковцу је осмишљен модел прикупљања средстава за реновирање и адаптацију Дома Војске у концертну дворану кроз организовање програма; у Граду Крагујевцу је у изради пројектно-техничка документације за реновирање сале „Шумадија“, али ће за адаптацију бити неопходно учешће републичких средстава. У Новом Саду је започета изградња Балетске и Музичке школе у оквиру мултифункционалног простора који ће моћи да користе установе и удружења у култури. Градови који су изразили потребу за мултифункционалном двораном, али још увек нису започели њену реализацију, су: Краљево, Крушевац, Смедерево и Суботица.

Установе се углавном жале на недовољна средства за програмске активности која, са једне стране, онемогућавају иновирање и покретање нових садржаја, а са друге, праве проблем приликом организовања програма на начин на који су раније одржавани. Установе су тако приморане да за традиционалне програме траже алтернативне изворе финансирања.

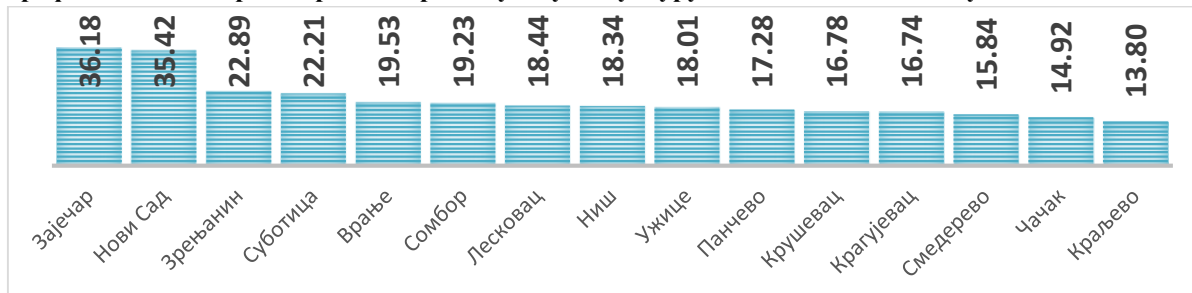
¹⁸⁸ Тренутно се разматрају могућности пресељења Архива у други објекат или чак изградња нове зграде.

Да су средства недовољна показује и годишње издвајање за културу по глави становника које ретко прелази 20 евра, односно 2.500.00 динара. Највеће издвајање *per capita* има Град Зајечар. Разлоге вероватно треба тражити у великом градском буџету, па онда и буџету за културу у односу на број становника, када се упореди са другим градовима. Град који, према издвајању по глави становника, одскаче од свих осталих је Нови Сад који. Уз највећи број становника и мали удео културе у буџету Града, има високо издвајање *per capita*, као и већинско издвајање за програмске активности.

Графикон 3: Рангирање градова према уделу буџета за културу у градским буџетима, 2017. година

Графикон 4: Рангирање градова према буџету за културу по глави становника у 2017. години

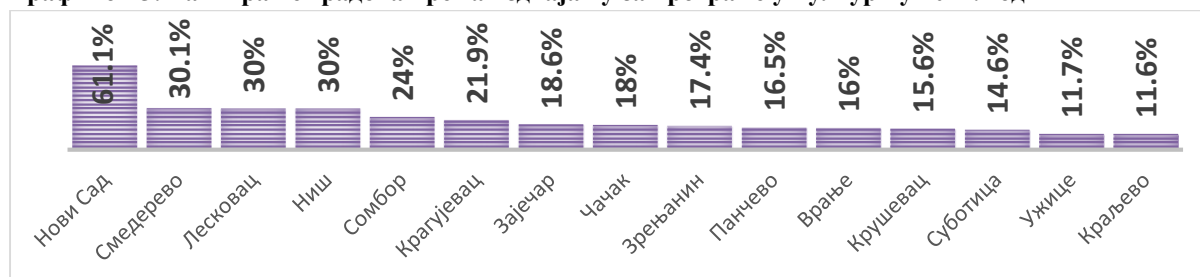

Финансирање установа је највећим делом видљиво кроз програме за публику, због чега су издвајања за програмске активности посебно важан сегмент у анализи буџета за културу. Удео средстава за програме у буџету за културу доста варира од града до града, па се креће у распону од 11,6% у Краљеву до 61,1% у Новом Саду. У просеку, на нивоу 15 анализираних градова, програми у култури чине скоро трећину буџета за културу. Нови Сад, као административни центар АП Војводина, за програмске активности издваја готово колико и сви остали анализирани градови заједно, што значајно „искривљује“ реалну слику учешћа програмског буџета у буџету за културу. Уколико се изузме из анализе, просечан буџет за програме на нивоу преосталих 14 градова износи 19% буџета. На другој позицији према издвајању за програмске активности у односу на буџет за културу налази се Ниш, чији је удео програмског буџета три и по пута мањи од новосадског.

У 15 градова за културу се издваја укупно 5,436,180,097.02 динара, тако да **просечно издвајање за програме** од 1,465,350,549.72 динара чини **27%** буџета за културу

Изузимањем буџета Новог Сада, који значајно одступа од свих осталих градова, **у 14 градова** за културу се издваја укупно 3,967,914,699.82 динара, тако да **просечно издвајање за програме** од 827,131,589.92 динара чини **21%** буџета за културу

Графикон 5: Рангирање градова према издвајању за програме у култури у 2017. години

За плате запослених у односу на буџет за културу највише издваја Град Ниш, затим Ужице и Краљево. Материјални трошкови установа највећи удео имају у суботичком буџету за културу.

Табела 3: Структура буџета за културу у 15 градова у 2017. години

Град	Плате	Материјални трошкови	Програми и пројекти
Врање ¹⁸⁹	44,90%	39,12%	15,98%
Нови Сад ¹⁹⁰	29,93%	8,95%	61,12%
Зајечар ¹⁹¹	52,47%	28,90%	18,63%
Зрењанин	55,9%	26,7%	17,4%
Крагујевац	57,31%	20,83%	21,86%
Краљево	60,29%	25,56%	14,15%
Крушевац	58,33%	26,12%	15,55%
Лесковац	60%	10%	30%
Ниш	66,59%	3,43%	29,98%
Панчево	51,76%	31,78%	16,46%
Смедерево	34,27%	35,60%	30,13%
Сомбор	49,05%	26,93%	24,02%
Суботица	40,75%	44,62%	14,63%
Чачак	67%	15%	18%
Ужице	65,48%	22,86%	11,66%

Када је реч о подршци осталим актерима који не припадају јавним установама културе, сви градови издвајају извесна средства за финансирање програма и пројеката из области културе које организују и други актери у култури. Две трећине, односно 9 анализираних локалних самоуправа су, 2017. године, расписале јавни позив/конкурс за

¹⁸⁹ Од представника Градске управе Врања добијен је податак да се на плате опредељује 45% буџета, за материјалне трошкове 13% и за програме 42%. Анализом буџета утврђено је да се на програмске активности у оквиру „Програма 13“ буџета (Јачање културне продукције и уметничког стваралаштва, и пројекти финансирања манифестација) издваја 16%. Такође, анализом буџета установа културе установљено је да оне издвајају 13,2% за програмске активности. Из тих разлога, у студији је коришћен прорачун добијен анализом буџета Града који укључује и конкурс.

¹⁹⁰ Структура буџета Новог Сада је рачуната без узимања у обзир издвајања за пројекат „Европска престоница културе“ који је привременог карактера. Уколико се у обзир узме и овај пројекат, структура буџета за културу изгледа овако: плате и доприноси 23,78%, материјални трошкови 7,12%, програми 69,10%.

¹⁹¹ Представници Градске управе Зајечара нису доставили структуру градског буџета, већ само износ за плате запослених. Прорачун је изведен на основу достављених упитника од стране установа и структуре њихових буџета. Ипак, треба имати у виду да недостају установе које су ове године најпре ликвидирале, а потом обједињене у установу Позориште Тимочке крајине – Културни центар „Зоран Радмиловић“. Према Одлуци о буџету за 2017. годину, структура је следећа: 42,63% за плате, 30% за трошкове и 26,76% за програме, 0,61% за конкурс.

програме и пројекте искључиво у области културе: Нови Сад, Панчево, Суботица, Ниш, Крагујевац, Крушевац, Смедерево, Лесковац, Врање. Од 2018. године, овим градовима прикључује се и Град Сомбор.

Може се закључити да једино Град Ужице нема установљену процедуру конкурса нити конкурсне линије у оквиру других позива опредељене за програме у култури. Ужице има посебан конкурс за издавачку делатност, а од 2018. године и конкурс намењен музичким манифестацијама. Организације цивилног друштва аплицирају на два конкурса, на којима пројекти могу имати елементе културе – конкурс за омладинске пројекте и пројекте организација цивилног друштва. Поред Ужица, још неколико градова нема установљен конкурс специфично за област културе, али опредељују посебне линије у оквиру других конкурса и дефинишу износ за подршку овим пројектима. Тако, Град Зрењанин расписује Конкурс за расподелу средстава за суфинансирање програмских активности и пројеката удружења и аматерских културно-уметничких друштава, у оквиру којег се (су)финансирају пројекти у 4 линије: подршка социо-хуманитарним организацијама; подршка програмима образовања и науке; подршка програмима заштите животне средине и природних вредности; и подршка програмима аматерског културног и уметничког стваралаштва. Градови Чачак и Зајечар једном годишње расписују конкурс за доделу средстава удружењима грађана за реализацију програма који је подељен у 4 линије: заштита животне средине; програми за младе; култура; и пројекти друштвених и хуманитарних организација. Град Краљево у оквиру конкурса подржава пројекте у 5 линија: култура; хуманитарни пројекти; борачко-инвалидска заштита; остали програми (неопредељени); и програми за младе. Специфичност конкурса у Краљеву у односу на друге градове огледа се у томе што се ради искључиво о суфинансирању пројеката, а то значи да апликанти морају да обезбеде део средстава за реализацију својих пројектних идеја. Сомбор је ранијих години опредељивао средства по позиву за потребе функционисања КУД-ова у домену организације програма, трошкова и хонорара за стручна лица, а од 2018. године расписује конкурс за област културе.

Највећи недостатак конкурса на локалном нивоу, виђено очима представника удружења, су износи који се одобравају по пројекту. Наиме, из потребе да задовоље што већи број захтева на конкурс, подршка се често даје већем броју удружења, без узимања у обзир стварних могућности реализације, квалитета и домета предложених пројеката и програма. Удружења понекад добијају износе од 20.000 или 40.000 динара за пројекат, што свакако отежава, ако не и спречава реализацију пројектних идеја у обиму и форми у којој је замишљена. Ово је посебно истакнуто на фокус групама у Врању (где је 150.000 динара оцењено као значајна подршка), Чачку (где се наводи да за добијених 45.000 динара КУД има могућност да реализује само један наступ, иако има активности током целе године), Крушевцу (где сеоски КУД-ови добијају симболична средства за организовање сусрета села, тако да се на крају све сведе на ентузијазам и лични допринос). Стога је неопходно на конкурсима утврдити минималне и максималне износе подршке који би удружењима били параметри у планирању активности програма и пројеката.

Табела 4: Преглед конкурса у култури по градовима, 2017. година

Град	Форма подршке	Буџет намењен конкурсима за пројекте из културе у дин.	Удео конкурса у буџету за културу	Број подржаних пројеката из културе	Просечан износ по пројекту у дин.
Нови Сад	Посебан конкурс за програме и пројекте из културе	135,765,000.00	10,3%	351	386,794.87
Крагујевац	Посебан конкурс за програме и пројекте из културе	39,236,145.24	10,8%	58	676,485.26
Суботица	Посебан конкурс за програме и пројекте из културе	32,200,000.00	8,4%	155	207,741.94
Зрењанин	Конкурс за удружења и аматерска културно-уметничка друштва	10,213,784.00	3,0%	64	159,590.38
Лесковац	Посебан конкурс за програме и пројекте из културе	9,000,000.00	3,0%	38	236,842.11
Панчево	Посебан конкурс за програме и пројекте из културе	7,055,000.00	2,7%	51	138,333.33
Сомбор	У 2017. години, подршка за КУД-ове и аматеризам; од 2018. године, посебан конкурс за област културе	6,000,000.00	3,0%	48	125,000.00
Ниш	Посебан конкурс за програме и пројекте из културе	5,099,000.00	1,0%	26	196,115.38
Врање	Посебан конкурс за програме и пројекте из културе	3,500,000.00	1,8%	42	83,333.33
Смедерево	Посебан конкурс за програме и пројекте из културе	3,000,000.00	1,3%	21	142,857.14
Чачак	Конкурс за организације цивилног друштва који има линију за културу	2,986,720.00	1,4%	17	175,689.41
Краљево	Конкурс за организације цивилног друштва који има линију за културу	5,040,000.00	2,2%	49	102,857.14
Крушевац	Посебан конкурс за програме и пројекте из културе	2,300,000.00	1,3%	39	58,974.36
Зајечар	Конкурс за организације цивилног друштва који има линију за културу	1,600,000.00	0,6%	9	177,777.78
Ужице	Конкурс из области издаваштва и два конкурса у домену удружења и младих; од 2018. године, и конкурс за подршку музичким манифестацијама	370,000.00	0,2%	10	37,000.00

Одлучивање

На нивоу градова, кључни актери за одлучивање су градски органи: скупштине градова, градска већа, градске управе и градоначелници, који могу да имају своје помоћнике¹⁹². Послови из области културе су у надлежности различитих организационих јединица градских управа. Осим у случају Новог Сада, где постоји посебна Управа за културу, у свим осталим градовима организационе јединице градских управа задужене су за више области. Ради се о одељењима за друштвене делатности или организационим јединицама чији називи конкретизују које су области у питању. Култура се најчешће спаја са образовањем, спортом, информисањем и бригом о младима. Број ангажованих особа на пословима из области културе у оквиру поменутих организационих јединица (незнатно) варира. По броју лица ангажованих на пословима културе у градским управама издвајају се Ниш (14) и Нови Сад (12), док у осталим

¹⁹² Помоћници градоначелника покрећу иницијативе, предлажу пројекте и дају мишљење у вези са питањима која су од значаја за развој у областима за које су постављени, а врше и друге послове по налогу председника своје општине.

градовима послове културе прати по једна до две особе/запослене, у случају Крагујевца три, а Лесковца четири.

Међу члановима градских већа, који могу бити задужени за једно или више подручја из надлежности општине¹⁹³, сви градови имају и особу која се бави културом. У 8 градова, ове особе задужене су искључиво за културу, док је у преосталих 7, у њиховој ингеренцији више ресора који укључују и културу. У Ужицу је то члан Већа задужен за друштвене делатности, које обухватају културу, спорт и образовање.

Табела 5: Организација локалних самоуправа у области културе

Град	Назив организационе јединице управа надлежне за културу	Особе на пословима културе	Надлежни ресори чланова Градског већа	Чланови Градског већа надлежи за културу по образовању
Врање	Одељење за друштвене делатности - Одсек за образовање, културу, спорт, омладину и информисање	1	култура, образовање, информисање и верска питања	дипломирани економиста
Зајечар	Одељење за локални економски развој, привреду и друштвене делатности	1	култура и цивилни сектор	дипломирани глумац
Зрењанин	Одељење за друштвене делатности - Одсек за послове из области друштвених делатности	2	култура и образовање	дипломирани машински инжењер
Крагујевац	Управа за ванпривредне делатности - Одељење за културу, информисање и људска и мањинска права	3	култура	магистар хармонике
Краљево	Одељење за друштвене делатности	1	1. култура, здравствена заштита и сарадња са градовима и општинама у земљи иностранству; 2. односи са јавним установама, заштита и унапређење људских права	1. специјалиста опште медицине; 2. менаџер трговине
Крушевац	Одељење за друштвене делатности	1	култура	дипломирани правник
Лесковац	Одељење за друштвене делатности и локални развој - Одсек за културу, спорт и информисање	4	култура	магистар географије
Ниш	Секретаријат за културу и информисање	14	култура	дипломирани економиста
Нови Сад	Градска управа за културу	12	култура	мастер историчар
Панчево	Секретаријат за јавне службе и социјална питања	2	култура и омладина	дипломирани филолог
Смедерево	Одељење за јавне службе	1	култура	професор разредне наставе
Сомбор	Одељење за друштвене делатности	1	култура и образовање	дипломирани социолог - мастер
Суботица	Секретаријат за друштвене делатности – Служба за културу	1	култура	дипломирани економиста
Ужице	Градска управа за послове органа града, општу управу и друштвене делатности	2	друштвене делатности	дипломирани економиста
Чачак	Градска управа за друштвене делатности	1	култура и млади	инжењер менаџмента

¹⁹³ Члан 45 став 7 Закона о локалној самоуправи

Градоначелници Краљева, Крушевца и Сомбора једини имају помоћнике задужене за културу. У питању је помоћник градоначелника за културне манифестације и сарадњу са партнерским градовима (Краљево), Помоћник градоначелника за друштвене делатности (Крушевац), односно Помоћник градоначелника за културу и информисање (Сомбор).¹⁹⁴ Специфичност Краљева огледа се и у томе што је за послове културе у оквиру својих надлежности задужен још један члан Градског већа – градски већник за односе са јавним установама, заштиту и унапређење људских права. То подразумева и његову редовну комуникацију са установама културе.

Евентуални утицај на исход одлучивања могу имати (стална или повремена) радна тела саветодавног карактера, која могу да се оснивају при скупштинама градова, а која разматрају различита питања, дају мишљење на предлоге прописа и одлука које доноси скупштина града¹⁹⁵, и врше друге послове дефинисане актима о њиховом формирању. Ову законску могућност од свих анализираних градова користе једино Нови Сад и Ниш, који имају савете за културу. Смедерево и Врање имају савете надлежне заједно за културу и други/е ресор/е, док Крушевац има Комисију за друштвене делатности. У 2018. години, у Краљеву је основан Савет за очување културног и историјског наслеђа који би требало претежно да се бави одлукама у вези са споменицима културе и обележавањем важних датума. Структуре савета показују да су у Нишу његови чланови истакнути појединци и стручњаци у култури, а у Новом Саду и одборници и стручњаци.

Савет за културу Града Панчева, који је основан 2016. године, укинут је марта 2018. године. У медијима се престанак његовог постојања доводи у везу са посетом државне ревизије овом граду која је „наложила да се преиспита постојање, попуна, надлежност и финансирање разних градских савета, комисија и других радних тела“. Исти извор наводи да су одржане две седнице овог савета, а градски већник за културу објашњава да је „изостало интересовање за његов рад, али да ће Савет, иако формално престаје да постоји, наставити и даље да се саветује са ‘тим људима’“.¹⁹⁶ Овакво објашњење има смисла уколико је члановима ангажман у Савету био плаћен, будући да се ревизија бави финансијама. Међутим, и у случају да се за његов рад издвајао новац, није нужно морао да престане да постоји, већ су чланови Савета могли да буду ангажовани волонтерски, попут чланова Савета за културно стваралаштво у Нишу¹⁹⁷.

¹⁹⁴ Члан 58 Закона о локалној самоуправи („Сл. гласник РС“, бр. 129/2007, 83/2014 – др. закон, 101/2016 – др. закон и 47/2018) даје могућност да се у градској управи постављају помоћници градоначелника за поједине области.

¹⁹⁵ Члан 36 Закона о локалној самоуправи. Број радних тела, избор, права и дужности председника и чланова радних тела утврђује свака локална самоуправа понаособ и регулише пословником о раду скупштине.

¹⁹⁶ <https://vojvodjanske.rs/pancevo-ukida-gradski-savet-za-kulturu>

¹⁹⁷ У Решењу о образовању Савета за културно стваралаштво („Сл. лист града Ниша“, бр. 87/2017) под ставком III стоји да је рад чланова Савета волонтерски.

Табела 6: Заступљеност скупштинских радних тела за културу по градовима

Град	Култура у скупштинским радним телима
Врање	Савет за образовање, културу, физичку културу, информисање и спорт
Краљево	Комисија за друштвене делатности, економски развој, привреду и финансије
Крушевац	Комисија за друштвене делатности
Лесковац	Савет за друштвене делатности
Ниш	Савет за културно стваралаштво
Нови Сад	Савет за културу
Смедерево	Савет за културу и туризам
Зајечар, Зрењанин, Крагујевац, Панчево, Сомбор, Суботица, Ужице и Чачак немају скупштинска радна тела задужена за културу	

Важно питање у оквиру културних политика градова тиче се одлучивања о избору пројеката удружења за су/финансирање, а у Новом Саду и Зрењанину текућих расхода и издатака удружења¹⁹⁸ из градских буџета на основу јавних конкурса.

Од 9 градова који су у 2017. години расписали конкурс искључиво за област културе, њих 6 има локалне правилнике/одлуке којима ближе уређују конкурсне процедуре, следећи одредбе члана 76 Закона о култури и Уредбе о критеријумима, мерилима и начину избора пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Републике Србије, Аутономне Покрајине, односно јединица локалне самоуправе¹⁹⁹. Стога су конкурсне процедуре веома сличне у градовима. Особеност Новог Сада је у томе што се оваква одлука примењује на пројекте у области изградње, одржавања и обнове верских објеката, и обезбеђење просторних услова за рад аматерских културно-уметничких друштава, док се приликом избора пројеката у домену различитих уметничких дисциплина руководи поменутом Уредбом. Важна сугестија поводом конкурса чула се од представника удружења – да Уредба треба да се прилагоди локалним специфичностима и да конкурси не могу да се пресликавају са виших нивоа или из других градова, што се често чини.

О избору пројеката одлучују комисије које, по правилу, образују градоначелници. У градовима се најчешће формира једна комисија, углавном петочлана или седмочлана, док Ужице и Краљево имају трочлане комисије. С обзиром на то да Нови Сад и Суботица имају више конкурсних линија, за сваку понаособ је образована по једна комисија, тако да у Суботици постоје две трочлане, односно четири трочлане комисије у Новом Саду. Према Уредби, чланови стручних комисија бирају се из редова угледних и афирмисаних уметника и стручњака у култури, посебно за сваку област културне делатности која је предмет конкурса. Ипак, у већини градова, градски већници задужени за област културе су истовремено и председници ових комисија. Јавни позив за чланство у комисији упутио је актерима у култури једино Град Сомбор у оквиру објаве конкурса. Међутим, представници удружења нису били заинтересовани за чланство у комисији, јер у том

¹⁹⁸ У Новом Саду, Градска управа за културу сваке године расписује конкурс за учешће у материјалним трошковима удружења грађана у култури, тако да Град плаћа до 45% трошкова удружењима одабраним по конкурс. У Зрењанину, Градска стамбена агенција расписује конкурс за закуп простора у згради невладиних организација, а удружења одабрана по конкурс плаћају симболичан износ за закуп и део режијских трошкова. Конкурс у Зрењанину се расписује за сва удружења, а не посебно за културу. Они који већ користе простор у овој згради морају да се јаве на конкурс ради обнављања уговора о закупу, али и друга удружења имају право да конкуришу.

¹⁹⁹ „Сл. гласник РС“, бр. 105/16

случају не би могли да аплицирају на конкурс. Комисије су задужене за спровођење конкурса, оцењују сваки пројекат и вреднују пројекте на основу дефинисаних критеријума у Уредби, а свој систем бодовања пристиглих пројектних предлога установили су Зрењанин, Краљево и Сомбор у локалним актима. Према локалним актима, конкурсне комисије процењују пројекте, састављају образложења и предлоге за су/финансирање достављају градским већима, која доносе одлуке о избору пројектата и расподели средстава, а градоначелници их верификују.

Табела 7: Преглед конкурсних комисија по градовима

Град	Структура комисија у 2017. години	Посебан конкурс за културу	Број чланова комисије
Нови Сад	Конкурс подељен у 4 линије, па се формирају 4 комисије; комисије чине саветник градоначелника, директори и запослени у установама културе	ДА	3+3+3+3 (12)
Крагујевац	Комисију чине градски већник за културу, директори и представници установа културе и представник Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу	ДА	5
Суботица	Конкурс подељен у 2 линије, па се формирају 2 комисије; комисије чине градски одборници и директор једне установе културе	ДА	3+3 (6)
Зрењанин	Комисију чине градски већник за културу и образовање, и представници Градске управе и Покрајинског секретаријата за финансије	НЕ	5
Лесковац	Комисије чине представници установа културе	ДА	5
Панчево	Комисију чине градски већник за културу и истакнути грађани из области културе; од 2018. године, члан Комисије неће више да буде већник за културу због, како се истиче, „сукоба интереса“	ДА	5
Сомбор	Комисију су у 2017. години чинила 2 градска већника – за културу и образовање, и за област националних мањина, начелник и представник за културу Одељења за друштвене делатности; и представник установе културе; у 2018. години, они су упутили позив удружењима да предложе чланове комисије, али без успеха, тако да је у 2018. година комисија имала сличан састав	ДА (2017. КУД-ови; 2018. култура)	5
Ниш	Комисију чине градски већник за културу, представници градских установа културе и професор на Филозофском факултету Универзитета у Нишу	ДА	7
Врање	Комисију чине 3 градска већника – за културу, за социјална питања и за националне мањине, представник за културу и информисање у одсеку Градске управе надлежном за културу, директор школе, 2 професора – српског језика и хармонике, магистар методичко-дидактичких наука и песник за децу	ДА	9
Смедерево	Комисију чине 2 градска већника – за културу и образовање, и за рурални развој, помоћник градоначелника, 3 директора установа културе, директор Музичке школе, кореограф народне игре	ДА	7
Чачак	Комисију чине одборници и представници Градске управе	НЕ	7
Краљево	Комисију чине представници Градске управе и Градског већа	НЕ	3
Крушевац	Комисију чине представници установа културе, Регионалне привредне коморе и професор српског језика	ДА	7
Зајечар	(Су)финансирање пројектата у 2017. години разматрала је „наслеђена“ комисија из претходног мандата коју су чинили представници Градске управе ²⁰⁰	НЕ	-
Ужице	Комисију за издаваштво чине стручне особе за област подршке – књижевници, новинари и др.	НЕ	3

²⁰⁰ Поред тога, представник Градске управе Зајечара навео је да ће од 2019. године комисију чинити представници локалних установа културе, али не и већник који би на тај начин „био у сукобу интереса“.

Учесници фокус група, поготово оних са представницима цивилног сектора, у већини градова доводе у питање адекватност критеријума и стручност ових комисија и имају замерке на недовољну транспарентност процеса одлучивања. Они су истакли да најчешће не знају ко су чланови локалних конкурсних комисија, чак ни након донете одлуке о одобреним пројектима. Највише критика односи се на састав комисија, које чине искључиво већници и представници градске управе (Суботица, Зрењанин, Чачак, Краљево и Зајечар). Већници у Зајечару и Панчеву, који су истовремено и председници комисија, оценили су ову ситуацију као сукоб интереса, јер у том случају – истовремено предлажу пројекте за финансирање и дају сагласност на предлог комисије. Сви остали већници не виде ништа спорно у председавању комисијом, већ подразумевају да то спада у опис њихових задужења. Мишљења која су изнета на фокус групама тичу се тога да се у градовима где су поред политичара у комисије укључени и стручњаци и уметници – они бирају на основу личних афинитета и препорука градоначелника, већника, представника локалних одељења надлежних за културу, омладину, сарадњу са удружењима, те да је именовање чланова комисија засновано на субјективном виђењу тога које су личности значајне за град.

Поред градских конкурса за програме и пројекте у области културе, критике су упућене и конкурсима на покрајинском и републичком нивоу. Наиме, према речима представника фокус група у војвођанским градовима, на покрајинском конкурс подршку добијају углавном пројекти организација из Новог Сада и пројекти националних мањина. Са једне стране, Покрајински секретаријат, у чијој је надлежности област културе, затворен је за било какав вид комуникације и сарадње током конкурса, а процедуре одлучивања нису транспарентне. Са друге стране, управо могућност консултација током конкурса са представницима Министарства културе и информисања истиче се као позитивна пракса, нарочито приликом аплицирања на конкурс „Градови у фокусу“. Такође, новоуведена пракса образлагања подршке пројектима, као и разлога за одсуство подршке – оцењује се позитивно у процедуралном смислу. Ипак, образложења би требало да буду исцрпнија, мање формална и типска. Највећа критика конкурсима ресорног министарства упућена је структури комисија. Наиме, истиче се да је неопходно да се у комисије позивају истакнути представници културе и уметности из других градова, поред Београда. Чланови комисије који су из Београда, или градова у непосредној близини, нису довољно упознати са специфичностима у другим градовима, тако да би адекватна географска заступљеност чланова донела и квалитетније одлучивање у погледу подршке. Представници установа и других организација у култури из градова на југу Србије сматрају да су недовољно заступљени међу одобреним пројектима. Ово се нарочито акцентује у Нишу, где су пројекти до 2018. године били у врло малом броју подржани кроз конкурсе Министарства културе и информисања, иако је овај град регионални центар. Препорука упућена Министарству од стране ужичких удружења јесте да конкурси буду подељени у 2 линије – посебно за установе културе и посебно за удружења, како би пројекти и јавног и цивилног сектора подједнако били заступљени и подржани. Лесковачка удружења предлажу да се утврди праг за удео подржаних пројеката – да половина пројеката за подршку Министарства културе и

информисања буде из Београда и из Војводине, а половина за пројекте из преосталог дела Србије.

Највећа критика свим конкурсима, од локалног преко покрајинског до републичког нивоа, јесте термин организације. Конкурси се углавном расписују у првој половини године, процедуре трају 2–3 месеца и најчешће се средства за реализацију пројеката пребацују тек у мају и јуну, док се сама реализација очекује до краја године. Ово се сагледава као негативна пракса, јер се у првој половини године ретко одржавају програми, који се пак чешће одлажу за јесењи период, како би обезбеђивање средстава за потребе реализације било извесно. Тако се већи број садржаја одвија у периоду од септембра до новембра, што често доводи до преклапања догађаја, а на крају резултује смањеном посетом, односно партиципацијом публике, која мора да одлучи којем ће догађају присуствовати. Стога је предлог готово свих учесника да се конкурси организују крајем године за наредну годину. У том смислу, истичу се позитивни утисци у вези са конкурсом „Градови у фокусу“, који је последњи пут расписан крајем 2017. године, а односи се на 2018. годину. На локалном нивоу, од анализираних градова, једино су у Сомбору и Крагујевцу конкурси за 2018. годину расписани крајем 2017. године.

Поред аката која уређују конкурсне процедуре за избор пројеката за су/финансирање из градских буџета, 6 градова има локална акта која ближе уређују област (финансирања) манифестација. У случају Врања, Чачка, Крагујевца, Зрењанина, Ниша и Смедерева, њима се (претежно) утемељује финансирање постојећих и традиционалних манифестација из градских буџета, док Нови Сад, где се одржава велики број манифестација, нема такав документ. У овим актима је уочљиво да не постоје критеријуми за финансирање градских манифестација. У вези са тим, у појединим градовима учесници фокус група су истакли да локалне самоуправе понекад селективно вреднују одређене програме који „преко ноћи“ постају традиционални, док се други или занемарују или намерно маргинализују. У случају Сомбора, нема посебног документа посвећеног манифестацијама, али се за подршку манифестацијама може конкурисати у оквиру конкурса за финансирање и суфинансирање пројеката и програма у култури. У Ужицу је, 2018. године, реализован конкурс за су/финансирање музичких манифестација.

Једна од највећих замерки свих учесника у истраживању односи се на финансирање комерцијалних програма и програма популарних извођача преко конкурса или на други начин, и то средствима Града. Тако су „угрожени“ уметнички некомерцијални програми.

Панчево, Ниш, Нови Сад и Крагујевац једини имају одлуке на основу којих се уплаћују доприноси за пензионо, инвалидско и здравствено осигурање лицима која самостално обављају уметничку или другу делатност у области културе. Прва таква Одлука у Крагујевцу донета је 2008. године и измењена 2010. године, док у преостала три града одлуке датирају из 2012. године. Тиме и формално валоризују рад самосталних уметника.

Одлуке о подизању споменика на својим територијама имају Нови Сад, Ниш и Чачак. Као јединствени градски документи издвајају се:

- Меморандум о сарадњи измеђи града Крагујевца и основних и средњих школа града Крагујевца (2017), сачињен са циљем активнијег и континуираног укључивања основних и средњих школа у културне догађаје које организују установе културе, и стварања повољнијих услова за доступност културних садржаја, као подстицај међуресорној сарадњи;

- Одлука о Мрежи установа културе на територији града Крагујевца, са циљем „унапређења рада и начина функционисања установа културе, чији је оснивач Град, повећања обима средстава за финансирање програма и пројеката у области културе и уметности“; Одлуком је основана и Служба заједничких послова јавних установа културе при установи „Корац“, која ће обављати све административне, финансијске и правне послове за установе културе;

- Одлука о проглашењу 2018 године – годином обележавања јубилеја 200 година прве престонице модерне Србије у Крагујевцу, која подразумева да се јубилеј током целе године обележава низом манифестација;

- Одлука о начину, мерилима и критеријумима за суфинансирање текућих расхода и издатака удружења у култури која својим радом доприносе развоју културе града Новог Сада, на основу које се суфинансирају ови трошкови, и то у износу од 45% од укупних текућих расхода и издатака удружења на годишњем нивоу, као важна подршка раду удружења;

- Одлука о давању у закуп атељеа у Панчеву којом се дефинишу општи услови, критеријуми и висина закупа за атеље уметника.

Табела 8а: Преглед локалних докумената у области културе

Град	Локална документа у области културе по градовима
Врање	- Правилник о начинима, мерилима и критеријумима за избор програма/пројеката из области културе и уметности који се финансирају/суфинансирају из буџета Града Врања (2018) - Одлука о празницима града и манифестацијама у области културе и туризма од значаја за град Врање (2017)
Зајечар	- Одлука о оснивању Организационог одбора „Гитаријаде“
Зрењанин	- Одлука о манифестацијама од посебног значаја за град Зрењанин (2017) - Правилник о расподели средстава за суфинансирање програмских активности и пројеката удружења и аматерских културно-уметничких друштава града Зрењанина (2015)
Крагујевац	- Одлука о утврђивању манифестација за обележавање Дана града - Меморандум о сарадњи измеђи Града Крагујевца и основних и средњих школа града Крагујевца (2017) - Одлука о проглашењу 2018 године – годином обележавања јубилеја 200 година прве престонице модерне Србије (2018) - Одлука о Мрежи установа културе на територији града Крагујевца
Лесковац	- Правилник о начину, критеријумима и мерилима за избор пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета града Лесковца (2017)
Ниш	- Одлука о манифестацијама и програмима у области културе од значаја за град (2018) - Одлука о подизању и одржавању споменика и спомен-обележја на територији града Ниша (2015)
Нови Сад	- Правилник о начину, мерилима и критеријумима за избор пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Града Новог Сада (2010/11/12/15/17) - Одлука о начину, мерилима и критеријумима за суфинансирање текућих расхода и издатака удружења у култури која својим радом доприносе развоју културе града Новог Сада (2016) - Одлука о уплати доприноса за пензијско и инвалидско осигурање и доприноса за здравствено осигурање за лице које је стекло статус лица које самостално обавља уметничку или другу делатност у области културе (2012) - Одлука о подизању споменика на територији града Новог Сада (2009/11)

Табела 86: Преглед локалних докумената у области културе

Град	Локална документа у области културе по градовима
Панчево	- Одлука о начину, критеријумима и мерилима за избор пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Града Панчева (2017) - Одлука о уплати доприноса за пензионо, инвалидско и здравствено осигурање лицима која су стекла статус лица која самостално обављају уметничку или другу делатност у области културе (2012) - Одлука о давању у закуп ателеа (2018)
Смедерево	- Одлука о манифестацијама и фестивалима у области културе и туризма од значаја за град Смедерево (2014)
Сомбор	- Правилник о финансирању и суфинансирању програма/пројеката удружења који су од јавног интереса за град Сомбор (2017) - Критеријуми за финансирање и суфинансирање пројеката, програма и манифестација у култури (2017)
Чачак	- Одлука о манифестацијама у области културе од значаја за општину Чачак (2006) - Одлука о изградњи и одржавању споменика и скулпторалних дела на територији града Чачка којом се уређују услови и начини постављања споменика на јавним површинама (2017)
Краљево, Крушевац, Суботица и Ужице немају локална документа која ближе уређују област културе	

За утемељење одлучивања на чињеницама и континуитет културне политике кључна су стратешка документа. У складу са Законом о локалној самоуправи, преко својих органа, градови имају могућност и да ближе уређују област културе и доносе стратешке планове²⁰¹. У време истраживања, ова могућност је коришћена у Граду Панчеву, Новом Саду, Зрењанину, који имају локалне стратегије/планове развоја културе.²⁰² У осталим градовима, култура је обухваћена стратегијама (одрживог) развоја градова. Доношење стратешких планова развоја културе, 4 града (Ужице, Сомбор, Смедерево и Краљево) је издвојило као први међу понуђеним приоритетима, док је Лесковац стратешки план рангирао на друго место. Уколико изузмемо градове који имају своје локалне статешке планове у култури, сви остали су рангирани стратешко планирање развоја културе на прво место.

Табела 9а: Важећа градска стратешка документа

Град	Стратегије које се директно или индиректно односе на област културе
Врање	Стратегија развоја града Врања 2010–2020. године
Зајечар	Стратегија локалног економског развоја града Зајечара 2015–2020. Стратегија бриге о младима (у изради)
Зрењанин	Стратегија одрживог развоја града Зрењанина за период од 2014. до 2020. године Стратегија развоја културе града Зрењанина за период од 2014. до 2022.
Крагујевац	Стратегија развоја града 2018–2028. (израда у току)
Краљево	Стратегија развоја града Краљева 2015–2020. Стратегија социјалне политике града Краљева 2013–2020. Локални акциони план града Краљева за унапређење положаја Рома у граду Краљеву 2017–2025.

²⁰¹ Члан 20 у ставу 2 Закона о локалној самоуправи каже да јединица локалне самоуправе преко својих органа доноси стратешке планове и програме локалног економског развоја.

²⁰² Напоменимо да су Крагујевац и Ниш имали своје стратегије развоја културе, али се период важења ових стратешких докумената завршио. У Ужицу је, 2012. године, креирана стратегија, али није усвојена, док су Врање, Ниш, Лесковац, Пирот и Зајечар били укључени у пројекат *Re-Opening a Gold Mine* који је реализовао Одбор за грађанску иницијативу из Ниша уз подршку Швајцарског програма за културу на западном Балкану (*SCP*). Један од циљева овог пројекта био је „оспособљавање актера културне политике у пет градова југоисточне Србије за усвајање стратешког приступа културним активностима“, док је један од резултата пројекта требало да буде израда стратешких докумената два града (Стратегија културног развоја града Ниша 2012–2015, стр. 6).

Табела 9б: Важећа градска стратешка документа

Град	Стратегије које се директно или индиректно односе на област културе
Крушевац	Стратегија одрживог развоја града Крушевца 2011–2020. Стратегија развоја социјалне политике града Крушевца 2015–2020. Стратегија за унапређивање положаја Рома града Крушевца за период 2015–2020. године
Лесковац	Програм развоја града Лесковца 2015–2020. Стратегија одрживог развоја 2010–2019.
Ниш	Ревизија Стратегије развоја града Ниша за период 2009–2020. Стратегија за бригу о младима града Ниша 2015–2020.
Нови Сад	Стратегија развоја града Новог Сада (2016–2020) Стратегија културног развоја града Новог Сада (2016–2026)
Панчево	Стратегија развоја града Панчева 2014–2020 Стратегија развоја културе у граду Панчеву 2016–2020
Смедерево	Стратегија локалног економског развоја Стратегија развоја туризма Акциони план за младе
Сомбор	Стратегија одрживог развоја града Сомбора за период од 2014. до 2020. године Стратегија развоја социјалне заштите града Сомбора за период од 2016. до 2020. године
Суботица	Стратегија локалног одрживог развоја града Суботице 2013–2022. Локални акциони план за младе 2014–2018. Локални акциони план за унапређење положаја Рома 2017–2021.
Ужице	Стратегија одрживог развоја града
Чачак	Локални акциони план за младе 2014–2019.

Одлучивање у складу са демократским начелима укључује, поред доносилаца одлука, и различите заинтересоване актере који треба да допринесу квалитету донетих одлука, од којих ће користи имати градови у целини. На основу прикупљених података могуће је мапирати партиципативне механизме у одлучивању. У истраживањем обухваћеним градовима, партиципативност у одлучивању заступљена је кроз:

а) истраживања спроведена са грађанима и укључивање различитих заинтересованих актера у процес израде стратешких планова развоја културе у градовима: Зрењанин, Панчево, Нови Сад (за потребе планирања спроведена су истраживања грађана кроз анкетирање, телефонско, као и писменим електронским упитником, кроз интервјуисање, организовање фокус група, округлих столова, а у процес израде докумената били су укључени различити локални заинтересовани актери);

б) Форум за културу у Новом Саду који је отпочео са радом 2017. године као „перманентно тело за комуникацију између Градске управе за културу/члана Градског већа за културу и свих релевантних актера у култури Града Новог Сада код којих постоји интерес за укључивање у процес планирања културног развоја чије је оснивање предвиђено Акционим планом, а чији је циљ размена информација, међусобна едукација и заједнички рад на изналажењу и предлагању решења у области културног развоја“ (модератор новосадског Форума за културу је увек члан Градског већа за културу²⁰³);

в) савете за културу у Нишу и Новом Саду у чији састав улазе и истакнути појединци и стручњаци у култури;

²⁰³ Члан 2 Пословника о раду Форума за културу

г) конкурсне комисије у које је, поред доносилаца одлука, укључена и стручна јавност (у погледу укључивања у рад комисије представника цивилног сектора издваја се Сомбор, где је у оквиру Јавног позива за финансирање и суфинансирање пројеката и манифестација у култури за 2018. годину упућен позив удружењима – организацијама у култури и стручњацима да се лично пријаве за чланство у комисији);

д) консултативни процес (округли столови) са различитим актерима, укључујући и представнике репрезентативних удружења и цивилног сектора са територије града Новог Сада а поводом унапређења постојеће Одлуке о подизању споменика на територији града Новог Сада, како би се на округлим столовима чуло и мишљење оних који су потенцијални ствараоци споменика;

ђ) консултативни процес са грађанима у Нишу и Суботици а за потребе конкурисања ових градова на конкурс Министарства културе и информисања „Градови у фокусу“.

Међутим, и поред тога што партиципативни механизми за одлучивање постоје, њихова суштина се доводи у питање имајући у виду коментаре наших саговорника засноване на сопственом искуству. Пре свега, ти коментари се односе на рад и састав већине савета и комисија, као и на рад Форума за културу у Новом Саду који је, према речима једног од саговорника, „место које се, уместо заједничке дискусије и договора, претвара у једну техничку ствар“. На основу тога, може се извести закључак да ови механизми постоје формално, али да садржински/суштински не одговарају демократској природи партиципативног процеса. Стога је потребно даље унапређивати и развијати постојеће механизме у складу са демократским принципима културне политике. Полазећи од тога да јавност често није упозната са чињеницом да савети постоје, те да не зна ко су њихови чланови, што је случај и са конкурсним комисијама, потребно је увести транспарентнији приступ у њихов рад. У том смислу, неопходно је и боље информисање јавности о могућности да учествују у процесима одлучивања. Истовремено, сами доносиоци одлука треба да препознају предности оваквог начина одлучивања и постану отворенији за укључивање различитих заинтересованих актера у тај процес. Када су конкурсне процедуре у питању, важно је и транспарентније образложити резултате конкурса, успоставити јасније процедуре и критеријуме за су/финансирање пројеката, те разложити конкурс на више категорија, а потом и успоставити критеријуме за су/финансирање градских манифестација.

Сарадња

Веома важан сегмент сарадње у креирању културне политике и понуде јесте сарадња градских већника, помоћника градоначелника, односно одељења градских управа које су надлежне за културу и актера у култури који директно креирају културну понуду и баве се заштитом локалних културних вредности. Овај вид кооперације је ретко где системски уређен у виду редовних формалних састанка на којима се размењују искуства и изражавају потребе. Само у Крушевцу, Лесковцу и Смедереву постоји пракса редовних виђања са директорима и представницима јавних установа културе. У Смедереву се та пракса одвија на месечном нивоу, док се у Крушевцу и Лесковцу обавља

једном недељно. У Смедереву су то организовани састанци између већнице задужене за област културе и директора јавних установа културе, док су у Крушевцу то састанци помоћника градоначелника са директорима свих јавних установа у граду, укључујући и установе културе. Слично Крушевцу, у Лесковцу се такође одвијају недељни разговори за директорима свих установа, па и установа културе, које води градоначелник. Представници установа културе у овим градовима праксу редовног састајања виде као изразито позитивну јер је комуникација отворена, одлуке се доносе заједнички, а проблеми и могућа решења сагледавају из више углова. Међутим, потпуно изостају разговори и сусрети са удружењима грађана. Представници удружења су истакли то као велики проблем у организацији програма, јер нису у могућности да ближе објасне значај својих активности, нити на било који начин да утичу на креирање мера, редефинисање критеријума и конкурсних процедура. Важно је рећи да су представници удружења из Суботице послали допис Градској управи у коме су, између осталог, тражили да у комисији имају свог члана, барем у улози посматрача, али су од Градске управе добили негативан одговор. На основу анализе, може се закључити да се допринос удружења не сагледава у адекватној мери, да се градске управе баве удружењима само кроз финансијску подршку на јавним конкурсима. Сарадња на пројектима изостаје, као и укључивање удружења у осмишљавање пројеката и програма у оквиру активности градске управе. Пример сарадње са удружењима је Град Сомбор, који је настојао да у процесе одлучивања укључи и њих. Тако је, 2017. године одржан састанак са културно-уметничким друштвима ради дефинисања критеријума за одређивање средстава за ове организације, а 2018. године је упућен и позив удружењима да дају предлог за чланове конкурсне комисије. Такође, конкурс „Градови у фокусу“ у Нишу и Суботици може да буде пример добре праксе, када се приликом пријаве консултују и локална удружења грађана. Град Ниш је удружења укључио преко састанака представника удружења и установа са градском већницом за културу, а Суботица директним позивом удружењима да доставе програме који би могли да буду имплементирани у пријаву за конкурс. Градске управе углавном не виде проблем у сарадњи са удружењима, па критике долазе од стране представника самих удружења. Насупрот томе, на основу разговора са представницима удружења, чини се да они нису довољно гласни и предузимљиви у упућивању захтева ка локалним самоуправама. Важно је и да они сами преузимају иницијативу и врше притисак на доносиоце одлука.

Ипак, без обзира на изостанак или одржавање праксе редовне комуникације, поједине локалне самоуправе настоје да обезбеде подршку раду удружења. Тако, Град Нови Сад сваке године расписује конкурс за обезбеђивање суфинансирања 45% материјалних трошкова удружењима у култури, па је, у 2017. години, на овај начин подржано 16 удружења, а у 2018. години – 21 удружење. Град Зрењанин, око десет година по конкурсима, уступа троспратни објекат удружењима грађана на својој територији. Овај објекат, поред канцеларијског простора има и салу, односно простор за програме. Удружења плаћају трошкове телефона и режије, као и кирију од 2.000 динара месечно. Град Ужице је уступио по повлашћеној цени један део простора касарне у Крчагову Удружењу ликовних уметника Ужица, које је управо у том простору основало Галерију „Рефлектор“ као излагачки простор за младе уметнике, како ужичке тако и из

других градова, па и иностранства. Град Сомбор има у плану да, након уређења „Сомнибуса – Палате културе“, у који би се уселио Културни центар, простор КЦ препусти на коришћење удружењима грађана и Канцеларији за младе. Такође, простор за редован и несметан рад удружења обезбеђен је и у неким установама културе на локалном нивоу (Дом омладине Панчево, Нишки културни центар, Лесковачки културни центар, Културни центар „Лаза Костић“ у Сомбору, Позориште „Тоша Јовановић“ у Зрењанину, Културни центар Зрењанин, Центар за културу Смедерево, Народно позориште у Краљеву, сеоски домови културе у Панчеву).

Сарадња установа и удружења најчешће је техничке и организационе природе, док се ређе ради о програмској сарадњи. Без обзира на то што, према локалним правилницима, установе културе немају право учешћа на градским конкурсима, важно је поменути и то да је током разговора са њиховим представницима приметна незаинтересованост за градски конкурс. Наиме, ако нису чланови комисије, представници установа најчешће нису упућени у то који су програми подржани, нити ко их реализује. Чини се да се на тај начин често пропушта прилика за сарадњу на програмима удружења, али и могућност координације дешавања у граду. Представници удружења у великом броју градова наводе да су установе учаурене, да тешко прихватају иновативне програме и да се ретко баве публиком, па не могу реално да сагледају потребе грађана и са тим у складу унапреде програме (Ужице, Ниш, Панчево, Нови Сад, Суботица, Лесковац).

Међусобна сарадња установа такође је најчешће техничке природе, а програмска се јавља по правилу код комплексних догађаја, као што су „културна лета“ и друге градске манифестације које укључују више културних делатности. Током разговора, стекао се утисак да сарадња између удружења постоји само ако су у истој области и/или имају исту циљну групу, али најчешће се јавља јаз између оних који се баве савременим стваралаштвом и оних који се баве традиционалном културом, попут КУД-ова. Такође, може се закључити, на основу организације удружења, да су КУД-ови знатно боље повезани него остала удружења. Тако се у Смедереву сарадња КУД-ова одвија успешно преко координатора за аматерска фолклорна друштва, а у Крушевцу – захваљујући редовним такмичењима села која се организују уз помоћ Културног центра. Важна чињеница, са становишта међусобне организованости, јесте то што у неким градовима удружења у култури формирају локалну независну културну сцену, у циљу веће партиципације (Суботица, Сомбор, Нови Сад). На тај начин, представници удружења очекују да ће заједничким наступом успешније артикулисати своје захтеве, у чему је Нови Сад најдаље одмакао кроз учешће у Форуму културе. У Суботици се неколико удружења заједнички обраћало локалним доносиоцима одлука, али за сада без успеха. У Сомбору је ова идеја тек у зачетку, а први корак ка удруживању биће попис свих удружења на територији града.

Сарадња са привредницима је посебан изазов за све локалне самоуправе, и према просечном рангу приоритета за даљи развој културе, у упитницима за представнике локалне самоуправе, овај вид сарадње налази се на трећој позицији. Тим сегментом могли су се похвалити једино учесници у Нишу, граду који има велики број привредних субјеката спремних на сарадњу и који углавном подржавају манифестације. Такође, у

Ужицу, представници фокус група наводе да привредни субјекти обезбеђују годишњу подршку културно-уметничким друштвима која носе њихова имена („Први Партизан“, „Севојно“). Компанија НИС у Панчеву редовно спонзорише рад КУД-а „Станко Пауновић“, а зрењанинска компанија „Гомекс д.о.о.“ рад Позоришта „Тоша Јовановић“ у Зрењанину. Може се закључити да привредници најчешће подржавају значајне фестивале (у Нишу, Ужицу, Крушевцу, Суботици и другим градовима), а да изостаје подршка за остале програме и потребе удружења и установа. Изузетак у том смислу је партнерство успостављено између Градске управе и предузећа „Трајал“ у Крушевцу са циљем набавке „библиобуса“ за потребе читалачке публике, као и учешће компаније „Хенкел“ у финансирању адаптације тоалета у крушевачком Позоришту. Крушевачки „Југопревоз“ је са Културним центром Крушевца реализовао програм „Весели аутобус“. Примера спорадичних спонзорстава има и у другим градовима, али су добијена средства често незнатна у односу на буџет програма, и обично су у виду робе, попут освежавајућих пића и кетеринга. Приметно је и да стратешког опредељена за друштвено одговорно пословање локалних привредних субјеката нема, већ се средства опредељују на основу тренутног интереса привредних актера. Неопходно је и да Министарство културе и информисања иницира увођење значајнијих системских олакшица за привредне субјекте, зарад улагања у културу – сматрају саговорници.

Када је реч о међународној сарадњи, општи закључак је да је она врло слабо развијена, иако има велике потенцијале. Суботица може да буде пример добре праксе, јер већ дуги низ година организује размену и реализацију пројеката са суседским земљама и члан је неколико мрежа градова које промовишу сецесију. Ниш је члан неколико мрежа које могу да имају велики ефекат на развој културе. Ипак, утисак истраживача је да установе и удружења не користе могућности које ове мреже пружају. Ниш, Панчево и Зрењанин учесници су и ИПА пројеката. Када је реч о међународној сарадњи установа културе, ужичке установе културе негују размену програма са Босном и Херцеговином, али, како истичу њихови представници, установе суседне државе су мање предузимљиве у овом погледу. Установе у Врању, Нишу и Зајечару настоје да развијају сарадњу са партнерима у Бугарској, али углавном наилазе на незаинтересованост са бугарске стране. Приметно је и то да се удружења ретко опредељују за учешће у међународним пројектима, већ се, пре свега, ослањају на локалну подршку и реализацију програма у локалним оквирима. Разлог за то треба тражити у недостатку капацитета за управљање захтевнијим пројектима, као и у непостојању могућности давања финансијских гаранција за пројекте, што захтевају међународни фондови.

У погледу међуресорне сарадње установа културе, она се најчешће остварује са образовним установама. Међутим, једино Крагујевац има формализовану сарадњу између школа и установа културе кроз Меморандум о сарадњи између Града Крагујевца и директора основних и средњих школа на територији града Крагујевца, са циљем укључивања ученика основних и средњих школа у културне догађаје које реализују установе културе у Крагујевцу. Сарадња установа културе са школама у свим осталим градовима је *ad hoc* и првенствено зависи од ентузијазма појединих наставника и

близине школе. Стога, готово сви саговорници истичу потребу за системским уређењем овог поља кооперације на вишим нивоима од локалног.

На основу разговора са актерима у туризму, може се закључити да, иако су манифестације део туристичке понуде градова, установе културе ретко осмишљавају програме и пројекте у сарадњи са локалним туристичким организацијама. Суботица је изузетак, где Градска управа, Завод за заштиту споменика културе и неколико удружења сарађују са Туристичком организацијом на пројектима који штите наслеђе сецесије у граду и промовишу га кроз међународне мреже.

Сарадњу са медијима саговорници у готово свим градовима оцењују позитивно, када је реч о локалним медијима, али критикују националне и покрајинске медије, који не прате довољно догађаје ван Београда и Новог Сада, чак и ако у граду постоје дописништва. Дешава се и то да радно време и опремљеност медијских кућа утичу на квалитет извештавања, јер многи локални медији немају довољан број камера за извештавање (нарочито у поподневним часовима) или прате само најзначајније манифестације.

Посебан изазов чини сарадња између градова на пољу културе, као и сарадња установа и удружења у различитим градовима у Србији. У том домену, најактивнија су удружења грађана, а посебно културно-уметничка друштва. Међутим, неопходно је овај сегмент оснажити на нивоу установа културе, и то не само у погледу размене програма него и у погледу реализације заједничких идеја и активности.

Програми и публика

Истраживања културних потреба и навика грађана, која могу послужити за креирање културне политике, програме установа и удружења, предузета су у 5 градова за потребе израде стратешких докумената – локалне стратегије развоја културе у Панчеву (2009. и 2013), Ужицу (2011)²⁰⁴, Зрењанину (2013) и Новом Саду (2016), а у Сомбору (2015) за потребе израде стратегије одрживог развоја града. Пример успешне примене резултата истраживања према потребама грађана јесте оснивање Фестивала *PAFF* – „Панчево филм фестивал“ и оснивање биоскопа на отвореном у Зрењанину. Међутим, током разговора са представницима установа културе и цивилног сектора стекао се утисак да актери у култури нису упућени у резултате истраживања спроведених у наведеним градовима, те да програме не креирају према потребама и укусима грађана. Поједине установе културе спорадично спроводе анкетирање публике, међу којима се издваја Галерија савремене ликовне уметности (Ниш), која сваке друге године ради истраживања своје публике, као и Културни центар и Библиотека (Зрењанин), који на својим интернет страницама имају постављене анкете за посетиоце. Поред тога, поједини представници установа културе истакли су да „познају публику“,

²⁰⁴ У Ужицу је 2011, за потребе израде стратегије развоја културе, реализовано анкетирање грађана, али ова стратегија никада није усвојена. Резултати истраживања нису имплементирани ни у Стратегију одрживог развоја града 2012–2020, иако се у њој констатује да „културна понуда града у највећем проценту не излази у сусрет културним потребама различитих група“.

да „на основу свог искуства знају шта публика воли“, што се не може сматрати објективним мишљењем довољно релевантним за креирање културних програма.

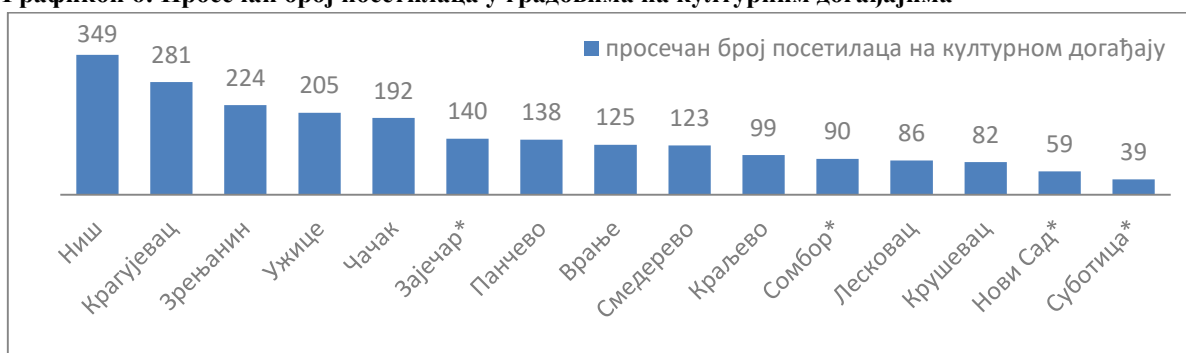
Када је реч о броју програма и њиховој посећености током 2017. године, у установама културе анализираних градова одржано је 11.318 културних програма на којима је био 1.441.431 посетилац. Очекивано, највећи број програма организовали су поливалентни центри, 44,2% укупног броја програма, које је посетило 44% од укупног броја посетилаца. Поливалентни центри не постоје у две локалне самоуправе (Суботица и Врање). Овај тип установа је у највећем броју организовао првенствено музичке концерте и филмске пројекције, који су имали и најбројнију публику. Међу поливалентним центрима, највише програма реализовао је Лесковачки културни центар – 872, од која су 763 биле филмске пројекције, а најбројнију публику имао је Дом културе Чачак, и то на филмским пројекцијама. Сеоске установе културе организују значајно мањи број програма у односу на градске, а најпосећенији су музички концерти и наступи КУД-ова. Установе које се баве савременим стваралаштвом иницирају већи број програма у односу на установе које су окренуте културном наслеђу. Највећи број програма и посетилаца имају позоришта, међу којима се по броју програма издваја Дечје позориште Суботица, а по броју посетилаца Позориште за децу у Крагујевцу. Са своје стране, установе заштите су у већој мери оријентисане на очување и истраживање наслеђа, па организују мањи број програма за публику. Музеји и библиотеке реализују већи број програма у односу на заводе за заштиту споменика културе и архиве, те бележе и већи број посетилаца.

Гледајући програме установа културе по градовима, највећи број њих одржан је у Суботици (1.490) и Новом Саду (1.369). Важно је напоменути да 4 установе из Суботице и 4 из Новог Сада нису доставиле упитник, али се може претпоставити да у наведеним градовима те установе одржавају далеко већи број програма. Наиме, установе из Суботице и Новог Сада које нису доставиле тражене податке могу се сматрати „кључним“ установама када је реч о програмима за публику (музеји, позоришта, културни центри), а према постојећим подацима испада да је посећеност у овим градовима на ниском нивоу. Према доступним подацима, највећи број посетилаца на програмима установа имали су Крагујевац и Панчево. Најмање програма организују установе културе из Зајечара (51) и Врања (167). У случају Зајечара, мали број програма се може објаснити реорганизацијом две установе културе (Културног центра и Позоришта) која се догодила управо у 2017. години. Подаци из Табеле 10 односе се само на посету Музеју и његовим програмима, а не на посету локалитету „Феликс Ромулијана“. Наиме, према подацима Завода за проучавање културног развоја (е-Култура), зајечарски Музеј, у 2017. години, бележи посећеност од 62.300 људи. Посетиоци „Феликс Ромулијане“ најчешће не дођу у Музеј, што је посебно забрињавајуће јер се локалитет налази у плану ђачких екскурзија. У Врању се организује мали број програма због недостатка простора. Наиме, после пожара у Позоришту и губитка сале, коју су користили многи актери у култури, културни садржаји се већином одржавају у Дому Војске, који је скученији. Такође, представници Позоришта су нагласили да се након пожара „дупло смањило и број представа и број публике на представама, јер је и сала дупло мања“. Позориште ће бити реновирано средствима

Републике и Града, а његовом обновом очекује се и повећање броја програма и публике. Са проблемом недовољног броја програма и публике суочава се и Сомбор, који има у плану адаптацију Грашалковићеве куће у модеран центар културних активности, што би такође допринело повећању броја програма и посетилаца.

Најбројнију публику (просечно 349 посетилаца по културном догађају) има град Ниш. И поред бројних проблема који се првенствено тичу простора за одржавање културних програма (нефункционална сала КЦ, недостатак адекватног излагачког простора и мултифункционалне сале), у Нишу успевају да реализују културне садржаје који привлаче публику и на тај начин сачувају „титулу регионалног центра културе“. У Нишу је фокус на фестивалима и манифестацијама, а велики број садржаја организује се на отвореном, што доприноси изузетној посећености. Изградњом мултифункционалне дворане са око 2.000 места, која је у плану, очекује се још већи број програма и још више публике која би долазила у Ниш.

Графикон 6: Просечан број посетилаца у градовима на културним догађајима

*упитнике нису доставиле „кључне“ установе културе – културни центри, музеји, позоришта

Табела 10: Број програма и број посетилаца према типу установе

Град	Број	Библиот ека	Музеј	Архив	Зав.заш сп.кул.	Позори ште	Галерија	Поливалентни центри			Остале установе 205	УКУПНО по граду
								Културни центар	Дом културе	Дом омладине		
Панчево	програма	138	52	7	5	-	-	337	329	248	-	1.116
	публике	6.050	18.285	500	Нп	-	-	76.338	31.690	21.700	-	154.563
Суботица	програма	Нп	Нп	1	0	300*	51*	-	-	-	1.138	1.490
	публике	Нп	Нп	100	0	14.000	10.158	-	-	-	34.426	58.684
Лесковац	програма	10	16	16	-	94	-	872	293	-	-	1.301
	публике	960	5.950	2.000	-	13.925	-	49.072	34.585	-	-	106.492
Нови Сад	програма	1.111	Нп	Нп	3	98**	-	Нп	124	-	33	1.369
	публике	25.770	Нп	Нп	1.600	11.138	-	Нп	29.000	-	13.800	81.308
Крагујевац	програма	121	61	10	4	301	-	-	-	45	90	632
	публике	11.491	56.679	2.400	9.000	69.097	-	-	-	9.450	6.345	177.917
Ниш	програма	Нп	20	4	2	355	42	155	-	-	39	617
	публике	Нп	11.050	2.500	400	64.793	43.450	78.00	-	-	15.250	215.543
Краљево	програма	227	111	9	1	134	-	92	13	-	-	587
	публике	Нп	22.750	1.300	300	21.852	-	10.100	1.900	-	-	58.202
Зрењанин	програма	107	64	8	0	123	19	225	-	-	-	546
	публике	11.600	37.598	1.000	0	21.160	9.900	40.764	-	-	-	122.022
Сомбор	програма	35	16	6	-	Нп	4	330	-	-	-	391
	публике	1.100	2.375	150	-	Нп	12.000	19.600	-	-	-	35.225
Ужице	програма	19	10	Нп	-	150	17	269	-	-	-	465
	публике	3.520	15.000	Нп	-	36.446	18.000	22.163	-	-	-	95.129
Врање	програма	29	8	4	-	81	-	-	-	-	43	167
	публике	Нп	350	350	-	5.200	-	-	-	-	15.010	20.910
Чачак	програма	114	33	63	-	-	21	-	382	-	-	613
	публике	6.630	4.760	3.300	-	-	11.000	-	92.261	-	-	117.951
Крушевац	програма	207	13	4	-	253	-	824	-	-	-	1.301
	публике	8.160	4.387	100	-	32.160	-	61.812	-	-	-	106.619
Смедерево	програма	137	59	8	5	-	-	463	-	-	-	672
	публике	12.850	13.038	700	Нп	-	-	56.205	-	-	-	82.793
Зајечар	програма	25	21	5	-	-	-	-	-	-	-	51
	публике	1.100	5.073	1.000	-	-	-	-	-	-	-	7.173
УКУПНО према типу установа	програма	2.280	484	145	20	1.889	154	3.567	1.141	293	1.304	11.318
	публике	89.231	197.295	15.400	11.300	289.771	104.508	414.054	189.436	31.150	84.831	1.441.431

²⁰⁵ „Остале установе“ су оне које нису заступљене у другим градовима, већ су специфичне само за одређени град. **Суботица:** Фондација „Данило Киш“ – 19 програма, 2.400 посетилаца и Арт биоскоп „А. Лифка“ – 1.119 програма, 32.026 посетилаца; **Нови Сад:** Установа за израду таписерија „Атеље 61“ – 8 програма, 3.300 и „Стеријино позорје“ – 25 програма, 10.500 посетилаца; **Крагујевац:** Музички центар – 45 програма, 13.500 посетилаца и Центар „Абрашевић“ – 45 програма, 6.300 посетилаца; **Ниш:** Симфонијски оркестар – 39 програма, 15.250 посетилаца; **Врање:** Школа анимираног филма – 18 програма, 1.560 посетилаца и Народни универзитет – 27 програма, 13.450 посетилаца.

У Суботици се подаци о посећености Позоришта односе на Дечје позориште, јер позориште „Костолањи Деже“ није доставило упитник. Што се тиче посете галеријским програмима, подаци се односе на Савремену галерију Суботица, јер Галерија „Др Винко Перчић“ такође није доставила упитник. У Новом Саду, подаци о посећености Позоришта се односе на *Ujvideki Színház*, јер „Позориште младих“ није попунило упитник.

Ниш, Чачак, Врање и Смедерево посвећују велику пажњу неговању јавних културних манифестација сматрајући их важним делом идентитета града, па имају и усвојене одлуке о манифестацијама од посебног значаја за град²⁰⁶, на чијем списку се углавном налазе оне са дугом традицијом (најстарија је привредно-туристичка манифестација „Смедеревска јесен“ која постоји сто тридесет година, док је од претежно или искључиво културних манифестација најстарија „Ликовна колонија Сићево“, која има традицију дугу сто тринаест година). Многе манифестације, препознате као оне од посебног значаја за град, везују се за локално културно наслеђе дајући му нову употребну функцију (Бакија Бакић и Борислав Станковић у Врању, Смедеревска тврђава и Бранислав Нушић у Смедереву). Сви градови, без обзира на то да ли имају дефинисане одлуке о манифестацијама од значаја за град, организују бројне догађаје тог типа, од којих су неки међународног карактера и привлаче велики број посетилаца из других градова Србије и иностранства.

Све локалне самоуправе посебну пажњу и подршку дају програмима намењеним осетљивим групама и то у највећем броју случајева – програмима намењеним **деци**. Саговорници су током интервјуа и фокус група нагласили да су деца најважнија публика, јер треба од најранијег детињства да стекну културне навике и развију културне потребе. Због тога, многе установе културе и удружења грађана реализују посебне програме намењене најмлађима, те тако Дечје позориште (Суботица) већ 8 година спроводи пројекат „Позориште у пеленама“, а у Народном музеју Лесковац од 2017. године постоји „Дечји музејон“. Да се културне навике стичу у најранијем детињству потврђује и став представника установа културе из Крагујеваца који су, говорећи о постојању неговане публике у Крагујевцу, навели: „Позориште за децу је одрадило посао за нас“. Установе културе које најчешће организују програме за децу су културни центри, библиотеке и позоришта, чији се програми обраћају предшколској деци и деци која похађају ниже разреде основне школе, а велику посећеност ових програма остварују преко сарадње са образовним установама. Готово у свим градовима организују се дечји фестивали на којима се деци промовише традиција, културно наслеђе и савремено стваралаштво. Највећи број фестивала је позоришног типа („Крушка“ и „ФЕШТ“ у Крушевцу, „Мали Јоаким“ у Краљеву, „Златна искра“ у Крагујевцу, „ЗајеЧАР“ у Зајечару...), музичког („Шарени вокали“ у Сомбору, „Распевано пролеће“ у Панчеву, „Распевано пролеће“ у Крушевцу...) и комплексног типа („Змајеве дечје игре“ у Новом Саду, „БУДИ фестивал“ у Панчеву, „Лицидерско срце“ у Ужицу...), док се у Врању организује ИДРАФ, Интернационална дечја радионица анимираног филма, као и

²⁰⁶ Град Зрењанин има усвојену Одлуку о манифестацијама од посебног значаја за град, али ове манифестације првенствено имају привредно-туристички карактер и организује их Градска управа и Туристичка организација Зрењанина.

Фестивал анимираног филма „Златни пуж“ који, према Одлуци Града, има посебан значај за Врање. Ипак, и поред бројних програма за децу, културни делатници сматрају да је непоходно континуирано развијати код деце културне навике, те, поред лектире из књижевности, кроз сарадњу школа и установа културе – реализовати и спроводити пројекте обавезних филмских и позоришних лектира. То би значило да би ђаци, поред књижевних дела, били у обавези да погледају и неки од „културних“ филмова или позоришних представа.

Установе културе и удружења грађана ретко реализују програме намењене деци адолесцентског узраста, те се као примери добре праксе издвајају следећи програми: „Тин фест“ (Културни центар Крушевац), „Причаоница“ (Савремена галерија Суботица), позоришне представе удружења ЦЕКОМ (Зрењанин) и удружења „Патос“ (Смедерево), књижевни фестивал „На пола пута“ (удружења „Ужичка књижевна република“), читање поезије у јавним просторима групе „Стихија“ (Врање). Наиме, сви представници локалних самоуправа, установа културе и удружења грађана сматрају да недостатак публике адолесцентског узраста лежи у незаинтересованости деце и младих, учитеља и родитеља, док у мањој мери одговорност пребацују на себе и на недовољно познавање културних потреба наведене старосне популације. Стиче се утисак да је у градовима у којима су усвојене стратегије и/или локални акциони планови за младе, препозната слаба посећеност културних програма од стране младих, али да други, значајнији кораци ка решавању овог проблема нису учињени. Представници установа културе и организација цивилног сектора сматрају да су младима потребни иновативнији и интерактивнији културни садржаји, у којима се користе информационе технологије, програми који обрађују теме занимљиве и привлачне адолесцентима. У циљу привлачења младих, Градска управа Панчево је спровела акцију „Култура на поклон“ која подразумева да сви грађани Панчева када напуне 18 година од Градске управе добијају ваучер у вредности од 3.000,00 динара који могу да искористе за посету културним догађајима у Панчеву и околним селима. Ова акција, као што је већ поменуто, током 2017. није дала очекивани ефекат, јер се мали број младих одазвао позиву. Међутим, поставља се питање да ли млади у Панчеву нису заинтересовани или културна понуда у овом граду и околним селима није у складу са културним укусима и потребама младих.

Програми посвећени **националним мањинама**, њиховој култури и традицији, првенствено се одржавају и добијају подршку локалних самоуправа у мултинационалним срединама, односно у градовима који се налазе на територији АП Војводина. Највећи број програма и највећа „национална разноликост“ програма реализује се у Суботици, у којој 73% становништва чине припадници националних мањина. У суботичким позориштима, представе на мађарском језику титлују се на српски језик, а играју се и представе на хрватском језику. Новосадско позориште *Ujvideki Szinhaz* изводи позоришне представе на мађарском језику које су титловане на српски језик, док сомборско Позориште за потребе публике мађарске националности доводи гостујуће представе из Суботице и Мађарске. У Зрењанину и Панчеву, очувањем културе националних мањина и програмима намењеним националним мањинама, на првом месту се баве удружења грађана (културно-уметничка друштва) националних

мањина, међу којима се издваја аматерско позориште „Мадач“ (Зрењанин), које своје представе преводи на српски језик. Ипак, стиче се утисак да у Сомбору, Новом Саду, Зрењанину и Панчеву удружења грађана националних мањина у већој мери делују у сеоским срединама у којима и живе националне мањине, те да становници градских средина нису упознати са њиховим програмима, а самим тим ни са њиховом културом и традицијом. Поред програма намењених мађарској, румунској, хрватској, буњевачкој и македонској националној мањини, поједине локалне самоуправе дају посебну подршку програмима намењеним **Ромима**. Наиме, Библиотека у Новом Саду у једном огранку има ромску библиотеку, Центар за културу Смедерево и Школа анимираног филма (Врање) реализују програме намењене ромској популацији и укључују их у културни живот града. Град Лесковац је једини оснивач установе културе за ромску популацију – Дома културе Рома. Међутим, саговорници у Лесковцу истичу да Дом културе Рома није довољно успешан у привлачењу публике из ромске заједнице која пак није много заинтересована за понуђене садржаје. Ова установа у своје програме не укључује друге популације нити програме других установа у граду, због чега је саговорници перципирају као затворену за учешће у културном животу Лесковца. У овом граду функционише и неколико ромских удружења, али саговорници наводе да у оквиру њих не постоје културно-уметничка друштва као чувари културе и традиције Рома.

Када је реч о програмима намењеним **особама са инвалидитетом и особама са потешкоћама у развоју**, представници локалних самоуправа, али и установа културе, најчешће су акценovali потребу за адаптацијом простора како би се овим особама обезбедио приступ програмима (нпр. биоскоп „Александар Лифка“ Суботица – лифт за превоз и клизна седишта; НМ Лесковац – видео водич за глуве и наглуве особе, у припреми тактилна изложба за слепе и слабовиде), док су у мањој мери спомињали прилагођавање програма овој популацији. Поједине установе реализују радионице за особе са инвалидитетом и особе са потешкоћама у развоју, али најчешће за децу, док библиотеке сарађују са удружењима слепих и слабовидих, и са њима организују програме намењене слепим и слабовидим. Као пример добре праксе издваја се Дом културе Јабука (Панчево), који већ неколико година уназад реализује заједничку представу у сарадњи са Домом за лица ометена у развоју „Срце у Јабуци“. Такође, и организације цивилног сектора спорадично осмишљавају програме за особе са потешкоћама у развоју, али су, и у овом случају, ти програми намењени деци, док се за старије грађане са потешкоћама ређе организују програми. Међутим, поставља се питање колико установе поседују стручног кадра за програме намењене грађанима са инвалидитетом и тешкоћама у развоју. Наиме, неопходна је сарадња са установама које се баве њиховим потребама, односно центрима за социјални рад, школама за специјално образовање, удружењима грађана којима су у фокусу особе са потешкоћама у развоју, односно особе са инвалидитетом.

Програми намењени **сеоском становништву** на првом месту организују се у локалним самоуправама у којима постоје сеоске установе културе (Панчево, Лесковац, Краљево и Нови Сад), а у Сомбору се културни програми на селу реализују уз помоћ координатора за села, запослених у Културном центру. У осталим градовима, реализација културних програма на селу поверена је удружењима грађана која и

функционишу у сеоским срединама и која су посвећена очувању културног наслеђа и традиције. Поједине установе културе (поливалентни центри и библиотеке, а у мањој мери позоришта, музеји и галерије) са својим програмима повремено гостују у сеоским срединама, док од градских удружења грађана, програме у селу одржавају удружења која се баве културним наслеђем и традицијом, односно културно-уметничка друштва. Концепт „путујуће културе“ истакли су саговорници у Чачку, Нишу, Суботици и Панчеву, сматрајући га адекватнијим од отварања или одржавања установа, односно домова културе у селима данас. Град Крушевац је, управо због потребе за „путујућом културом“, купио „библиобус“ (аутобус – библиотека) којим се обилазе села и даје могућност мештанима да буду „равноправни“ корисници Библиотеке. Због свега наведеног, потребно је пратити заинтересованост села и активност у њима, јер многа села имају старо и малобројно становништво. Током разговора са свим саговорницима, на питање о функционисању културе на селу, одговор се односио на програме за децу. Због тога се стиче утисак да многе локалне самоуправе и установе културе занемарују старије сеоско становништво и све евентуалне програме намењују најмлађој сеоској популацији, за коју се у Смедереву у оквиру акције „Јасно је – И село и град“ организује и превоз до градских установа културе. Поставља се питање да ли актери у култури истраживаних градова сматрају да су културне потребе сеоског становништва задовољене спорадичним гостовањима установа и честим наступима културно-уметничких друштава, или сматрају да сеоско становништво, уколико је заинтересовано, своје културне потребе може да задовољи доласком у град и посетом градским културним дешавањима. Према речима неколико испитаника у овом истраживању, у Србији су села у којима је школа активна, активна и на пољу културе, те се као пример може издвојити пројекат Културног центра Рибница из Краљева, „Култура из предграђа“, који у циљу оживљавања и унапређења културне понуде у сеоским срединама организује радионице у сеоским школама. Градови који су до сада спровели истраживање о културним потребама и навикама грађана урбаног и руралног подручја (Панчево, Зрењанин, Нови Сад) требало би да сугеришу установама културе да програме за сеоско становништво креирају према резултатима истраживања, док би градови у којима се планира истраживање (Крагујевац) морали посебан сегмент истраживања да посвете сеоском становништву. Важно је напоменути да у сеоским срединама живи бројно становништво и да у неким градовима оно чини више од половине становника. Због тога је потребно не само ослушквати њихове културне потребе и навике већ их и анимирати да своје слободно време посвете и културним садржајима. Тако је у циљу привлачења сеоског живља, у оквиру фестивала „Златна кацига“, Културни центар Крушевац, у сарадњи са предузећем „Југопревоз“, организовао акцију „Весели аутобус“, хумористички програм на редовној аутобуској линији Крушевац – село Срње. У сеоским срединама се, поред повремених културних програма, често одржавају и манифестације (најчешће тзв. сабори, такмичења и сусрети села), али од градова који имају усвојену Одлуку о манифестацијама од посебног значаја за град, једино град Чачак на списку манифестација има једну која се одржава у селу. Поред ове манифестације²⁰⁷, Градска

²⁰⁷ „Сабор фрулаша“ у Прислоници

управа Чачка преко Туристичке организације финансира још 28 сеоских манифестација које, иако су привредно-туристичког карактера – имају и програме из области културе и обогаћују културни живот села. Највећи број сеоских манифестација је фолклорног типа, те су малобројне оне у којима се промовише савремено стваралаштво. У том смислу, издвајају се: музичка манифестација „Станислав Бинички“, село Јасика, Крушевац; филмска манифестација „Жисел“, село Омољица, Панчево; Фестивал хумора и сатире „Жаока“, село Качарево, Панчево; Ликовна колонија „На крилима маште“, село Печењевце, Лесковац).

Сви наведени подаци о програмима указују на то да установе културе и организације цивилног сектора програме за сеоско становништво најчешће намењују деци, због чега би приликом креирања програма за старије требало да ангажују удружења грађана и установе које се баве образовањем старијих лица и андрагогијом. Такође, програми за националне мањине окренути су очувању традиције, а готово је у потпуности запостављено савремено стваралаштво националних мањина, са изузетком позоришног стваралаштва.

Када је реч о програмима који посебну пажњу посвећују **очувању српског језика и ћирилице**, треба најпре истаћи да све локалне самоуправе службену комуникацију обављају на ћирилици, што је и обавеза према Закону о службеној употреби језика и писама²⁰⁸. Програме посвећене очувању језика и писма најчешће организују библиотеке (пројекат „Негујмо српски језик“ – Смедерево, Чачак, Ниш, Нови Сад, Зајечар, Краљево), удружења грађана (Крушевац, Лесковац, Нови Сад, Сомбор) и музеји (Смедерево, Панчево, Крушевац). Представници локалних самоуправа Сомбора, Враћа и Лесковца сматрају да је очување српског језика и ћирилице један од главних приоритета за развој културе у граду, док поједини представници установа културе мисле да се проблем „нестајања“ ћирилице не може решити краткорочним акцијама које се тренутно спроводе у Србији. Удружења грађана у свим градовима нису показала посебну заинтересованост за програме намењене очувању српског језика и ћирилице.

Установе културе, у складу са савременим токовима, све више пажње посвећују **дигитализацији**, међу којима су највише одмакле библиотеке, а затим музеји и архиви. Од установа наслеђа, процес дигитализације грађе најспорије се одвија у заводима за заштиту споменика културе, јер ове установе поред документације морају да дигитализују сво непокретно културно наслеђе. Установе савременог стваралаштва, изузев галерија, још увек се налазе на почетку што се тиче дигитализације, те само поједине од њих имају дигитализоване нпр. позоришне представе. Један од главних проблема који се истиче када је реч о дигитализацији јесте – недовољно обучен кадар у установама културе, због чега неке установе још увек нису ни започеле овај процес. Представници локалних самоуправа Лесковца, Сомбора, Ужица, Ниша и Панчева сматрају да је дигитализација један од главних приоритета за развој културе у граду, док је у свим градовима напоменуто да је неопходна едукација запослених и/или запошљавање обученог кадра у циљу успешног спровођења дигитализације.

²⁰⁸ „Службени гласник РС“, бр. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 – др. закон, 30/2010, 47/2018 и 48/2018 – исправка

Када је реч о **публици**, сви саговорници током теренског дела истраживања нагласили су да је на програмима из културе, из године у годину, све мање публике. Наиме, представници установа и поједини представници локалних самоуправа истичу да међу грађанима увек постоји језгро исте, редовне публике (од 100 до 500 људи по граду), која се може срести на свим културним догађајима у граду. Припадници такозване „редовне публике“ су најчешће жене, средње и старије генерације, високообразовани, док су на програмима за децу најбројнији ученици нижих разреда основних школа. Као разлог недовољног броја посетилаца на културним догађајима истакнуто је неколико проблема: недовољна информисаност грађана, незаинтересованост грађана за културу, незанимљиви програми, одржавање више културних догађаја у граду у исто време.

Установе културе и организације цивилног сектора своје програме најчешће промовишу на друштвеним мрежама (*Facebook*), што сматрају најбољим и најлакшим средством за информисање грађана, нарочито оних заинтересованих. До грађана који нису „пријатељи“ на друштвеним мрежама са установама, теже долазе и предлажу „бустовање“ (начин повећања видљивости) на друштвеним мрежама.

Поред друштвених мрежа, представници установа и удружења информишу грађане о садржајима и преко локалних и регионалних медија (телевизија, радио, штампани медији). Међутим, локални медији понекад само извештавају са културних догађаја, а изостаје најаве догађаја, па самим тим и информисање потенцијалне публике. Поред тога, велики број представника установа и удружења напоменуо је да, са једне стране, локални и регионални медији немају емисије из културе, што утиче и на повећану незаинтересованост грађана за културу. Са друге стране, медији са националном фреквенцијом веома ретко најављују културне догађаје који се одржавају у мањим срединама, а уколико то чине, онда најављују догађаје који су познати и ширем аудиторијуму у Србији. Од медија са националном фреквенцијом, најчешће најаве и извештаје емитује РТС и Телевизија „Прва“, док ТВ Војводина чешће најављује и извештава са догађаја који су намењени националним мањинама. Важно је напоменути да највећи број установа културе нема запослене особе за односе са јавношћу, већ те послове обављају други запослени, а неретко и директори установа. Посебно је наглашена неинформисаност грађана из урбаног подручја о културним догађајима који се одржавају у сеоским срединама, јер организатори програма у селима (домови културе, удружења грађана, месне заједнице) за промоцију мање користе друштвене мреже, а локални медији ређе најављују ове програме. Због тога је неопходно културне делатнике из сеоских средина едуковати о коришћењу информационих технологија и њиховој примени у промоцији.

Крагујевац, Сомбор, Нови Сад и Зрењанин су, поред информисања на друштвеним мрежама и медијима, развиле и веб платформе на којима сви заинтересовани грађани могу да се информишу о културној понуди у граду. Новосадски портал www.kultura.rs омогућава организаторима да сами унесу информације о догађају који желе да промовишу, а пружа и преглед („календара“) догађаја, док крагујевачки www.kulturakg.com има „календар“ дешавања, а платформа може да се преузме као мобилна апликација. На страници Града Сомбора <https://manifestacije.sombor.rs> постоје

информације о датуму одвијања и садржају одређене манифестације. Колико ће ови портали допрети до грађана и утицати на повећање публике видеће се у наредном периоду, јер су сва три поменута портала скоро почела са радом. И Зрењанин, на сајту туристичке организације www.visitzrenjanin.com/kalendar-2018 има доступан „календар“ свих градских, па тако и културних манифестација. „Календари програма“ су важни јер се као посебан проблем у већини градова истиче преклапање времена одржавања културних догађаја, односно непостојање јединственог распореда дешавања, због чега грађани нису у могућности да посете све што желе. Овај проблем није апострофиран у Крушевцу, Смедереву, Новом Саду и Крагујевцу. Наиме, Крушевац за „календар догађаја“ не користи електронске платформе, већ га израђује на плакатима и поставља на неколико места у граду. У Крушевцу и Смедереву је преклапање културних догађаја избегнуто, између осталог, и одржавањем редовних заједничких састанака свих представника установа културе са представницима Градске управе на којима се разговара и о „календару“ програма установа.

Представници установа културе сматрају да грађани нису заинтересовани за културу и зато највише криве медије, односно недовољан број емисија из културе, као и систем образовања. Поред тога, према мишљењу појединих делатника у култури, креатори културне политике понекад подилазе укусима грађана, због чега програми губе на квалитету, а долази до мешања забаве (естрада) и културе. Представници установа културе истакли су, са своје стране, и то да публика воли програме у којима наступају популарне јавне личности, због чега се у њиховим установама понекад одржавају и комерцијални програми забавног карактера, уз истовремено суочавање са проблемом привлачења публике за уметничке програме. Овај проблем је нарочито приметан у Зрењанину, где готово све манифестације од посебног значаја за град имају првенствено забавни и привредно-туристички карактер. Са друге стране, установе културе не користе потенцијал посећености великих забавних манифестација, те за време одржавања манифестација не организују своје програме за посетиоце манифестација, већ се, према речима представника установа, „сакрију“, што је нарочито наглашено у Зрењанину (за време „Дана пива“), Лесковцу (за време „Роштиљијаде“) или у Зајечару (за време „Гитаријаде“).

Представници цивилног сектора слабу посећеност програма из културе оправдавају незанимљивим догађајима које организују установе културе. Наиме, према мишљењу представника удружења, програми установа културе се у свом концепту нису мењали дуго година и не прате нове технологије. Они сматрају да установе морају да иновирају своје садржаје у складу са савременим потребама и навикама публике и грађана, и да их константно надограђују.

Модели градских културних политика

Културне политике и политике градских идентитета

др Милена Драгићевић Шешић, Татјана Николић

Историја градских културних политика у Европи почела је да се развија, у теоријском смислу, тек од краја седамдесетих година, када је у фокусу неопходност да се са демократизације културе, вођене из центра, пређе на процесе културне демократије (Matarasso и Landry, 2003). Планирање културног развоја, које се до тада вршило на централизован начин, преноси се на регионе, а Савет Европе финансира значајан пројекат „Културе региона Европе“ (Bassand, 1990), у којем учествује и Војводина, као један од „европских региона“, уз Каталонију, Тиђино и друге.

Градске културне политике стижу у центар пажње тек деведесетих година, такође подстакнуте научноистраживачким пројектима и евалуационим методама Савета Европе. Тако се последњи велики међународни пројекат који је финансирао Савет Европе односио на „европска суседства“, подизање квалитета живота у различитим градским квартовима и очување специфичности и разноврсности њихових идентитета (Bianchini и Ghilardi, 1998).

Уједињење Европе (Мастрихтски споразум), 1992. године, даје нови импулс развоју градских културних политика (без обзира на то што Унија нема надлежности у развоју културе ни на националном, нити на локалном нивоу), пре свега кроз велике програме и пројекте. Међу њима се истиче програм „Европска престоница културе“, који је, од 1986. па до Стокхолма 1998, углавном био реализован на конвенционални начин, подизањем инфраструктуре и великих градских манифестација – да би се, под утицајем нових правила, од градова захтевале интегративне развојне политике, да би уопште могли да се кандидују. То је још више подржано политиком одрживог развоја (Hristova et al., 2015) и политиком „брендирања“ (која је неопходна у инвестиционом и туристичком развоју). Данас се градови виде и као територијални капитал (Spasić и Basković, 2017), као национални брендови који су кључни у развоју туризма и економије (Ričards и Palmers, 2013), а чије су културне политике замајац даљег развоја.

Развој града увек полази од његовог идентитета (Dragičević Šešić, 2009), без обзира на то да ли је он спонтано грађен и развијан током историје (град као палимпсест, Spasić и Basković, 2017), уништаван током великих историјских прекретница и ратова (градови прекинутих идентитета – Dragičević Šešić, 2009) или дефинисан и подржаван одређеним политикама идентитета, културом памћења и условљен друштвеном кризом (Ђукић 2017).

Истовремено, важно је напоменути да постоје разлике и у урбанитету српских градова које су везане и за различите традиције: градови Војводине имају карактеристике централноевропских градова засноване на урбанистичком плану (у центру града је градска кућа са тргом, црквама, градским парком); градови јужно од Саве и Дунава имају карактеристике спонтаног развоја дуж главног „друма“, и често немају традиционални

центар града (административне установе, храм и трг), већ су старе чаршије или уништене социјалистичком урбаном реконструкцијом (Чачак, Ужице) или су остале са стране, попут Тешњара у Ваљевоу, а тек ретки су задржали структуру старог балканског града (Врање).

Кључни за одређивање идентитета су урбани симболи (Nas, 2011), маркери (*urban symbol bearers*), као главни структурални елементи који опредељују идентитет града, начин и учесталост њиховог званичног и незваничног коришћења.

Материјални симболизам, приказан у водичима, на разгледницама, у/на локалним медијима²⁰⁹ – важан је и стога што је обично ослонац „бренда“ – представе о граду и унутар и изван њега. Он може да се исказује и знаковним симболизмом (Spasić и Vasković, 2017), апстрактним симболима који функционишу као ознаке идентитета града (грбови града), али и метафорама града, „локализованим маркерима“ (ибид. 2017:33), који постоје али нису најчешће визуелно дефинисани да би били универзално препознатљиви („четир’ коња дебела“ или Ајфелов мост у Зрењанину, дрво бођош у Сомбору итд.). За разлику од развијеног материјалног симболизма градова Србије – знаковни симболизам тек је у зачетку, јер он може да се развија само када постоје снажно дефинисани идентитети и консензус око њих.

Дискурзивни симболизам се односи на званичне наративе града (на веб сајту, у водичима), али и на оне приче које сами грађани користе у сопственом представљању града. Ту су посебно важни филмови и романи који се у граду дешавају (Панчево се самопредставља као град филма, јер је у њему снимљен већи број српских културних филмова, иако је више била реч о „сценографији“ него о Панчеву као месту радње).

Иконички симболизам подразумева препознавање града по његовим „херојима“ (уметничким: Врање по Бори Станковићу, Сомбор по Милану Коњовићу, Сави Стојкову, Зајечар по Зорану Радмиловићу; историјским: Смедерево по проклетој Јерини и деспоту Стефану; Крушевац по кнезу Лазару и царици Милицы; Ниш по цару Константину и Стевану Синђелићу; популарне културе: Ниш – Шабан Бајрамовић; Лесковац – Тома Здравковић итд.).

Бихевиорални симболизам се чини изузетно значајним са становишта резултата овог истраживања, јер су традиционалне светковине, фестивали – уметничке природе (филмски, позоришни) или туристичке (гастрономске манифестације, котлићи, роштиљијаде итд.), веома важни у самоодређивању града од стране културних радника.

Емоционални симболизам односи се, пре свега, на осећања која становници повезују са одређеним просторима града, било да је реч о местима страдања (Бубањ, Ћеле кула у Нишу...) или о местима уживања (новосадски Штранд, градски паркови итд.).

Сматрајући да су културне политике одговорне за развој и стабилизацију урбаних симбола у колективној свести становника града, покушали смо да направимо типологију идентитетских образаца користећи се различитим теоријским текстовима (Nas 2011, Dragičević Šešić 2009), као и резултатима овог емпиријског истраживања. Истовремено,

²⁰⁹ Нажалост, у већини градова (Крагујевац, Лесковац, Врање...) приватизацијом локалних медија изгубљене су њихове кључне функције у локалној заједници: информативна, образовна и културна, а остала је само забавна (забавно-комерцијална).

користили смо и резултате старијих истраживања, посебно у домену исказа које су о идентитету града давали његови становници (Spasić и Backović, 2017; Dragičević Šešić, 1989, објављено 1993).

Међу истраживаних 15 градова у Србији, највише се препознаје неколико типова градова које ћемо навести.

Градови као административни (регионални) центри (то су истовремено универзитетски градови и регионална културна средишта: Нови Сад, Крагујевац, Ниш); ови градови имају и међународне амбиције исказане вођењем значајних међународних пројеката, па и припремањем одговарајућих политика (Ђорђевић и Цветичанин, 2012). Нажалост, регионална компонента најчешће није препозната као мотивациона снага, а још мање као задатак, тако да „мало која од институција културе, осим оних којима то Закон налаже, осећа, негује и организовано развија своју регионалну улогу“ (Стојиловић, 2003:19).

Ови градови по низу својих културних функција имају већи значај од других градова у Србији (који су такође регионални ко-центри), посебно стога што се у њима налазе и неке покрајинске установе које су успостављале повремено партиципативне форме културне политике.

По стандардима просторног плана у култури, регионални центри треба да граде комплексни институционални систем (социо-културни циклус, ланац вредности) за бројне гране уметности и културе, са ослањањем на научноистраживачку и високошколску делатност. У том систему, значајно место имају институције заштите (регионални заводи за заштиту споменика културе, музеји и архиви, матичне библиотеке), као и институције савременог стваралаштва – од позоришта преко оркестара до креативних индустрија (малих издавачких, музичких и филмских продукционих кућа у приватном власништву), а које локална самоуправа помаже на различите начине (просторно, суфинансирањем). Упркос томе што ове визије нису у потпуности остварене, мрежа установа културе и градских манифестација је широка. Очито је да у овим центрима културне политике настоје да поклоне пажњу различитим подручјима културног и уметничког стваралаштва. У анализи градске културне политике у Крагујевцу, посебно је, на основу истраживања и достављеног материјала од стране испитаника, истакнута међуресорна сарадња сектора културе и образовања која је у овом граду успостављена на јасан и системски начин, што је свакако пример добре праксе.

Ова три града имала су у различитим моментима свог транзиционог развоја експлицитне културне политике (док се највећи број градских културних политика у Србији данас може сматрати имплицитним политикама). Град Ниш је израдио и објавио амбициозну публикацију о сопственом стратешком плану²¹⁰, као и Град Крагујевац у два наврата²¹¹, а тренутно развијену културну политику има од њих само Град Нови Сад – управо због учешћа у програму „Европске престонице културе“. Интересантно је да се експлицитност јавних политика повећава са степеном интернационализације градских стратегија развоја. Тако су први стратешки планови градова у Србији донети кроз

²¹⁰ <http://www.cesk.org.rs/attachments/article/9/strategija-kulturnog-razvoja-nis-2004-2010.pdf>

²¹¹ <http://projekti.krugujevac.rs/wp-content/uploads/2015/06/Lokalni-plan-razvoja-kulture-grada-Kragujevca-2011-2015.pdf>; Стојиловић, 2003.

програм *Policies for Culture (ECUMEST* и Европска културна фондација): Крагујевац, Шабац, Ужице, Сомбор; Град Панчево се укључивањем у међународне програме едукације брзо прикључио „Агенди 21 за културу“ (2004), па у том процесу припремио и стратешки план, а у Нишу је, након бројних обука које је иницирао Швајцарски програм за развој, одлучено да се поред стратешког плана креирају и Програмске основе међународне сарадње у области науке, образовања и културе.

Најчешће коришћена и најзначајнија стратегија културног развоја односи се на фестивализацију културе²¹² (коју користе и други типови градова, додуше у мањем обиму и више везано за локалне капацитете), односно развој међународних и националних уметничких престижних фестивала који ће имати јединствени карактер. Нови Сад: „Стеријино позорје“ (1953), ЕГЗИТ (2010), „Евопска престоница културе“ (2021), „Омладинска престоница Европе“ (2019); Ниш: „Фестивал глумачких остварења“ (1966), „Nišville цез фестивал“ (1981), „Интернационалне хорске свечаности“ (1966); Крагујевац: „Велики школски час“ (1944), „Интернационални фестивал уметника хармонике“ (1991)²¹³, Јоаким фест (1965). Иако у упитнику ова три града није истакнута међународна сарадња као приоритет и могућност²¹⁴, делатност установа културе (коју суштински подржавају градске управе), има у великој мери међународни карактер.

Индустријски, тј. постиндустријски градови (поред Крагујевца и Ниша, ту су свакако Лесковац, Зрењанин, Чачак, Зајечар...) дестабилизираних идентитета, у трагању за новим идентитетом (у Зрењанину се води кампања за промену имена града); градови који су изгубили своје ознаке – Ниш као град електронике, Лесковац „српски Манчестер“, Крагујевац „град самоуправе и радничке класе“²¹⁵ – а нове још нису стекли. Културне политике ових градова настоје да се наслоне на један од жељених градских идентитета и одмакну од претходног – по којем је град у социјалистичкој Југославији био препознатљив (нарочито у домену културе сећања). Стога, веома мали број становника (Spašić и Vasković, 2017) види објекте индустријског наслеђа као урбане маркере (у Зрењанину 1.4%, у Лесковцу 1.6%, а у Зајечару 2.4%). Највише се ради на фестивализацији, на стварању нових облика бихевиоралног симболизма – новим градским манифестацијама, у чему предњаче Нови Сад и Ниш; на гастрономизацији

²¹² У интервјуима, на питање „Чиме се поносите у култури града?“, испитаници не наводе ниједну установу па ни споменик културе (изузетак је град Зајечар који увек високо истиче Гамзиград, уписан као *Felix Romuliana* на листу светске баштине УНЕСКО-а), већ првенствено манифестације, и то не ни културне, у ужем смислу речи, већ комерцијално-туристичке, које граду дају препознатљивост у широј јавности.

²¹³ Хармоника као инструмент у социјалистичкој Југославији није била предмет високошколског образовања и Крагујевачки универзитет је препознао потенцијал да у склопу ФИЛУМ-а, а имајући у виду традицију тог фестивала, покрене овај студијски програм, што се може сматрати неким видом међуресорне сарадње, иако није реч о директно повезаним активностима.

²¹⁴ Тек 11. место на листи приоритета (од 15) у одговорима Града Ниша и Новог Сада, а у Граду Крагујевцу није стављена међу прва три приоритета, а даље није рангирано.

²¹⁵ Једино постоји настојање да се дискурс Лесковца као „српског Манчестера“ врати у употребу, јер је везан више за грађанске, а не радничке традиције, па се види као намерно занемарен дискурс у социјализму. У том смислу се идеализују породице фабриканата и њихова интернационална отвореност (акција „Златно доба Лесковца“: изложба, књига – Шимуњец, Ниношевић и Трајковић, 2014, и документарни филм – у продукцији *Intermedianetwork*, <https://www.youtube.com/watch?v=ABTuZ01EqzI>, приступљено 20.07.2018).

идентитета у Лесковцу²¹⁶, где већина испитаника говори о паприци и роштиљу као симболима града (ибид, 2017:84); на спектакуларизацији урбаних маркера у Зајечару („Гитаријада“ и „Феликс Ромулијана“). У Зајечару, поред „Гитаријаде“ постоје и независне фестивалске иницијативе попут ЗАЛЕТ-а и *Outhide* фестивала. Неке иницијативе, попут „Антика феста“, ипак нису успеле да се одрже (пети и изгледа последњи „Антика фест“ одржан је 2016. у „Феликс Ромулијани“). У Зрењанину, сем „Дана пива“, нема других значајних фестивала, а у истраживању које је Градска управа радила пре пет година види се да највећи проценат грађана сматра да је Зрењанину потребно још фестивала и манифестација. Што се развоја публике и инклузије тиче, ови процеси су препуштени ретким сензибилисаним и обученим установама културе и њиховом осећању одговорности.

Историјски градови – средишта културе памћења (Крушевац²¹⁷, Смедерево, Сомбор) са већим или мањим туристичким потенцијалом – градови чијим идентитетом доминира материјални симболизам: културни споменици, цркве, тврђаве, али у великој мери и иконички и дискурзивни симболизам (легенде, митови, стихови народних песама). И фестивали и манифестације који се у њима организују најчешће се везују за материјалну баштину (Смедерево: „Театар у тврђави“, Награда Смедеревске песничке јесени „Златни кључ Смедерева“), нематеријалну баштину (Крушевац: „Распето Косово“ и „Златна кацига“; Смедерево: „Светосавске свечаности“ и „Корзо поново ради“) и за иконички симболизам (Сомбор: „Дани Лазе Костића“ и „Вељкови дани“) итд. Овим градовима придружујемо и Врање, град изгубљеног значаја, али са препознатљивом културолошко-историјском вредношћу, која би могла још више да се користи као ресурс културне, али и шире градске развојне политике. Најпрепознатљивија стратегија ових градова јесте интердисциплинарна, али још увек не јасно међуресорна. Очито је да нема системских веза и заједничког програмирања сектора туризма и културе, а спорадично образовања – што се види из датих одговора. Туризам користи културне ресурсе и у маркетиншкој стратегији туристичких организација је то видљиво (Крушевац). Нажалост, ослањање на ресурсе је често једнозначно, углавном везано за материјално наслеђе, док је целокупно нематеријално наслеђе сведено на гастрономске фестивале (веома популарне, али упитног квалитета са становишта истинског поштовања специфичности и комплексности локалних кухиња). Поред тога, мали број етно-ресторана је активан целе године, а да се чак и у њима не праве јасне разлике између појединих локално специфичних и регионално шире заступљених јела; нема ни одговарајућих „лиценци“ које би захтевале контролу квалитета понуде и сл. Нематеријално наслеђе везано за обичаје и фолклор, које најчешће чувају културно-уметничка друштва, није системски укључено ни у културну ни у туристичку понуду.

Мултикултурни градови (Суботица, Панчево, па и Нови Сад и Зрењанин) су градови „паралелних“ култура или, у већој или мањој мери, остварених хибридни

²¹⁶ Видимо да у Лесковцу постоји више мањих и разнородних фестивала.

²¹⁷ У одличној монографији „Водич кроз Крушевац“ Туристичке организације Крушевца, „крушевачки простор“ представљен је својом историјом и комплетним културним и природним ресурсима, укључивши и начин и стил живота, процесе учења и одрастања, женског активизма (Коло српских сестара) итд. Наслеђе је представљено на свеобухватан начин, као кључни потенцијал града (Ромелић, 2002).

идентитета (хибридизација је чешћа у мањим градовима који нису ушли у узорак овог истраживања). Ови градови обично имају већи степен одговорности према партиципацији, учешћу грађана у културном животу („своје националне групе“). Питање је: да ли и до које мере се ови градови својим културним политикама могу дефинисати као интеркултурални градови²¹⁸, као они у којима постоји развијена свест и одговарајући институционални систем, те културне праксе различите за поједине друштвене и етничке заједнице – које укључују или могу да укључују све у дијалог? Како њих карактерише већи број паралелних институција или организација за неговање традиција, стиче се утисак да се националне заједнице окупљају око „својих“ установа, а тек у новије време се праве кораци за узајамну доступност културних садржаја (титловањем мађарских представа на српски језик итд.). Тако је истраживањем мреже „Интеркултуралних градова Европе“ (Wood, 2010:112–113) истакнут напор у Суботици за поновним успостављањем заједнице и за акцијом против подела у образовању, језичкој и медијској политици – које би се усмеравале на изградњу заједничке грађанске културе вођене у првој деценији XXI века. Суботица, као члан европске мреже интеркултуралних градова, има свакако већи број пракси које настоје да превазиђу поделе и отворе границе, што је очито и у раду Народног позоришта Суботица, које има и мађарску и српску драму, и у којем глумци из једне наступају и у другој, а најзначајнији уметнички резултати се постижу управо оваквом сарадњом (Ристовски, 2018). У првој деценији XXI века, постојали су бројни пројекти попут „Афирмације мултикултурализма у Војводини“, у који су били укључени музеји Сомбора, Суботице, Новог Сада²¹⁹. Ово истраживање, ипак, указује на то да је фокус градске културне политике у међувремену промењен, и по мишљењу интервјуисане већнице, Стратегија би требало да се односи на заједнички развој културе и туризма, и на ново брендирање Суботице.

Истовремено, важно је приметити да су ови градови много више од других сличне величине окренути међународној (пре свега прекограничној) сарадњи и да рачунају на европске и друге међународне фондове.

Градови „регионалног“ идентитета (Ужице²²⁰) где се, на примеру Ужица, показује да је савремени идентитет града утопљен у шири „ерски“ или „златиборски“ идентитет. Транзициони феномени деиндустријализације и негирања социјалистичког идентитета наслоњеног на Тита, Ужичку републику, Кадињачу, довели су до дестабилизације постојећег, без снаге за развој новог урбаног идентитета. Стога је ослонац нађен у залеђу и природном, пре свега туристичком потенцијалу целог краја²²¹.

Сличан регионални идентитет има и Чачак, који се препознаје по Овчарско-кабларској клисури и њеним манастирима, меморијалом на Љубићу, а има неуобичајено (у односу на друге истраживане градове и своју величину) снажно развијен аматеризам. У Чачку делује 11 КУД-ова и још десетак других удружења у култури која најчешће користе просторе сеоских домова културе, јер они више не постоје као посебне установе

²¹⁸ Интересантно је да Суботице, као члана Мреже, нема на индексу интеркултуралне компетентности градова (<https://www.culturalpolicies.net/web/intercultural-cities-charts.php>, приступљено 28.07.2018).

²¹⁹ <https://www.culturalpolicies.net/web/intercultural-dialogue-database.php>

²²⁰ И Ужице се може означити градом „дестабилизованог идентитета“ (Спасић и Бацковић, 2017:55).

²²¹ Без обзира на то што је у његовом залеђу формирана посебна општина Чајетина.

(смањено се и број библиотечких огранака у селима, са 15 на 4, а села у којима још увек посотје школе имају и активни културни живот). Питања опстанка школа у планинским селима су кључна и за опстанак становништва у њима. Брига о њима показује свест о одговорности града за цело подручје, као и то да је у овом случају међуресорна сарадња образовања и културе можда једино решење за доступност културе на целом подручју.

Традиционални идентитет – градови изгубљеног значаја (Враће): иако се за највећи број постиндустријских, па и историјских градова може ставити ознака „градова изгубљеног значаја“ (Спасић и Бацковић ту ознаку идентитета стављају Зрењанину), Враће је град који има највише разлога да емотивне маркере, по којима га препознаје читава Србија, осећа као изгубљене, те да носталгија према „прошлом“ буде кључно осећање, јер је и његов идентитет грађен својевремено кроз носталгију према „пустом турском“. Придев „враћански“ се користи за можда најзначајније лирско музичко фолклорно нематеријално наслеђе Србије, а ликови Коштане и Миткета, па и ликови песама Стојанке бела Враћанке, „Што си Лено на големо“, део су колективног памћења и културног капитала свих становника Србије. И савремено уметничко стваралаштво Враћа окренуто је преиспитивању тог менталитетско-културолошког обрасца²²² (нпр. представа враћског позоришта „Увела ружа“, драматург Јелена Мијовић, редитељ Милан Нешковић), чему дају допринос и манифестације: „Борини позоришни дани“, те „Борина недеља“ у организацији Књижевне заједнице „Борисав Станковић“.

Неизграђен идентитет кога карактеришу бројне недоумице. Иако се овај модел у истраживању не препознаје као доминантни (будући да је обухваћено 15 највећих градова са најјачом развојном политиком), он је веома чест у Србији када је реч о градовима мање и средње величине који немају јаке културолошке идентитетске маркере или чији су јаки идентитетски маркери другог типа пропали (Параћин као индустријски град, Алексинац као рударски град, Пријеполје као мултикултурални град). На пример, у Краљеву, када је дошло до наглог прилива становништва, услед ратова и миграција деведесетих, то је условило мешавину менталитетских ознака. Упркос бројним маркерима, туристичком потенцијалу (пет бања) и огромном културном наслеђу (Жича и Студеница на УНЕСКО-вој листи светског културног наслеђа), Краљево се још увек идентитетски тражи и чини се да није успео да дефинише своју идентитетску матрицу ни унутар себе²²³, а још мање према споља. Градске установе културе и значајан књижевни часопис „Повеља“ не могу сами да буду окосница културног развоја и препознавања у широј друштвеној средини, посебно стога што се као кључне манифестације издвајају оне које организују удружења грађана најчешће изван културне делатности (планинарско друштво, кајак клуб итд.), као и туристичка организација: „Дани јоргована“, „Нарцисима у походе“, „Пасуљијада (Сребрни казан)“ и „Весели спуст низ реку Ибар“. Ипак, постоје и манифестације „Џезибар“, „Фестивал уметности Маглич“ и „Стрит арт“ (све у организацији Културног центра Рибница), које немају већи одјек у српској културној јавности. У Жичи и Студеници одржава се неколико

²²² <http://www.kriticarskikaravan.org/kritika/aleksandar-milosavljevic-ruza-uvela/>, приступљено 29.07.2018.

²²³ Тако помоћник градоначелника за културу каже: „Фестивал салсе и Џезибар нису наш идентитет (...) Наш идентитет треба да буду Жича, Студеница, Немањини и средњовековна Србија (...) ‘Весели спуст’ је важна манифестација (...) Био нам је у гостима ‘Караван игре’ Аје Јунг...“.

манifestација везаних за духовну културу („Жички духовни сабор“, „Летња духовна академија Музичке омладине Србије“ и „Ликовна колонија Студеница“), али њих наши саговорници не истичу у упитнику.

Чињеница да и краљевачки Завод за заштиту споменика културе има огромно подручје у својој надлежности (укључује и цео Ужички регион) не помаже бољој идентификацији региона, ни већој самосвести, нити грађанској одговорности за културни развој. Овом идентитетском типу припада велики број градова централне Србије, па донекле и Чачак, кога само веза са Овчарско-кабларском клисуром и чачанским уметничким наслеђем (Надежда Петровић и Владислав Петковић – Дис) чини специфичнијим урбаним центром, иако дели сличне развојне недоумице.

Изостанак системских јавних политика утиче на то да се тешко може говорити о седам профилисаних, планираних идентитета, већ је реч о изведеним идентитетима на основу „претежних“ пракси, око којих постоји приличан консензус целе заједнице. Општи налаз истраживања „Градови у потрази за идентитетом“ (Spasić и Vasković, 2017) је да су локалне јавности српских градова у знатној мери јединствене у погледу идентитета својих градова, те да би се на Насовој скали кохеренције налазили у горњој половини, ближе тачки 10 него тачки 0 (ибид, 2017:105), иако ово истраживање не потврђује ту слику.

Приоритети градских културних политика требало би да се ослањају на локалне ресурсе и да свесно развијају, кроз културу сећања, њима примерене идентитете (Dražić et al., 2012). Најчешће то није случај, и ретко долази до равномерне (балансиране) политике и праксе везане за очување наслеђа, подстицање савременог стваралаштва и доступност културе на читавој територији града. Та недоследност је очигледна у политици споменика и у односу локалне заједнице према постојећим споменицима: споменици жртвама фашизма су углавном препуштени забору и немају више значај који су имали шездесетих и седамдесетих, па и осамдесетих година²²⁴ (Слободиште у Крушевцу, Кадињача у Ужицу, меморијал на Бубњу код Ниша, Шумарице у Крагујевцу, меморијални комплекс Богдана Богдановића у Лесковцу итд.); поједини споменици, попут оног Васи Стајићу у Новом Саду, изазивали су и још изазивају велике полемике; споменици Шабану Бајрамовићу у Нишу или Томи Здравковићу у Лесковцу нису прихваћени као иконичке представе града, и један део грађанства их одбацује и сл.

Наравно, поред ових седам типова идентитета везаних за 15 градова актуелног истраживања, у Србији постоје и градови другачијих идентитета: рударски градови (Мајданпек, Бор, Сењски рудник...); туристички градови (Врњачка бања, Нишка бања, Ивањица...); постмултикултурни градови (подељен град – Митровица на Косову...); некадашњи војни градови са касарнама и војним објектима – Туприја, Ваљево²²⁵...), но највећи број их је хибридних, дестабилизваних идентитета.

²²⁴ Видети више у Драгићевић Шешић, 1993. и Dragičević Šešić 2011.

²²⁵ Ваљевска касарна подигнута 1885. године, срушена је пре неколико месеци, у години јубилеја (стогодишњица завршетка Првог светског рата), иако је у њој била чувена Ваљевска болница у којој је радила и умрла Надежда Петровић.

Градске културне политике – подручја надлежности и одговорности

Савремена истраживања и саморазумевања градова и градских идентитета полазе од концепта квалитета живота и *well being*-а (Hristova et al., 2015), захтевајући међуресорни (Ђукић, 2012), интегративни приступ развоју, а од културних политика се очекује да буду трансформативне културне политике – да утичу у ширем смислу на градски живот (да не буду „рутинске“, оне које само подржавају институције културе и културно-уметнички аматеризам), на опште „постигнуће града“, тј. да нешто што је само „урбани простор“ (*space*) постане истинско место (*place*), место постигнућа (Spasić и Vacković, 2017), вибрантни град, град у „коме бисмо сви ми волели да живимо“ (Georgievska – Jakovleva и Pavlovski, 2015). Културна политика може да допринеси изградњи *live-able* града, града који је добар за живот – подижући квалитет живота у граду и животни стандард грађана.

Систем установа културе кључан је како у производњи догађаја, нових садржаја и искустава, тако и у производњи значења, у очувању културе сећања. Она је, дакако, увек у промени, и у сваком тренутку акцентује друге периоде и епохе, друге друштвене групе итд. Градски актери у култури доприносе стварању нових значења кроз развијање пракси интерпретације наслеђа (манifestације, музејске поставке, изложбе), а посебно новим продукционим праксама и праксама идентификације (зајечарска идентификација са „Гитаријадом“, Чачак са Бијеналом „Надежда Петровић“, Панчево са Бијеналом савремене уметности).

Наравно, актери у култури могу имати сасвим различита виђења прошлости, садашњости и будућности града (посебно што градски стратешки планови нису донети или, ако и јесу, они би убрзо након промене власти бивали одбачени и заборављени). Истовремено, и грађани својим праксама у различитим деловима града показују да имају другачије потребе, виђења и доживљаје – и тако доприносе обликовању различитих слика идентитета. Град дакле не обликују само јавне политике већ и праксе његових грађана, њихов живот, учешће или игнорисање онога што градска управа може да нуди.

Још 1979. године, у оквиру Просторног плана Републике Србије, успостављени су стандарди „бриге“ и одговорности јавних власти на свим нивоима за успостављање адекватних институционалних система и програма. Тако би активности у домену културе требало да постоје на следећим нивоима: локалном (што се поред села и заселака односило и на туристичка насеља, касарне, као и градске квартове), општинском, окружном тј. градском, регионалном (покрајинском), те на крају и државном – републичком (националном). Важно је напоменути да је тада култура уређивана „територијално“ – дакле, регионалне установе нису све биле смештане у „седиште“ региона (региони су били децентрализовани), па је Краљевачки регион имао позориште у Крушевцу, а Завод за заштиту споменика културе у Краљеву (Dragičević Šešić и Stojković, 2011:71–76) врло јаку сцену визуелних уметности у Чачку (Бијенале „Надежда Петровић“), и значајне манифестације у Врњачкој бањи итд.

Иако овај документ никада није стекао снагу закона, највећи број стандарда био је усвојен, па савремена мрежа културних институција у истраживаним градовима показује усклађеност управо са тим планом и стандардима. У том смислу, позоришне

установе²²⁶, музеји и матичне библиотеке налазе се у сваком региону, заводи за заштиту споменика културе у готово сваком (изузетак су Ужички, Зајечарски и Подунавски регион), док је успостављање кинематографије као делатности било планирано и остварено само на покрајинском и републичком нивоу. Иако би по плану било логично очекивати да поред позоришта сваки регион има и одговарајући симфонијски оркестар, савремена музика и продукција уметничке музике, нажалост, нису у фокусу пажње градских културних политика. Данас, када због забране запошљавања ни постојеће јавне установе не могу кадровски да јачају, тешко је очекивати да би се могле формирати недостајуће установе културе, посебно што механизми њиховог „регионалног“ финансирања нису предвиђени Законом. Тако на пример, музеј у Крагујевцу, који финансира само град Крагујевац, надлежан је и за општине Баточина, Лапово, Рача и Кнић²²⁷, али те општине не учествују у његовом финансирању (Кривошејев, 2012: 301-330).

Наравно, не може се очекивати да у свим градовима, регионалним средиштима, постоји комплетан институционални систем, јер је он престао да се значајније развија уласком у транзицију (рат, миграције становништва, решавање проблема избеглица, деиндустријализација). Фокус градских културних политика деведесетих година био је на одржавању, а не на развоју система, управо у тренутку када се у Европи оне изузетно развијају²²⁸ (Bianchini и Parkinson, 1993). Стога се недостаци система (попут галеријских установа, музичких ансамбала, биоскопа итд.), надокнађују радом поливалентних установа културе са различитим функцијама, што је у неким градовима посебно изражено (Лесковачки културни центар је са својом биоскопском салом од 2013. године део мреже *European Cinema*²²⁹, док се она истовремено користи за гостујуће позоришне представе, а холови за изложбе). У суштини, мрежа установа културе и културна инфраструктура наслеђена је као солидна, у складу са стандардима, али је, нажалост, годинама неодржавана и технолошки застарела.

Истовремено, утицај државе и њених јавних практичних политика на моделовање културних политика градова Србије има и своје позитивне, али и негативне стране. Утицај републичких прописа на обликовање градских културних политика навођен је редовно у фокус групама, посебно у домену који би се могао означити ограничавајућим (немогућност запошљавања нових кадрова и изостанак плаћених форми едукације постојећих). Стога се понашање управа у већини градова може означити политикама угледања и ишчекивања, а у мањој мери политикама усклађивања.

Разговори у фокус групама, као и интервјуи (између осталих, у Нишу, Суботици и Сомбору), показали су да већи број актера градских културних политика у Србији

²²⁶ Ипак, Подунавски регион нема професионално позориште, што Смедерево и Пожаревац теже да надокнаде позоришним фестивалима, а у Смедереву активно делује и независна позоришна сцена.

²²⁷ <http://muzej.org.rs/serbian/istorijat.htm>

²²⁸ Анализирајући културне политике градова Европе, Бјанкини уочава кључне проблеме – просторне развојне дилеме градова: улагање у центар или приградска насеља; улагање у културну продукцију (стваралаштво) или у потрошњу (фестивале), улагање у ефемерно (представе и програме) или трајно (музеје и друге објекте културне инфраструктуре), подвлачећи велики значај градске владе у доношењу таквих стратешких одлука (Bianchini и Parkinson ибид, стр. 200–207).

²²⁹ <https://www.europa-cinemas.org/en/cinema/2480-bioskop-leskovackog-kulturnog-centra>

ишчекује стратешке правце развоја и модалитете деловања од Министарства културе и информисања („развићемо сопствену стратегију када се усвоји Стратегија Министарства“), као и да настоји да се угледа на конкурсе Министарства. Иако одлично замишљен, програм „Градови у фокусу“ се не спроводи доследно: градови се стимулишу да пишу стратешке пројекте²³⁰, али на крају средства добијају за „седишта у сали“ и друге инфраструктурне радове²³¹ (Зрењанин, Краљево, Крагујевац, Ниш...), тако да планиране програме уопште не могу да реализују. Разумљива је мотивација Министарства културе и информисања да финансира оно што је предуслов за програмски развој, али до њега не долази, јер град нема средства за нове програме, а запослени у установама нису обучени за конкурисање код страних донатора (посебно шефови рачуноводства).²³²

Овакав однос је видљив не само када је реч о стратешким правцима него и о дилемама културних политика и конкретним решењима. У свим случајевима, актери настоје да се обрате Министарству културе и информисања очекујући од њега финансијску, саветодавну и сваку другу помоћ (правну: тумачење закона, прописа и уредби; кадровску: знање, обуке). Ипак, највећа препрека види се у Закону о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору, чиме се онемогућава подизање нивоа стручности у установама културе и неопходно подмлађивање кадрова.

Модел градских културних политика

Критеријуми за моделовање облика културних политика су различити и везани за друштвено-политички систем и за начине његове имплементације. Посебно је важно узети у обзир и идеолошке карактеристике партије која води и град и културу у граду (Bianchini и Parkinson, 1993:3). Један од кључних предуслова се свакако односи на питање опште децентрализације политичког система – у којој мери локалне самоуправе имају могућности самосталног вођења културне политике. Стриктно гледајући надлежности, у нашој земљи постоји децентрализован модел културне политике (Ђukić Дојчиновић, 2003:70) и сваки град може да одређује сопствене приоритете и додељује средства, а што је најважније може да гради и сопствени модел деловања, да се определи за начин доделе средстава преко стручних служби, посебно формираних конкурса и комисија, све до Савета за културу.

Међутим, у највећем броју случајева, модел зависи од политичке воље, од интересовања градоначелника и владајуће партије за културу, од снаге политичког утицаја на вођење и управљање у култури, али, насупрот томе, и од амбиције и компетентности установа културе да воде и развијају своје програме аутономно, поштујући законе струке и настојећи да остваре јавни интерес у култури (Драгићевић Шешић, 2017).

²³⁰ Краљево развија пројектну идеју „Трг у фокусу“, настојећи да културне догађаје изведе у јавни простор, што јесте једна од кључних стратегија савремених европских градских културних политика (Fajf, 2002).

²³¹ Тако је овај програм суштински заменио нестали Национални инвестициони план.

²³² И Фондација „Нови Сад 2021“ ово види као главну препреку и спрема се да направи посебан програм едукације управо за њих.

Основни критеријуми за процену демократичности културне политике су: партиципативност и интегративност (однос према другим ресурсима и подручјима), транспарентност, отвореност и иновативност, те инклузивност, тј. однос према свим грађанима, као и јачање доступности (за све генерације, за све становнике без обзира на место становања, узимајући у обзир родне разлике и интересовања и сл.).

У књизи Матараса и Ландрија „Уравнотежење деловања: 21 стратешка дилема у културној политици“²³³, важан део првог поглавља посвећен је релевантним оквирним дилемама: културна демократија или демократизација културе, култура као самооправдавајућа вредност или култура као развој, којима придружујемо дилему: уметност као јавно добро или као условна активност (инструмент). У највећем броју случајева, у истраживаним градовима те дилеме се не разматрају и не дебатују, већ се подразумева да је постојећа ситуација онаква каква би требало да буде. Дакле, не размишља се о демократизовању система, нити о култури као развојном потенцијалу, могућем инструменту, већ је култура самооправдавајућа вредност, јавно добро у мери у којој је то означено постојећим праксама.

За методе имплементације културних политика важне су и друге дилеме Матараса и Ландрија: консултација (грађана) или активно учешће; директна контрола или изолација од политичког процеса (аутономија); подршка јавном или (подршка) приватном сектору, а кључне „управљачке дилеме“ за одређивање модела културне политике јесу: централизација или децентрализација, директни сервис или уговарање (*outsourcing*).

Суштински, већина ових дилема се бави темама успостављања партиципативности и интегративности (како учинити културну политику основом за градски развој у целини), па су важне и у овом истраживању и интерпретацијама његових резултата. У теоријама културне политике, појам „партиципативно“ користи се на различите начине:

- а) партиципативно управљање у култури односи се на модел културне политике којим може да се омогући учешће различитих група у процесима доношења одлука, од приоритета до расподеле средстава (Vidović, 2018);
- б) партиципативно и у смислу коришћења локалних културних ресурса неопходних за развојне политике и програме (Dragičević Šešić, 2009:27–29), и у смислу укључивања цивилног сектора у вођење културне политике одоздо (Višnić, 2008; Fisher & Fox 2001);
- ц) партиципативно, у смислу подршке учешћу грађана у културном животу (Wiesand et al., 2016:237), развоју *cultural citizenship* (Mercer, 2002).

Покушаћемо да у концептуализацији модела функционисања градских културних политика узмемо у обзир све три категорије, анализирајући да ли је и колико град отворен да успостави свој модел демократског меритократског одлучивања, или је више опредељен за лидерске стилове управљања²³⁴, попут директивног (може бити визионарско или аутократско); да ли се определио за стандардни (уравнотежени) модел

²³³ Инспириране Бјанкинијевим „градским дилемама“, оне су развијене да покрију цело подручје деловања културних политика.

²³⁴ У смислу политичког лидерства – чешће се односи на градоначелнике него на чланове градских већа задужене за културу: Смедерево, Лесковац итд.

у коме градска власт зна шта је у надлежности ресора културе, а установе раде по сопственом плану и програму на који се ретко директивно утиче, или је реч о истински партиципативним, учесничким моделима било да су међуресорни или унутарресорни, интерсекторски (ангажују и цивилно друштво) итд.

Што је модел партиципативнији, он укључује више различитих актера, а преко њих и више различитих група грађана који су везани за одређене делатности (школство, здравство, занатство, хотелијерство, предузећа и др.). Чак и ако се укључују само „лидери“ из других делатности, када су ту као делегати, представници струке, онда се и шири број запослених у тим секторима осећа да је питан (да учествује), те се тиме повећава интерес грађана за културу и стварају се услови за заједничко деловање.

Теоријски модели градских културних политика – према начину управљања

1. **Међуресорни партиципативни модел културне политике** полази од тога да је култура ресурс, развојни потенцијал локалне заједнице и кључ њеног одрживог развоја (Agenda 21, 2004; Hristova et al., 2015), њен четврти стуб. Стога је неопходно да се културни развој планира у односу на визију развоја града, усклађује са развојем свих осталих делатности у граду. У Саветима за локалну имплементацију „Агенде 21 за културу“ (2006), препоручује се да сваки град користи четири алатке: (1) да донесе локалну стратегију развоја културе, (2) да донесе повељу културних права и одговорности, (3) да оснује Савет за културу и (4) да редовно врши евалуацију постигнутих утицаја (*impact study*) свих јавних практичних политика.

На нивоу градске управе треба да се доносе одлуке у којима активно учествују, поред градске владе и одборника, стручњаци и представници других ресора – здравства, туризма, економске политике, образовне политике и др. Нажалост, у Србији нема системски дефинисаних међуресорних јавних политика, иако се може рећи да су градови – административни центри – Нови Сад, Крагујевац и Ниш, направили одређене помаке у овом домену. Пример добре праксе је Крагујевац, иако је међуресорна сарадња везана пре свега за образовање, она је дефинисана Меморандумом о сарадњи између града у име јавних установа културе и основних и средњих школа. У целини, ове праксе се спорадично и спонтано развијају у односу на интересовања, искуство и професионалну афилијацију већника и других делегираних функционера за сектор културе. Уколико већник задужен за културу долази из неке друге делатности, утолико се може очекивати да ће бити заступљени пројекти којима се успостављају везе између та два ресора (Смедерево, Чачак). Недостатак овог *ad hoc* приступа јесте то што није трајан и што се његови ефекти чешће виде кроз пројекте него кроз системске програме развоја (јер се не користе четири системске алатке). Успостављени међуресорни партиципативни модел омогућио би бројнија и диференцирана партнерства са организацијама у јавном сектору, као и у другим доменима, укључујући организације цивилног и приватног сектора чији рад прате

други градски секретаријати попут центра за социјални рад (удружења за слепе и слабовиде и др.)

Овај модел даје могућност за примену и развој различитих стратегија: интерсекторско партнерство, стратегија едукације – образовање за предузетништво – трансфер знања из предузетничког сектора у сектор културе итд., као и стратегије инструментализације културе у сврху изградње имиџа (Bianchini и Parkinson, 1993:15). Омогућио би веће и диверсификовано финансирање културе из различитих буџета, те приближио установе културе другим актерима. Овај модел би био неопходан у градовима комплексних идентитета – административним центрима у којима би културна политика могла много више него до сада да се веже за универзитете, да развија културно-туристички приступ, да не занемарује развој села итд. Он би био важан и за постиндустријске градове и друге градове дестабилизираних идентитета, као и градове неизграђеног идентитета, јер тек у спрези свих актера град може да изгради и своју политику према очувању наслеђа и своју развојну визију будућности.

2. **Унутарресорни партиципативни облик културне политике**, у којем градски већник за културу заједно са директорима установа културе осмишљава и концептуализује културни план, најчешће на основу индивидуалних планова установа културе. Ово је чешће реактивни, а мање проактивни модел. Реактивни модел доминира зато што не постоје експлицитне културне политике, тј. донета стратегија културног развоја на основу које би се доносили појединачни програми градских установа, већ је ситуација обрнута – појединачни програми чине просту суму, а не конзистентну целину дешавања у граду. Отуда проблеми неусклађености програма и преклапања. То се надомешћује тако што их градски већници окупљају на редовним састанцима.

У овом домену најдаље се отишло у Крушевцу, у којем се управо ради на креирању заједничког календара догађаја како би се на најбољи начин користили ресурси, избегло преклапање културних догађаја, те побољшала и њихова промоција и комуникација. Овај модел би захтевао умрежавање јавног и цивилног сектора у култури (и приватног, ако постоји), чиме би се ојачала и диверсификовала културна понуда града, па и учинила целовитијом, јер би се повезивањем актера могли правити озбиљнији кадровски и финансијски захтевнији програми²³⁵.

Стратегије развоја културе, које би овај модел једноставно могао да користи, су стратегије повезивања и партнерства између установа јавног сектора, али и са приватним и цивилним организацијама. Овај модел се већ понегде и примењује (несистемски), а било би га једноставно применити, посебно када се има у виду да су директори установа културе углавном постављени (без обзира

²³⁵ Омладински културни центар ОК АНЧИКИ (име приградског насеља) жели да ступи у партнерство са Библиотеком, сматрајући да ће тако остварити услове за перманентно деловање и професионално функционисање читаонице у насељу Анчики (стратегија повезивања па затим спајања – *merging*).

што је спроведена институција конкурса), те да су блиски властима које су их и поставиле, а које могу од њих захтевати да делују тимски.

3. **Интерсекторски партиципативни модел културне политике:** подразумева да је претходни модел допуњен дијалогом са цивилним друштвом, да у разговорима учествују сви актери у култури. То је до сада остварено једино у Новом Саду, у оквиру припрема за учешће у програму „Европска престоница културе“ (стратешки план града Новог Сада рађен је на партиципативни начин). Позив који је град Сомбор упутио, а на који се удружења нису одазвала, показује и одређен степен неповерења. Град би морао да има барем једном годишње, чак и у склопу стандардних, а свакако у склопу партиципативних културних политика, дебатне сесије са представницима свих актера у култури (Форум у Новом Саду је пример и модел), омогућујући свим секторима да се међусобно упознају и да размене информације о идејама за пројекте, програме и политике.
4. **Стандардни модел градске културне политике,** подразумева рутински рад: прављење годишњих планова рада на основу већ устаљених програмских активности сваке установе културе. У овом процесу се изузетно ретко предлажу нови облици деловања и манифестације (уз пуну свест да градски буџети тешко да могу да дају много више од онога што су давали претходних година, а сваки радикалнији програмски искорак захтева и нова буџетска средства, као и уз свест о свим другим развојним ограничењима). Овакав модел културне политике не стимулише ни међуресорна, ни унутарресорна, ни унутарсекторска, а ни извансекторска партнерства и његова основна стратегија јесте стратегија преживљавања. Поред директних дотација установама, овај модел подразумева и конкурсну расподелу средстава невладином сектору, такође по „устаљеним правилима“ (обично за културно-уметничка друштва и по неки пројекат цивилног сектора).

У оквиру овог стандардног модела деловања, постоје два могућа стратешка приступа: а) одржавање постигнутог или још мање од тога – пуко преживљавање; б) рад на развоју унутар појединачних установа (у складу са амбицијом сваког појединачног директора) ослоњен на професионалне стандарде који се успостављају кроз едукативне процесе и сарадњу са матичном установом културе, што се односи пре свега на музеје и библиотеке (домени где постоје матичне установе). И у овом систему би могли да се пронађу потенцијали, уколико би се установе охрабривале и обавезивале да се укључе у себи примерене мреже и да конкуришу за средства изван локалне заједнице, а такви конкурси најчешће захтевају различите развојне визије и облике партнерстава. Пројекти са којима би установе могле да конкуришу не морају нужно бити другачији од оних које већ подржава градска управа, него би додатна средства омогућила успешнију, квалитетнију, ефектнију реализацију и развој пројеката.

5. **Лидерски модели културних политика:** визионарски и директивни. Културне политике градова Србије у другој половини XX века често су правиле искорак захваљујући лидерским капацитетима неких културних или политичких актера. Тако је Ваљево покренуло младе истраживаче, што је резултирало пројектом

Петнице који и данас траје. Бошко Руђинчанин (Културни центар „Замак културе“ у Врњачкој бањи) иницирао је „Врњачке летње свечаности“, часопис и бројне друге пројекте који су Врњачку бању ставили на културну мапу Србије. Александар Ђонових, академски сликар из Аранђеловца, уз подршку локалне индустрије, формира Смотру југословенске уметности „Мермер и звуци“ итд.

Слабост лидерског модела културне политике је његова превелика заснованост на јаким личностима (које имају и ауторитет личности, а некад и ауторитет функције – или га брзо стекну на основу свог професионалног ауторитета). Међутим, након њиховог пензионисања или смрти, обично цео пројекат око којег се везује култура у једном граду почиње да одумире. Снага овог модела је у умрежавању вођеном одозго (различитих актера у култури и изван културе). Тако, на пример, није долазило у питање да ли ће у Аранђеловцу локална привреда финансирати поменути фестивал и са највећим задовољством примати дела остварена на Симпозијуму скулптуре и Симпозијуму „Свет керамике“ у своје просторе, а друге културне и образовне установе су своје програмирање прилагођавале потребама Смотре.

6. Наравно, овај стил постоји и као **директивни (ауторитарни)**, без специфичне визије, када локални функционер, најчешће председник општине/градоначелник, своја интересовања, потребе и укус намеће локалним културним актерима (јавним установама) као приоритете, па се програми јавних установа обликују у складу са тим. Овај облик је чешћи у мањим градовима и општинама у којима не делују развијеније установе културе са већим бројем професионалних кадрова који би могли да се одупру притисцима. Ако председник општине – градоначелник има амбицију, он може да преузме неку манифестацију цивилног друштва и да је учини градском (тако је у Смедереву дошло до рекулперације „Тврђаве Театра“, који је постао „Театар у Тврђави“, а у Ивањици „Нушићијаде“ итд.), или да створи нову манифестацију којом ће конкурисати постојећој (у Врању су тако створени „Борини књижевни дани“ 2018. године, поред постојеће „Борине недеље“, коју већ 52 године организује Књижевна заједница „Борисав Станковић“). То може да има и позитивне и негативне ефекте по установу (Дадову у Београду је то обезбедило стабилност, док су неке друге организације које су „подржављене“, изгубиле су на квалитету).

Колико је директивни модел културне политике јак, показује и стално ремоделовање установа које није засновано на истраживањима и потребама, већ је често политички мотивисано. Тако је 2009, створен Центар за културу у Зајечару спајањем Дома омладине и Културно-просветне заједнице, да би, 2013. године, његовим спајањем са Туристичком организацијом био формиран ЦЕКИТ. Нова трансформација се дешава 2017, када се укидају и ЦЕКИТ и Позориште Тимочке крајине „Зоран Радмиловић“. Уместо њих, основане су 2 јавне установе: Туристичка организација града Зајечара и Позориште Тимочке крајине – културни центар „Зоран Радмиловић“. Тако су од 2009. године до данас укидане, спајане и раздвајане културне и туристичке организације, без икакве јавне дебате, и без икакве стручне анализе и евалуације, па су то прави примери

злоупотребе директивног управљања. Слична ситуација се недавно десила и у Пожеги²³⁶, где је, да се не би извршила судска одлука и директорка установе вратила на посао, укинута установа и направљена нова, хибридна (Културно-спортски центар).

Ипак, важно је приметити да су музеји и библиотеке установе које се у већини градова издвајају по стандардима деловањима (програми интеркултурног дијалога, развоја публике итд.). Музеји и библиотеке су институције које су део ширих мрежа и система, уређених делатности које имају стандарде (*IFLA*, *ICOM*) који долазе изван локалне заједнице, од струке, што показује колико је умрежавање изван локалног културног круга значајно за развој капацитета установе. Архивска делатност, која би по својој природи морала бити још више нормирана, није системски уређена (неки директори архива истичу неопходност доношења Закона о архивима), стога и не сагледава своју улогу у давању подршке локалним установама културе на архивирању сопственог рада и очувању институционалне културе сећања.

Иначе, када је реч о културним центрима, још је живо сећање на некадашње напоре да се „умреже“ културни центри, до чега није долазило, „због великих локалних специфичности“ и директне везаности ових институција за општинске власти (те слабог ауторитета личности и знања њихових руководилица).

Финансијски инструменти културне политике

Дакле, колико градски модели културних политика нису диверсификовани, толико су финансијски инструменти културне политике углавном исти, веома конзервативни, опирајући се било каквој промени. То представља и највећи проблем граду Новом Саду, који се спрема за престоницу културе, док финансијске службе Града и свих установа културе нису спремне за брзо и ефикасно коришћење страних донација. Што се тиче других инструмената, донације из градских буџета се додељују по Закону, мање-више рутински, на основу поднетог извештаја за претходну и плана за наредну годину.

Ови инструменти по стандардима задовољавају, у начелу, основне потребе, будући да је просечан буџет на нивоу 15 градова 6,6%, што спада у просечно издвајање већине европских земаља. Међутим, то је буџет за „хладни погон“, плате и стандардне активности, али је већина саговорника истакла непостојање буџета како за изузетне стратешке пројекте, тако, још више, за инвестиције у култури – као битну развојну препреку (само је Град Чачак имао политику инвестирања у установе културе). Питање инвестиција је важно јер су установе културе у већини градова смештене у старе објекте који захтевају реновирање, а како су неки од објеката под заштитом, за њих су потребна изразито велика средства. Велику препреку унапређењу представља реституција (Ниш, Смедерево, Панчево, Зајечар). Да су средства ниска, показује и годишње издвајање за културу по глави становника које ретко прелази 20 евра, односно 2.500,00 динара, док највеће издвајање *per capita* има град Зајечар²³⁷.

²³⁶ <http://www.seecult.org/vest/ukinut-kulturni-centar-pozega>

²³⁷ Више о финансирању и финансијским условима рада јавног сектора у култури у Србији, на примеру музеја, погледати у Кривошејев, 2012:263–330.

Конкурс, као стандардни инструмент расподеле средстава ванинституционалним актерима, могао би бити значајан инструмент културне политике, јер омогућује одлучивање по приоритетима, а не по устаљеној рутини. Међутим, тек $\frac{2}{3}$, односно 9 анализираних локалних самоуправа су 2017. године расписале јавни позив/конкурс за удружења, за програме и пројекте ускључиво у области културе: Нови Сад, Панчево, Суботица, Ниш, Крагујевац, Крушевац, Смедерево, Лесковац, Врање и Сомбор (од 2018. године). Једино град Ужице нема установљену процедуру конкурса, нити конкурсне линије опредељене за програме у култури. Конкурси и конкурсне процедуре, стога, јасно показују недостатак знања везаних за домен управљања јавним културним политикама.

У случајевима када су конкурси расписани за различите програмске активности невладиног сектора, не ради се о интегрисаној јавној политици, него и даље о конкурсима са посебним пројектним линијама, од којих се једна обично односи на културно-уметнички аматеризам. То показује да градске управе сматрају да не треба да постоје и делују професионалне уметничке организације у различитим доменима стваралаштва, већ да је поље деловања сведено само на различите, углавном фолклорне хобије.

Градови расписују конкурс и формирају комисије преузимајући (селективно) критеријуме из уредбе Министарства културе и информисања који су веома општи²³⁸, те се не виде јасно специфичности потреба и захтева локалне средине, која би морала да произведе и своје критеријуме и да их дода општим критеријумима Министарства, указујући на приоритете и потребе локалне заједнице у садашњем тренутку.

Истовремено, уочава се непостојање јасних критеријума по којима се бирају чланови комисија, јер се у многим градовима уместо правог избора делегирају већници и представници градске управе као и директори јавних установа (представници јавног сектора) и, сасвим ретко, професори из школа. Уопште се не разматра укључивање представника цивилног сектора, самосталних уметника и културних радника, који боље познају ванинституционалну сцену и потребе ванинституционалних актера, а по изузетку ту су и универзитетски професори²³⁹.

У концептуализацији партиципативне културне политике, теми конфликта интереса (тј. спречавања корупције) чини се да треба посветити већу пажњу (већници у комисијама, представници удружења грађана у комисијама), јер се конфликт интереса

²³⁸ Члан 3: „Критеријуми на основу којих ће се оцењивати пројекти пријављени на јавни конкурс су:

- 1) усклађеност пројекта са општим интересом у култури и циљевима и приоритетима конкурса;
- 2) квалитет и садржајна иновативност пројекта;
- 3) капацитети потребни за реализацију пројекта, и то:
 - (1) стручни, односно уметнички капацитети,
 - (2) неопходни ресурси;
- 4) финансијски план – разрађеност, усклађеност са планом активности пројекта, економичност и укљученост више извора финансирања;
- 5) степен утицаја пројекта на квалитет културног живота заједнице.

Критеријуми из става 1. овог члана примењују се на појединачне области културне делатности уз поштовање специфичности тих области.“

Битно је да се у члану 7. захтева да се за сваку област образују и додатни посебни критеријуми, као и да се чланови комисија бирају из редова угледних уметника и стручњака.

²³⁹ Најеклатантнији је пример комисије у Чачку која је састављена у потпуности од професионалаца других струка без учешћа и једног јединог образованог уметника, културног, па ни просветног радника – најближи професији у култури је пејзажни архитекта.

другачије утврђује и тумачи у различитим градовима. У стандардном и директивним моделима, конфликт интереса је „уграђен“ у систем, јер исти људи који доносе политике, доносе и конкретне одлуке (па, у том смислу, већник за културу „намеће“ свој став и на почетку, код доношења политика, и приликом спровођења процеса, када о конкретним финансијама предлог доноси комисија, и на крају, када градска управа о томе доноси коначну одлуку).

У партиципативним културним политикама сви актери би требало да имају права учешћа у процесима дебатовања и одлучивања, јер је културна политика јавна а одлучивање транспарентно. Када је процес јаван, и градска власт и грађани могу подједнако да учествују, јер ће бити очито да ли се мишљење градског већника и одборника спроводи као већинско или мањинско мишљење и да ли је дошло до промене мишљења власти под утицајем аргумената других актера у процесу и сл. Исто важи и за учешће удружења грађана чији представници морају бити укључени, али јавност процеса омогућује да се види да није дошло до злоупотребе положаја (подржавање пројеката само сопствене организације).

У стандардним моделима културне политике, требало би јасно раздвојити управљање политикама (доношење стратегија, конкурских услова и тема, критеријума за оцењивање) и доношење појединачних одлука по конкурсима и другим задацима, које мора бити поверено засебном, независном телу, које неће чинити људи са конфликтом интереса или у које ће бити укључени на равноправан начин сви они којих се дате одлуке тичу.

У ауторитарним, директивним моделима конфликт интереса је стандардна појава, о чему се не разговара, јер одлуке доноси једна личност или особе делегиране од стране лидера – ауторитета, и нико не доводи у питање одлуке лидерске личности, као и чиме су оне мотивисане (неким другим интересима осим јавних).

Ово питање је јако важно јер је неопходно заговарати увођење стратешког планирања и евалуације, што су послови које је нужно и раздвојити, јер у процесима стратешког планирања, који по савременим стандардима морају бити партиципативни, учествују сви актери, али коначну одлуку доносе политички актери (већници и одборници). У овом случају се евалуација мора поверавати стручним актерима који би евалуирали и *policy* документ (његову свеобухватност, транспарентност...) и резултате његове имплементације.

Садржаји деловања културне политике предмет су расправа већ дуги низ година, па су и ту важне дихотомије културних политика (Matarasso и Landry, 2003; Bianchini и Parkinson, 1993). Ту се, пре свега, мисли на оквирну дилему – култура као уметност или култура као начин живота, која је у српским градовима углавном уравнотежена тако што се финансирају активности које славе локалне специфичности (социјализација, ритуали, начин исхране), и то најчешће фестивали и манифестације привредно-туристичког карактера.

У дилемама везаним за друштвени развој, постављају се и питања: како културна политика одговара на израз мањинског идентитета (заједнице или заједница); до ког нивоа културна политика треба активно да унапређује културну разноликост (разноликост или монокултура); у којој мери треба да да приоритет културном наслеђу

или савременом експерименту (баштина или савремено стваралаштво); ко су јој циљне групе – туристи или становништво; колико култура треба да буде усмерена на потрошњу (конзумеризам) – спољна слика (имиџ у функцији културне дипломатије и остварења профита) или унутрашња реалност (реалне културне праксе, потребе и навике становништва). Њима је блиска и дилема престиж или заједница, која анализира на шта се троше јавна средства за културу, као и дилема у вези са подржавањем националних (локалних) или међународних садржаја и програма.

Како је реч о градским културним политикама, очито је да се неке од дилема постављају на другачији начин него када је у питању национална културна политика, која има већу одговорност за бројна питања очувања вредности (баштине), а посебно развоја савременог уметничког стваралаштва (баштине за будућност), те учешћа у међународним културним односима. Градске културне политике у жижи пажње морају да имају становништво и његове културне праксе, као и очување специфичног културног наслеђа, духа дате средине (менталитета), те да воде рачуна да култура буде део живота заједнице, у најширем смислу те речи, и један од основних ресурса развоја локалне заједнице.

Стога, ова анализа треба да утврди да ли се градске културне политике разликују по садржајима деловања, да ли су програми и акције везани за идентитет града, његове ресурсе и визију његовог развоја, те да ли се ту може уочити одређена корелација. Колико градови систематски, али и „инспиративно“, користе своје специфичне ресурсе, а колико оне које нуди шира друштвена заједница (ИПА програми и други инструменти европских интеграција)?

Три компоненте су кључне за разумевање премиса на којима се успоставља модел културне политике: политика идентитета (са културом сећања, о којој је било речи у претходном делу), политика тренутног деловања и политика развоја – акција усмерена према будућности, према визији развоја града. Нажалост, код највећег броја градова и актера културне политике у Србији не препознаје се јасно деловање на нивоу политика и стратешких вектора развоја, већ се оно задржава на нивоу спорадичних и неконзистентних акција. Посебно важно питање овог истраживања, које у центар пажње ставља партиципацију, јесте и то да ли су политике инклузивне и интегративне, тј. да ли постоје подстицајне мере које би навеле установе културе да за припаднике друштвено осетљивих група праве посебне програме и чине искорак према њима.

Са становишта партиципације, три питања се чине изузетно важним за све моделе и типове градова и градских културних политика:

1. На који је начин, у различитим типовима градова, успостављена сарадња са цивилним друштвом, и да ли у њима постоји тзв. независна уметничка сцена?
2. Да ли град води рачуна о децентрализованом културном деловању – о културној инфраструктури (домови културе, библиотечки огранци), или о доступности садржаја становницима на читавој територији општине (организован превоз, гостовања и др.)?
3. Да ли постоји развијена прекогранична и међународна сарадња?

Сарадња установа културе са цивилним друштвом је у највећем броју градова (изузетак је, свакако, Нови Сад) оличена, пре свега, у пружању помоћи у виду

просторних и техничких капацитета, без значајније програмске сарадње. Град кроз конкурсе подржава фестивализацију, а тек мањи део новца додељује се независној сцени за њену уметничку продукцију. Тако се Бјанкинијева дилема: улагање у културну продукцију (стваралаштво) или у потрошњу (фестивале), у Србији јасно дебалансира у корист фестивала (Чачак, Суботица, Ниш).

Средства која добијају удружења грађана најчешће су симболична, те не омогућавају ни најосновнији континуирани рад током године, а о развоју капацитета не може бити ни говора. Имајући у виду циљ овог истраживања (подстицај учешћа у културном животу), јасно је да културне политике, уз мање изузетке, ни на који начин не подстичу активну партиципацију грађана, ни као публике ни као актера, стваралаца и извођача, а још мање као учесника у процесу одлучивања. Удружења цивилног друштва се изједначавају са аматерским или хобистичким удружењима која волонтирају и која треба да волонтирају, а не са центрима савремене уметничке продукције и иновативног рада у култури, у којима треба и могу да буду ангажовани професионалци и да својим предузетничким деловањем отворе нове путеве развоја.

Децентрализована културна активност, као свесно вођена културно-политичка пракса, је веома ретка и најчешће је присутна тамо где је наслеђена широка мрежа установа културе, у насељеним местима, па се политике своде на доношење одлуке да ли ће се та мрежа подржавати или не. Међу корисницима буџета у Новом Саду, Панчеву, Лесковцу и Краљеву, као самосталне установе функционишу домови културе у околним насељеним местима који задовољавају потребе сеоског становништва. У Панчеву их је 9, у Лесковцу 4, у Новом Саду 3, у Краљеву 1, док Смедерево, Зајечар и Чачак обнављају застареле објекте домовна културе, који не функционишу као јавне установе и у надлежности су месних заједница као простори за друштвене, па и културне догађаје. Ово је свакако важан културно-политички чин, и искорак према сеоској публици и децентрализованом деловању у култури.

У најчешћем, стандардном моделу културне политике, има мало примера да се установе културе подстичу на развој публике; посебно су ретки примери да се води свесна брига о становништву села и да му се дају могућности учешћа у културном животу (организовани превоз или гостовање у селу). Недостаје и брига према друштвено осетљивим групама, те нема ни партнерства са удружењима грађана која заступају интересе тих група или их окупљају. Иницијатива за развој публике ретко долази из градских управа, од оснивача – финансијера, који би могли да захтевају да се, кад год је то могуће, програми учине доступним (као и установе у целини). Ипак, пример смо нашли у директивном моделу, који се препознаје у Смедереву, у оквиру пројекта Градске управе „Јасно је – И село и град“, који у ширем програму бриге о сеоском становништву успоставља и систем редовног вођења деце са села у различите градске установе културе.

Највеће могућности даљих унапређивања културних политика и пракси виде се у међународној сарадњи, тзв. „децентрализованог културног политичког према иностранству“ (децентрализована културна дипломатија), пракси је која је развијена у Француској и данас у целој Европској унији – по којој је град носилац међународне културне сарадње. Стога би свих 15 истраживаних градова требало да води не само своју

културну политику већ и политику међународне сарадње у култури, ослањајући се на партнере (градови побратими²⁴⁰, прекогранични градови, градови на европским рутама културе од важности за заједнице у Србији, попут градова на стази романике, што је важно за Краљево, или на ромској рути културе, на коју би се могли укључити Лесковац и Врање, али и други градови Србије).

Већина градова (постиндустријски, историјски) не види међународну сарадњу као значајно питање (13. место на понуђеној скали проблема, 11. место на понуђеној скали приоритета), али у праксама се могу уочити разлике између градова у Војводини и других градова у Србији. Суботица је члан мреже интеркултуралних градова Савета Европе и има низ важних међународних фестивала – *Desiré* Позоришта *Kosztolányi Dezső*, „Палићки филмски фестивал“, који је проглашен једним од најбољих фестивала у Европи, „Међународни фестивал позоришта за децу“. Панчево има „Цез фестивал“, „Бијенале уметничког дечјег израза“, „Панчево филм фестивал“, „Међународно бијенале савремене уметности“ итд. Смедерево пак одржава своју традиционалну књижевну манифестацију „Смедеревска песничка јесен“ на којој се дедељује награда за животно дело „Златни кључ Смедерева“ угледним домаћим и страним песницима. Ипак, међународни програми у градовима често се свде на фолклорне фестивале или на спорадичне акције и манифестације активности удружења уметника са партнерима из иностранства.

Што се тиче међународне сарадње установа, и она се углавном успоставља спорадично, и зависи више од интересовања и амбиција самих директора (углавном музеја) и кустоса него што је сегмент свесно опредељене градске културне политике (сомборски музеј, суботички музеј, новосадски...). Тако се изложбе које се креирају партнерски са установама из иностранства тек понекад дешавају, најчешће по позиву неке стране установе, а такође су и међународни фестивали које организују установе културе ретки – попут поменутог „Међународног фестивала позоришта за децу“²⁴¹ при Отвореном универзитету у Суботици.

Закључак

Ово истраживање је на својеврстан начин требало да буде и акционо истраживање (са намером да утиче на промену јавних политика), што су поздравили сви позвани учесници, истичући неопходност окупљања и разговора у којима би могли да дају своја мишљења и пруже допринос културној политици и ширем културном развоју локалне заједнице.

Ипак, овим истраживањем није искоришћена прилика да се, кроз окупљање различитих актера у фокус групе, омогући локалним културним радницима увид у потенцијал међусекторске сарадње.

Истраживање указује на то да у градовима Србије није дошло до процеса „муниципализације“ културе (Leveje и Lafortin, 2002:167) који подједнаку пажњу

²⁴⁰ Само је Град Краљево истакао изузетно значајну и трајну сарадњу са Градом Марибором.

²⁴¹ <http://lutfestsubotica.net/>

поклања уређењу територија, установама културе и различитим програмима јавних и независних актера. Није успостављен ни процес *stadsinszenierung* – којим се стварају и развијају градски митови у циљу брендирања града (Драгићевић Шеших, 1993) и креирања „дестинације“. Од 15 истраживаних градова, само је 5 учествовало у процесу предлагања сопствених ресурса за листу нематеријалне културне баштине (Чачак, Краљево, Ужице, Крушевац и Сомбор)²⁴², али се и ти ресурси релативно мало користе у изградњи идентитета и имиџа града, и ретко повезују са програмским активностима. „Сабор фрулаша“ у Прислоници и фрулашка пракса добар су пример повезаности савремених активности и традиционалног нематеријалног ресурса (уметности фруле), као и низ манифестација у Крушевцу везаних за клесарски занат (село Бела Вода), попут: Мозаичарске колоније „Младен Србиновић“, Вајарске школе и колоније „Беловодски пешчар“, којима се повезује традиционално средњовековно (Лазарица, Љубостиња, Каленић, Манасија) са савременим наслеђем (витражи и мозаици Младена Србиновића у згради Скупштине општине Крушевац). Филигрански занат, који је пријавио Град Краљево, није довољно искоришћен у културној и туристичкој понуди града, но може да буде инспирација за предузетничко деловање у култури, као и за интеркултурални дијалог, с обзиром на то да је тај занат у Краљево донео мајстор из Призрена, Крист Бериша.

Највећи број установа води политику преживљавања, једнако као и градови, који немају развојне, трансформативне и визионарске јавне политике. И једни и други као свој оквир перципирају националну културну политику, док су европски хоризонти веома далеко. Имајући у виду да је главна политичка стратегија Србије – пут европских интеграција, очекивало би се да је ова стратегија примењена и на локалном нивоу. Међутим, локалне културне политике се не успостављају (осим са изузецима, нпр. Нови Сад) у односу на захтеве и стандарде мрежа европских и светских градова, попут „Агенде 21 за културу“, *EUROcities*²⁴³, *Les Rencontres* – данас мрежа *LIKE*²⁴⁴, а још су даље од специфичнијих градских мрежа које имају пред собом и визионарске мисије попут *EN CFC*²⁴⁵ или *ICORN*²⁴⁶.

Ипак, градске установе културе настоје да макар кроз своје манифестације држе европске хоризонте отвореним и да своју средину упознају са светским ствараоцима и новим уметничким праксама. Цивилни сектор нема довољну подршку ни за редован рад у локалној заједници, а камоли за покретање већих међународних акција и иницијатива попут својих колега у Београду и Новом Саду.

Присутне су недоумице око окосница градских идентитета, јер се већина градова налази на размеђи, те не могу да одлуче на који начин да негују свој идентитет и граде политике сећања. Како су јавне политике, развијане током социјалистичке Југославије, углавном биле везане за догађаје у Другом светском рату и револуционарној борби

²⁴² Интересантно је да су мањи градови: Књажевац, Пирот, Ваљево, Нова Варош, Нови Пазар, Чајетина, Тршић, Ириг и др., много агилнији у предлагању свог нематеријалног наслеђа од великих урбаних центара, вероватно јер виде у томе значајну прилику за своје позиционирање у јавности.

²⁴³ <http://www.eurocities.eu>

²⁴⁴ <http://www.likeculture.eu>

²⁴⁵ www.childfriendlycities.nl

²⁴⁶ <https://www.icorn.org/>

(Титово Ужице, Крагујевац као град самоуправе, Лесковац као град радника, Крушевац – Слободиште), током деведесетих су напуштене, а данас се јављају покушаји (више политички но системски и стратешки дефинисани) да се реконструишу и граде нови идентитети засновани на средњовековној или деветнаестовековној историји, монархистичкој и/или буржоаској традицији. Примери за то су: статуа „Велика Србија“ као симбол монархије на улазу у град Ужице; крст на улазу у Крагујевац (град се репозиционира као прва престоница модерне Србије); Лесковац који обнавља сећање на своју буржоазију; Крушевац који учвршћује идентитет Лазаревог града и др.

Дакле, већина градских идентитета је хибридна, јер су у Србији значајни градови револуционарне историје постајали индустријски центри, а данас их карактерише постсоцијалистички и постиндустријски синдром (препуштање забраву урбаних маркера социјализма, било да је реч о споменицима или индустријским објектима). Наслеђу се приступа селективно, те се многи истински ресурси (и материјални и нематеријални), који би могли да представљају основу за општи развој, не користе. Стога, ниједан од ових градова није интензивно радио на развијању кохерентног туристичког идентитета, који би могао да допринесе порасту запослености, али и порасту градске самосвести и самопоштовања.

Уметност у јавним просторима градова није приоритет локалних културних политика, нити се успоставља сарадња са градским секретаријатима за урбанизам. Већина мурала у градовима била је плод деловања невладиних организација, летњих школа и сл. (Ужице, Краљево), док се споменици подижу без јавних конкурса и јавног дијалога – у оба случаја не разумевајући шири утицај културе на промене и живот у граду. Иако сви саговорници верују у значај културе – они никада не указују на њен истински утицај, *impact*, на њен допринос урбаној регенерацији, учењу и образовању, еколошкој и здравственој култури и сл.

На основу резултата истраживања, може се констатовати и да неке од кључних тема градских културних политика, посебно оних исказаних у „Агенди 21 за културу“, као и у платформама Уједињених нација и УНЕСКО-а везаних за одрживи развој (*SDG*), нису још увек препознате међу локалним актерима у култури. Од ових кључних тема посебно издвајамо:

- културу као четврти стуб одрживог развоја (економског, еколошког, социјалног и културног);
- квалитет живота и *well-being* локалне заједнице;
- перспективе „заједничког“ (*commons*) – градити град уз учешће локалне заједнице;
- однос према миграцијама и мигрантима (Имајући у виду да је Србија прошла током деведесетих велике егзодусе и претрпела миграционе процесе, утицај тих миграција на идентитете градова и градске културне политике треба посебно истражити. Нема довољно података о томе да ли су и на који начин вођене инклузивне културне политике према досељеницима са Косова (Краљево) или из Хрватске (Суботица, Сомбор, Нови Сад.);

- коришћење савремене уметности и креативних индустрија као поља за повећање запошљавања и јачање тржишта рада у локалној заједници (*cultural expressions as a lever for employment*);
- коришћење локалних ресурса (Србија је потписала низ међународних конвенција, о чему градске културне политике нису ни информисане, па не укључују пројекте који би се директно односили на те конвенције: Конвенцију о нематеријалној културној баштини²⁴⁷, Конвенцију о заштити и промоцији разноликости културних израза, Конвенцију о заштити пејзажа);
- препознавање организација цивилног друштва као актера и партнера у изградњи културних политика и пракси;
- већа подршка и значај локалних медија развоју културне партиципације и критичког мишљења;
- подстицање установа културе јавног сектора у давању већег доприноса партиципативним културним праксама и у њиховом настојању да, као умрежене установе, релативно аутономно, у складу са захтевима струке, иницирају и уводе развојне програме.

Укратко, иако постоје велики напори да се успоставе градске културне политике и њима примерене праксе, ти напори најчешће нису ни свеобухватни нити конзистентни. Ипак, уз сет едукативних радионица намењених актерима, те кроз појединачна акциона истраживања, могао би се боље искористити велики креативни потенцијал свих 15 градова, њихова различита и значајна материјална и нематеријална баштина, као и сами грађани који показују интересовање и жељу да буду укључени у промене редефинисања градских идентитета и обликовања нових културних пракси.

²⁴⁷ <http://www.nkns.rs>

Култура села данас – у нестајању, опстајању или настајању?

Вирџинија Ђековић

Глобализацијски трендови за последицу, нарочито у погледу културе, имају очување идентитета и инсистирање на специфичностима локалних заједница. Ово се посебно уочава када је реч о сеоским срединама у којима традиционално стваралаштво има значајно место. Данас „осиромашени“ чувари традиције – некада домови културе, задружни домови или раднички клубови, прошли су можда најтурбулентнију транзицију услед овдашњих друштвених промена у протеклих педесетак година. Засновани на концепту дифузије културе, сеоски поливалентни културни центри имали су задатак да задовоље културне и социјалне потребе, али и да буду стожери у процесу еманципације сеоског становништва и реизградње новог друштва²⁴⁸. Амбициозан државни пројекат био је у складу с актуелним гломазним инфраструктурним плановима послератне Југославије, пратио је и подражавао званичну идеологију уводећи неколико година касније механизме Марлоове демократизације културе. Све ове промене, неминовно, одражавале су се и на културу села и локално стваралаштво, те развој културних потреба и навика тамошњег становништва. Све до шездесетих година XX века, домови културе нису обављали своју примарну функцију, па тек након овог периода следи фаза професионализације и културног, уметничког и образовног деловања²⁴⁹.

Међутим, стиче се утисак да је током свих периода, све до савремене културне демократије, село развијало своју културу независно од званичне политике и потребе да се културни садржај унификује на територији целе земље не моделски већ суштински. Паралелно са овим, јединствени културни израз села опстајао је редефинишући се према стварним потребама својих корисника и стваралаца у условима занемаривања и инфраструктурног пропадања.

Током периода последње деценије прошлог века, општа друштвена и економска девастација имала је неминовно последице и у овом микросистему. Након демократских промена 2000. године, уследио је период програмског и физичког занемаривања већине домова културе, а према резултатима актуелног истраживања видимо да се тек након скоро потпуног уништавања, и периода од деценију и по, почиње са обномом културног живота села.

Да ли је и на који начин данас могуће говорити о обнови или системском редефинисању заснованом на постојећим ресурсима и капацитетима, покушаћемо да анализирамо на основу примера прикупљених током теренског истраживања у оквиру пројекта „Модели локалних културних политика као основа за повећање културне партиципације“.

Тренд промене културних образаца и модела понашања који директно мења и статус културних потреба и навика, посебно младих на селу, уочен је још осамдесетих

²⁴⁸ Бакочевевић А. *Домови културе у Србији*, Културно – просветна заједница Србије, Београд, 1960. стр. 5.

²⁴⁹ Ђукић В. *(Де)конструкција идентитета: улога домова културе у периоду 1960–1990*.

година. Под налетом периода индустријализације, мењала се и култура села утичући на традицију, обичаје и начин провођења слободног времена²⁵⁰. Данас, у дигиталном добу брзог интернета, када говоримо скоро о потпуној хомогенизацији култура, чини се да село и даље негује своје специфичности, креирајући неки нови културни хибрид.

Према класификацији, од 15 градова, колико их је учествовало у истраживању, у 2 града постоје јавне установе културе у селима, и још у 2 у насељеним местима. То значи да је њихов оснивач град, да су у надлежности градске локалне самоуправе, те да на годишњем нивоу имају обезбеђен део градског буџета за редовно функционисање. Панчево данас има укупно 9 сеоских домова културе, а Лесковац 4. У Новом Саду, то су: КЦ „Руменка“, „Младост“ у Футогу и „Кисач“, а у Краљеву: Дом културе „Ушће“ и „Рибница“. Остали су у надлежности месних заједница, немају запослене, као ни континуиране годишње програме. Саговорници у већини реализованих фокус група истичу да руинирана инфраструктура у овим објектима представља највећи проблем за обнављање или одржавање културног живота села. Наводе да у безусловним салама или ходницима нема простора за одржавање захтевнијих програма који настају у локалној продукцији или који би требало да гостују за тамошњу публику. У појединим градовима, саговорници су истакли да се, чак и када се градске установе културе одлуче да неки део својих програма реализују у селима или насељеним местима, суочавају са недостатком публике. Сви су, ипак, сагласни да туристичко-привредне манифестације (попут „Пасуљијаде“, „Купусијаде“...) имају редовне и многобројне посетиоце, те се у њих улаже и највише ресурса у погледу организације и промоције. Од некада богатог културног живота, село је данас углавном синоним за културно-уметничка друштва и традиционално стваралаштво у области аматеризма.

Оно што је уочљиво јесте да не постоји јединствен државни модел организације или подстицаја развоја других врста програма и културне разноликости међу градовима, односно локалним самоуправама. Сваки од 15 градова има, може се рећи, потпуно другачији однос према потребама сеоских средина и насељених места. У Ужицу је, на пример, уочен велики потенцијал за развој сеоског туризма који би могао да укључи и разноврсну културну понуду засновану на локалним специфичностима. Село Злакуса има дугу традицију одржавања грнчарске колоније, која сваке године доводи велики број страних уметника, али и туриста заинтересованих да упознају овај занат. Једини музеј у Србији на отвореном „Старо село“, такође се налази у непосредној близини Ужица и већ годинама уназад негује добру праксу промоције руралне културе. Иако тек на првом кораку, ово је добар пример уочавања замајца за културни, али још важније, и привредни опоравак села. Тај процес подразумева низ активности, као што су: образовање кадрова, истраживање и прављење стратешког и акционог плана, али и знатна улагања у постојећу и нову инфраструктуру која ће моћи да задовољи потребе посетилаца. Поред тога, неопходно је да тај план развоја укључује и стратегију промоције и афирмације ове делатности на првом месту према локалном становништву²⁵¹. Сличан концепт могао би се применити и на Музеј текстила (Музеј текстилне индустрије у Стројковцу), који се

²⁵⁰ Росандић Р. *Културни живот сеоске омладине – нацрт ицтраживања*, Завод за проучавање културног развитка Београд, 1988.

²⁵¹ Ђукић В, *Културни туризам*, Слио, Београд, 2005. стр. 140.

налази у надлежности Народног музеја, а чија је зграда из 1954. године обновљена 2011. У време изумирања старих заната и потпуне промене начина производње, овакви примери указују на могућност креирања не само јединствених предмета већ и очувања и промоције јединствене културе одређених крајева. Исто је и са Музејем клесарства и вајарства у Белој Води поред Крушевца. Наведени примери указују још увек само на могућности и могу бити инспирација другим селима за сличне подухвате. У времену тренда туризма, искуства села у Србији могу да понуде квалитетан производ који ангажује локално становништво, подстиче предузетништво у култури и који је заснован на коришћењу постојећих ресурса. Од велике је важности имати у виду да затечено стање прузроковано вишедеценијском небригом не може бити промењено преко ноћи, те да исто тако промена мора да буде базирана на реално сагледаним капацитетима и могућностима локалне средине. Инфраструктурна обнова је важна, али само уколико је прати и концептуални прогрес и иновација на пољу креирања садржаја. Исто тако, ако говоримо о савременом стваралаштву, културне манифестације и програми, као што су филмски фестивал „Жисел – живот села“ у Омољици поред Панчева или „Фото сафари“ у Иванову (Панчево), иду у прилог тези да село није предодређено само и искључиво за неговање и промоцију традиције већ да оно може да развија и своје специфичне облике савремене уметничке продукције и интерпретације.

Из претходно наведеног, видимо да културни садржаји на селу, упркос разним недостацима – постоје, и да чак, у односу на обрађени узорак, нису у занемарљивом броју. Међутим, поставља се питање континуитета организације свакодневног културног живота и партиципације локалног становништва као публике или учесника. Кључну улогу у томе имају управо домови културе – као самосталне установе или огранци месних заједница. У овом сегменту, највише се уочава недостатак системског приступа и реорганизације постојећег стања на начин који ће пословање ових културних центара унапредити, без тога да им се ускрати социо-културна функција анимације, едукације и укључивања примарне публике²⁵². Да би поред ове, домови културе обављали и своје основне функције, а то је подстицање стваралаштва, није довољно само улагати у њихову физичку обнову, јер ће објекте који се не употребљавају сачекати иста судбина. Зато је важно на почетку јасно таргетирати потребе које већ постоје и могућности на чијем је развоју неопходно радити. Треба имати у виду да се и сеоске средине међусобно разликују, и то не само по обичајима већ и у односу на развијене афинитете према одређеној врсти уметности која се негује или пак типу изражавања.

Упоредни проблем или узрок тренутног стања јесте и недостатак људских ресурса како би, чак и тако мали, поливалентни културни центар могао да функционише. Ако знамо да унутрашња организација подразумева запослене у менаџменту установе, затим правно-административну службу и на крају програмске уреднике за сваки сектор, закључак следи да је у овдашњим социо-економским условима ово немогуће извести. Као једно од могућих решења је пример из Крушевца, где је локална самоуправа у сарадњи са Матичном библиотеком покренула пројекат „Библиобус“. Мобилна

²⁵² Драгићеви Шешић М, Стојковић Б, *Култура: менаџмент, анимација, маркетинг*, Clío, Београд 2003. стр. 130.

библиотека која задовољава читалачке потребе сеоског становништва показала се као добар модел превазилажења недостатка ресурса за одржавање и обнављање библиотечких фондова у сеоским огранцима. У међувремену, на нивоу Србије, развијен је и комерцијални пројекат мобилних биоскопа²⁵³. Проблем код њих је што су они искључиво усмерени на профит, те тако слабо испуњавају еманципаторску улогу у сфери филмске уметности. Ова два примера, међутим, указују на савремени модел флуидних културних центара који нису искључиво везани за јединствено и стално место „боравка“, као ни за статичну администрацију и друге службе класичних културних центара. Слично је и са публиком. Градови имају тенденцију да услед немогућности било каквог испуњавања културних потреба сеоског становништва, а посебно младих, усмере публику на градска дешавања. Акције бесплатног превоза или умањења карте за неки догађај за цену карте транспорта показале су се успешним, али не и довољним у смислу подстицајног механизма за већину становника руралних средина. Слично је и са обрнутом ситуацијом, иако је она донекле повољнија и омогућава виши степен партиципације. Неколицина градских установа културе изводи, прилагођене и у мањем обиму, програме у селима у циљу формирања будуће публике и попуњавања недостатка тамошње понуде. Углавном је реч о представама за децу или некој врсти едукативних програма, али оно што се овде уочава као проблем јесте недостатак промоције и континуираног рада са публиком која ће наставити да развија своје потребе и навике и након завршетка одређеног програма. Добар пример је и онај везан за Културни центар у Сомбору који има позицију координатора за 12 сеоских установа. То би могао да буде одличан подстицај за бољу сарадњу и повезивање градских и сеоских установа које не морају нужно само да размењују програме, већ треба и да теже заједничком планирању и копродукцијама. У овом истраживању није било примера такве врсте сарадње, што указује на врло значајан недостатак стратешког повезивања ради унапређења квалитета садржаја, промоције и, на крају крајева, уштеде ресурса. Реновирани домови културе углавном су данас намењени издавању простора за комерцијалне, најчешће спортске садржаје и одржавање рада културно-уметничких друштава.

Из више разлога, као што су дисперзивност публике, умањени капацитети људских ресурса, немогућност континуираног финансирања „хладног погона“, не можемо више говорити о моделу културних центара, бар не у сеоским срединама, онаквом какав је некада представљан. Културни центри и даље јесу или би бар требало да буду места стваралачког сусрета и размене, али уколико се не развијају на основу потреба заједнице, њихови инфраструктурни и продукциони капацитети остаће неискоришћени.

Од класичних ка савременим друштвеним центрима заједнице

„Празни“ простори у домовима културе, очишћени од предефинисаних садржаја, представљају подлогу спремну за прихватање различитих променљивих програмских

²⁵³ <http://www.mobil3dcinema.rs/>

видова и трансформације заједно са њима, остварујући идеју заједничког креирања културног искуства и развоја²⁵⁴.

У недостатку системског решења које би, пре свега, укључивало мапирање и категоризацију свих постојећих домова културе у селима на територији Србије, неопходно је да се локалне заједнице усмере на проналажење партикуларних модела решавања нагомиланих инфраструктурних и програмских проблема са којима су данас суочене. Класична организација, подела рада и управљање, што карактерише постојећи систем, показали су се неодрживим, те је неопходно размишљати о другим могућностима опстанка културе у селима. Међусобним повезивањем и стратегијом спајања²⁵⁵ програмски и територијално блиских организација, омогућило би се укрупњавање административних служби и смањење броја запослених у оним одсецима који немају потребу за свакодневним функционисањем или бар не физичким присуством. Један дом културе на територији града или ширег подручја могао би да буде специјализован само за приказивање филмова, други за организацију и реализацију едукативних програма, трећи пак за визуелне уметности. Измештањем програма и истовремено уступањем простора за садржаје који долазе из других средина, или настају као локална иницијатива, омогућило би се стварање вишенаменског културног центра који би на тај начин заиста представљао место намењено заједници и њеним стварним потребама. Уколико говоримо о спољашњој репрезентацији и отварању ка новој публици и корисницима, неопходно је имати у виду шта је оно „другачије“ што једна мала средина може да понуди. Да би село развијало своје пуне потенцијале у погледу културе засноване на постојећим ресурсима и, првенствено, идентитету, требало би пронаћи најефикаснији начин управљања духом места²⁵⁶. Пре свега, ово се доноси на откривање разних могућности афирмације културног и креативног туризма, базираног на богатству различитости културних израза и специфичностима које одликују то место.

Културни живот села тако има велике могућности интерног и екстерног развоја, али је неопходно претходно утицати на редефинисање постојећег система који карактерише недостатак визије и стратешког планирања, ради постизања не само административне ефикасности већ и снажнијег повезивања са заједницом – креирањем простора слободе израза и сталне комуникације са публиком.

²⁵⁴ Пештерац А, Момиров М, Јевић М. *Програмске и значењске трансформације и анализа домова културе кроз утицај културалног контекста*, Архитектура и урбанизам, Институт за архитектуру и урбанизам, 2015, стр. 7–9.

²⁵⁵ Ђукић, В. *Држава и култура – студије савремене културне политике*. Београд: Институт за позориште, филм, радио и телевизију: Факултет драмских уметности, 2012. стр. 287.

²⁵⁶ Ђукић, В. *Ка(ко) смо. Студије културе памћења и политике идентитета у Србији*, Београд: Институт за позориште, филм, радио и телевизију: Факултет драмских уметности, 2017. стр. 245–247.

Препоруке

Републички и покрајински ниво		
Правно-политички инструменти		
Идентификован проблем	Препорука	Циљ
<p>Од ступања на снагу <i>Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору</i>, умањен је број запослених у култури. Сходно Одлуци о максималном броју запослених на неодређено време, од 2015. се континуирано смањује број запослених у републичким, покрајинским и локалним установама културе (ово истраживање је показало да су градске управе у Сомбору, Суботици, Новом Саду, Панчеву, Зајечару и Зрењанину отпустиле један број запослених). Ограничења која важе за ангажовање лица на одређено време довела су до тога да је постојећи кадар оптерећен обављањем активности за више људи, па чак и оних које нису у њиховој надлежности, нити одговарају њиховој професији.</p>	<p>Ко: МКИ и Влада РС</p> <p>Прилагођавање примене <i>Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору</i>. Потребно је одредити минималан број стручног кадра у установама културе. Претходно је потребно урадити анализу људских ресурса у свим областима културе.</p>	<p>Осигурати развој људских ресурса у култури и уметности.</p>
<p>Од ступања на снагу <i>Закона о враћању одузете имовине и обештећењу (Закон о реституцији)</i>, многи објекти установа културе су денационализовани и враћени наследницима, због чега су установе културе изгубиле простор за рад, док</p>	<p>Ко: МКИ, Влада РС, АП и ЈЛС</p> <p>Мапирање објеката установа културе који су под реституцијом; креирање листе приоритета да би значајни објекти остали у функцији културе; пружање помоћи локалним самоуправама у решавању питања реституције (нпр. помоћ градовима у откупу зграда од наследника). Потребно је кроз међуресорну сарадњу</p>	<p>Системски решити питања реституције кроз трилатералне уговоре (држава – покрајина – град) са наследницима којима је враћена имовина.</p>

другим установама „прети“ губитак простора.	надлежних министарстава формирати Фонд за очување објеката установа културе који су од великог значаја за локалну заједницу.	
Анализа је показала да 3 од 15 градова имају локалне планове развоја културе, јер многи градови чекају управо републички документ како би донели и локалне стратегије развоја културе.	Ко: МКИ, АП и ЈЛС	Успоставити систем стратешког планирања културе на свим нивоима власти.
	Успостављање система за имплементацију и мониторинг примене стратешког планирања на свим нивоима према законским одредбама (члан 19 и 7 Закона о култури).	
Термин расписивања конкурса министарства и покрајинског секретаријата надлежног за културу почетком године је проблематичан, јер се резултати објављују половином године због чега се реализација пројеката све чешће помера за јесењи период. Такође, највећи број подржаних пројеката се реализује у Београду и Новом Саду. Разлог за то се проналази у структури комисија чији чланови најчешће живе и раде у ова два града, те нису довољно упознати са културном сценом у другим градовима.	Ко: МКИ и ПСКИВЗ	Унапредити начин доделе средстава за пројекте на конкурсима Министарства културе и информисања и Покрајинског секретаријата надлежног за културу.
	Унапређење начина организације и реализације конкурса Министарства културе и информисања и Покрајинског секретаријата надлежног за културу. Потребно је: <ul style="list-style-type: none"> ○ променити термин одржавања конкурса са почетка на крај године за пројекте у следећој години; ○ применити принцип регионалне заступљености у састављању комисија, тако да приликом формирања конкурсних комисија чланови буду уметници и стручњаци из различитих градова из свих делова Србије. 	
У локалним срединама креативне индустрије нису довољно заступљене, већина одобрених пројеката на градским конкурсима су у домену презентације културе, али не и подршке савременом стваралаштву. Не разматрају се економски ефекти културе и изостаје сарадња са секретаријатима/ одељењима за привреду у градским управама.	Ко: МКИ, Савет за креативне индустрије Владе РС и градски секретаријати/одељења за културу и за привреду	Дифузија и популаризација културних садржаја (филм, музика, књига), анимација и ширење публике.
	Успостављање јавног конкурса у области креативних индустрија.	
	Ко: МКИ, МПНТР, МО, МТТТ, ТОС и ЈЛС	

<p>Међуресорна сарадња у градовима готово да и не постоји.</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Међуресорна сарадња културе и образовања тренутно се заснива на ентузијазму појединаца запослених у установама образовања и/или културе, а неретко и на личном познанству запослених. Међу анализираним градовима, једино Крагујевац има званичан документ о сарадњи два ресора. ○ Значајан проблем система културе у Републици Србији је недостатак адекватних објеката за установе културе. Ови проблеми утичу и на продукцију у савременом стваралаштву, заштиту културног наслеђа, али и на недовољно учешће свих грађана у културном животу. Истовремено, у многим градовима се налазе напуштени и неискоришћени војни објекти који могу да се пренамене за сврху културе (нпр. Библиотека у Чачку биће смештена у објекат Дома Војске, Галерија „Рефлектор“ Удружења ликовних уметника Ужица користи простор касарне, мултифункционална дворана у 	<p>Унапређење међуресорне сарадња Министарства културе и информисања са ресорима од кључног значаја за културу (туризам, образовање и наука, економија, омладина) у складу с интегративним политикама планирања.</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Формализовање системске сарадње Министарства културе и информисања и Министарства просвете, науке и технолошког развоја (пример на локалном нивоу Град Крагујевац). ○ Пренамена војних објеката за потребе културе. Министарство културе и информисања треба да размотри са Министарством одбране дефинисану Листу продаје непокретности на располагању у Министарству одбране и Војсци Србије²⁵⁷ и куповину/замену ових објеката за потребе културе (по принципу градова Ужице и Чачак), нарочито за мултифункционалне дворане (као што је урадио Град Лесковац). ○ Подршка градовима укљученим у европске културне руте. Министарство културе и информисања и Министарство трговине, туризма и телекомуникација треба да формирају радну групу која ће утврдити критеријуме, организацију и капацитете установа и градова, као и циљеве рада. Потребно је радити на проширењу учешћа српских установа на европским рутама културе, по систему конкурса на који би се пријављивали заинтересовани актери и градови који имају заједничке тачке са одређеном рутом. На исти 	<p>Побољшати међуресорну сарадњу, а посебно:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ развијати културне потребе и навике ученика реализацијом дела наставе у установама културе; ○ обезбедити просторе за културу пренаменом војних објеката који ће допринети повећању културне партиципације грађана; ○ успоставити систем надлежности над појединим деловима културних рута којима је Србија приступила; ○ развијати нове, националне културне руте.
---	---	--

²⁵⁷ http://www.mod.gov.rs/master_plan/

<p>Лесковцу биће у простору некадашњег Дома Војске и сл.).</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Иако су неки од градова укључени у међународне путеве културе („Мрежа сецесије“, „Трансроманика“), Србија не користи све потенцијале тих рута, нити је утврђена надлежност над њима, у циљу развоја и промоције. 	<p>начин требало би развијати националне културне руте.</p>	
<p>Представници градских управа и актера у култури сматрају да се ресорно министарство не ангажује довољно у области локалне културне политике.</p>	<p>Ко: Влада РС и МКИ</p> <p>Унапређење вертикалне сарадње на свим нивоима, проширивањем делокруга рада Министарства културе и информисања аналогно делокругу рада Министарства привреде према члану 4, став 2 <i>Закона о министарствима</i>.</p>	<p>Пружити подршку јединицама локалне самоуправе у дефинисању и имплементацији културне политике.</p>
<p>У сарадњи са Министарством културе и информисања изостаје редовна комуникација, док она најчешће постоји кроз консултативне процесе за време трајања конкурса („Градови у фокусу“ се посебно истичу као пример добре праксе).</p>	<p>Ко: МКИ, ЈЛС и ЗАПРОКУЛ</p> <p>Успостављање редовне комуникације Министарства културе и информисања са јединицама локалне самоуправе. Потребно је одредити особу/особе за комуникацију са локалним самоуправама и праћење потреба на локалном нивоу.</p>	<p>Пружити подршку јединицама локалне самоуправе у домену планирања, одлучивања и финансирања.</p>
<p>Градови најчешће немају развијену сарадњу са другим градовима у области културе, па тако изостаје преношење примера добре праксе, размена искуства, програма и знања, као и развој заједничких програма и пројеката.</p>	<p>Ко: МКИ, ЈЛС, СКГО, ЗАПРОКУЛ, удружења грађана и стручњаци</p> <p>Формирање мреже радника у култури, стручњака и референтних установа и асоцијација које се баве културом и локалним развојем, као модела комуникације представника културе на свим нивоима.</p>	<p>Повезати актере у култури и унапредити размену искустава, знања и вештина, развој заједничких програма и пројеката, и њихову размену међу градовима и установама културе.</p>
	<p>Ко: МКИ, РЗС и Влада РС</p>	

<p>У јавности се износи најчешће само податак о републичком издвајању за културу, не узимајући у обзир издвајања на нивоу покрајинске владе, нити на локалном нивоу. Градови издвајају значајно већи проценат свог буџета у односу на Републику – за финансирање плата запослених у установама културе, за одржавање објеката и редовне трошкове, као и за програмске активности (укључујући и конкурс за удружења у култури) – 6,6% у просеку.</p>	<p>Успостављање методологије мерења буџетских издвајања за културу у децентрализованом систему одлучивања и финансирања. На иницијативу Министарства културе и информисања, Републички завод за статистику би требало да прати учешће издвајања за културу на свим нивоима.</p>	<p>Мерити и приказивати просек буџетских давања за културу на свим нивоима власти.</p>
<p>Надлежност завода за заштиту споменика културе није равномерно подељена; градови и општине не учествују у финансирању надлежних завода за заштиту споменика културе, као ни регионалних музеја и архива</p>	<p>Ко: МКИ и ЈЛС</p> <p>Спровођење препорука наведених у истраживању „Анализа организације и капацитета мреже завода за заштиту споменика културе у Србији“²⁵⁸. Сличан модел успоставити и за финансирање регионалних музеја и архива.</p>	<p>Успоставити уравнотежени територијални распоред мреже завода за заштиту споменика културе, музеја и архива, и успоставити нови модел вишепартитивног финансирања установа.</p>
<p>Саговорници су приметили недовољан број медијских садржаја из културе који би могли да утичу на развој културних потреба и навика код грађана.</p>	<p>Ко: МКИ, медији</p> <p>Разматрање могућности за системске мере које би омогућиле већу заступљеност садржаја из културе на телевизијама са националном фреквенцијом и осталим медијима.</p>	<p>Повећати заступљеност садржаја из културе у медијима.</p>
Економски инструменти - финансирање		
Идентификован проблем	Препорука	Циљ
<p>Издавања за културу из републичког буџета тренутно не задовољава потребе културе.</p>	<p>Ко: МКИ, Влада РС и МФ</p> <p>Тежити увећању републичког буџета за културу како би се приближио УНЕСКО-вом стандарду (минимум од 1%).</p>	<p>Подстицати развој културе повећањем финансијских средстава за сектор културе.</p>

²⁵⁸ http://www.kulturnonasledje.com/assets/studija_akademija_umetnosti.pdf

<p>Велики број објеката на локалном нивоу захтева значајна улагања за одржавање, адаптацију, реновирање и реконструкцију. Многе установе смештене су у објекте који су споменици културе, па улагање у њих често надилази могућности локалних буџета (нпр. Народни музеј у Панчеву). Ови проблеми утичу и на обављање основне делатности, на продукцију у савременом стваралаштву и на заштиту културног наслеђа.</p>	<p>Ко: МКИ, ПСКИВЗ, друга министарства, Влада РС и ЈЛС</p> <p>Успостављање система планског улагања у пројекте од капиталног значаја. Министарство културе и информисања, у сарадњи са Покрајинским секретаријатом надлежним за културу, другим министарствима и јединицама локалне самоуправе, треба да дефинише листу приоритетних објеката од капиталног значаја за заједницу – за суфинансирање радова адаптације и реконструкције према <i>Закону о буџетском систему</i> и <i>Уредби о садржини, начину припреме и оцене, као и праћењу спровођења и извештавању о реализацији капиталних пројеката</i>. Према Закону и Уредби, Министарство културе и информисања требало би да упути позив локалним самоуправама и аутономним покрајинама да поднесу листу предлога приоритетних капиталних пројеката у установама културе, потом да формира радну групу која би дефинисала листу приоритетних улагања, на основу које треба да изради план инвестиција у зграде и опрему, и да у сарадњи са Министарством финансија и локалним самоуправама реализује улагања.</p>	<p>Обезбедити адекватне просторе у култури и очувати објекте наслеђа улагањем у адаптацију, реновирање и реконструкцију објеката установа културе.</p>
<p>Велики број установа не користи могућности алтернативних извора финансирања, јер привредни субјекти често нису заинтересовани за улагање у културу. Тамо где их има, спонзорства и донације су најчешће у роби.</p>	<p>Ко: МКИ и МФ</p> <p>Разматрање могућности пореских олакшица за улагање у културу и њихово промовисање у приватном сектору, у сарадњи Министарства културе и информисања и Министарства финансија.</p>	<p>Мотивисати привредне субјекте да финансирају програме и пројекте из културе.</p>
Вредносно–идејни инструменти		
Идентификован проблем	Препорука	Циљ

<p>Готово у свим градовима организују се фестивали за децу, у оквиру којих се деци промовише традиција, културно наслеђе и савремено стваралаштво. Ипак, саговорници у свим градовима истакли су да су деца и млади највећи изазов, те да је за њих најтеже наћи адекватан приступ. Сви се слажу да деци и адолесцентима недостаје знање из области културе, нарочито познавања садржаја савременог стваралаштва, због чега тешко развијају критичко мишљење и креативност.</p>	<p>Ко: МКИ, МПНТР и МОС</p>	<p>Реализовати часове обавезних филмских, позоришних и других садржаја по моделу књижевне лектире.</p>
	<p>Министарство културе и информисања и Министарство просвете, науке и технолошког развоја треба да формирају радну групу од својих представника, представника релевантних установа и стручњака у области културе и образовања, како би дефинисали листу најзначајних филмских, позоришних и других остварења у наставном плану и програму, које би ученици били у обавези да погледају или чују и да о њима критички разговарају.</p>	
<p>Недостатак и/или недовољно учешће спонзора и донатора који не налазе мотивацију да улажу у културу видљиви су у свим градовима, чак и оним са успешним привредним субјектима.</p>	<p>Ко: МКИ и ЈЛС</p>	<p>Анимирати привредне субјекте да више улажу у културу.</p>
	<p>Установљавање награде/признања за најбољег спонзора/донатора/партнера у култури као подстицаја друштвено одговорном пословању компанија за финансијска и друга давања у културу.</p>	
<p>Медији са националном фреквенцијом ретко најављују културне догађаје који се организују у градовима Србије, а такође изостаје и извештавање са културних догађаја. Локални медији не најављују сваки културни догађај у граду, док посебне телевизијске емисије, новинарски чланци у локалним штампаним медијима и на локалним порталима посвећени култури и критици готово – у потпуности изостају.</p>	<p>Ко: МКИ, ЈЛС и удружења новинара</p>	<p>Анимирати новинаре да се баве културом у свом раду и подстицати реализацију медијских програма из културе.</p>
	<p>Установљавање награде/признања за најбољег новинара у култури.</p>	
Локални ниво		
Организациони и нормативни оквир на локалном нивоу		
Идентификован проблем	Препорука	Циљ
	<p>Ко: ЈЛС, ЗАПРОКУЛ, ФДУ и удружења грађана</p>	

<p>Највећи број градова нема стратешке планове развоја културе на локалном нивоу, нити друге инструменте који би демократизовали процесе у сектору културе (савети за културу, посебна документа у области културе). Они који имају стратешке планове, често немају акциони план, нити раде евалуацију стратегије. Градови углавном не предузимају истраживања потреба и навика грађана да би утврдили приоритете и правце развоја.</p>	<p>Имплементација норми <i>Агенде 21 за културу</i> у градску културну политику (дефинисање локалне стратегије за културу, укључујући стратешку анализу, план и евалуацију), усвајање Повеље о културним правима и одговорностима, оснивање градских савета за културу и процена утицаја (евалуација) других јавних политика на културни живот у заједници и обратно. Требало би јавно дебатовати о индикаторима културног развоја према <i>Агенди 21 за културу</i> и допунити их сопственим и специфичним у односу на локални културни контекст. Ова препорука подразумева следеће.</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Доношење локалних планова развоја културе кроз истраживања локалне културне политике и њених инструмената, као и обухватан консултативни процес са свим релевантним актерима у култури града. Процес подразумева и подизање свести о потреби практичне примене стратегије, на пример кроз обавезу реферисања на исту у процесу дефинисања годишњих планова установа, односно пројеката удружења на конкурсима. Током трајања стратешког плана радити мониторинг и евалуацију, а пре истека периода трајања стратешког документа приступати изради новог. Успостављање евалуације је нужни инструмент на основу којег се доносе једногодишњи и вишегодишњи планови културног живота и културног развоја града, као и одлуке по конкурсима за пројекте удружења. За спровођење евалуације могу бити задужени градски савети за културу и управни одбори јавних установа културе, с тим 	<p>Успоставити систем одрживог културног развоја путем стратешког планирања на локалном нивоу који обухвата примену консултативног и истраживачког процеса и механизма праћења и вредновања активности, мера и циљева.</p>
---	--	--

	<p>што је потребно да буду обучени за спровођење евалуације од стране установа регистрованих за делатност едукације (нпр. Завод за проучавање културног развитка, Катедра за менаџмент и продукцију у позоришту, радију и култури Факултета драмских уметности и други акредитовани факултети, институти и релевантне организације).</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Спровођење истраживања културних потреба и навика грађана на локалном нивоу у једнаким временским размацима, у складу са динамиком стратешких планова у култури. Локалне самоуправе би требало, у циљу квалитета истраживања, да расписују конкурс за избор референтних истраживачких актера за њихову реализацију. ○ Формирање градских савета за културу уз транспарентну процедуру избора чланова која може да укључи не само јавни већ и приватни и цивилни сектор који делује у култури и другим сродним ресорима (образовање, туризам и сл.) на нивоу града (предузетници, самостални уметници, просветни радници и сл.), као и различите друштвене, а посебно рањиве групе чије мишљење треба узети у обзир у процесу одлучивања (млади, особе са инвалидитетом, сеоско становништво и др.). У мултикултуралним заједницама, треба укључити и представнике националних мањина, а у градовима са сакралном баштином од изузетног значаја и представнике Српске православне цркве и других признатих вероисповести. 	
--	--	--

Градске управе немају изграђен јединствени информациони систем за праћење стања у култури.	Ко: ЈЛС и ЗАПРОКУЛ	Изградити информациони систем за праћење стања у култури на локалном нивоу који ће омогућити континуирану евалуацију и (ре)дефинисање локалних културних политика.
	Успостављање јединственог система прикупљања података у области културе унапређењем постојећих пројеката Завода за проучавање културног развитка.	
Иако су многи градови чланови мрежа градова који се директно или индиректно тичу културе, потенцијали ових мрежа остају неискоришћени.	Ко: ЈЛС и мреже градова	Отворити нове могућности за учење и размену са другим градовима и поспешити локални културни развој.
	Јачање концепта „умреженог града“, односно степена регионалне и међународне сарадње кроз директна партнерства и приступања мрежама. Градови треба више да користе капацитете мрежа којима су приступили, односно да приступају новим мрежама и тиме отварају нове могућности сарадње и укључивања у регионалне пројекте ЕУ.	
Установе културе најчешће немају континуитет у свом раду, па се дешава да се идеје једног руководиоца мењају идејама наредног руководиоца установе. То спречава развој дугорочних пројеката, али и доводи до обустављања пројеката и партнерстава.	Ко: ЈЛС и установе културе	Континуирани развој установа културе у кључним активностима и идејним правцима, као и реализацији дугорочних пројеката и партнерстава.
	Иницирање и дефинисање стратешких планова на нивоу установа културе како би се избегло стварање дисконтинуитета у раду.	
Градовима недостаје пракса интегративних политика планирања. То значи да се у израду локалних стратегија не укључују сви релевантни ресори и актери. Ово се посебно односи на туризам и омладинску политику, зато што је култура основни туристички ресурс градова (нпр. у Смедереву, Зајечару, Суботици, Нишу и сл.), а млади не успостављају у довољној мери однос са	Ко: ЈЛС и градска одељења/секретаријати	Унапредити дефинисање и спровођење локалних планова развоја кроз међуресорну сарадњу.
	Подстицање укључивања културе у друге локалне развојне планове, а посебно у доменима туризма, младих, очувања животне средине, развоја села и сл. Неопходно је тражити и давати мишљење на предлог стратегија свих осталих ресора, односно одељења/секретаријата у градским управама. Укључивање у систем међуресорног стратешког	

<p>културном баштином као основном културног идентитета града. Сличан проблем је и у сфери заштите животне средине, јер су култура и природа неодвојиве целине, као и у развоју села и другим сегментима.</p>	<p>планирања подразумева и систем мониторинга, контроле и евалуације.</p>	
<p>У многим градовима, актери у култури немају редовну комуникацију ни међусобну ни са оснивачем. На тај начин многи проблеми остају прикривени, сарадња се ограничава на лична познанства, изостаје размена знања и искуства, губи се публика због „преклапања“ термина програма.</p>	<p>Ко: ЈЛС и градска одељења/секретаријати задужени за област културе</p> <p>Увођење праксе редовних састанака представника установа културе и удружења са градским већницима и другим запосленима на пословима културе у градским управама (нпр. у Смедереву, Крушевцу, Лесковцу, Новом Саду – Форум за културу).</p>	<p>Успоставити систем редовне комуникације међу локалним актерима у култури као модел договарања, сарадње, заједничког мапирања проблема и изналажења решења за њихово превазилажење.</p>
<p>Иако се заснивају већином на републичкој <i>Уредби о критеријумима, мерилима и начину избора пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Републике Србије, Аутономне покрајине, односно јединица локалне самоуправе</i>, конкурси на локалном нивоу су нетранспарентни, са недовољно јасно дефинисаним процедурама и критеријумима, а то важи и за избор чланова комисија. Градски конкурси се расписују почетком године, што успорава реализацију пројеката и програма, померајући их у другу половину године.</p>	<p>Ко: ЈЛС и градска одељења/секретаријати задужени за област културе</p> <p>Унапређење конкурсних процедура у култури на локалном нивоу кроз: а) дефинисање конкурса специфично за области културе, у градовима у којима таква пракса не постоји; б) померање термина расписивања градских конкурса за крај године, за пројекте у следећој години, и доношење одлука на почетку године (пример Сомбора и Крагујевца); в) утврђивање минималних и максималних износа подршке по пројекту који би служили као параметри за дефинисање пројеката и ток реализације; г) преузимање модела конкурса за информисање приликом избора чланова комисије, односно објављивање јавног позива за комисију која ће вредновати пројекте и давати предлог за (су)финансирање.</p>	<p>Унапредити систем подршке за пројекте у култури који се финансирају преко конкурса.</p>

<p>У многим градовима, запослени у установама културе истакли су недостатак стручног усавршавања који је посебно видљив у областима где се користе информационе технологије (нпр. дигитализација) и у области писања пројеката и аплицирања на међународне конкурсе. Истакнуто је и да су представници градских управа често недовољно обучени и стручни за послове у области културе.</p>	<p>Ко: ЈЛС, установе културе и удружења грађана</p>	<p>Осигурати континуирани развој људских ресурса у култури и уметности у складу са савременим трендовима и технологијама.</p>
	<p>Израда програма обука запослених кроз програме целоживотног учења, нарочито у оквиру информационих технологија и писања пројеката, нарочито међународних. Посебан акценат треба ставити на обуке у области дигитализације културног наслеђа и савременог стваралаштва што је један од највећих изазова, због неадекватног кадра и његове старосне структуре. У овом сегменту, неопходно је да се и градске управе више укључе кроз обезбеђивање обука, формирање фонда и/или локалних центара за дигитализацију. Такође, потребно је реализовати континуирано образовање, обучавање и усавршавање и међу запосленима у одељењима/секретаријатима задуженим за област културе у локалним самоуправама.</p>	
<p>Највећи проблем удружења у области културе је недостатак простора за рад, а потом и за реализацију њихових пројеката.</p>	<p>Ко: ЈЛС, установе културе и градска јавна предузећа</p>	<p>Унапредити разноликост културних дешавања и програма пружањем подршке раду удружења у култури.</p>
	<p>Увођење праксе подршке удружењима у култури, у складу са могућностима и капацитетима градова, кроз: организацију конкурса за суфинансирање материјалних трошкова удружења, уступање простора (бесплатно или уз повлашћене цене), подстицање међусекторске сарадње и др. (пример Новог Сада и Зрењанина).</p>	
<p>У појединим градовима, удружења подржана на конкурсима града у обавези су да плате простор јавним установама културе за извођење пројеката за које су добили средства. Често је износ подршке у истој вредности или је конкретно намењен изнајмљивању простора.</p>	<p>Ко: ЈЛС</p>	<p>Подстицати сарадњу између установа и удружења у култури како би програми били успешно реализовани.</p>
	<p>Подстицање јавно–цивилног партнерства кроз увођење праксе да удружења имају право да реализују пројекте подржане на градском конкурсима у адекватним расположивим јавним просторима културних установа без накнаде.</p>	

Економски инструменти – финансирање		
Идентификован проблем	Препорука	Циљ
У многим градовима из градских буџета за културу издваја се око 1% за јавни конкурс за културу. Пример добре праксе су градови Нови Сад и Крагујевац који издвајају преко 10% буџета за културу за пројекте удружења.	Ко: ЈЛС	Унапређење разноликости и динамичности локалне културне сцене.
	Повећање удела средстава намењених јавним конкурсима у градским буџетима за културу.	
Локалне самоуправе, по правилу, издвајају мање средстава за рад баштинских установа (нпр., за ове установе се издваја 51% у Крушевцу, 43% у Сомбору, 38% у Нишу...). Несразмера се уочава нарочито у процентуалним давањима за рад музеја у односу на укупан буџет града за културу који, изузев Крушевца као примера добре праксе (19,22%), скоро увек износи мање од 10% (нпр. 10,06% у Нишу, 9,76% у Новом Саду, 9,86% у Сомбору, 9,92% у Панчеву...).	Ко: ЈЛС	Успоставити уравнотежен однос према прошлости и будућности, односно према очувању и коришћењу културне баштине и подстицању савременог стваралаштва.
	Уравнотежавање система буџетског финансирања јавних баштинских установа културе (музеји, архиви, библиотеке) и јавних установа савременог стваралаштва (позоришта, галерије, културни центри и домови културе), будући да локалне самоуправе, по правилу, издвајају мање средстава за рад баштинских установа, а несразмера се посебно уочава у процентуалним давањима за рад музеја.	
Од 15 анализираних градова, само се у Панчеву, Нишу, Крагујевцу и Новом Саду уплаћују доприноси за пензијско, инвалидско и здравствено осигурање грађанима који су стекли статус лица која самостално обављају уметничку или другу делатност у области културе.	Ко: ЈЛС	Подстицати културно и уметничко стваралаштво осигуравањем остваривања права самосталним уметницима и другим самосталним стручњацима у култури .
	Доношење и примена правилника о уплати доприноса за пензијско, инвалидско и здравствено осигурање за особе које су стекле статус лица која самостално обављају уметничку или другу делатност у области културе (пример Панчева, Ниша, Крагујевца и Новог Сада).	
	Ко: ЈЛС	

<p>У већини локалних самоуправа, објекти некадашњих домова културе у сеоским срединама пропадају, па неке данас није могуће користити за одржавање културних програма. Због тога се у сеоским срединама одржава мали број програма, најчешће фолклорног типа, који се реализују у школама, месним заједницама и на отвореном. Последњих година, поједини градови (нпр. Смедерево) обнављају запуштене зграде домова културе и предају их месним заједницама и сеоским културно-уметничким друштвима на коришћење.</p>	<p>Спровођење анализе стања постојећих објеката у сеоским срединама, у којима се могу реализовати програми из културе, као и социодемографске структуре села. На основу прикупљених података, планирати обнову тамо где се указала потреба (пример Сомбора).</p>	<p>Мапирати потребе и обезбедити просторе за културне садржаје у руралним подручјима који ће допринети задовољавању и развоју културних потреба становништва на селу и ширењу публике.</p>
<p>У оквиру многих градова, зарад унапређења културног живота на селу, програми установа културе гостују у сеоским срединама, али недовољно често и са недовољном разноврсношћу програма.</p>	<p>Ко: ЈЛС, установе културе и удружења у култури</p> <p>Увођење концепта „путујуће културе“ за сеоске средине, односно систематског обиласка сеоских средина са програмима установа и организација у складу са потребама и укусима становништва (пример Сомбора).</p>	<p>Анимирати установе културе да гостују са својим програмима и у сеоским срединама, како би преузели активну улогу у задовољавању и развоју културних потреба становништва на селу и ширењу публике.</p>
Вредносно–идејни инструменти		
Идентификован проблем	Препорука	Циљ
<p>Савремени локални ствараоци у култури често нису довољно препознати ни од стране грађана, нити од стране доносилаца одлука. Дешава се и да поједини елементи наслеђа нису довољно препознати као симболи идентитета града. Одређени градови још увек трагају за идентитетом.</p>	<p>Ко: ЈЛС, установе културе, локалне туристичке организације, удружења грађана и уметници</p> <p>Мапирање идентитетских симбола градова у савременој и популарној култури кроз консултативне процесе са релевантним актерима; укључивање грађана да дају свој допринос; и представљање локалних уметника који живе у граду (писаца,</p>	<p>Активно градити идентитет локалних заједница уз укључивање грађана и свих релевантних актера, стваралаца и стручњака у култури на локалном нивоу.</p>

	визуелних уметника, музичара...) као „градског културног ресурса“. На основу мапираних симбола, обележити места сећања причом и таблама.	
Процес доношења одлука у градовима је често ограничен на градску управу без укључивања грађана или релевантних актера за поједине области.	Ко: ЈЛС, установе културе, удружења грађана, локалне туристичке организације и уметници	Неговати и развијати демократичност и партиципативност у процесу одлучивања у култури.
	Успостављање јавног учешћа грађана у процесима одлучивања о питањима градског развоја и културне политике, посебно када је реч о успостављању нових градских идентитета који треба да се брендирају у културном туризму.	
Велики број градова заснива свој идентитет, препознатљивост и промоцију кроз градске манифестације и фестивале. Неки од њих имају и одлуке о манифестацијама од значаја за град, али не и утврђене и наведене критеријуме на основу којих се врши процена и избор најзначајнијих манифестација.	Ко: ЈЛС, локалне туристичке организације, установе културе и удружења грађана	Обезбедити стабилну подршку манифестацијама које су на основу јасних критеријума препознате као оне од посебног значаја за град.
	Дефинисање одлука о манифестацијама од значаја за град у градовима који на томе заснивају свој идентитет, уз претходно утврђивање (и јавно представљање) критеријума на основу којих се категоризација врши.	
Изучавање и презентација локалне историје је важан сегмент у креирању локалног идентитета. Међутим, у недостатку сарадње установа образовања и културе, исти се не негује.	Ко: ЈЛС, установе културе, канцеларије за младе, установе образовања и удружења грађана	Успоставити сарадњу установа образовања и културе, као и систем образовања деце и младих о историји и вредностима града у којем живе.
	Увођење часова локалне историје и вредности који би се одржавали у установама културе, у сарадњи са школама и канцеларијама за младе, као модел изучавања и презентације локалне историје – важног сегмента локалног идентитета.	
У градовима у којима се истиче задовољство радом медија, у смислу обавештавања и извештавања са догађаја, приватизацијом локалних медија изостаје јавни критички осврт на културне садржаје.	Ко: ЈЛС, локални медији	Подстицати медије да се активно укључе у развој критичког размишљања грађана.
	Иницирање емисија посвећених култури у локалним медијима кроз подршку тим програмима на локалним конкурсима за медије и пројекте у култури.	
Програми и публика		

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Многе установе не евалуирају своје програме на основу ставова публике, смањујући могућност за одржавање постојеће и привлачење нове.	<p>Ко: установе културе и удружења грађана</p> <p>Увођење праксе истраживања публике од стране установа и организација у култури, као вида евалуације програма и основе за њихово планирање.</p>	Увести систем евалуације програма као једне од основа за унапређење културних садржаја.
Мишљење представника удружења је да су програми установа (а посебно установа заштите) често застарели, превазиђени (технолошки и технички), „досадни“, не „по мери“ савремене публике.	<p>Ко: установе културе и удружења грађана</p> <p>Популаризација и афирмација културног наслеђа кроз интерактивне савремене начине презентације наслеђа (изложбе, позоришне представе, култура у јавним просторима, виртуелни музеји, видео-игре, филмски садржаји и др.). У том смислу, посебан акценат требало би ставити на развој програма установа културе и удружења посвећених очувању и неговању српског језика и ћирилице (пример активности Завичајног удружења Срба „Коријени“ у Сомбору).</p>	Популарисати садржаје из културе кроз укључивање публике у њихову презентацију и организацију.
У свим градовима истакнуто је да је најтеже привући младе генерације, посебно оне између 12 и 19 година, па се, стога, испитаници често осећају „немоћним“ да их придобију као публику.	<p>Ко: канцеларије за младе, установе културе, установе образовања и удружења грађана</p> <p>Развој програма за младе, посебно адолесценте, кроз истраживања њихових потреба и навика, као и сарадњу удружења грађана, установа културе, школа и канцеларија за младе.</p>	Ширити публику културних садржаја међу адолесцентима.
Савремена публика је све захтевнија, не жели само да буде посматрач већ и учесник у програмима, да свакодневно сазнаје нешто ново, стиче нове вештине и на креативан начин употпуњује и подиже квалитет провођења слободног времена. Установе културе често не излазе у сусрет оваквим потребама.	<p>Ко: установе културе, удружења грађана и релевантне установе</p> <p>Развој програма целоживотног учења у установама културе за све заинтересоване грађане (ликовне, литерарне, драмске и радионице примењених уметности, старих заната, јавне дебате, књижевни програми, хорови, фолклорне и друге плесне секције и сл.) у сарадњи са релевантним актерима, попут удружења пензионера, домова за стара лица, центара</p>	Омогућити свим заинтересованим грађанима да се изразе кроз културу и уметност.

	за социјални рад, домова за незбринуту децу и других организација у овом домену.	
И поред савремених трендова у култури, многе групе су и даље недовољно укључене у културни живот. Мали број установа културе има приступ за особе са инвалидитетом, још мање њих прави програме наменски за особе са инвалидитетом и/или тешкоћама у развоју. Националне мањине често немају простора у јавним установама колико би желеле.	Ко: установе културе, удружења грађана, релевантне установе и национални савети националних мањина Значајније укључивање рањивих група и националних мањина у културни живот града кроз: а) планирање инвестиционих улагања у отклањање физичких баријера; б) креирање и прилагођавање програма за особе са инвалидитетом и тешкоћама у развоју, у сарадњи са актерима који се баве потребама ових група становника (центри за социјални рад, специјализована удружења и стручњаци у овим областима); в) приближавање програма различитих националних група целокупној публици (извођења у градским јавним просторима, преводом итд.).	Континуираном сарадњом са релевантним установама, организацијама и појединцима рањивим социјалним групама обезбедити: <ul style="list-style-type: none"> • приступ установама културе и другим просторима у којима се културни програми организују • учешће у културном животу

Скраћенице:

АП – Аутономна покрајина ЗАПРОКУЛ – Завод за проучавање културног развитка ЈЛС – Јединица локалне самоуправе МКИ – Министарство културе и информисања МО – Министарство одбране МОС – Министарство омладине и спорта МПНТР – Министарство просвете, науке и технолошког развоја МТТТ – Министарство трговине, туризма и телекомуникација МФ – Министарство финансија	ПСКИВЗ – Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање и односе са верским заједницама РЗС – Републички завод за статистику РС – Република Србија СКГО – Стална конференција градова и општина ТОС – Туристичка организација Србије ФДУ – Факултет драмских уметности
--	---

Литература

1. *Agenda 21 za kulturu*. 2004. Barcelona: Ujedinjeni gradovi i lokalne samouprave – Komitet za kulturu. http://www.agenda21culture.net/sites/default/files/files/documents/multi/ag21c_sr.pdf
2. *Agenda 21 za kulturu: Kulturni indikatori i agenda 21 za kulturu*. 2006a. Barcelona: Ujedinjeni gradovi i lokalne samouprave – Komitet za kulturu. http://www.agenda21culture.net/sites/default/files/files/documents/multi/doc3_ser.pdf
3. *Agenda 21 za kulturu: Saveti za lokalnu implementaciju Agende 21 za kulturu*. 2006b. Barcelona: Ujedinjeni gradovi i lokalne samouprave – Komitet za kulturu. www.agenda21culture.net/sites/default/files/files/documents/multi/doc2_sr.pdf
4. Бакочевић А. 1960. *Домови културе у Србији*. Београд: Културно – просветна заједница Србије
5. Bassand M. 1990. *La culture et les regions d'Europe*. Lausanne: Presses polytechniques et universitaires romandes
6. Башић, Г. (др), Ђорђевић, Љ. (др). 2010. *Остваривање права на службenu употребу језика и писама националних мањина у Републици Србији*. Београд: Заштитник грађана
7. Bianchini, F., Ghilardi, L. 1998. *Culture and neighbourhoods - Volume 2 - A comparative report* Strasbourg: Council of Europe
8. Bianchini, F., Parkinson, M. 1993. *Cultural Policy and Urban Regeneration*. Manchester: Manchester University Press
9. Бисерко, С. 2016. *Реч издавача, Потка српског идентитета: антизападњаштво, русофилство, традиционализам*. Београд: Хелсиншки одбор за људска права.
10. Vidović, D. (ur.). 2018. *Uradimo zajedno. Prakse i tendencije sudioničkoga upravljanja u kulturi u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Kulturanova. www.participatory-governance-in-culture.net/uploads/biljeske_HR_web.pdf
11. Višnić, E. 2008. *Kulturne politike odzdo (nezavisna kultura i nove suradničke prakse u Hrvatskoj)*. Amsterdam / Zagreb: Evropska kulturna fondacija
12. Wiesand A. et. al. 2016. *Culture and Human Rights: The Wroclaw Commentaries*. Berlin: Walter de Gruyter
13. Wood, Ph. ed. 2010. *Intercultural cities – Toward a model for intercultural integration*. Council of Europe: Strasbourg
14. Georgievska-Jakovleva L., Pavlovski M. 2015. Strumica, the city I want to live in. U *Culture and Sustainability in European Cities: Imagining Europolis*, ed. Hristova et al. New York: 219-230
15. Голубовић, З., Јарић, И. 2010. *Култура и преображај Србије*. Београд: Службени гласник, Res publika.
16. Gray, C. 2012. Democratic cultural policy: democratic forms and policy consequences. *International Journal of Cultural Policy* Vol.18, No.5:505-518
17. *Digitalni atlas istočne Srbije* <http://digitalniatlas.ipp.rs/index.php/8-opste/11-digitalni-atlas-kulturne-bastine-istocne-srbije>
18. Динуловић Р, Константинковић Д, Зековић М (ур). 2014. *Архитектура објеката домова културе у Србији*. Тематски зборник радова. Факултет техничких наука Нови Сад
19. Драгићевић Шешић, М. 1993. Стварање мита о граду: развој градских културних политика - градски маркетинг. *Nissa*, вол. 22, бр. 1: 58-66.
20. Драгићевић Шешић, М. 2009. *Kultura u funkciji razvoja grada (kulturni kapital i integrativna kulturna politika)*. *Kultura* br. 122/123. Beograd: 20-40.
21. Драгићевић Шешић, Milena. 2011. Cultural policies, identities and monument building in Southeastern Europe. In: *Cultural Identity Politics in the (Post) Transitional societies*, eds. Aldo Milohnić and Nada Švob-Đokić, Zagreb: 31-46
22. Драгићевић Шешић М. 2017. Институционални и независни актери у заједничком деловању: стратегије јавно-цивилног партнерства – плодоје за аутономију културе. У: *Култура: основа државног и националног идентитета*. Београд: 265-286.
23. Драгићевић Шешић, М., Стојковић, В. 2011. *Kultura, menadžment, animacija, marketing*. Beograd: CLIO
24. Dražić, D., Radišić, S., Šimu, M. (ur.). 2012. *Sećanje grada*. Beograd: Kulturklamer – centar za kulturne interakcije
25. Ђорђевић Г., Цветичанин, П. (ур.). 2012. *Прилози за дефинисање Програмских основа међународне сарадње града Ниша у области науке, образовања и културе*. Ниш: Град Ниш
26. Ђуров, М., Микић, Х., Јовановић, С., Радоњић Живков, Е., Џамић, В. 2016. *Анализа организације и капацитета мреже Завода за заштиту споменика културе у Србији* http://www.kulturnonasledje.com/assets/studija_akademija_umetnosti.pdf
27. Ђукић В. 2005. *Културни туризам*. Београд: Clío
28. Ђукић, В. 2011. *Pet razloga u prilog doživotnog učenja*. U *Dositheus – razvoj ljudskih resursa u kulturi*, ur. Драгићевић Шешић, М. Beograd: 15-30
29. Ђукић, В. 2012. *Држава и култура – студије савремене културне политике*. Београд: Институт за позориште, филм, радио и телевизију: Факултет драмских уметности
30. Ђукић, В. 2017. *Ка(ко) смо. Студије културе памћења и политике идентитета у Србији*. Београд: Институт за позориште, филм, радио и телевизију: Факултет драмских уметности
31. Ђукић Дојчиновић, В. 2003. *Tranzicione kulturne politike – konfuzije i dileme*. Beograd: Zadužbina Andrejević
32. *Education, Youth, Culture and sports Council of the EU*. 2018. http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/eys/2018/05/22-23/?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Education%2c+Youth%2c+Culture+and+Sports+Council%2c+22-23%2f05%2f2018
33. Institut Evropske akademije za urbanu sredinu. 2002. Grad u dijalogu. U *Javna i kulturna politika – sociokulturološki aspekti*, ur. Драгићевић Шешић, М. Beograd: 21-30
34. *Јабланички округ*. 2011. Београд: Завод за проучавање културног развоја <http://zaprokul.org.rs/wp-content/uploads/2015/01/jablanicki.pdf>
35. Jackson. M. R., Kabwasa – Green, F., Herrenz, J. 2005. *Cultural Vitality in Communities : Interpretation and Indicators*. Washington: The Urban Institut
37. Коковић, Д. 2013. Култура у кризи, криза у култури – случај Србија. *Култура* бр. 140. Београд: 293-309
38. Krivošejev, V. 2012. *Muzeji, menadžment, turizam – ka savremenom muzeju od teorije do prakse*. Valjevo: Narodni muzej Valjevo https://www.researchgate.net/publication/261528166_MUZEJI_MENADZMENT_TURIZAM_-_ka_savremenom_muzeju_od_teorije_do_prakse
39. Leveje, Ž., Lafortin, B. 2002. *Kultura u opštini ili opštinska kultura*. U *Javna i kulturna politika – sociokulturološki aspekti*, ur. Драгићевић Шешић, М. Beograd: 167-172.
40. *Лесковац*. 2010. Београд: Завод за проучавање културног развоја http://zaprokul.org.rs/wp-content/uploads/2015/01/9_LESKOVAC_web.pdf
41. Листа продаје непокретности на располагању у Министарству одбране и Војсци Србије http://www.mod.gov.rs/master_plan/
42. Matarasso, F., Landry, C. 1999. *Balancing act: twenty one strategic dilemmas in cultural policy*. Council of Europe.

43. Matarasso, F., Landry, Ch. 2003. *Uравnoteženje delovanja: 21 strateška dilema u kulturnoj politici*. Beograd: Balkankult
44. Mercer, C. 2002. *Towards Cultural Citizenship: Tools for Cultural Policy and Development*. Hedemora and Stockholm: Bank of Sweden Tercentenary Foundation / Gidlungs Förlag
45. Mrђа, С., Субашић, Б., Опачић, Б. 2014. *Резултат социолошког истраживања у култури и Акциони план Града Панчева за 2014. и 2015. годину*. Панчево: Градска управа Панчево
46. Мунди, С. 2000. *Културна политика – кратки водич*, Савет Европе, програм Мозаик.
47. Nas, Peter J.M. (ed.). 2011. *Cities Full of Symbols: A Theory of Urban Space and Culture*. Leiden: Leiden University Press: 7–26
48. Пештерац, А., Момиров М., Јевић М. 2015. Програмске и значењске трансформације и анализа домова културе кроз утицај културалног контекста. *Архитектура и урбанизам* 41. Београд: 7 – 15
49. *Повеља о културном туризму*. 1976. ИКОМОС
50. *Popis u Srbiji 2011*. Republički zavod za statistiku. http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162&lang=lat
51. Ričards, G., Palmer, P. 2013. *Uzbudljivi gradovi: kreativni menadžment i revitalizacija grada*. Beograd: CLIO
52. Ristovski, Lj. 2018. *Kreiranje identiteta pozorišta*. Novi Sad: Pozorišni muzej Vojvodine
53. Ромелић, Ж. и др. 2002. *Водич кроз Крушевац*. Крушевац: Туристичка организација општине Крушевац
54. Росандић Р. 1988. *Културни живот сеоске омладине - наирт истраживања*. Београд: Завод за проучавање културног развитка
55. Spasić, I., Basković, V. 2017. *Gradovi u potrazi za identitetom*. Beograd: Filozofski fakultet
56. Stojanović, A. 2011. *Strateško planiranje razvoja kulture na lokalnom nivou u Srbiji*. časopis *Kultura* br. 130. Beograd: 60-74
57. Стојиловић, М. (ур.). 2003. *Стратегија развоја културе у Крагујевцу*. Крагујевац: Извршни одбор града Крагујевца
58. Fajf, N. (ur.). 2002. *Prizori ulice: planiranje, identitet i kontrola u javnom prostoru*. Beograd: CLIO
59. Fisher R. & Fox R. 2001. *Culture and Civil Society: new relationships with the third sector*. Strasbourg: Council of Europe
60. Hristova, S., Dragičević Šešić, M., Duxbury, N. (ur.). 2015. *Culture and Sustainability in European Cities: Imagining Europolis*. New York: Routledge
61. Хрустић, Х. 2018. Културни образац и достигнути степен културне демократије у Србији. *Култура* бр. 160, Београд: у припреми за штампу.
62. Цветић, Ј. 2013. Традиција и транзиција/ културна контраверза. *Култура* бр. 140. Београд: 401-418.
63. Cliché, D., Wiesand, A. (prepared). 2007. *Arts and artist in Europe: new challenges*. Bonn: ERICarts Institute.
64. *Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union*: 121 – 122
65. *Cultural development network (Australia)*. 2018. <http://www.culturaldevelopment.net.au/planning/>
66. *Culture, Cities and Identities in Europe*. 2016. Brussels: European Economic and Social Committee
67. Шимунец, З., Ниношевић, М., Трајковић, В. 2014. *Златно доба Лесковца 1914 – 1941*. Лесковац: Народни музеј
68. Шобе, Ф., Мартен, Ј. 2014. *Међународни културни односи*. Београд: Клио
69. Шушњић, Ђ. 2013. Друштвени карактер и културни образац. *Култура* бр.140. Београд: 24-49.

Нормативи:

1. *Закон о враћању одузете имовине и обештећењу (Закон о реституцији)*. Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 108/2013, 142/2014 и 88/2015 – одлука УС
2. *Закон о култури*. Службени гласник Републике Србије бр.72/09, 13/16, 30/16 – исправка
3. *Закон о културним добрима*. Службени гласник Републике Србије бр. 71/94, 52/11-др. закон, 99/11-др. закон
4. *Закон о министарствима*. Сл. гласник Републике Србије, бр. 44/2014, 14/2015, 54/2015, 96/2015 - др. закон и 62/2017
5. *Закону о локалној самоуправи*. Службени гласник Републике Србије бр. 129/2007, 83/2014 -др. закон, 101/2016 -др. закон и 47/2018
6. *Закон о националним саветима националних мањина*. Службени гласник Републике Србије бр. 72/2009, 20/2014 – одлука УС и 55/2014
7. *Закон о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору*. Службени гласник Републике Србије, бр. 68/15, 85/15 – решење УС и 81/16 – одлука УС
8. *Закон о потврђивању Оквирне конвенције Савета Европе о вредности културног наслеђа за друштво* (Фаро, 2005) Службени гласник Републике Србије – међународни уговори бр. 1/2010
9. *Јавни конкурс „Публика у фокусу“ за суфинансирање пројеката за развој публице у установама културе у 2018. години* <http://novisad2021.rs/javni-konkurs-publika-u-fokusu/>
10. Локални план развоја културе града Крагујевца за период 2011 – 2015. године. 2010. https://www.kragujevac.rs/documents/Lokalni_plan_razvoja_kulture_grada_Kragujevca_75.pdf
11. *Меморандум о сарадњи између града Крагујевца и директора основних и средњих школа на територији града Крагујевца*. Службени лист Града Крагујевца 11/2018
12. *Одлука о радним телима Скупштине града Смедерева*. Службени лист града Смедерева бр. 3/2008
13. *Одлука о манифестацијама у области културе од значаја за град Чачак*. Службени лист општине Чачак бр.7/2006, 8/2006, 4/2009 и 10/2009
14. *Одлука о јавним признањима града Врања*. Службени лист Града Врања бр. 29/09, 2/11 и 23/11- пречишћен текст
15. *Одлука о уплати доприноса за пензијско и инвалидско осигурање и доприноса за здравствено осигурање за лице које је стекло статус лица која самостално обавља уметничку или другу делатност у области културе*. Службени лист Града Новог Сада бр. 3/12
16. *Одлуку о уплати доприноса за пензијско, инвалидско и здравствено осигурање лицима која су стекла статус лица која самостално обављају уметничку или другу делатност у области културе*. Службени лист Града Панчева 38/12
17. *Одлука о плаћању доприноса за пензијско и инвалидско осигурање и доприносима за здравствено осигурање за лица која су стекла статус лица која самостално обављају уметничку или другу делатност у виду занимања у области културе*. 2012. Службени лист града Ниша бр. 68/12
18. *Одлуку о признањима, наградама и повељама града Смедерева*. Службени лист града Смедерева бр. 2/2014
19. *Одлуку о манифестацијама и фестивалима у области културе и туризма од значаја за град Смедерево*. Службени лист града Смедерева бр. 7/2014
20. *Одлука о признањима града Крагујевца*. 2014. Службени лист Града Крагујевца бр. 18/14
21. *Одлука о увођењу самодоприноса за подручја месних заједница*. Службени лист града Смедерева 4/2015

22. Одлука о суфинансирању програма рада удружења. 2016. Службени лист града Краљева бр. 35/16
23. Одлука о начину, мерилима и критеријумима за суфинансирање текућих расхода и издатака удружења у култури која својим радом доприносе развоју културе Града Новог Сада. Службени лист Града Новог Сада бр. 81/2016
24. Одлука о манифестацијама од посебног значаја за град Зрењанин. Службени лист Града Зрењанина 39/2017
25. Одлуци о буџета Града Смедерева за 2017. годину <http://www.smederevo.org.rs/cms/mestoZaUploadFajlove/2017-03-Odluka%20o%20budzetu%20grada%20Smedereva%20za%202017.%20godinu%20od%2023.12.2016.%20godine.pdf>
26. Одлука о изградњи и одржавању споменика и скулптуралних дела. 2017. Службени лист града Чачка бр.19/17
27. Одлуку о расписивању конкурса за избор стипендиста буџетског фонда за подстицање развоја младих талената града Крушевца за школску 2016/ 2017. годину http://www.krusevac.rs/images/stories/2016/Konkurs_za_stipendije_2016_2017.pdf
28. Одлука о измени и допуни одлуке о буџету Града Лесковца за 2017.годину <http://www.gradleskovac.org/images/stories/dokumenta/budzet/ODLUKA%20O%20IZMENI%20I%20DOPUNI%20ODLUKE%20O%20BUDZETU%20ZA%202017.GOD..pdf>
29. Одлука о празницима града и манифестацијама у области културе и туризма од значаја за град Врање. Службени лист Града Врања 31/2017
30. Одлука о манифестацијама и програмима у области културе од значаја за Град Ниш. 2018. Службени лист града Ниша бр. 5/18 – пречишћен текст
31. Одлуку о давању у закуп атељеа. Службени лист Града Панчева 7/2018
32. Одлука о проглашењу 2018. године – годином обележавања јубилеја 200 година прве престонице модерне Србије. 2018. <https://www.kragujevac.rs/userfiles/files/Skupstina/2018/14.%20sednica%20SG/%D0%9Edluka%20o%20prestonici%20FINAL.pdf>
33. Одлука о Мрежи установа културе на територији града Крагујевца. 2018. Службени лист Града Крагујевца бр. 18/18 <https://www.kragujevac.rs/templates/admin/plugins/odluke/upload/Slu%C5%BEbeni%20list%2018%2029.06.2018.godine.pdf>
34. Одлука о расписивању јавног позива за финансирање и суфинансирање пројектата програма и манифестација у култури из буџета града Сомбора за 2018. годину <https://www.sombor.rs/informacije/javni-pozivi/odluke-o-raspisivanju-javnog-poziva-za-finansiranje-i-sufinansiranje-projektata-programa-i-manifestacija-u-kulturi-iz-budzeta-grada-sombora-za-2018-godinu/>
35. Пословник Скупштине Града Новог Сада. Службени лист Града Новог Сада бр. 64/2018
36. Програм развоја туризма Града Сомбора 2017-2025 <https://www.sombor.rs/wp-content/uploads/2018/06/Nacrt-programa-razvoja-turizma-grada-Sombora-2017-2025.pdf>
37. Правилник о начину, мерилима и критеријумима за избор пројектата у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Града Новог Сада. Службени лист Града Новог Сада бр. 28/2010, 37/2010, 44/2011, 6/2012, 25/2012, 35/2015, 42/2015 и 6/2017
38. Програм развоја туризма Града Ниша са акционим планом 2018-2020 <http://www.ni.rs/wp-content/uploads/Nacrt-Programa-razvoja-turizma-Grada-Ni%C5%A1a-sa-akcionim-planom-za-period-2018-2020.-godine.pdf>
39. Ревизија Стратегије развоја Града Ниша 2009-2020 <https://www.ni.rs/wp-content/uploads/file/2010revizija-strategije.pdf>
40. Решење о образовању и именовању Савета за обележавање Видовдана. 2017. Службени лист Града Крушевца 5/17
41. Решење о приступању изради плана развоја културе Града Крушевца за период 2018-2023. године. 2018. Службени лист Града Крушевца 3/18
42. Решењу о образовању Савета за културно стваралаштво. Службени лист града Ниша, бр. 87/2017
43. Стратегија развоја образовања у Републици Србији до 2020. године. Службени гласник Републике Србије, бр. 107/2012
44. Стратегија локалног одрживог развоја Града Ужича <http://uzice.rs/wp-content/uploads/2017/06/Strategija-lokalnog-odrzivog-razvoja-grada-Uzica-2012-2020.pdf>
45. Стратегија развоја културе града Зрењанина за период од 2014–2022. <http://www.zrenjanin.rs/userfiles/file/Strategija%20kulture.pdf>
46. Стратегија одрживог развоја града Зрењанина за период 2014-2020 <http://www.zrenjanin.rs/1-432-0-0/Strategija-odrzivog-razvoja-2014---2020>
47. Стратегија одрживог развоја Града Лесковца 2010-2019 <http://www.gradleskovac.org/images/stories/dokumenta/Strategija%20odrzivog%20razvoja%202010-2019.pdf>
48. Стратегија локалног одрживог развоја града Крушевца, за период 2010 – 2020. године https://www.krusevac.rs/sr_cir/lokalna-samouprava/vazeci-gradski-propisi/usvojene-strategije/379-strategija-odrzivog-razvoja.html
49. Стратегија културног развоја Града Панчева 2010-2015. <http://www.pancevo.rs/sadrzaj/uploads/2015/02/Kulturna-strategija--1.pdf>
50. Стратегија развоја културе у Граду Панчеву 2016 - 2020. године http://www.pancevo.rs/?wpfb_dl=1942
51. Стратегија одрживог развоја Града Сомбора 2014 – 2020. година <https://www.sombor.rs/wp-content/uploads/2017/09/Strategija-ordzivog-razvoja-Grada-Sombora-2014-2020.-godina.pdf>
52. Стратегију одрживог развоја Суботнице за период 2013 – 2022 http://www.subotica.rs/documents/slor/slor_sr.pdf
53. Стратегија развоја Града Краљева. <http://www.kraljevo.org/cms/mestoZaUploadFajlove/121214%20stregija%20profil.pdf>
54. Стратегији за бригу о младима Града Ниша 2015-2020 <http://www.ni.rs/wp-content/uploads/strategija-briga-mladi-2015-2020.pdf>
55. Стратегију културног развоја Града Новог Сада за период 2016-2026. године http://www.novisad.rs/sites/default/files/documents/strategija_kulturnog_razvoja_0.pdf
56. Стратегија комуникације Града Панчева 2017-2020 http://www.pancevo.rs/?wpfb_dl=2554
57. Уредба о критеријумима, мерилима и начину избора пројектата у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Републике Србије, Аутономне покрајине, односно јединица локалне самоуправе. Службени гласник Републике Србије бр. 106/2016 и 112/2017.
58. Уредба о садржини, начину припреме и оцене, као и праћењу спровођења и извештавању о реализацији капиталних пројектата, Службени гласник Републике Србије, бр. 63/2017
59. Устав Републике Србије. 2006. Службени гласник Републике Србије бр. 98/06

Медијски извори:

1. Pančevo ukida gradski savet za kulturu <https://vojvodjanske.rs/pancevo-ukida-gradski-savet-za-kulturu/>
2. Pledoaje za strateški dokument lokalne kulturne politike opštine (Užice, Kragujevac, Šabac, Sombor), 2003, Danas: XIII - XX
3. ROTAR: U 2017. godini iz drugih izvora obezbeđeno čak 40 miliona dinara za kulturu <http://013info.rs/vesti/kultura/rotar-u-2017-godini-iz-drugih-izvora-obezbedeno-cak-40-miliona-dinara-za-kulturu>

Издавач:

Завод за проучавање културног развитка
Риге од Фере 4, Београд

*Модели локалних културних политика као основа за повећање
културне партиципације*

За издавача:

др Вук Вукићевић

Аутори:

др Весна Ђукић
др Вук Вукићевић
др Милена Драгићевић Шешић
Бојана Субашић
Богдана Опачић
др Ана Стојановић
Вирџинија Ђековић
Татјана Николић

Рецензенти:

др Виолета Симјановска, Sibelius Academy, Хелсинки
др Един Јашаровић, Факултет драмских умјетности Цетиње
др Бранимир Стојковић, Факултет политичких наука у Београду

Лектура:

Драгана Мартиновић

Београд
2019. година

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.7(497.11)
351.85(497.11)

МОДЕЛИ локалних културних политика као основа за повећање културне партиципације : научноистраживачки пројекат / аутори Весна Ђукић ... [и др.]. - Београд : Завод за проучавање културног развитка, 2019 (Београд : Ретро принт). - 300 стр. : табеле ; 25 cm

Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 298-300.

ISBN 978-86-81529-77-5

1. Ђукић, Весна, 1959- [аутор]
а) Србија -- Културна историја

COBISS.SR-ID 279164428